

ΗΛΙΑ Θ. ΚΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ
ΣΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1977

ΗΛΙΑ Θ. ΚΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ
ΣΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑΣ

*Υποβληθείσα εις τήν Φιλοσοφικήν Σχολήν
τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων*

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1977

*ΧΑΡΙΣΜΕΝΟ ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΟΥ
ΚΑΙ ΣΤΑ ΔΥΟ ΜΟΥ ΠΑΙΔΙΑ*

Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου
Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.
(Νόμος 5343/1932, ἀρθρο 202, παρ. 2)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πρόλογος	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ (ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ)	
1. Ἡ ἠρωϊκὴ ποίηση καὶ τὰ βασικά της γνωρίσματα	11
2. Τὰ γενικὰ γνωρίσματα τοῦ ἥρωα	14 ✓
3. Οἱ ἠρωϊκὲς μορφές στὴν Ἰλιάδα καὶ ὁ ποιητὴς τους	16 ✓
4. Οἱ γλωσσικοὶ φορεῖς τῆς ποιότητας τῶν ὁμηρικῶν ἠρώων	26 ✓
5. Ἡ μορφή τῆς ἠρωϊκῆς ἀρετῆς στὸν Ὅμηρο	33
6. Ἡ ἔννοια τῆς «παλικαριᾶς» στὴν Ἰλιάδα	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
I. Οἱ τρόποι κλιμάκωσης τῶν ἠρώων καὶ ἡ ποιητικὴ τους λειτουργία	54
α) Οἱ τρόποι ποὺ ἡ κλιμάκωση γίνεται ἀπὸ τὰ πράγματα	54
β) Οἱ τρόποι ποὺ ἡ κλιμάκωση γίνεται θεωρητικὰ	71
II. Τὰ ἐκφραστικὰ μέσα κλιμάκωσης	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ἡ κλιμάκωση καὶ οἱ μορφές της στὴν Ἰλιάδα:	87
α) Ἡ ἔννοια τῆς κλιμάκωσης στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση	87
β) Οἱ μορφές κλιμάκωσης τῶν ἠρώων στὴν Ἰλιάδα	88
γ) Ἡ λειτουργία τῶν μορφῶν κλιμάκωσης	94
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Ἡ κλιμάκωση τῶν ἠρώων	99
Πίνακες συμβόλων τῶν τρόπων κλιμάκωσης	100
Συντομογραφίες	102
I. Παραταξιακὴ κλιμάκωση:	
α) Ἀχαιῶν	103
β) Τρώων	171
II. Γενικὴ (μικτὴ) κλιμάκωση:	
α) Ἀχαιῶν — Τρώων	195
β) Τρώων — Ἀχαιῶν	289
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ (ΕΠΙΛΟΓΟΣ)	
Σχηματικὴ παράσταση τῆς Πυραμίδας τῆς παλικαριᾶς	306
Βιβλιογραφία	307
Ὑποσημειώσεις	315
SUMMARY	331

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ Ὅμηρος εἶναι ἓνας κόσμος ὁλόκληρος, καὶ σ' ὅποια περιοχὴ του καὶ ἂν ἐρευνήσει κανένας, πάντα θὰ βρεῖ κάτι χρήσιμο γιὰ τὴ γνώση αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Μπορεῖ — καὶ δικαιολογημένα — ἡ τεράστια βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ τὰ προβλήματα τοῦ ἔργου του νὰ προκαλεῖ τὸ δέος· ὡστόσο τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲ θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ σβήσει τὴν ἑλκυστικὴ γοητεία, ποὺ ἔχει τὸ ὁμηρικὸ ἔργο γιὰ τὸν ἄνθρωπο κάθε ἐποχῆς. Ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀκαταμάχητη γοητεία καὶ ἔλξη τοῦ ὁμηρικοῦ ἔργου ξεκίνησε καὶ ἡ δική μας προσπάθεια μπροστὰ ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια.

Προτοῦ ὅμως προχωρήσουμε στὴ διατύπωση τοῦ σκοποῦ τῆς ἐργασίας μας, πρέπει ἀπὸ πρῶτα νὰ δηλώσουμε ὅτι δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε στὴ μελέτη μας μὲ τὰ μεγάλα ὁμηρικὰ προβλήματα καὶ τὶς ποικίλες θεωρίες, ποὺ διατυπώθηκαν ὡς τώρα γι' αὐτά. Δηλαδή δὲν ἔχομε τὴν πρόθεση νὰ ἐρευνήσουμε οὔτε τὸ χρονικὸ καὶ τοπικὸ πρόβλημα τῆς σύνθεσης τῆς Ἰλιάδας οὔτε τὰ σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ὀμήρου ζητήματα· ἐπίσης δὲ θὰ ἐξετάσουμε τὶς σχέσεις, ποὺ ἔχει ἡ Ἰλιάδα μὲ τὴν προγορικὴ ἡρωϊκὴ ποίηση οὔτε τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο καὶ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ποὺ κρύβει τὸ μυθολογικὸ ντύμα τῆς ὁμηρικῆς ποίησης· ἀκόμα δὲ θὰ μελετήσουμε τὸ διαχρονικὸ πρόβλημα τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ μυθολογικοῦ ἔλικου, ποὺ ἐκμεταλλεύτηκε ὁ Ὅμηρος στὴν Ἰλιάδα του, οὔτε τὴν ὁμηρικὴ γλῶσσα καὶ τὸ ἡρωϊκὸ μέτρο οὔτε τέλος θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἡ ἐξέταση τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἔλικου πολιτισμοῦ τῆς ὁμηρικῆς ποίησης.

Ὅσες γορῆς θὰ ἀναφερθοῦμε ἢ θὰ ἀναγκαστοῦμε νὰ ἀγγίξουμε στὰ μεγάλα αὐτὰ ὁμηρικὰ προβλήματα, θὰ τὸ κάνουμε, ὄχι μὲ τὴν πρόθεση νὰ ἐρευνήσουμε ἢ νὰ συζητήσουμε αὐτά, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτύξουμε τὴ δική μας ἐργασία στὸ χῶρο τῆς ὁμηρικῆς ἐρευνας καὶ νὰ βοηθήσουμε στὴν κατανόησή της. Ἡ θέση μας ἀπέναντι στὰ προβλήματα αὐτὰ θὰ δηλώνεται, χωρὶς συζήτηση, ὅτι μόνον εἶναι ἀναγκαῖο.

Σ' κ ο π ὸ ς τῆς δικῆς μας ἐργασίας εἶναι νὰ ἐρευνήσουμε, ἂν ὁ ποιητὴς ἐπιδιώκει μὲ κριτήριο τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ, τὴν «παλικαριά», νὰ κλιμακώσει σκόπιμα τὸ πλῆθος τῶν ἡρώων, ποὺ ζωντανεύει μέσα στὴν Ἰλιάδα του. Ἄν ναι, ποῖα σειρά δίνει στὸν καθένα καὶ πόσο προχωρεῖ στὴν κλιμάκωσή του. Καὶ ἀκόμα, ἂν ἐξυπηρετεῖ ἡ κλιμάκωση αὐτὴ τὸν ποιητὴ στὸ σκοπὸ καὶ στὸ σχέδιό τοῦ ἔργου του.

Εἶναι φανερὸ ἐπομένως ὅτι ἡ ἐργασία μας ξεκινᾷ μὲ τὴν προϋπόθε-

ση ότι ο ποιητής της *Ίλιάδας* είναι ένας, ο Όμηρος, και ότι εργάστηκε πάνω σε προδιαγεγραμμένο σχέδιο, για να πετύχει το σκοπό του. *Ακόμα* ή *ερευνά* μας *απλώνεται* πάνω στην *Ίλιάδα* με τη μορφή που μας παραδόθηκε μέσω από τους αιώνες ως σήμερα, χωρίς να μας ενδιαφέρουν τα ειδικά προβλήματα του κειμένου.

Πρέπει ακόμα να δηλώσουμε ότι η *ερευνά* μας, καθώς είναι ειδική πάνω στο σύνολο των ήρώων της *Ίλιάδας*, δεν ήταν δυνατό να περιλάβει την *Όδύσεια* και τους ήρωές της. Στην *Όδύσεια*, που δεν είναι τραγούδι πολεμικό, οι ήρωες έχουν εντελώς άλλο χρωματισμό και φωτίζονται από διαφορετική σκοπιά. *Εξάλλου* τα δύο έργα δεν μπορούμε να τα αποδώσουμε στον ίδιο δημιουργό. Πάντως όλα σχεδόν τα χωρία της *Όδύσειας*, που αναφέρονται σε iliadικούς ήρωες τα εξετάζουμε και τα παραλληλίζουμε με τα αντίστοιχα της *Ίλιάδας* στις υποσημειώσεις μας. *Ακόμα* συσχετίσεις και αναφορές στην άλλη αρχαία γραμματεία: *Ήσίοδο*, *Λυρικούς*, *Τραγικούς*, έχουν γίνει, αλλά σχετικά λίγες, γιατί η φύση της εργασίας μας δεν επέτρεπε τέτοια ανοίγματα. *Η* *ερευνά* μας στρεφόταν ειδικά πάνω στην ποιητική χρήση (κλιμάκωση) των ήρωικών μορφών στην *Ίλιάδα*.

Προσδιορίζοντας ειδικότερα το είδος της εργασίας μας μπορούμε να πούμε ότι αυτή *επιτάσσεται* μέσα στο χώρο των όμηρικών μελετών, που *ερευνούν* και *διαπιστώνουν* τους τρόπους και τα μέσα τεχνικής, που χρησιμοποιεί ο Όμηρος στη δομή του έργου του.

Αλλά ως δοίμε *αναλυτικότερα* την πορεία της *ερευνάς* μας: Στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο προσπαθούμε να προσδιορίσουμε το κριτήριο της κλιμάκωσης, την πολεμική *ἀρετή* (παλικαριά) στην *Ίλιάδα*. Για να φθάσουμε όμως στον προσδιορισμό της παλικαριάς, που είναι και το βασικό γνώρισμα του ήρωα, θεωρήσαμε *ἀναγκαίο* πρώτα να *εκθέσουμε*, όσο γίνεται σύντομα, τα πιο σημαντικά γνωρίσματα της ήρωϊκής ποίησης και των ήρώων της. Έπειτα *επισημαίνουμε* μερικά χαρακτηριστικά, που *συναρτοίμε* ιδιαίτερα στις ήρωϊκές μορφές του όμηρικού έργου: *κατόπιν* *σημειώσαμε* τους γλωσσικούς φορείς της ποιότητας των όμηρικών ήρώων και στη συνέχεια *διαγράψαμε* πολύ γενικά τη μορφή της ήρωϊκής *ἀρετής* στον Όμηρο. *Όλα* αυτά τα στοιχεία *χρησιμοποιούνται* βοηθητικά και *σάν* *ένα* *πλαίσιο*, για να *επιχειρήσουμε* στο τέλος να *προσδιορίσουμε* την *έννοια* της παλικαριάς στην *Ίλιάδα*.

Στο δεύτερο κεφάλαιο *επισημαίνονται* σύντομα οι τρόποι και τα εκφραστικά μέσα κλιμάκωσης των ήρώων και η ποιητική τους λειτουργία. Στο τρίτο δίνεται γενικά και σύντομα η *έννοια* της κλιμάκωσης στην ήρωϊκή ποίηση, οι μορφές, που παίρνει η κλιμάκωση των ήρώων μέσω στην *Ίλιάδα*, και η ποιητική τους λειτουργία. Στο τέταρτο, που είναι και το ουσιαστικό κεφάλαιο της εργασίας μας, με την *παράθεση* και τη σύντομη

ανάλυση 400 περίπου χωρίων, πού τὰ διαλέξαμε ἀπὸ ἕνα πολὺ μεγάλο πλῆθος πού συναυτοῦμε μέσα στὸ ἔργο, καὶ μὲ τὴν παραπομπὴ σὲ ἄλλα περισσότερα ἀπὸ 300 προσπαθοῦμε μὲ κριτήριο τὴν παλικαριά καὶ μὲ τρόπους καὶ μέσα, πού προσδιορίζουμε σιὰ προηγούμενα κεφάλαια, νὰ διαπιστώσουμε τὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων πρῶτα χωριστὰ στὴν κάθε παράταξη: Ἀχαιῶν-Τρώων, καὶ ἔπειτα τὴ γενικὴ κλιμάκωση μέσα στὸ σύνολο τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδας. Γιὰ τὴν ἐκλογή μας αὐτῶν μόνο τῶν χωρίων ἢ γιὰ τὴν παράλειψη ἄλλων ἴσως πὺδ σημαντικῶν μπορεῖ νὰ ἐπάρξουν ἀντιρροήσεις. Ἀκόμα διαφωνία μπορεῖ νὰ παρουσιασθεῖ καὶ στὴν ἀξιολόγηση τῶν διαβαθμιστικῶν στοιχείων πού προσφέρουν μερικὰ χωρία. Αὐτὸ εἶναι φροσικὸ καὶ ἀνήκει στὶς δυσκολίες πού συναυτὰ ὁ κάθε μελετητὴς, ὅταν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὸ πνευματικὸ, καὶ ἰδιαίτερα τὸ ποιητικὸ ἔργο ἐνὸς μεγάλου δημιουργοῦ. Γενικὰ ὅμως εἶναι τόσο πολλὰ τὰ χωρία πού παραθέτομε καὶ σιὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τόσο ξεκάθαρη ἢ κλιμάκωση τῶν ἡρώων, πού δὲν ἀφήνει σιὰ μελετητὴ ἀμφιβολίες, γιὰ τὴν πρόθεση τοῦ ποιητῆ.

Στὸ πέμπτο τέλος κεφάλαιο (Ἐπίλογος) πρῶτα συνοφίζομε τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς μας γιὰ τὴν κλιμάκωση, πού διαπιστώσαμε σιὰ προηγούμενο κεφάλαιο, καὶ ἔπειτα προσδιορίζομε τὴ λειτουργία αὐτῆς τῆς κλιμάκωσης μέσα σιὰ ὁμηρικὸ ἔργο, ἀπαντώντας ἔτσι σιὰ ἐρωτήματα, πού διατυπώσαμε σιὰ σκοπὸ τῆς ἐργασίας μας.

Ἀκολουθεῖ ἡ βιβλιογραφία καὶ οἱ ὑποσημειώσεις. Γιὰ τὴν χρῆση τῆς βιβλιογραφίας καὶ τὴ σύνταξη τῶν ὑποσημειώσεων δίνονται διευκρινίσεις σιὰς τελευταῖες ὑποσημειώσεις.

Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ αἰσθάνομαι βαθιὰ ὑποχρεωμένος νὰ εὐχαριστήσω ὅλους ἐκείνους, πού μὲ τὸ φωτισμένο λόγο τους σημάδεψαν καὶ ὁδήγησαν μὲ ἀγάπη τὰ βήματά μου σιὰ δρόμο τῆς ἐπιστήμης μας, καὶ ὅσους ἀκόμα μὲ βοήθησαν σ' αὐτὴ μου τὴν προσπάθεια. Οὐσιαστικὰ ἡ μοῖρα τῆς διατριβῆς μου εἶναι δεμένη μὲ τὴν οἰκογένεια Ἰ. Θ. Κακριδῆ. Ἔτσι πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ εὐχαριστήσω ξεχωρὰ τὸ σεβαστὸ μου καθηγητὴ κ. Ἰωάννη Θ. Κακριδῆ, πού μοῦ ὑπέδειξε τὸ θέμα τῆς ἐργασίας καὶ πού μὲ πολλὴ ἀγάπη ὁδήγησε σοφὰ τὰ πρῶτα βήματά μου στὴν ἔρευνα τοῦ Ὀμήρου. Ἐπειτα χρωσιτῶ ἄπειρη τὴν ἐγνωμοσύνη μου στὴν ἀλησμόνητη Ὀλγα Κομνηνοῦ-Κακριδῆ γιὰ τὶς παρατηρήσεις καὶ τὶς διορθώσεις της, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἀγάπη της καὶ τὴ θερμὴ της ἐμψύχωση σὲ τούτῃ τὴν προσπάθειά μου. Τὶς πὺδ θερμὲς μου ὅμως εὐχαριστίες πρέπει νὰ ἐκφράσω σιὰν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Φάνη Ι. Κακριδῆ, πού πρόθυμα θυσίασε πολλὰ ὄρεα ἀπὸ τὴ δουλειά του γιὰ νὰ μὲ βοηθήσει στὴν ὀλοκλήρωση καὶ τελικὴ διαμόρφωση τῆς διατριβῆς μου καὶ ἀκόμα γιὰ τὴν ἐννοικὴ του εἰσήγηση.

Εὐχαριστῶ ἀκόμα θερμὰ ὅλους τοὺς καθηγητὲς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχο-

λῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων καὶ γιὰ τὴν ἔγκριση τῆς διατριβῆς μου
καὶ γιὰ τὶς καλὲς τοὺς παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις, ποὺ οἰάθησαν πολύ-
τιμες σὴν τελικὴ ἐμφάνιση τῆς ἐργασίας μου.

Τέλος εὐχαριστῶ ὅλους τοὺς δικούς μου, ποὺ συμμερίστηκαν τὴν πολύ-
χρονη ἀγωνία μου.

Ἰωάννινα, Σεπτέμβριος 1977

Ἡλίας Θ. Κωτόπουλος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

1. Ἡ ἠρωϊκὴ ποίηση καὶ τὰ βασικὰ της γνωρίσματα

Ἡ ἠρωϊκὴ ποίηση εἶναι δημιούργημα, ὡς γνωστό, ὀρισμένων πολιτιστικῶν ἐποχῶν· μιὰ ἀναφορὰ ὅμως στὸ πότε καὶ πῶς ἐμφανίζονται οἱ ἠρωϊκὲς φάσεις τοῦ πολιτισμοῦ στοὺς διάφορους λαούς, ὅσο χρήσιμη κι ἂν ἦταν αὐτὴ τῇ στιγμή, θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐργασίας μας· οὔτε ἀκόμα ὑπάρχει περιθώριο νὰ ἀναφερθοῦμε στὲς κοινωνικοπολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθῆκες, πού δημιουργοῦν αὐτὲς τὲς φάσεις. Γενικὰ θὰ σημειώσουμε μόνον ὅτι ὁ ἠρωϊκὸς τρόπος ζωῆς, πού διαμορφώνεται σὲ τέτοιες περιόδους, ἔχει σ' ὅλους τοὺς λαούς ὅμοια περίπου βασικὰ γνωρίσματα, μόνον πού χρωματίζονται στὸν κάθε λαὸ ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του, τὴν ἐποχὴ καὶ τὸν τόπον ἐξέλιξής του. Ἀκόμα πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ἰδιαίτερα τὸ γεγονός ὅτι στὴν πολιτιστικὴ αὐτὴ περίοδο ἢ ζωὴ τῶν λαῶν, πού θὰ μπορούσε βιολογικὰ νὰ παραλληλισθεῖ μὲ τὴν ἐφηβείαν καὶ τὰ πρῶτα νεανικὰ χρόνια τοῦ ἀνθρώπου, κρύβει ἕναν πρωτόγονον δυναμισμὸν σ' ὅλες τὲς ἐκδηλώσεις της.¹ Μιὰ ἀπὸ τὲς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τῶν περιόδων αὐτῶν, ἢ πὸ σπουδαία, εἶναι ἡ ποίησί τους. Αὐτὴ εἶναι πού ἐκφράζει περισσότερο ὀλοκληρωμένα τὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἰδανικόν του. Αὐτῆς τῆς ποίησης θὰ δώσουμε σύντομα τὰ κύρια γνωρίσματά της.²

Ἡ ἠρωϊκὴ ποίηση, βασικὰ προφορικὴ, ἐμφανίστηκε ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ ὡς τὲς μέρες μας σὲ πολλοὺς ἀκόμα λαούς. Ἐκφράζει μιὰ γνήσιαν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ ἐκδηλώνεται σὲ περιόδους, πού παρέχουν τὰ ἀπαραίτητα κοινωνικοπολιτικὰ καὶ ψυχολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν σύνθεσίν της. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν παρουσιάζεται ταυτόχρονα σ' ὅλους τοὺς λαούς τοῦ κόσμου.

Ὡστόσο πέρα ἀπὸ τὸ βασικὸν γεγονός ὅτι ἡ ἠρωϊκὴ ποίηση γεννήθηκε ἀπὸ τὲς ἰδιαίτερες κοινωνικὲς, πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθῆκες τῆς ἐποχῆς της, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι σημαντικὸν ρόλον στὴ δημιουργίαν της ἔπαιξε καὶ ὁ θαυμασμὸς τῶν ἀνθρώπων γιὰ μερικὰ ἄτομα, πού ὑπερεῖχαν σὲ ἰκανότητες καὶ φυσικὰ χαρίσματα καὶ πού μπορού-

σαν να τα μεταφέρουν αυτά στην πράξη.³ Ἡ ἀξία τῶν ἐξαιρετικῶν αὐτῶν ἀτόμων, τῶν ἡρώων, κρίνεται καὶ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν πραγμάτωση ἔργων καὶ πράξεων, πού ξεφεύγουν τὰ κοινὰ μέτρα. Οἱ ἥρωες, πού ἀντιπροσωπεύουν τὸ σύνολο, δείχνουν γιὰ ποιὲς πράξεις εἶναι ἱκανὸς ὁ ἄνθρωπος· μὲ τὰ ἔργα τους πλαταίνουν τὰ σύνορα τῆς ἀνθρώπινης πείρας καὶ μὲ τὴν ὑπερβολικὴ σωματικὴ δύναμή τους ὑψώνουν τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς καὶ δίνουν ἀξία στὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη. Γίνονται γιὰ τὸν μέσο ἄνθρωπο τὸ ἰδανικὸ μὲ τὴν ἀκαταμάχητη γοητεία, γιὰ νὰ δαμάσει κι αὐτὸς τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία του καὶ νὰ πετύχει κάτι σημαντικὸ στὴ ζωὴ του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἥρωες, τὰ πρότυπα αὐτὰ τῆς δράσης, ἔγιναν ἀρεστοὶ στοὺς πολλοὺς καὶ τοὺς ἔκαναν ἀντικείμενο ποίησης.

Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση προϋποθέτει μιὰ ὑπαρξιακὴ ἀντίληψη, ὅπου ὁ ἄνθρωπος παίζει συνειδητὰ τὸν κεντρικὸ ρόλο καὶ ἀσκεῖ τὶς ἱκανότητές του μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῆς «τημῆς» μὲ τὴν τόλμη καὶ τὴ γενναιότητα. Δὲ λείπει βέβαια ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴ ποίηση καὶ τὸ ὑπερφυσικὸ στοιχεῖο, πού συναντοῦμε στὴν πρωτόγονη δαιμονολατρικὴ (σαμανικὴ) ποίηση, ὅπου ὁ ἄνθρωπος εἶναι δεσμευμένος ἀπὸ μαγικὰς καὶ ὑπερφυσικὰς δυνάμεις. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μαγικὴ στὴν ἀνθρωποκεντρικὴ ποίηση ἔγινε σταδιακὰ καὶ μὲ τὴ διαμόρφωση τῆς νέας κοσμοθεωρίας. Βοηθητικὸ σκαλί γιὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μαγικὴ στὴν ἡρωϊκὴ ποίηση στάθηκε ἡ ἐγκωμιαστικὴ καὶ θρηνητικὴ ποίηση, πού εἶχαν κέντρο τὸν ἄνθρωπο.⁴ Ἡ γνήσια, ἢ καθαρὴ ἡρωϊκὴ ποίηση τῶν ἀνθρώπων δὲν μπόρεσε νὰ μὴν ἐνσωματώσει στὸν κορμὸ τῆς καὶ ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ποίηση τῶν θεῶν, ὥστε μέσα σ' αὐτὴν πολλὰ φορὲς νὰ βλέπουμε θεοὺς καὶ ἀνθρώπους δίπλα δίπλα νὰ παίζουν τὸ ρόλο τους.

Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση πιστεύει ὅτι οἱ μορφές τῆς ἀνήκουν σὲ μιὰ ἰδιαίτερη, ὑψηλὴ τάξη ἀνθρώπων, καὶ τὶς τοποθετεῖ σ' ἓνα ὑποθετικὸ παρελθόν. Ἔτσι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πίστευαν ὅτι ἡ ἐποχὴ αὐτὴ κράτησε τέσσερις γενιὲς καὶ παρεμβαλλόταν ἀνάμεσα στὴ «Χαλκῆ» καὶ «Σιδιρᾶ» ἐποχὴ⁵ καὶ κυριότερα συμβάντα τῆς ἦταν ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία καὶ οἱ πολιορκίες τῆς Θήβας καὶ τῆς Τροίας. Σὲ μιὰ ἐνότητα τόπου καὶ χρόνου τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς τους πίστευαν καὶ οἱ ἄλλοι λαοί, χωρὶς νὰ λείπουν βέβαια καὶ οἱ ἐξαιρέσεις.

Ἡ χρονολόγηση μιᾶς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καὶ τῶν συμβάντων τῆς στίς πιὸ πολλὰς περιπτώσεις θὰ μείνει πάντα ἓνα πρόβλημα, γιὰτὶ οἱ ποιητὲς τῆς ἡρωϊκῆς ποίησης δὲν ἐνδιαφέρονται συνειδητὰ νὰ δώσουν ἱστορικὰ γεγονότα καὶ νὰ μορφώσουν τὸ κοινὸ τους, ἀλλὰ νὰ τέρψουν καὶ νὰ διασκεδάσουν τοὺς ἀκροατές τους. Ἀπὸ τὰ παλιὰ ἀκόμα χρόνια μιᾶς τὸ βεβαιώνουν καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ποιητὲς. Εἶναι μιὰ τέχνη πού προσφέρει στοὺς ἀκροατές τῆς τὴν ψυ-

καγωγή και τη χαρά, καθώς διηγείται ιστορίες γεμάτες εξαιρετικές πράξεις και καινούργια ταξίδια μεγάλων ανδρών. Οί εξαιρέσεις δὲν λείπουν: στὰ νεώτερα ἐπικά τραγούδια ὑπάρχει καὶ ὁ διδακτισμὸς καὶ ἡ ἠθικολογία. Κανένας δὲν ἀρνεῖται ὅτι τὰ περισσότερα ἡρωϊκὰ τραγούδια ἔχουν κάποιο ἱστορικὸ ὑπόστρωμα⁶ καὶ ὅτι πολλά, ἰδιαίτερα νεώτερα, ἀναφέρονται σὲ γνωστὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Ὅμως ὁ μέγας χρόνος, ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ διαμορφώθηκε τὸ τραγούδι, ἢ νοοτροπία ποὺ ἀναφέραμε τῶν ποιητῶν του, ἢ προφορικὴ χρῆση του, ἢ διασταύρωση μὲ ἄλλα τραγούδια καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμα λόγοι μεταβάλλουν καὶ παραμορφώνουν τὸ γεγονὸς, ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι πολὺ δύσκολη ἡ ἱστορικὴ ἐξακρίβωση καὶ χρονολόγηση.

Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση εἶναι ἀναγκαστικὰ διηγηματικὴ καὶ ἀκόμα ἀντικειμενικὴ, ἀπρόσωπη καὶ δραματικὴ. Μολονότι ἐγκωμιάζει κατορθώματα, ἀποφεύγει τὸ φανερό ἔπαινο καὶ ἀφήνει στὶς ἴδιες τὶς πράξεις νὰ μιλήσουν, κι αὐτὸ εἶναι, ποὺ τὴν κάνει ποὺ ἀρεστή. Ἡ «ἱστορία», ποὺ διηγεῖται δὲν ἀπευθύνεται σ' ἕνα πρόσωπο, ἀλλὰ στέκεται μόνη καὶ ἀνεξάρτητη καὶ δημιουργεῖ τὶς δικές της ἰδιαίτερες μορφές, τὸ περιβάλλον καὶ τὸ περιεχόμενό του. Ὅλοι οἱ ἥρωες, ποὺ ἐμφανίζονται, ἔχουν τὸ χαρακτῆρα τους, ποὺ φανερώνεται μὲ τὰ λόγια καὶ τὶς πράξεις τους, γεγονὸς ποὺ φέρνει τὴν ποίηση αὐτὴ ποὺ κοντὰ στὸ δράμα. Στὶς πρωτόγονες κοινωνίες τοὺς ἀκροατῆς, ποὺ συμμετέχουν μὲ τὴ φαντασία τους στὰ διηγούμενα σὰν νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι θεατῆς, τοὺς συναρπάζει ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου μὲ τὰ ἐπεισόδια καὶ τὶς περιγραφές της.

Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση σὲ κάθε λαὸ ἔχει τὸ στίχο της καὶ τὴ γλῶσσα της.⁷ Τὸ βλέπομε στὴν ἡρωϊκὴ ποίηση ὄλων τῶν λαῶν καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐπικὴ ποίηση, ὅπου ἡ μακρόχρονη ποιητικὴ παράδοση μὲ στίχο τὸν ἑξάμετρο δημιούργησε μιὰ τεχνητὴ γιὰ τὸ ἔπος γλῶσσα. Ἀκόμα ἡ ποίηση αὐτὴ σχεδὸν σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς τραγουδήθηκε μὲ τὴ συνοδεία ἑνὸς ἀπλοῦ μουσικοῦ ὄργάνου: λύρα, λαγούτο, μπαλαλαῖκα κ.ἄ.. Ἡ μουσικὴ της εἶναι μιὰ μονότονη ἀκολουθία τόνων (μουσικὴ ἀπαγγελία). Ἐδῶ ἡ λέξη εἶναι, ποὺ στέκει στὴν πρώτη θέση, ἐνῶ ἡ μουσικὴ ὑποτάσσεται στὴ λέξη. Ὁ ποιητὴς θέλει νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ διήγησή του καὶ οἱ ἀκροατῆς γι' αὐτὴν ἀκριβῶς εἶναι, ποὺ ἐνδιαφέρονται.

Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση βεβαιώνει ὅτι θὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια, ὅχι βέβαια μὲ τὴν ἐννοια, ποὺ τὴν ἀναζητᾷ ἡ ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας. Τὸ κύρος τῆς ποίησης αὐτῆς στηρίζεται στὴν παράδοση καὶ οἱ ἱστορίες της κερδίζουν σὲ ἀξία, ὅσο παλιότερες καὶ λαϊκότερες εἶναι. Στὸ κύρος τῆς παράδοσης μερικοὶ ποιητῆς προσθέτουν καὶ τὸ κύρος τῆς ἔμπνευσης ἀπὸ κάποια θεϊκὴ δύναμη. Ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐπικαλοῦνται τὶς Μοῦσες γιὰ νὰ τοὺς ἐμπνεύσουν. Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἱστο-

ρία, είναι όμως ένας καθρέπτης της κοινότητας, που τη δημιουργεί, και φωτίζει το χαρακτήρα της κοινότητας και το είδος της σκέψης της. Από αυτή την άποψη έχει μια σημαντική αξία για την ιστοριογραφία.

Ακόμα η ήρωϊκή ποίηση είναι καθαρά ποίηση της δράσης. Διηγείται και περιγράφει πράξεις.⁸ Ο ήρωας, για να φθάσει στην απόκτηση της τιμής και της δόξας, πρέπει να περάσει μέσα από μια δοκιμασία, μέσα από μια βίαιη και άγρια πράξη, που κρύβει ένα μεγάλο κίνδυνο για τη ζωή του. Ο χώρος, που προσφέρεται για μια τέτοια πράξη είναι ή μάχη, και γι' αυτό η ποίηση αυτή στο μεγαλύτερο μέρος της με τις μάχες ασχολείται. Σ' όλα τα ήρωϊκά τραγούδια υπάρχει ο αγώνας των ήρώων κατά των αντιπάλων τους και πολλές φορές η πάλη τους με τέρατα και φυσικές δυνάμεις, όπου ο ήρωας είναι υποχρεωμένος, όχι μόνο την τόλμη και την ανδρεία του να χρησιμοποιήσει, αλλά και κάθε μέσο να έπινοήσει για να επικρατήσει ή να σωθεί, επικαλούμενος στις μεγάλες στιγμές και τη βοήθεια του θείου. "Όταν πάλι λείπουν οι έχθροι και οι άλλες επικίνδυνες δοκιμασίες οι ήρωες ίκανοποιούν τη φιλοδοξία τους σε αθλητικούς αγώνες και σε άλλα αγωνιστικά παιχνίδια. Και στους αγώνες η τιμή και η φήμη προβάλλεται, και η νίκη του ήρωα αποτελεί ένα χειροπιαστό σημάδι της υπεροχής του ανάμεσα στα άτομα της τάξης του και του πλήθους. Η νίκη πάλι του ήρωα προϋποθέτει την ήμλλα και το συναγωνισμό με τους άλλους ήρωες, γιατί μόνο έτσι προκύπτει η υπεροχή.

Τέλος ένα ακόμα γνώρισμα της ήρωϊκής ποίησης είναι και η πετυχημένη από τον ποιητή έκλογή των μερών και των στιγμών ενός συμβάντος, που γοητεύουν τη φαντασία των ακροατών και την κεντρίζουν σε προεκτάσεις, που ούτε και η πιο έκτενης περιγραφή δεν θα μπορούσε να κατορθώσει: στην κατάλληλη στιγμή ένα λοξό βλέμμα, μια στιγμή σιωπής ή μια κίνηση του χεριού λέγει περισσότερα από κάθε άλλο σχολιασμό. Η λεπτομέρεια γοητεύει και το άσημαντο παίρνει αξία.

2. Τα γενικά γνωρίσματα του ήρωα

Τη στιγμή που η ήρωϊκή ποίηση τραγουδάει εξαιρετικές ανθρώπινες πράξεις, είναι φυσικό σ' αυτήν τους κεντρικούς ρόλους να τους κρατούν ήρωες με ξεχωριστές ικανότητες.⁹ Αυτούς τους παραδέχονται οι άνθρωποι ως πιο μεγάλους στο σώμα και με ιδιαίτερου είδους χαρίσματα προικισμένους. Έτσι παρουσιάζονται να είναι γενναίοι στον πιο ύψηλο βαθμό και να πραγματώνουν θαυμαστές πράξεις για την τιμή και τη δόξα τους. Δικαιολογημένα λαός και ποιητές έξυμνούν και περιγράφουν με υπερβολή τη σταδιοδρομία τους. Ακόμα είναι πολύ φυ-

σικὸ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ὑπεροχὴ τους μὲ μιὰ ἀσυνήθιστη καταγωγὴ καὶ γέννηση. Δὲν μπορούσαν νὰ φανταστοῦν τοὺς μεγάλους ἥρωες τέλεια ἀνθρώπινους καὶ τοὺς συνέδεσαν μὲ τὸ θεῖο.¹⁰ Ὁ ἥρωας ἀπὸ τὰ μικρά του ἀκόμα χρόνια ξεπερνάει καὶ τίς πρὸ μεγάλες ἐπιδόσεις, γι' αὐτὸ καὶ προκαλεῖ ἀμέσως ἰὸν θαυμασμὸ τῶν ἀνθρώπων. Κατέχει κυρίως ἐκεῖνα τὰ χαρίσματα τοῦ σύμματος καὶ τοῦ χαρακτήρα, πού τοῦ ὑπόσχονται προπάντων τὴν ἐπιτυχία στὴν πράξη. Ἔτσι μπορεῖ νὰ εἶναι σωματικὰ δυνατὸς ἢ ταχὺς ἢ καρτερικὸς ἢ ἀποφασιστικὸς καὶ ἐπινοητικὸς μπροστὰ σὲ κάθε ἐμπόδιο ἢ ἀκόμα εὐγλωττος καὶ πειστικὸς στὸ λόγο. Ὅλοι βέβαια οἱ ἥρωες δὲν κατέχουν ταυτόχρονα αὐτὲς τίς ιδιότητες στὸν ἴδιο ὑψηλὸ βαθμὸ, ἀλλὰ μόνο κάποιο μέρος ἀπ' αὐτές, κι ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι πού μερικοὶ ὑπερτεροῦν καὶ διακρίνονται.

Ἡ μεγαλοσύνη τοῦ ἥρωα γίνεται χειροπιαστὰ ἀντιληπτὴ κυρίως στὴ μάχη, ὅπου μετρᾷ ἰδιαίτερα καὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἢ ἀνδρεία καὶ τὸ πολεμικὸ φρόνημα· αὐτὰ κεντρίζουν καὶ ἐξάπτουν τὸν ἥρωα νὰ τολμήσει τὸ ἔκτακτο καὶ τὸ μεγάλο καὶ τὸν καθιστοῦν ἱκανὸ νὰ τὸ πετύχει ἢ, τὸ λιγότερο, νὰ ὑποκύψει μὲ τὴν ἀξιοπρέπεια, πού ἐπιβάλλει τὸ ἰδανικὸ του. Οἱ πρὸ μεγάλοι ἥρωες στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση εἶναι αὐτοί, πού διακρίνονται στὴ μάχη.

Ἡ σκέψη τοῦ ἥρωα εἶναι στραμμένη στὴ θαρραλέα πράξη καὶ ἡ προσδοκία του γιὰ ἕνα μεγάλο ἀγῶνα φλογίζει τὰ πάθη του καὶ αὐξάνει τὴ δίψα του γιὰ κατορθώματα. Ἀκόμα ἡ ἐξαιρετικὴ ζωτικότητά του μεγαλώνει πρὸ πολὺ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀγῶνα καὶ τὴ μεταβάλλει συχνὰ σὲ μιὰ ὑπεράνθρωπη παραφορὰ καὶ μανία. Ἡ μεγάλη δύναμη τῶν ἠρώων πολλὰς φορὲς γίνεται αἰσθητὴ καὶ μὲ μόνη τὴν παρουσία τους. Ἡ ὑπεροχὴ πάλι τοῦ ἥρωα συχνὰ συνοδεύεται καὶ μὲ ἀσυνήθιστη ἀκτινοβολία καὶ λάμψη, ὅταν σὲ κρίσιμες στιγμὲς ἐμφανίζεται στὸν ἀγῶνα.¹¹ Στὴ ζωὴ τῶν ἠρώων ὑπάρχει ἡ πληθιομὴ καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ διαπρέπουν. Ἡ ζωὴ ἀστράφτει δυνατὰ στὰ μᾶτια τους ἢ ἐκδηλώνεται στίς χειρονομίες τους ἢ στὴ φωνή τους.

Ἄν ὥστόσο οἱ σωματικὲς δυνάμεις εἶναι ὁ ἀναγκαστικὸς ἐξοπλισμὸς ἑνὸς ἥρωα, αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι ἐκεῖνος εἶναι καὶ ἕνα θηρίο πού τοῦ λείπει τὸ λογικόν. Ἀντίθετα, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ εἶναι ἕνα στοιχεῖο, πού μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει τὴν ὑπεροχὴ ἀπέναντι στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὁ ἥρωας δὲν ὑστερεῖ κι ἐδῶ καὶ δὲν ἀποφεύγει νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ λογικόν του γιὰ νὰ κερδίσει τὴ δόξα, πού ἐπιδιώκει. Ὅπως δὲ ὅποτε ὅμως οἱ γνησιότεροι ἥρωες στέκονται πάνω ἀπὸ τὰ τεχνάσματα καὶ τίς πανουργίες τὴν ὥρα, πού πολεμοῦν, καὶ συγκρούονται ἀνοιχτὰ μὲ τὸν ἀντίπαλό τους.¹²

Ἀκόμα ὁ μεγάλος ἥρωας εἶναι συνήθως ἀρχηγὸς μιᾶς μεγάλης ὁμάδας ἀνδρῶν καὶ αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ προστατεύει τὴ ζωὴ, τὴν

τιμή και τη δόξα τους. Πολλές φορές ο βασιλιάς είναι λιγότερο ήρωϊκός από κάποιον ακόλουθό του, χωρίς να παύει να είναι κι αυτός ένας μεγάλος ήρωας. Δε λείπουν οι περιπτώσεις, που οι μεγάλοι ήρωες διαφωνούν, φιλονικούν και αρνούνται μια έντολη του άρχηγού ή του βασιλιά, στο τέλος όμως πάντα πειθαρχούν και εκτελούν τα καθήκοντά τους, γιατί αυτό τους εξασφαλίζει πιο πολύ την τιμή και τη δόξα που επιδιώκουν.

Στη γνήσια ήρωϊκή ποίηση παραμένει σταθερή η αντίληψη ότι το άθνατο θείο είναι υπέρτερο των ήρώων. Ο άνθρωπος τώρα δε φοβάται τους θεούς, όπως στην πρωτόγονη ποίηση.¹³ Ο ήρωας φαίνεται πολύ πιο ελεύθερος και ανεξάρτητος στις ενέργειές του· αυτό το βλέπουμε ιδιαίτερα στην όμηρικη ποίηση με τον έξανθρωπισμό των θεών και την τοποθέτηση της Μοίρας πάνω κι από το θείο. Στα νεώτερα ώστόσο ήρωϊκά τραγούδια από την επίδραση των νέων θρησκειών ο ήρωας πιστεύει στη θεία Πρόνοια και στηρίζει την κάθε του έπιτυχία στη θεία βούληση και βοήθεια.

Κλείνοντας παρατηρούμε ακόμα ότι σ' άλλα τραγούδια το τέλος για τον ήρωα είναι αίσιο και σ' άλλα το έπισφραγίζει ο δοξασμένος θάνατος του ήρωα πάνω σε έναν κρίσιμο άγώνα. "Άλλοτε πάλι δίνεται στον ήρωα ή εύκαιρία της έκλογής και τότε βρίσκεται μπροστά σ' ένα τρομακτικό δίλημμα: να προτιμήσει τη σωτηρία και την άσημότητα ή το θάνατο και τη δόξα.¹⁴ Πάντως οι πιο μεγάλοι ήρωες είναι αυτοί, που προχωρούν συνειδητά και ελεύθερα να πέσουν νέοι στο πεδίο της μάχης για την τιμή και τη δόξα τους.

3. Οι ήρωϊκές μορφές στην 'Ιλιάδα και ο ποιητής τους

Ύστερα από τα γενικά γνωρίσματα της ήρωϊκής ποίησης και των ήρώων της, έδω θα σημειώσουμε σύντομα μερικά από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που συναντούμε στις ήρωϊκές μορφές της 'Ιλιάδας, και θα κλείσουμε με δυο λόγια για τον ποιητή του έργου, τον Όμηρο.

Σήμερα, έπειδη δε μας σώζονται παλιότερα από την 'Ιλιάδα έπη, για να γνωρίζουμε ποια ήταν ακριβώς ή παραδοσιακή μορφή των ήρώων, που κατά καιρούς προομηρικά συνδέθηκαν με τους μύθους του τρωϊκού πολέμου, είναι δύσκολο να πούμε με βεβαιότητα τί πρόσθεσε ή τί άλλαξε ο Όμηρος στις ήρωϊκές μορφές που μας παραδίνει στο έργο του.¹⁵ Ξεκινώντας όμως από τη μορφή και τη σύνθεση, που έχει το όμηρικό έργο, και εξετάζοντας παράλληλα τη μορφή, που έχουν τα ήρωϊκά τραγούδια των άλλων λαών, όπως μας τη δίνει ή συγκριτική μελέτη τους, μπορούμε να απομονώσουμε σήμερα αρκετά στοιχεία, που πρέπει να τα αποδώσουμε στην ποιητική έμπνευση και έπινοητικότητα του Όμηρου.

Στις τελευταίες δεκαετίες οί όμηρολόγοι τής Νεοαναλυτικῆς σχολῆς, πού πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση ἐργάζεται, ἔχουν διαπιστώσει ὅτι ὁ Ὅμηρος ὀρισμένες φορές ἔχει τροποποιήσει καὶ τὴν παράδοση καὶ τὶς μορφὲς τῶν ἡρώων ὡς ἓνα σημεῖο, προκειμένου νὰ πετύχει τὸ σκοπὸ καὶ τὸ σχέδιο τοῦ ἔργου του. Θὰ μᾶς ἀπομάκρυνε πολὺ ἀπὸ τὸ θέμα μας μιὰ ἀναφορὰ στὶς μεγάλες ὀμηρικὲς καινοτομίες πάνω στὴν τεχνικὴ τῆς σύνθεσης τοῦ ἔπους, ὅπως τὴ συμπύκνωση τοῦ δεκάχρονου πολέμου σ' ἓνα ἐπεισόδιο 51 ἡμερῶν, τὴν προοικονομία τῶν γεγονότων ἢ τὴν ἐπιβράδυσή τους, τὴν κομματιαστὰ προοδευτικὴ ὀλοκλήρωση ἄλλων σχετιζῶν ἱστοριῶν μέσα στὸ ἔργο¹⁶ κ.ἄ..

Ἐμεῖς θὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο σὲ μερικὲς ὀμηρικὲς μεταβολές, πού ἔχουν σχέση μὲ τὶς ἠρωϊκὲς μορφὲς τῆς παράδοσης τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου. Καὶ πρῶτα - πρῶτα βασικὸ γεγονός, πού ὑποχρέωσε τὸν Ὅμηρο νὰ μεταβάλλει ὀρισμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τῶν ἡρώων, πού χρησιμοποιεῖ στὸ ἔργο του, εἶναι τὸ θέμα τῆς Ἰλιάδας του, ἡ «μῆνις» τοῦ προσβεβλημένου Ἀχιλλέα. Ἡ φιλονικία Ἀχιλλέα - Ἀγαμέμνονα ὑποχρεώνει τὸν ποιητὴ νὰ πλάσει καὶ νὰ χρωματίσει ἀνάλογα, ὄχι μόνον αὐτοὺς τοὺς δύο μεγάλους ἥρωες, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους, πού θὰ χρησιμοποιήσει ὡς μεσάζοντες γιὰ τὴ συμφιλίωσή τους.¹⁷ Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς τιμῆς τοῦ Ἀχιλλέα ὁ ποιητὴς ἐπινόησε τὴν ἦττα τῶν Ἀχαιῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀναγκάζει τὸν ποιητὴ νὰ προσθέσει νέα στοιχεῖα στὰ πρόσωπα ὀρισμένων ἡρώων, ὅπως τὸν τραυματισμὸ τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν: Διομήδη, Ἀγαμέμνονα, Ὀδυσσεά, Εὐρύπυλου, Μαχάονα ἢ τὴν ὑποχώρηση ἰσχυροτέρων Ἀχαιῶν: Αἴαντα, Διομήδη, μπροστὰ στὸν Ἔκτορα. Ἀκόμα ἡ ἦττα τῶν Ἀχαιῶν, πού θὰ φέρει τὴ μεταμέλεια τοῦ Ἀγαμέμνονα, θὰ ἔχει ὡς συνέπεια τὴν πρεσβεία στὸν Ἀχιλλέα, γεγονός πού θὰ φωτίσει ἀπὸ νέες πλευρὲς τοὺς ἥρωες. Ἡ ἄρνηση τοῦ Ἀχιλλέα δίνει τὴν εὐκαιρία στὸν ποιητὴ νὰ περιγράψει τὶς ἀντιδράσεις ὀρισμένων ἡρώων: Διομήδη, Σθένελου, Ὀδυσσεά κ.ἄ., στοιχεῖα νέα γιὰ τὴ μορφή τους.

Ἡ νίκη πάλι τῶν Τρώων ὑποχρεώνει τὸν ποιητὴ νὰ στολίσει τοὺς μεγάλους Τρώες ἥρωες, ἰδιαίτερα τὸν Ἔκτορα καὶ τὸν Αἰνεΐα, μὲ νέα γνωρίσματα. Ἡ Πατρόκλεια, ἡ ἐπινόηση τοῦ Ὀμήρου γιὰ νὰ ἐπαναφέρει τὸ θυμωμένο Ἀχιλλέα στὴ μάχη, δίνει νέες εὐκαιρίες στὸν ποιητὴ, ὄχι μόνον γιὰ νὰ πλάσει ἓνα μεγάλο ἥρωα, τὸν Πάτροκλο, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἥρωες νὰ χαρακτηρίσει μὲ τὶς μάχες γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ τοῦ Πάτροκλου.¹⁸ Ἄν ὁ θάνατος τοῦ Ἔκτορα ἦταν παραδοσιακὸ ἐπικὸ στοιχεῖο, ἡ σκηνὴ ὡστόσο τῆς συνάντησης Ἀχιλλέα - Πρίαμου γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ νεκροῦ Ἔκτορα φέρνει ἐξάπαντος τὴ σφραγίδα τῆς ὀμηρικῆς μεγαλοφυΐας καὶ πλουτίζει τοὺς δύο ἥρωες μὲ πρωτόγνωρα γιὰ τὴν ἠρωϊκὴ ποίηση γνωρίσματα.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε ἀκόμα πλῆθος ἐπεισόδια τῆς Ἰλιάδας λιγότερο σημαντικά γιὰ τὴ δομὴ τοῦ ἔργου, ὅπου εἶναι φανερὴ ἡ ποιητικὴ παρουσία τοῦ Ὀμήρου. Ἔτσι οἱ δυὸ ἐπίσημες μονομαχίες: Πάρη - Μενέλαου καὶ Ἔκτορα - Αἴαντα, μπορεῖ νὰ εἶναι παραδοσιακὲς — προσωπικὰ πιστεύω ὅτι εἶναι ὁμηρικὲς —, ὅμως φαίνονται καθαρὰ ὅτι προσαρμόστηκαν καὶ χρωματίστηκαν ἔτσι, πού νὰ βοηθοῦν τὸ γενικὸ σχέδιο τῆς Ἰλιάδας. Ἀκόμα ἐπεισόδια, ὅπως ἡ συνάντηση Ἔκτορα - Ἀνδρομάχης, ἡ ταφὴ τοῦ Πάτροκλου καὶ οἱ ἀγῶνες βοήθησαν τὸν Ὀμηρο νὰ πλουτίσει μὲ γνωρίσματα περισσότερῆς ἀνθρωπιᾶς τοὺς ἥρωές του. Καὶ αὐτὸς ὁ *Κατάλογος τῶν καρabiῶν* καὶ ἡ *Ιολώνεια*, ὅσο κι ἂν εἶναι ἀπὸ τὰ λιγότερο καλὰ προσαρμοσμένα παραδοσιακὰ στοιχεῖα μέσα στὸ ὁμηρικὸ ἔργο, δὲν παύουν νὰ προσφέρουν μὲ τὸν τρόπο, πού τὰ δίνει ὁ ποιητὴς, χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν ἠρωϊκῶν μορφῶν τοῦ ἔργου.

Τέλος στίς μικρὲς σκηνές, στίς λεπτομερειακὲς συμπληρώσεις τῶν μεγάλων ἐπεισοδίων, στίς ἀσήμαντες συγκρούσεις τῶν μεγάλων μὲ τοὺς μικροὺς ἥρωες καὶ ἰδιαίτερα στίς πολλὰς κι ἀνεπανάληπτες γιὰ τὴν παραστατικότητά τους παρομοιώσεις βρίσκομε σχεδὸν ἐλεύθερο τὸν Ὀμηρο νὰ ξεδιπλώνει τὸν κόσμον του, ἕναν κόσμον βαθιὰ ἀνθρώπινο καὶ «ἀντιπολεμικὸ», ὅσο αὐτὸ κι' ἂν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἠρωϊκὸ χαρακτήρα τοῦ τραγουδιοῦ του.¹⁹ Ἡ Ἰλιάδα εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἐκφράσεις καὶ σκηνές, πού δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ διαμαρτυρία, ἀλλὰ μιὰ ἔντονη ἀντιπολεμικὴ κραυγὴ. Οἱ σκηνές τοῦ θανάτου, πού ξεχειλίζουν ἀπὸ ἀνθρώπινο πόνο, ὁ τρόπος πού ὁ ἥρωας βλέπει γενικὰ τὸν πόλεμον καὶ τὶς συνέπειές του, οἱ λίγες, ἀλλὰ χαρούμενες σκηνές τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς εἶναι οἱ πιὸ μεγάλες ἀποδείξεις τῆς ἀντιπολεμικῆς καὶ φιλειρηνικῆς σκέψης τοῦ ποιητῆ.

Ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω ἐπεισόδια, πού ἐπινόησε ἢ μετέπλασε ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν παράδοση, κατόρθωσε ν' ἀποθησαυρίσει καινούρια γνωρίσματα καὶ μ' αὐτὰ νὰ στολίσει τοὺς ἥρωες τῆς Ἰλιάδας του. Ἔτσι πέρα ἀπὸ τὰ καθαρὰ ἠρωϊκὰ γνωρίσματα, πού τὰ βρίσκομε στὰ ἐπικά τραγούδια ὄλων τῶν λαῶν, ὅπως τὰ εἶδαμε ἀμέσως πιὸ πάνω, βρίσκομε στοὺς ἥρωες τοῦ Ὀμήρου γνωρίσματα ἀνθρώπινης εὐαισθησίας ἄγνωστης στὰ τραγούδια τῶν ἄλλων λαῶν. Ἐδῶ θὰ ἐπισημάνουμε σύντομα μερικά:

Τὸ πρῶτον καὶ πιὸ σπουδαῖον εἶναι: ἡ ἔντονη ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ, πού φαίνεται, ὄχι τόσο στοὺς μεγάλους προβληματιζόμενους ἀπὸ τὰ ἠρωϊκὰ ἰδανικὰ ἥρωες, ὅσο στοὺς μικροὺς, πού ἡ μοῖρα τους εἶναι συνήθως νὰ σκοτωθοῦν. Γενικὰ ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ εἶναι διάχυτη μέσα σ' ὅλο τὸ ἔργο καὶ ἰδιαίτερα στὰ μικροεπεισόδια καὶ στίς σκηνές τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Γιὰ παράδειγμα ἀναφέρουμε τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λυκάονα (Φ 34 - 135).

είναι αρκετό και μόνο να δείξει την αγάπη του όμηρικού ανθρώπου για τη ζωή. Αυτοί νέοι άνδρες, ο Άχιλλέας και ο Λυκάονας, μπροστά στο θάνατο έκδηλώνουν τον πόθο τους για τη ζωή ή καθένας με τον τρόπο του. Ο νεαρός Πριαμίδης, που γλύτωσε την πρώτη φορά το θάνατο και γύρισε από την αϊχμαλωσία, καίρεται τη ζωή και γλεντάει, προτού υποχρεωτικά επιστρέψει στη μάχη: *ἔνδεκα δ' ἤματα θυμὸν ἐτέρπετο οἷσι φίλοισιν* (Φ 45). Ἡ ὀλοὴ όμως μοίρα τον ρίχνει ξανά στα χέρια του ανέλετου τώρα από το θάνατο του Πάτροκλου Άχιλλέα. Τα υλικά αγαθά μπροστά στη ζωή δὲ μετροῦν. Ὁ Λυκάονας τρεῖς φορές πὸ πολλά δίνει τώρα στὸν Άχιλλέα για να τοῦ χαρίσει ξανά τη ζωή. Ὁ πόθος γι' αὐτὴν γίνεται παράκληση καὶ θερμὴ ἰκεσία: *γοννοῦμαι σ', Ἀχιλεῦ, σὺ δὲ μ' αἶδεο καὶ μ' ἐλέησον/ ἀντὶ τοῖ ἐγὼ ἰκέταο, διοτρεγές, αἰδοῖοιο* (Φ 74-75), ἀνώφελη βέβαια. Καὶ τοῦ μεγάλου ὄμωσ Αἰακίδη ὁ πόθος για τη ζωή δὲν εἶναι μικρότερος, ὅταν με ἀνείπωτη πικρία ὁμολογεῖ στὸ θῦμα του ὅτι κι αὐτὸς ὁ τόσο ὠραῖος καὶ δυνατὸς σὲ λίγο θὰ σκοτωθεῖ, θὰ χάσει τὸ μέγα αὐτὸ ἀγαθὸ πὸν λέγεται ζωή: *οὐχ ὀράας οἶος καὶ ἐγὼ καλὸς τε μέγας τε;/..., ἀλλ' ἔπι τοι καὶ ἐμοὶ θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή* (Φ 108, 110).²⁰

Δεύτερο: ὁ βαθὺς ἀνθρωπισμός, πὸν διαποτίζει τοὺς ἥρωες τοῦ ἔργου. Κι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι ἥρωες, πὸν πολλὰς φορές παρουσιάζονται μέσα στὸ ἔργο να δείχνουν μιὰν ἀπάνθρωπη σκληρότητα, στοιχεῖο κληρονομημένο ἀπὸ τὴν παλιότερη ἠρωϊκὴ παράδοση, ἔχουν πλῆθος συγκινητικὲς ἀνθρώπινες στιγμές. Ὅλοι οἱ ἥρωες διακρίνονται ἀπὸ μιὰ ἀνθρωπιὰ καὶ μιὰ συμπάθεια για τὸν συνάνθρωπό τους πὸν ὑποφέρει. Μέσα ἀπὸ τὴς δεκάδες τῶν χωρίων θὰ μπορούσαμε να πάρουμε για παράδειγμα τὸ ἐπεισόδιο τῆς συνάντησης Πρίαμου - Άχιλλέα (Ω 469 - 676). Οἱ δυὸ θανάσιμοι ἐχθροὶ με πόση ἀνθρωπιὰ στήνονται ἀπέναντι στὸ κοινὸ τραπέζι. Ὁ καθένας νιώθει τὰ βάσανα καὶ τὴς συμφορὲς τοῦ ἄλλου. Ὁ Πρίαμος στὸ Ω 486 - 89 αἰσθάνεται βαθιὰ τὸν καημὸ τοῦ Άχιλλέα, καημὸ πὸν ἄφησε πίσω του ἀπροσγάτευτο τὸ γέροντα πατέρα του: *οὐδέ νυ τὸν γε/ γηράσασατα κοιῖζω, ἐπεὶ μάλα τιλόθι πάτρης/ ἤμαι ἐνὶ Τροίῃ, σέ τε κήδων ἠδὲ σὰ τέκνα*. (Ω 540 - 42). Ἄλλὰ καὶ ὁ Άχιλλέας δὲ συμπονεῖ λιγότερο τὸ γέροντα Πρίαμο για τὴς συμφορὲς, πὸν ἡ σκληρὴ μοίρα σώριασε πάνω σ' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειά του: *ἂ δειλ', ἦ διη πολλὰ κάκ' ἄνασχεο σὸν κατὰ θυμὸν./Πῶς ἔτλης...»* (Ω 518 - 26, 542 - 49). Ἡ λύτρωση ἐξάλλου τοῦ νεκροῦ Ἐκτορα δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἐκδήλωση συμπάθειας πρὸς τὸν Πρίαμο, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ νεκροῦ ἀντιπάλου του: *νῖδος μὲν δὴ τοι λέλυται, γέρον, ὡς ἐκέλευες,...* (Ω 599, 619 - 20, 656 - 58, 669 - 70). Ἡ ἐπισφράγιση αὐτῆς τῆς συμπάθειας τοῦ Άχιλλέα βρίσκεται στὴν τελευταία του χειρονομία: *Ὡς ἄρα φωνήσας ἐπὶ καρπῶ χεῖρα γέροντος/ ἔλλαβε δεξιτερὴν, μή πως δείσει' ἐνὶ θυμῷ*. (Ω 671 - 72). Τὸ δλο ἐπει-

σόδιο εἶναι φκιαγμένο καὶ τοποθετημένο στὸ τέλος τοῦ ἔργου ἀκριβῶς γιὰ νὰ τονίσει, ὕστερα ἀπὸ τὴ σκληρότητα τοῦ πολέμου, αὐτὸν τὸν ἀνθρωπισμὸ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κόσμου, ποὺ γεννιέται μέσα στοὺς ὀμηρικοὺς αἰῶνες.²¹

Καὶ ἕνα τρίτο ἀκόμα γνώρισμα: ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ φόβο, ποὺ γεννοῦσαν σ' αὐτὸν παλιότερα οἱ σκοτεινὲς τερατομορφες θεϊκὲς δυνάμεις, πράγμα ποὺ χάρισε τὴν ἐλευθερία στὶς ἀποφάσεις καὶ στὶς πράξεις του.²² Πραγματοποιώντας ὁ Ὅμηρος ἕναν τέλειο ἐξανθρωπισμὸ τῶν θεῶν, ἔδωσε μιὰν ἄλλη διάσταση στὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο. Ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ὀμηρικοῦ ἥρωα εἶναι ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὸ ἄγχος τῆς «ἀμαρτίας» καὶ τὸ φόβο τῶν μνησικακῶν πνευμάτων στὰ καθημερινὰ ἔργα του. Ἔτσι ὁ ἥρωας, νιώθοντας τὸ θεὸ ὅμοιό του καὶ ἀκόμα ἔτοιμο νὰ σταθεῖ στὸ πλάι του μόνο στὴν ἐπίκλησή του, ποὺ πρέπει νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀνάλογες προσφορὲς, ἀνικρῖζει ἐλεύθερα καὶ μὲ ρεαλισμὸ τὸ φυσικὸ κόσμο καὶ τὸ συνάνθρωπό του καὶ χαίρεται ἄφοβα ὅτι τοῦ χαρίζει ἡ καθημερινὴ ζωὴ.

Τοὺς θεοὺς οἱ ὀμηρικοὶ ἥρωες τοὺς καλοῦν ἄφοβα γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν σὲ μιὰ δύσκολη στιγμή ἢ καὶ σὲ ἕνα ἔργο ποὺ πρόκειται νὰ τοὺς δοξάσει. Σὲ καμιά περίπτωση ὅμως δὲ βρίσκομε μέσα στὴν Ἰλιάδα ἥρωες προκαταβολικὰ νὰ φοβοῦνται τοὺς θεοὺς, ὅταν πρόκειται νὰ ἐνεργήσουν ἢ νὰ ἐκτελέσουν μιὰ ἐλεύθερα παρμένη ἀπόφασή τους. Ἔτσι ὁ Ἀχιλλέας δὲ σκέπτεται κανένα θεὸ οὔτε ὅταν φιλονικεῖ μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ φθάνει στὸ σημεῖο νὰ τραβήξει τὸ σπαθὶ του οὔτε ὅταν διώχνει τὴν πρεσβεία οὔτε ὅταν συμφιλιώνεται μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ γυρίζει στὴ μάχη καὶ οὔτε ὅταν ἀσχημίζει καὶ ταλαιπωρεῖ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ἀντιπάλου του Ἔκτορα. Ὁ θεὸς ἐπεμβαίνει — ὁ ποιητὴς δηλ. ποὺ δεσμεύεται ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὸ σχέδιο τοῦ ἔργου του — καὶ ἐμποδίζει τὸν ἥρωα νὰ σφάζει τὸν Ἀγαμέμνονα ἢ τὸν ὑποχρεώνει νὰ δώσει τὸ σῶμα τοῦ Ἔκτορα γιὰ ταφή, ποτὲ ὅμως μιὰ θεία ἐπέμβαση μέσα στὸ ἔργο δὲν ἀφαιρεῖ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἥρωα νὰ ἀποφασίζει ἢ νὰ ἐνεργεῖ ἄφοβα καὶ ὑπεύθυνα.

Ἀκόμα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε: οἱ ἑννιά Ἀχαιοὶ ἀποφασίζουν μόνοι τους νὰ χτυπηθοῦν μὲ τὸν Ἔκτορα· ὁ Διομήδης καὶ οἱ ἄλλοι ἥρωες ἐθελοντὲς δέχονται νὰ πάρουν μέρος στὴ νυχτερινὴ κατασκόπευση τῶν Τρώων· ὁ Ἔκτορας μὲ τὴ θέλησή του στέκει νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὸν Ἀχιλλέα, μὲ τὸν ἕνα μὲν ξέρει ὅτι τὸν περιμένει ὁ θάνατος· τέλος κι ὁ Ἀχιλλέας ἄφοβα καὶ ἐλεύθερα ἀποφασίζει νὰ σκοτώσει τὸν Ἔκτορα, ἐνῶ ξέρει ὅτι ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ σίγουρα θὰ σκοτωθεῖ κι αὐτός. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀποδέσμευσε τοὺς ἥρωές του ἀπὸ τὸν πρωτόγονο φόβο τοῦ θεοῦ καὶ τοὺς ἔδωσε ὑπευθυνότητα καὶ ἐλευ-

θερία στις ενέργειές τους τόσο, όσο του επέτρεπε το σχέδιο του έργου του και η παράδοση.

Δεν έχουμε περιθώρια να ασχοληθούμε με όλα εκείνα τα στοιχεία, που ο Όμηρος πλούτισε και τις παραδοσιακές μορφές του έργου του και τις δικές του τις νεόπλαστες. Θα αναφερθούμε ακόμα, κλείνοντας τις παρατηρήσεις μας, σ' ένα μόνο γενικό γνώρισμα, σε μια ιδιοτυπία των όμηρικων ήρώων, που κάνει ιδιαίτερη εντύπωση.

Στην ήρωϊκή ποίηση των άλλων λαών σχεδόν πάντοτε συναντούμε ήρωες με σκοτεινή προσωπικότητα, ήρωες με κακότητες και ραδιοургίες, με μίση και πάθη άξεπέραστα· τα σκοτεινά και καταχθόνια αυτά πρόσωπα τότε έχθρεύονται και βλάπτουν με αντιηρωϊκό τρόπο αντίπαλους ήρωες και τότε — κι αυτό είναι το πιο περίεργο — ήρωες της ίδιας της παράταξής τους. Και είναι οί σκέψεις και οί πράξεις τους τόσο ανθρώπινα απαράδεκτες και τόσο σατανικές, ώστε να ένσαρκώνουν στον ήρωϊκό κόσμο τους την έννοια του κακού.²³

Αντίθετα απ' όλα αυτά στον κόσμο της Ίλιάδας βρίσκομε μια φωτεινότητα και μια ξαστεριά. Θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε άφοβα τη γνώμη ότι στον Όμηρο δεν υπάρχουν κακοί ήρωες. Άχαιοί και Τρῶες είναι πλασμένοι με τόσο ανθρώπινη ειλικρίνεια και καθαρότητα στη σκέψη και στο συναίσθημα, που προκαλεί άμέσως την προσοχή του μελετητή. Οί σκέψεις και τα συναισθήματα των ήρώων είναι άπλά, φυσιολογικά ανθρώπινα, χωρίς ύστερόβουλα ύπονοούμενα και σατανικές δολοπλοκίες· σκέψεις, θα λέγαμε, «ντόμπρες», που μεταβάλλονται σε πράξεις με την ίδια καθαρότητα, εϋθύτητα και λεβεντιά. Τα πάθη πάλι των ήρώων, κι αυτά ανθρώπινα, φανερά, χωρίς ύπουλότητα, δυνατά βέβαια, άλλ' όχι κι άξεπέραστα. Ό θυμός, το κατ' έξοχήν ήρωϊκό πάθος, που έχει πηγή την εϋαισθησία του ήρωα σιό θέμα της τιμής, στο τέλος ξεπερνιέται, αναγνωρίζεται ως αίτία συμφορας και κακίζεται από τους ίδιους εκείνους ήρωες, που κυριεύονται από το όλέθριο, αλλά χαρακτηριστικό ήρωϊκό αυτό πάθος. Είναι άρκετο να δοϋμε το χωρίο, όπου ο ίδιος ο Άχιλλέας καταριέται το πάθος αυτό, που παρασύρει άκόμα και τους πιο συνετούς:

*ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν ἔκ τ' ἀνθρώπων ἀπόλοιτο,
καὶ χόλος, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ χαλεπῆναι,
ὅς τε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειθόμενοι
ἀνδρῶν ἐν σιγήθεσσι ἀέξεται ἠντε καπνός·
ὡς ἐμὲ νῦν ἐχόλωσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.
ἀλλὰ τὰ μὲν προσιεύχθαι ἐάσομεν ἀχνύμενοί περ,
θυμὸν ἐνὶ σιγήθεσσι φίλον δαμάσαστες ἀνάγκη.*

Σ 107 - 13

Σ' ολόκληρη τὴν Ἰλιάδα, ὅπου ἐμφανίζονται καὶ δροῦν δεκάδες μεγάλοι ἥρωες καὶ ἑκατοντάδες μικροί, δὲν μπορούμε νὰ διακρίνουμε σὲ κανέναν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κακοῦ ἥρωα μὲ τὴν ἔννοια, πὺ δώσαμε πῶ πάνω. Ἐνας Θεοσίτης, τὸν ὁποῖον δὲ θὰ μπορούσαμε καλὰ-καλὰ νὰ τὸν λογαριάσουμε γιὰ ἥρωα — ἀνήκει στὴν τάξη τοῦ πλήθους — μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν κακογλωσσία καὶ τὴν ἀμετροπέπεια, δὲν ἔχει ὅμως τὴ σκοτεινότητα καὶ τὴ δολοπλοκία. Ὅ,τι ἔχει, τὸ φωνάζει φανερά· μόνο πὺ τὸ φωνάζει ἄτσαλα καὶ ἄπρεπα (B 212-77).²⁴

Μπορεῖ νὰ συναντοῦμε μέσα στὴν Ἰλιάδα ἀρκετὲς φορὲς στὶς σύντομες καὶ πάντα προσωρινὲς φιλονικίες τῶν ἡρώων κακόλογες ἐκφράσεις, πὺ θὰ μπορούσαν γιὰ μιὰ στιγμὴ εὐκόλα νὰ μᾶς παρασύρουν σὲ ἀταίριαστους χαρακτηρισμούς. Σὲ καμὶ περίπτωση δὲν εἶναι δυνατό νὰ χαρακτηρίσουμε τοὺς ἥρωες αὐτοὺς κακοὺς. Ὅλες αὐτὲς οἱ περαστικὲς λογομαχίες εἶναι ἐπεισόδια τόσο ξεκάθαρα καὶ μὲ τόσο τέχνη δικαιολογημένα ἀπὸ τὸν ποιητὴ, γιὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὸ καθένα λίγο ἢ πολὺ τὸ σχέδιο τοῦ ἔργου, ὥστε δὲν ἐπιτρέπουν καμὶ ὑπόνοια κακότητας τῶν ἡρώων. Κανένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἥρωες, πῶ μπροστὰ ἢ καὶ πῶ πίσω ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ ἢ καὶ στὴν ὥρα τοῦ ἐπεισοδίου, δὲν πλάθεται ἔτσι ὥστε νὰ διαφαίνονται σκέψεις ἢ προθέσεις σκοτεινὲς ἢ καὶ ἕνας ἐσωτερικὸς κόσμος καταχθόνια σατανικὸς. Ὡς παράδειγμα σημειώνουμε τὰ πῶ χτυπητὰ ἐπεισόδια:

Ὁ θυμὸς τοῦ Ἀχιλλέα καὶ ὁ καθγὰς του μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα, πὺ εἶναι καὶ ὁ βασικὸς πυρήνας τοῦ ἔργου, ξεπερνιέται μὲ τέχνη, καὶ ἀποκαθίσταται ἢ σχέση τους μὲ περίσσια εἰλικρίνεια καὶ ἀνθρωπιά (A 101-303, I 307-429, 606-19, 643-55, T 56-237). Ἐπειτα τὰ παράπονα καὶ οἱ πικρὲς ἐπιπλήξεις τοῦ Ἐκτορα στὸν Πάρη, πὺ ἐκφράζονται ξεκάθαρα καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο, στὸ τέλος μὲ τὴν ἴδια παρρησία διαλύονται καὶ ὁ καθένας ἥρωας παίρνει τὴ θέση του μέσα στὸ ἔργο (Z 313-41, 503-23, N 765-89). Τέλος, ἀφήνοντας τὴ φιλονικία τοῦ Μενέλαου μὲ τὸν Ἀντίλοχο, ὅπου τὰ πράγματα ἐπανορθώνονται τόσο εὐγενικὰ (Ψ 556-601), μπορούμε νὰ σταθοῦμε κάπως πῶ προσεχτικὰ στὸν καθγὰ καὶ στοὺς μικρόχολους λόγους, πὺ ἀνιαιλλάζουν, χωρὶς φαινομενικὰ κανένα σοβαρὸ λόγο, ὁ Ἰδοιμενέας μὲ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ (Ψ 457-98). Ἡ φιλονικία τῶν δύο ἡρώων γίνεται ἀπόλυτα κατανοητὴ καὶ δικαιολογεῖται μόνο, ἂν τὴν ἐντάξουμε στὸ χρόνο καὶ στὸ χῶρο, πὺ γίνεται. Εἶναι μιὰ πολὺ συνηθισμένη καὶ φυσιολογικὴ φιλονικία γηπέδου καὶ ἐκφράζει τόσο ὁμορφα τὴν ψυχολογία τῶν θεατῶν, πὺ ἀπὸ συμπάθεια γιὰ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλον ἀγωνιζόμενο φτάνουν σὲ τέτοιες ἑξαλλες καταστάσεις, πὺ κρατοῦν μόνο, ὅσο κρατᾶει καὶ ὁ ἀγώνας. Ὁ ποιητὴς σὲ καμὶ περίπτωση μέσα στὴν Ἰλιάδα δὲν ἀφήνει νὰ φανεῖ ὅτι

έχει τὴν πρόθεση νὰ παρουσιάσει ἕναν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα — πολὺ λιγότερο ἕναν Ἰδομενέα — κακόγνωμο ἢ βαρυμένο μὲ κάποια «ἀμαρτήματα» τῆς παλιότερης παράδοσης.

Ἡ ἔλλειψη λοιπὸν ἀπὸ τὴν ὀμηρικὴ ποίηση τοῦ «κακοῦ» ἥρωα εἶναι μιὰ ἰδιουτυρία, ποῦ δὲ βρίσκομε στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση τῶν ἄλλων λαῶν. Ὁ Ὅμηρος κράτησε τοὺς ἥρωές του μακριὰ ἀπὸ τὰ γνωρίσματα καὶ τὶς ιδιότητες τοῦ κακοῦ κι ἔπλασε τοὺς προσωπικοὺς χαρακτήρες ὅλων τῶν ἠρώων, φίλων καὶ ἐχθρῶν, Ἀχαιῶν καὶ Τρώων, μὲ μιὰ μοναδικὴ στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση ἀντικειμενικότητα.²⁵

Γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ περισσότερο ἀντιληπτό, εἶναι ἀνάγκη ἐδῶ νὰ το-νίσουμε τὸ μεγάλο τόλμημα τοῦ ποιητῆ, τὴν κάθαρση τῆς ἐπικῆς παράδοσης. Διαβάζοντας κανένας τὴν Ἰλιάδα ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως ὅτι ὁ Ὅμηρος μέσα στὸ ἔργο του ἐκμεταλλεύτηκε ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπικὴ παράδοση ἐκεῖνα μόνο τὰ στοιχεῖα, ποῦ δὲν ἔρχονταν σὲ σύγκρουση μὲ τὴν ἠθικὴ τῆς ἐποχῆς του. Δηλαδή καθάρισε μέσα στὸ ἔργο του τὴν παλιότερη ἠρωϊκὴ παράδοση ἀπὸ ὅλα τὰ σκληρὰ καὶ ἀουμβίβαστα μὲ τὶς ιδέες τῆς ἐποχῆς — καὶ δικές του βέβαια — στοιχεῖα. Μερικὲς παρατηρήσεις θὰ ἦταν ἀρκετὲς νὰ μᾶς δείξουν τὴν προσπάθεια αὐτῆ τοῦ ποιητῆ. Ὁ Ὅμηρος εἶναι βέβαιο ὅτι ξέρεει ὅλη τὴν ἐπικὴ παράδοση γιὰ τὸν τρωϊκὸ πόλεμο καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας. Τὸ φωνάζει μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο του.²⁶ Καὶ ὅμως ἀποφεύγει νὰ μνημονεύσει ἐπεισόδια, ποῦ χαρακτηρίζουν μὲ μελανὰ ἠθικὰ στοιχεῖα τοὺς ἥρωες, ποῦ παρουσιάζει στὸ ἔργο του. Ἔτσι τὸ ἐπεισόδιο τοῦ θανάτου τοῦ «σοφοῦ» ἥρωα Παλαμήδη δὲ βρῆκε θέση μέσα στὴν Ἰλιάδα, γιατί ἔθιγε καὶ χαρακτηρίζε μὲ σκοτεινὰ χρώματα μεγάλους ἥρωες: Ἀγαμέμνονα, Ὀδυσσεά, Διομήδη, καὶ γενικὰ τοὺς Ἀχαιούς.²⁷ Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ φόνο τοῦ Θερσίτη ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Κι αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο δὲ μνημονεύεται, ἀλλὰ μεταπλάθεται ἀπὸ τὸν ποιητῆ, ὅπως τὸ βρίσκομε στὸ Β 212-277.²⁸ Ἀκόμα τὸ ἐπεισόδιο τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Αἴαντα γιὰ τὴν ἄδικη κρίση τῶν ὅπλων ἀνήκει στὴν ἴδια κατηγορία μὲ τὰ προηγούμενα. Ἡ ἀναφορὰ στὸ ἐπεισόδιο θὰ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ἀμαυρωθοῦν ἥρωες, ὅπως ὁ Ὀδυσσεάς καὶ οἱ Ἀτρεΐδες.²⁹

Ἄν στὸν πόλεμο ὁ φόνος ἐνὸς ἐχθροῦ, μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο κι ἂν πραγματοποιηθεῖ, εἶναι γιὰ τὸν ἥρωα καθήκον καὶ ἀνήκει στὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς, ποῦ μὲ κάποια χαλάρωση πέρασε καὶ στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες, ἢ ἐξόντωση ὅμως ἐνὸς φίλου ἢ συμπολίτη, ἐνὸς συμπολεμιστῆ ἢ συμμάχου, γιὰ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἦταν γεγονὸς ἀπαράδεκτο καὶ εἶχε ἐπιπτώσεις γιὰ τὸ φονιὰ καὶ τοὺς συγγενεῖς του.³⁰ Ἐκινώντας ὁ Ὅμηρος ἀπὸ τὴν ἠθικὴ αὐτῆ ἀρχὴ καὶ γιὰ νὰ μὴ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ δικαιολογήσει τὰ ἐπεισόδια αὐτά, ἀποφεύγει νὰ τὰ μνημονεύσει μέσα στὸ ἔργο του.

Σημειώνουμε ακόμα τὴν περίπτωση τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας, πού πολλές φορές ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος γενικὰ μέσα στὴν Ἰλιάδα του,³¹ χωρὶς νὰ μνημονεύει ἐπεισόδια πού μειώνουν προσωπικὰ ἥρωες Ἀχαιοὺς. Ἔτσι ἡ ἀναφορὰ σὲ γεγονότα, ὅπως ἦταν ὁ φόνος τοῦ Πριάμου ἀπὸ τὸ Νεοπτόλεμο,³² ὁ θάνατος τοῦ Ἀστυάνακτα, τοῦ μικροῦ γιοῦ τοῦ Ἐκτορα, ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεύα³³ καὶ ὁ βιασμός τῆς Κασσάνδρας στὸ ναὸ ἀπὸ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα,³⁴ ἢ ἀποφεύγεται ἐντελῶς ἢ δίνεται ἀόριστα χωρὶς νὰ μνημονεύεται τὸ πρόσωπο τοῦ ἥρωα Ἀχαιοῦ. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους γεγονότα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τραγουδηθοῦν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, μὰ καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς ἐποχῆς του δὲν ἀνεχόταν αὐτὴ τὴ σκληρότητα. Ὁ ποιητὴς μας, φορέας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, πού γεννιέται αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες, ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη εὐαισθησία στὰ θέματα αὐτά· κι αὐτὸ φαίνεται ἔντονα μέσα στὸ ἔργο του, ὅπου ὁ γέροντας πατέρας,³⁵ οἱ ἀπροστάτευτες γυναῖκες³⁶ καὶ τὰ ἀνήμπορα παιδιὰ³⁷ εἶναι θέματα, πού τὸν συγκινοῦν καὶ τὸν ἀπασχολοῦν πῶς πολὺ.

Ἄν ὑπάρχουν μέσα στὴν Ἰλιάδα ἀκόμα στοιχεῖα σκληρὰ, πού ὁ Ὅμηρος δὲν κατόρθωσε νὰ ἀπομακρύνει ἢ νὰ μεταπλάσει· ἂν οὐναντοῦμε πράξεις ἀπάνθρωπες, πού προκαλοῦν τὴν ἐκπληξή μας μπροστὰ στὸν ἴσο ἀνθρωπισμὸ τοῦ ποιητῆ, ὅπως εἶναι ἡ σφαγὴ τῶν νεαρῶν Τρώων στὴν ταφὴ τοῦ Πάτροκλου (Ψ 174-76), ἡ ἀνελέγη θανάτωση ἀντιπάλων πολεμιστῶν, πού ἰκετεύουν νὰ θεωρηθοῦν αἰχμάλωτοι (Ε 45-65, Κ 370-464, Φ 64-135), ἡ ἀγριότατη σφαγὴ στὴν ὥρα τῆς μάχης, πού δίνεται πολλές φορές μὲ μιὰ ἀνατριχιαστικὴ περιγραφή, καὶ ἄλλα παρόμοια στοιχεῖα, εἶναι, γιατί ὁ Ὅμηρος — κι αὐτὸ δὲν πρέπει ποτὲ νὰ τὸ ξεχνᾶμε — τραγουδάει πολεμικὰ κατορθώματα ἡρώων. Εἶναι βασικά κι αὐτὸς ἕνας ἡρωϊκὸς ποιητὴς, πού δούλεψε πάνω στὸ κληρονομημένο ἀπὸ τὴν παλιότερη παράδοση ὕλικό. Ὅσο κι ἂν διάλεξε καὶ προσάρμοσε τὸ παραδοσιακὸ ὕλικὸ στὴ δική του ἰδιοσυγκρασία καὶ τὴν ἠθικὴ τῆς ἐποχῆς του, δὲν ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ στοιχεῖα, πού τὸ εἶδος τῆς ποίησης πού τραγουδοῦσε τὸν ὑποχρέωνε νὰ χρησιμοποιήσει. Ἡρωϊκὴ, πολεμικὴ δηλ. ποίηση, χωρὶς πολλοὺς φόνους καὶ τραχύτητα πρωτόγονη, δὲν μπορούσε νὰ νοηθεῖ. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ξεφύγει καὶ ὁ Ὅμηρος. Τὸ δικό του ὅμως τὸ μεγάλο κατόρθωμα ἦταν: τὴν παραδοσιακὴ ἀπάνθρωπη σκληρότητα τοῦ πολέμου νὰ τὴν πλουτίσει μὲ ἀνθρώπινη συμπόνια καὶ ἀνθρωπιὰ ἄγνωστη ὡς τότε στὴν ἡρωϊκὴ ποίηση.

Ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ, ὁ ἀνθρωπισμός, ἡ ἔλλειψη κακότητας, ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ φόβο ἰῶν θεῶν μὲ τὸν τέλειο ἐξανθρωπισμό τους, ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτό του, καθὼς καὶ ἡ ἐξανθρώπιση τοῦ παλιοῦ σκοτεινοῦ θρύλου, εἶναι στοιχεῖα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κόσμου, πού γεννήθηκε σιγὰ-σιγὰ μέσα στοὺς τέσσερις π-

ρίπου αιώνες που ἀκολούθησαν τὴν κατάρρευση τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου. Ὁ ποιητὴς μας, φορέας τοῦ πνεύματος τοῦ νέου αὐτοῦ κόσμου, πλούτισε τὸ παλιὸ ἥρωϊκὸ ὑλικὸ ποὺ ἐκμεταλλεύτηκε στὸ δικό του τραγούδι μὲ τὰ παραπάνω στοιχεῖα. Ἀναβαφτίζοντας ὁ Ὅμηρος τὸ παλιὸ ἔπος στὸ νέο πνεῦμα καὶ χαράζοντας νέους δρόμους στὴ δομὴ του, πέτυχε νὰ τὸ συγχρονίσει καὶ νὰ ἐκφράσει καλύτερα τὸ ἥρωϊκὸ πνεῦμα τῆς δικῆς του ἐποχῆς — γιατί ὄχι πολλῶν ἐποχῶν; —, πράγμα ποὺ ἔκανε τὸν ποιητὴ μας τόσο ἀγαπητὸ μέσα στοὺς αἰῶνες. Κι αὐτὸ μπορούσε νὰ τὸ κατορθώσει μόνο ἓνας μεγάλος ποιητὴς.

Γι' αὐτὸν τὸ μεγάλο ποιητὴ τελειώνοντας εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε σύντομα δυὸ λόγια: τί ἀκριβῶς πιστεύομε γι' αὐτόν.

Βασικὰ γιὰ μᾶς ὁ Ὅμηρος δὲν εἶναι ἀκριβῶς οὔτε ἓνας «ἀοιδός» οὔτε ὅμως καὶ ἓνας «τυπικὸς ραψωδός». Δὲν εἶναι ἀοιδὸς γιὰ τὸ λόγο ὅτι τὸ τραγούδι του δὲν εἶναι μιὰ **Oral composition** τῆς προφορικῆς ἥρωϊκῆς ποίησης· δηλ. ἓνα τραγούδι χωρὶς σταθερὴ μορφή, ποὺ ὁ ποιητὴς του τὸ συνθέτει κάθε φορὰ ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅπως τὸ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις. Χρησιμοποιεῖ βέβαια ὁ Ὅμηρος ὅλα τὰ ποιητικὰ ἐκφραστικὰ μέσα καὶ γενικὰ τὴν τεχνικὴ τῆς **Oral poetry**, ὅπως γλωσσικὲς φόρμουλες, ἐπαναλήψεις, τυπικὲς σκηνές, τὴν παρατακτικὴ ἀφήγηση ἐπεισοδίων ἀτέλειωτων μαχῶν, ὀνομάτων κ.ἄ., στοιχεῖα ποὺ ὑποχρεωτικὰ τὰ κληρονόμησε ἀπὸ τὴν προφορικὴ ἥρωϊκὴ ποίηση, ποὺ ἀνθοῦσε γι' ἀρκετοὺς αἰῶνες μπροστὰ ἀπ' αὐτόν, ὅμως ἡ δομὴ τοῦ ἔργου, ἡ συμπύκνωση καὶ ἡ δραματοποίησι τῶν γεγονότων καὶ ἡ σταθερὴ μορφή εἶναι στοιχεῖα, ποὺ δὲ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐνιάξουμε τὸ ὀμηρικὸ ἔργο στὴν προφορικὴ αὐτοσχέδια ποίηση. Κι ἂν ἀκόμα δεχτοῦμε — προσωπικὰ ὄχι — ὅτι ὁ Ὅμηρος αὐτοσχεδίασε ἀπὸ μνήμης τὸ ἔργο του, μιὰ καὶ δὲν εἶχε γενικευτεῖ ἢ γραφῆ, ὅπως πιστεύεται σήμερα — ἀπὸ ἔλλειψη ἴσως περισσότερων μας γνώσεων —, πάλι πρέπει πολὺ γρήγορα νὰ καταγράφηκε τὸ τραγούδι καὶ νὰ πῆρε τὴ σταθερὴ του μορφή, πράγμα ποὺ δὲ συμβαίνει στὴν προφορικὴ ποίηση.

Μιὰ ἀκόμα σημαντικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς ἀοιδούς καὶ τὸν Ὅμηρο εἶναι ὅτι ἐκεῖνοι αὐτοσχεδίαζαν τὰ ἔπη τους τραγουδώντας τα μὲ τὴ συνοδεία τῆς λύρας (φόρμιγγας), ὁ Ὅμηρος ἀπαγγέλλει τὸ σταθερὸ στὴ μορφή τραγούδι του κρατῶν τὸ ρυθμὸ μὲ ἓνα ραβδί. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τοὺς ἀοιδούς, ποὺ αὐτοσχεδιάζουν τραγουδώντας, στοὺς ραψωδοὺς, ποὺ ρυθμικὰ ἀπαγγέλλουν ἀπομνημονεύοντας τὰ καταγραμμένα ἥρωϊκὰ τραγούδια, πρέπει νὰ γίνεταὶ στὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου, ὕστερα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰώνα.

Δὲν εἶναι ὅμως ὁ Ὅμηρος οὔτε ἓνας «τυπικὸς» ραψωδός μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀπλῶς ἀπαγγέλλει καταγραμμένα παλιότερα τραγούδια οὔτε ὅτι ἀπλῶς «συρράπτεται» (:ἀραδιάζει) στίχους ἢ κομμάτια παλιότερων

ἐπῶν, γιὰ νὰ φκιάξει τὸ τραγούδι του οὔτε ἀκόμα δεχόμεστε ὅτι πρόκειται γιὰ ἕναν ἱκανὸ συμπλητῆ, πὺ συγκολλάει μὲ ἐπιτυχία μικρὰ τραγούδια πὺ κυκλοφοροῦσαν τὴν ἐποχὴ του, γιὰ νὰ κάνει τὸ δικὸ του τὸ ἔπος. Γιὰ μᾶς ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ «ποιητῆς» ραψωδός, εἶναι ἕνας μέγας δημιουργός, ὁ ἕνας καὶ πρῶτος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ δάσκαλος τῶν μεγάλων ὄλων τῶν ἐποχῶν. Ραψωδός εἶναι μόνο σὲ τοῦτο: ὅτι γυρίζει κί αὐτὸς στίς ἡγεμονικὲς αὐλὲς τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπαγγέλλει τὸ «ποίημά» του, τὴν Ἰλιάδα.

Ἀναλυτικότερα πιστεύομε ὅτι ὁ ποιητῆς τῆς Ἰλιάδας, πὺ ζεῖ λίγο πὺ ὕστερα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνα, ἐποχὴ πὺ ἡ ἠρωϊκὴ ποίηση κλίνει πρὸς τὸ τέλος τῆς. ὅταν ξεκινᾷ νὰ συνθέσει τὸ ἔργο του, ἔχει ἕνα σκοπὸ καὶ γιὰ τὴν πραγματοποίησή του καταστρώνει ἕνα σχέδιο, πὺ τὸ κρατᾷ μὲ συνέπεια ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του. Τὸ ὑλικὸ πὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητῆς ὑποχρεώθηκε φυσικὰ νὰ τὸ ἀντλήσει ἀπὸ τὴν ἐπικὴ τρωϊκὴ παράδοση καὶ ἔξω ἀκόμα ἀπ' αὐτὴν. Ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικὸ, πὺ ἦταν γνωστὸ καὶ εἶχε πάρει μιὰ σχεδὸν πάγια μορφή ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἐπικοὺς ποιητῆς — ὁ Ὅμηρος πιστεύομε ὅτι εἶναι ὁ τελευταῖος ἴσως μιᾶς μεγάλης σειρᾶς ἐπικῶν ποιητῶν —, ὁ ποιητῆς μας προσπάθησε νὰ τὸ χωνέψει, νὰ τὸ ἀφομοιώσει, νὰ τὸ ἀποκαθάρει καὶ νὰ τὸ ἐντάξει μέσα στὸ δικὸ του ἔργο. Πόσο πέτυχε ποιητικὰ νὰ συνταιριάσει καὶ νὰ ὑποτάξει ὅλα αὐτὰ τὰ ποικίλα παραδοσιακὰ στοιχεῖα μέσα σὴν Ἰλιάδα του ὁ Ὅμηρος, τὸ μαρτυρεῖ ἡ αἰωνιότητα τοῦ ἔργου του, τὸ βεβαιώνει ἡ ἀγάπη πὺ ἔδειξαν οἱ αἰῶνες γι' αὐτό. Ἄν τώρα μέσα σὴν Ἰλιάδα ὑπάρχουν λεπτομέρειες ἢ καὶ ἐπεισόδια, δηλ. παραδοσιακὰ στοιχεῖα, πὺ δὲν μπόρεσε ὁ ποιητῆς νὰ τὰ ὑποτάξει ἐντελῶς καὶ νὰ τὰ συνταιριάσει ἔτσι, πὺ νὰ μὴν ἐνοχλοῦν τὸ σημερινὸ λογοκρατούμενο ἐρευνητῆ — τὸν παλιὸ ἀκροατῆ δὲν τὸν ἐνοχλοῦσαν —, ἢ καὶ νὰ ἀποφύγει μερικὲς μικροαντιφάσεις, ὅλα αὐτὰ σὲ σχέση μὲ τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου εἶναι καὶ λίγα καὶ δὲν ἐπηρεάζουν τὸ σκοπὸ καὶ τὸ σχέδιο τοῦ ποιητῆ, οὔτε μικραίνουν τὴν ἀξία τοῦ ἔργου.

Ἡ ἔρευνα τῆς δικῆς μας ἐργασίας δὲ σκοντάφτει, ὅπως θὰ δοῦμε, σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἀμφισβητούμενα τμήματα τοῦ ἔργου (Β, Ι, Κ, Σ, Ψ, Ω). Ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων γίνεται σταθερὴ καὶ μὲ συνέπεια σ' ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ἔργου. Αὐτὸ λογικὰ σημαίνει ὅτι ἕνας ποιητῆς κατευθύνει καὶ συνθέτει ὁλόκληρο τὸ ἔργο, ὁ μέγας Ὅμηρος.³⁸

4. Οἱ γλωσσικοὶ φορεῖς τῆς ποιότητος τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων

Σημειώσαμε στὰ προηγούμενα ὅτι οἱ ἥρωες διαφέρουν ποιοτικὰ, ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ μεταξύ τους. Εἶναι στολισμένοι μὲ ιδιότητες πὺ δὲν ἔχουν οἱ κοινοὶ θνητοί· ἢ ἀκό-

μα τις ιδιότητες αυτές μερικοί ήρωες τις εμφανίζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό απ' ό,τι οι άλλοι ήρωες. Η ποιοτική αυτή διαφοροποίηση των ήρώων δηλώνεται με ποικίλα γλωσσικά στοιχεία, όπως: α) το κύριο όνομα του ήρωα, β) το πατρωνυμικό, που προέρχεται ή από το όνομα του πατέρα ή κάποιου άλλου προγόνου, γ) τα επίθετα, που σταθερά ή κατά περίπτωση συνοδεύουν το όνομα του ήρωα, και δ) τα ουσιαστικά, που αποδίδονται στον ήρωα. Θα τα εξετάσουμε σύντομα με τη σειρά:

α) Το κύριο όνομα: Η πρόθεσή μας δεν είναι να ασχοληθούμε ειδικά με τη δημιουργία, τη σημασία και την εξέλιξη του κύριου ονόματος στην ήρωική ποίηση. Έδώ θα σημειώσουμε μόνο μερικές παρατηρήσεις, που θα μας βοηθήσουν να διαπιστώσουμε κατά πόσο το κύριο όνομα είναι ποιοτικός φορέας-φορέας ιδιοτήτων του ήρωα. Είναι γνωστό ότι, από τη στιγμή που εμφανίζονται οι οργανωμένες κοινωνίες, τα πρόσωπα, που ζούν μέσα σ' αυτές, για να διακρίνονται, παίρνουν το καθένα ιδιαίτερο όνομα, που τα ξεχωρίζει ως άτομα μέσα στο σύνολο. Συνάμα το όνομα είναι δεμένο με την ύπαρξη των προσώπων και στενά συνυφασμένο με την ατομικότητά τους. Άκόμα τα πολύ παλιά χρόνια οι άνθρωποι πίστευαν ότι το όνομα ήταν φορέας μαγικών ιδιοτήτων, και γι' αυτό ή έκλογή του γινόταν με ιδιαίτερη προσοχή, και φυλαγόταν αυτό μυστικό κυρίως από τους έχθρους τους.

Στα χρόνια του Όμηρου τα κύρια ονόματα συνήθως φανερώνουν κάποια δράση του ήρωα ή κάποια ιδιότητα ή ικανότητα ή και κάποιο πάθημα.³⁹ Στην Ίλιάδα, αν δεχτούμε ότι τα ονόματα των μεγάλων ήρώων είναι παλιά, παραδοσιακά, τότε παρατηρούμε ότι ο ποιητής για τις ανάγκες του έργου του υποχρεώθηκε ή να δανεισθεί από την εποχή του ή να πλάσει περισσότερα από τετρακόσια άλλα ονόματα, τις πιο πολλές ίσως φορές πάνω στα παλιά παραδοσιακά καλούπια.

Σημειώνουμε ακόμα ότι τα πιο πολλά όμηρικά ονόματα είναι σύνθετα: πολύ λίγα είναι τα απλά, κι από αυτά μια μικρή ομάδα έχουν πολύ σκοτεινό έτυμολογικό. Αύτα πρέπει να είναι τα πιο παλιά — κατάλοιπα του μυκηναϊκού κόσμου, όπως σήμερα πιστεύουμε.⁴⁰ Θα δώσουμε σύντομα μερικές ομάδες κυρίων ονομάτων, που σύμφωνα με την παραγωγή τους φανερώνουν κάποια ποιότητα, ιδιότητα ή δράση του ήρωα. Αρχίζοντας από τα σύνθετα ονόματα σημειώνουμε: 1) Επίταση μιας ιδιότητας δηλώνουν τα σύνθετα με πρώτο συνθετικό κάποιο ποσοτικό επίρρημα ή πρόθεση και δεύτερο συνθετικό ρήμα ή όνομα: *Άγαμέμνων*, *Άγήνωρ* - *Πολυδάμης*, *Πολύδωρος* - *Εὐμήδης*, *Εὐπιππος* - *Εὐρυμέδων*, *Εὐρύπυλος* - *Ἀντίλοχος*, *Ἀντήνωρ* - *Ἀμυκλος*, *Ἀμυδάμης* - *Περαιμίδης*, *Ἐπικλής*, *Ἐπερήνωρ* κ.ά., 2) Μια σπουδαία ιδιότητα ή ικανότητα του ήρωα δηλώνουν τα ονόματα, που είναι σύνθετα: α) με πρώ-

το συνθετικό ὄνομα, οὐσιαστικό ἢ ἐπίθετο, καὶ δεύτερο ρῆμα: *Λαοδάμιας*, *Θρασυμήδης*, β) μὲ πρῶτο συνθετικό ρῆμα καὶ δεύτερο ὄνομα οὐσιαστικό: *Μενέλαος*, *Ἀλέξανδρος*, *Τληπόλεμος*, *Φέρεκλος*, γ) μὲ πρῶτο καὶ δεύτερο συνθετικό οὐσιαστικό ἢ ἐπίθετο: *Ἄλκανδρος*, *Λυκόφρων*, *Βαθυκλῆς*, *Μελάνιππος*. 3) Στέρηση μιᾶς ιδιότητος ἢ κατάστασης, ἢ ὁποία φανερώνει ἀδυναμία ἢ ἀνικανότητα, δηλώνουν τὰ σύνθετα μὲ α' συνθετικό τὸ στερητικό «ἀ» καὶ β' συνθετικό ρῆμα: *Ἀκάμιας*, *Ἀδμητος*, *Ἀδάμιας*, *Ἀρητος*, κ.ἄ..

Ἐκτὸς τῶν ἀπλῶν πάλι οὐσιαστικά σημειώνουμε μερικὲς ὁμάδες ὀνομάτων, ποὺ εἶναι φανερὴ ἢ προέλευσὶς τους: 1) Οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα, ποὺ διατηροῦν τὴν ιδιότητα, ποὺ δήλωναν: *Ἀλκιμος*, *Ἀγάθων*, *Ἀγχιος*, *Μέλιος*, *Δεῦκος*, *Ἴσος*. 2) Ὄνόματα, ποὺ παράγονται ἀπὸ ρήματα καὶ δηλώνουν τὴν δράση τοῦ ρήματος: *Κρείων*, *Ἀμύντωρ*, *Μέδων*, *Καλήτωρ*, *Ἐχίος*. 3) Οὐσιαστικά, ποὺ παράγονται ἀπὸ ἄλλα οὐσιαστικά, ποὺ δηλώνουν σπουδαῖες ιδιότητες: *Λεορτεῦς*, *Ἀστεροπαῖος*, *Δύκων*, *Πολίτης*, καὶ 4) Οὐσιαστικά ἀπὸ προθέσεις, ποὺ δηλώνουν διάφορες ιδιότητες: *Ἀμφιος*, *Πέριμος*, *Υπεῖρων* κ.ἄ..

Σ' αὐτὰ ὅλα τέλος πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ παλιὰ παραδοσιακά ὀνόματα ποὺ ὁποσδήποτε κι αὐτὰ κάποτε δήλωναν κάτι, ἀλλὰ σήμερα δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ἐτυμολογήσουμε μὲ βεβαιότητα. Οἱ παρετυμολογίαι τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἄρχισαν στὴν ἀρχαιότητα (5ος αἰ.),⁴¹ συνεχίστηκαν μέσα στὸ Βυζάντιο μὲ ἀπίθανες ὑπερβολὲς γιὰ νὰ φθάσουμε στὶς σοβαρὲς ἐπιστημονικὲς προσπάθειαι τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἔτσι γιὰ τὰ ὀνόματα: *Ἀχιλλεύς*, *Αἴας*, *Ὀδυσσεύς*, *Πάρις*, *Πηλεὺς*, *Πρίαμος* κ.ἄ. ἔχουν δοθεῖ ὡς τώρα πολλὰ ἀπαντήσεις, ἀλλὰ δὲ νομίζουμε ὅτι ἱκανοποιοῦν ἀπόλυτα. Ἐμεῖς δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε μ' αὐτές.⁴² Πιστεύουμε ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἔχουν φορτισθεῖ ἀπὸ τὴν παράδοσιν μὲ τόσο σημαντικό περιεχόμενο, μὲ τέτοια ἱστορία, ποὺ δὲ χρειαζόταν νὰ μιλήσει ἢ προέλευσιν καὶ ἡ ρίζα τῶν ὀνομάτων, κι ἂν ἀκόμα δεχθοῦμε ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἦταν στὰ χρόνια τοῦ Ὀμήρου ἐξίσου μὲ σήμερα σκοτεινά. Ἀκόμα γι' αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ἥρωας καὶ ἡ ἀντίστροφη προσπάθεια νὰ ἐρμηνεύσουμε μὲ τίς ιδιότητες, ποὺ ἐμφανίζουν, τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνοματός τους, δὲ βοηθεῖ, γιατί ἡ ἱστορία αὐτῶν τῶν ἡρώων χάνεται μέσα στὴ μακροχρόνιαν ἐπική παράδοσιν καὶ ἔχει ὑποστῆ τέτοιαι διασπαυρώσεις μὲ τίς μετακινήσεις μέσα στὸ κῶρον καὶ στὸ χρόνο, ποὺ θὰ ἦταν παρακινδυνευμένη κάθε μας τέτοια ἐνέργεια.

Δὲν ξέρομε — καὶ δὲν ἔχει σημασία — πῶς ἀκριβῶς λειτουργοῦσαν τὰ κύρια ὀνόματα στὴν καθημερινὴ ζωὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου. Στὴν ἡρωϊκὴ ὄμως ποίησιν θέλομε νὰ πιστεύουμε ὅτι τὸ γλωσσικὸ τοῦτο στοιχεῖο χρησιμοποιήθηκε σίγουρα γιὰ νὰ τονισθοῦν στὸ πρόσωπον τοῦ ἥρωα ὀρισμέναι ιδιότητες. Τώρα, ἂν στὴν Ἰλιάδα ἕνα ὄνομα ὄλες

τις φορές, πού τὸ μεταχειρίζεται ὁ ποιητής, ζωντανεύει στὴ φαντασία τοῦ ἀκροατῆ καὶ τὴν ιδιότητά του, εἶναι κάτι πού δύσκολα μπορούμε νὰ τὸ ἐλέγξουμε. Γενικά ὅμως νομίζομε ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ κάθε ἥρωα στὸν Ὅμηρο νοηματικά φορτίζεται μὲ δόξα καὶ κύρος, ὅχι τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ γλωσσικό του περιεχόμενο (παραγωγή), ὅσο πρῶτα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τοῦ ἥρωα δράση στὸ πεδίο τῆς μάχης κατὰ τὸ δεκάχρονο τρωϊκὸ πόλεμο· ἔπειτα ἀπὸ τὴν παλαιότερη προσωπικὴ δραστηριότητα, πού συνοδεύει τὸν ἥρωα, καὶ τρίτο ἀπὸ τὴ δόξα καὶ τὴ δράση τῶν προγόνων του, πού περνάει σ' αὐτὸν κληρονομικά.

β) **Τὸ πατρωνυμικὸ ἐπίθετο.** Αὐτὸ πολλὰς φορές χρησιμοποιεῖται καὶ μόνο του ὡς κύριο ὄνομα. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις δηλώνει τὴν ἄμεση ἢ μερικὲς φορές τὴν πῶς μακρινὴ καταγωγὴ τοῦ ἥρωα, ὅπως ἸΑτρεΐδης, Τελαμωνιάδης, Λαμπετίδης, Ὑπειροχίδης, Μερμερίδης, Κρειοντιάδης ἢ Πηλεΐδης - Αἰακίδης, Πριαμίδης - Δαρδανίδης κ.ά.. Ἐδῶ οἱ διάφορες ιδιότητες, πού φανερώνει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα ἢ τοῦ προγόνου, πιστεύεται ὅτι περνοῦν κληρονομικά καὶ κομοῦν τὸν ἥρωα. Ὅπως δὴποτε ὅμως οἱ ιδιότητες αὐτὲς χάνουν τὴν ἀμεσότητα, θαμπώνουν κάπως καὶ μιλοῦν λιγότερο στὸν ἀκροατή. Καὶ γιὰ τὰ πατρωνυμικά νομίζομε ὅτι ἰσχύει αὐτὸ πού εἶπαμε καὶ γιὰ τὰ κύρια ὀνόματα: λειτουργοῦσαν ὡς φορεῖς τῶν προγονικῶν ιδιοτήτων, ὡς δηλωτικὰ τῆς ἐνδοξῆς καταγωγῆς καὶ γενικότερα τῆς γενιᾶς τοῦ ἥρωα, ἢ ἀνικαταστοῦσαν τὸ κύριο ὄνομα, ὅταν μάλιστα μετρικὰ ἐξυπηρετοῦσαν τὸν ποιητή. Κι ἐδῶ εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ δόξα καὶ τὸ κύρος, πού κερδίζει ὁ ἥρωας ἀπὸ τὸ πατρωνυμικὸ του, ὀφείλεται πῶς πολὺ στὴ δράση καὶ τὴν ἱστορία, πού παραδοσιακὰ περιβάλλει τὸν πατέρα ἢ τὸν πρόγονό του παρὰ στὴν ιδιότητα, πού δηλώνει τὸ ἴδιο τὸ πατρωνυμικὸ. Αὐτὸ πρέπει νὰ ἴσχυε πῶς πολὺ γιὰ τὰ παλιὰ παραδοσιακὰ πατρωνυμικά τῶν μεγάλων ἡρώων. Ἔτσι τὸ Πηλεΐδης - Αἰακίδης πρέπει νὰ θύμιζε στὸν ἀκροατῆ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴν ἱστορία καὶ τὴ δόξα τοῦ Πηλέα καὶ τοῦ Αἰακοῦ. Τὸ ἴδιο θὰ συνέβαινε καὶ μὲ τὰ: Τυδεΐδης, Λαερτιάδης, Ἰατρεΐδης, Ἀγχισηϊάδης καὶ μὲ ὅλα τὰ πατρωνυμικά τῶν παραδοσιακῶν ἡρώων.

Ὅσο γιὰ τὰ πατρωνυμικά τῶν μικρῶν πλαστῶν ἡρώων, αὐτὰ κυρίως ἐξυπηρετοῦσαν τὸν ποιητὴ νὰ δώσει στὸ μικρὸ ἥρωα, πού σκοτωνόταν, κάποια ἱστορικὴ ὑπαρξή, κάποια διάρκεια, τὴ γενιά του. Ἔτσι μεγάλωνε κάπως τὴν ἀξία τοῦ ἥρωα, τοῦ χάριζε κάποια ὄντοτητα, γιὰ νὰ λογαριασθεῖ ὡς ἕνας σημαντικὸς ἀντίπαλος, ὥστε ὁ μεγάλος ἥρωας, πού θὰ τὸν σκοτώσει, νὰ ὑψωθεῖ πῶς πολὺ, ὅπως ἸΑτρυμνιάδης (Ε 580 - 88), Οἰνοπίδης (Ε 707), Φιλιτορίδης (Υ 457 - 59) κ.ά..

Κάτι, πού πρέπει ἐδῶ ἀκόμα νὰ σημειώσουμε, εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ μεταχειρίζεται ἀντὶ τοῦ πατρωνυμικοῦ κάποιο

ἐπίθετο, πού δηλώνει ὅτι ἕνα πράγμα ἀνήκει στὸν πατέρα, καὶ στὴν περίπτωσηή μας ὁ γιός: *Τελαμώνιος, Πηλήϊος ἢ Πηλεΐων, Νηλῆϊος* κ.ἄ. ἢ πὺ συνηθισμένα νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ γενικὴ τοῦ πατρωνύριου μὲ τὰ οὐσιαστικά: «*υἱός*» ἢ «*παῖς*»: *Γλαῦκος Ἴππολόχοιο καὶ Τυδέος υἱός* (Ζ 119), *Εὐρύπυλος, Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱός* (Θ 265), *ὦ Σῶχ', Ἴπλάσου υἱέ* (Λ 450), *Ἔπιωρ δέ, Προιάμοιο πάϊς* (Γ 314), *Ἀχιλεὺς, Θέτιδος πάϊς* (Δ. 512) κ.ἄ. Καὶ στὴ μιὰ περίπτωση καὶ στὴν ἄλλη ἀκούεται ἡ ἄμεση καταγωγή τοῦ ἥρωα, πού τοῦ χαρίζει τὸ βᾶθρο τῆς δόξας καὶ τῆς τιμῆς του, πού εἶναι ὁμοῦ παράλληλα γι' αὐτὸν δεσμευτικὸ στὴ στάση, πού πρέπει νὰ κρατήσῃ στὴν τωρινή του δράση.

Προτοῦ περάσουμε στὴν ἐξέταση τῶν ἐπιθέτων, συνοπτικὰ δίνομε μερικὲς ιδιότητες ἀπὸ κεῖνες, πού δήλωναν ὀρισμένα κύρια ὀνόματα καὶ πατρωνυμικὰ ἡρώων, στὶς παρακάτω τέσσερις ὀμάδες:

α) Σωματικὲς ιδιότητες: 1) μέγεθος σώματος: *Μέγης, Μημιστεύς, Ὑψήνωρ* 2) σωματικὴ δύναμη: *Ἀγασθένης, Βυήνωρ, Ἀλεξανδρος* 3) καρτερία: *Ἀκάμας, Ἀδάμας, Ἀδμητος* 4) ταχύτητα: *Θόας*⁴³, *Θόων, Ἀγάσιροφος* 5) ὁμορφιά: *Πολύειδος, Λεῖκος, Ξάνθος*.

β) Πνευματικὲς ιδιότητες: 1) γνώση: *Περσινήδης, Εὐμήδης* 2) ἐμπειρία: *Αἴμων(ίδης), Εὐαίμων(ίδης)* 3) σύνεση: *Νοίμων, Προνοος* 4) πειθώ: *Πείσανδρος, Πεισίγνωρ*.

γ) Πολεμικὲς ιδιότητες: 1) ἀρματηλατικὴ ἰκανότητα: *Ἴπλόμαχος, Ἴπλόδαμος, Ἴπλόθοος* 2) πεζομαχικὴ ἰκανότητα: *Πρόμαχος, Ἀντίμαχος, Ἀρχέλοχος, Ἀρχεπιτόλεμος*, 3) ὀρμητικότητα: *Πρόθοος, Προθοῖνωρ, Ἀλκάθοος* 4) τόλμη: *Θρασύμαχος, Θρσσημήδης*.

δ) Κοινωνικὲς ιδιότητες: 1) ἐξουσία: *Κρείων, Μέδων, Λαοδάμας, Ἀλκιμέδων* 2) πλοῦτος: *Πολύκτωρ, Πολύμηλος* 3) δόξα - φήμη: *Ἀγακλῆης, Πολύφημος, Αἴμπος*.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀμάδες αὐτὲς θὰ μπορούσαμε πολλὰ ἄλλα ὀνόματα νὰ τὰ διακρίνομε σὲ ἄλλες ὀμάδες, πού δηλώνουν ποικίλες ιδιότητες καὶ πού δὲν ἔχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἔρευνά μας.

γ) **Τὸ ἐπίθετο:** Τὰ ἐπίθετα μαζί μὲ τὶς ἐπιθετικοποιημένους μετοχὲς εἶναι οἱ πὺ σημαντικοί, οἱ ζωντανοὶ φορεῖς ιδιοτήτων, πού χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ καὶ νὰ διαφοροποιήσῃ τοὺς ἥρωές του. Τὸ ὄνομα ἢ τὸ πατρωνυμικὸ τοῦ ἥρωα προσδιορίζεται ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση μὲ ἐκεῖνα τὰ ἐπίθετα, πού δηλώνουν τὶς ιδιότητες, πού θέλει νὰ τονίσῃ ὁ ποιητὴς στὸ πρόσωπο τοῦ ἥρωα. Μερικὲς φορές ὁμοῦ βρίσκομε ἐπίθετα νὰ συνοδεύουν τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα καὶ σὲ στιγμὲς καὶ ἐνέργειές του, πού δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὶς ιδιότητες τῶν ἐπιθέτων (κοσμητικὰ ἐπίθετα). Κάποτε πάλι μερικὰ ἐπίθετα εἶναι δεμένα μὲ τὸ ὄνομα ἐνὸς μόνο ἥρωα, ἢ τὸ πολὺ ἀποδίδονται καὶ σ' ἕνα+δύο

ἄκομα. Γιατὶ ὀρισμένα ἐπίθετα νοηματικά, θὰ λέγαμε, χρησιμοποιήθηκαν ἀταίριαστα ἢ γιατί συνδέθηκαν μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς ἢ μερικῶν ἡρώων στὴν ὀμηρικὴ καὶ γενικότερα στὴν ἐπικὴ ποίηση, δὲν εἶναι τοῦ θέματός μας. Ὅπωςδήποτε ὅμως τὸ πρόβλημα ἔχει οὐδέποτε μὲ τὴν ἐπικὴ παράδοση καὶ μὲ τὸ ἡρωϊκὸ μέτρο καὶ στίχο.⁴⁴

Ἐμεῖς ἐδῶ θὰ ἐπισημάνουμε τὸ ἐπίθετο μόνον ὡς στοιχεῖο ποιητικῆς διαφοροποίησης τῶν ἡρώων. Ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ στολίσει τοὺς ἥρωές του μὲ τίς διάφορες ιδιότητες καὶ ικανότητες, ποὺ θέλει, ἄλλοτε χρησιμοποιεῖ ἀπλὰ ἐπίθετα: *μέγας, πελώριος - ἄλκιμος, κρατερός - ταχύς, θοός - ἀγαθός, θαρσαλέος - ὀλοός, δεινός*· καὶ ἄλλοτε γιὰ νὰ προσδιορίσει καλύτερα μιὰ ιδιότητα ἢ νὰ τὴν τονήσει περισσότερο μεταχειρίζεται σύνθετα ἐπίθετα: *ποδώκης, μεγάθυμος, θαυσικάρδιος, καρτερόθυμος, πολύτλας, κακοφραδής, ὑπερηγιάλος*. Στὴ χρῆση καὶ τοῦ ἄπλου καὶ τοῦ σύνθετου ἐπιθέτου δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι οἰημαντικὸ ρόλο ἔπαιξε ἡ μετρικὴ κατασκευὴ τοῦ στίχου· οἱ ποιητὲς τὰ χρησιμοποιοῦσαν ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς διευκολύνονταν ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη μορφή μὲ τὸ ἀποτέλεσμα νὰ σχηματισθοῦν ὅλες οἱ γνωστὲς γλωσσικὲς ἐπικὲς φόρμουλες. Ὅταν πάλι ὁ ποιητὴς ἔχει νὰ διαβαθμίσει δύο ἥρωες, ποὺ ἔχουν μιὰ κοινὴ ιδιότητα ἢ νὰ παρουσιάσει ἕναν ἥρωα, ποὺ ἔχει μιὰ ἰκανότητα στὸν πιὸ μεγάλο βαθμὸ ἀπ' ὄλους τοὺς ἄλλους, χρησιμοποιεῖ τὰ παραθετικὰ μερικῶν ἐπιθέτων: *ἀμείνων, ἀρείων - ἄριστος, κράτιστος, κάριστος· γέριος - γέριος, φέριος· βασιλεύειος - βασιλεύειος· ὀπλίτερος - ὀπλίειος* κ.ἄ.

Καὶ στὰ ἐπίθετα θὰ μπορούσαμε νὰ διακρίνουμε τίς ιδιότητες, ποὺ ἔχουν περισσότερο σχέση μὲ τὸ θέμα μας σὲ τέσσερις πάλι ὁμάδες:

α) Σωματικὲς ιδιότητες: 1) μέγεθος σώματος: *μέγας, μήκιος, πελώριος, εὐφνής* 2) ιδιότητες χειρῶν: *βαρὺς, παχύς, σιβαρός, ἄπιος, περιδέξιος* 3) ταχύτητα ποδιῶν: *ταχύς, λαιψηρός, ποδώκης, κραϊπνός* 4) δύναμη φωνῆς: *ἀγαθός, θαλερός, ἀτειρός, σμερδαλέος* 5) γενικὴ σωματικὴ δύναμη: *ἄλκιμος, ἴθιμος, κρατερός, εὖς - ἦϋς* 6) ὁμορφιά: *καλός - κάλλιστος, χαρίεις, θεοειδής, ξανθός*.

β) Πνευματικὲς - ψυχικὲς ιδιότητες: 1) γνώση - ἐμπειρία: *δαίμων, δαίφρων, πεπνυμένος, αἴμων* 2) γενναιότητα - εὐψυχία: *ἀγαθός - ἀμείνων, ἀρείων - ἄριστος, κράτιστος, γέριος - γέριος, φέριος* 3) θάρρος - τόλμη - ἀφοβία: *θαρσαλέος, μεγαλήτωρ, μεγάθυμος, θαυσικάρδιος* 4) ὀρμητικότητα - ἀποφασιστικότητα: *θοός, λυσσώδης, ὄβριμος, ἐκπαγλός - ἐκπαγλότατος* 5) καρτερία - ἀντοχή: *σχείλιος, καρτερόθυμος, μενεπτόλεμος, σιδήρειος* 6) ἀγριότητα - σκληρότητα: *ὀλοός, νηλῆς, χαλεπός, αἰνός, δεινός* 7) θυμὸς - ὀργή: *ἀργαλέος, ὑπέρθιος, μέγας, θυμαλγής* 8) περηφάνεια - ἀλαζονεία: *ἀγήνωρ, ὑπερηγιάλος, ἀτάσθαλος, ὑπερηγορέων* 9) εὐγένεια - ἀνθρωπιά: *ἀμύμων, μείλιχος, ἦτιος, πρόφρων, ἀγαπήνωρ*.

γ) Πολεμικὲς ιδιότητες: 1) ἀρματηλατικὴ ἰκανότητα: *ἰππόμαχος,*

ίππιόχαρμης, ίπποκέλευθος, ίππόδαμος 2) πεζομαχική ικανότητα: δουρικλυτός, έρχέσπαλος, μαχήμων, χαλκοχίτων, έυμμελής 3) τοξευτική ικανότητα: κλυτότοξος, τοξοφόρος 4) πολεμικότητα γενικά: αρήϊος, αρηϊθσος, μενέχαρμος, πολεμήϊος, αρηϊγίλος.

δ) Κοινωνικές ιδιότητες: 1) άξίωμα - έξουσία: βασιλήϊος, σκηπιόχος, βουληφόρος, εΐρονκρείων, αϊδοίος 2) φήμη - δόξα: άγακλειός, άγαυός, κυδάλιμος, φαίδιμος, αντίθεος 3) πλούτος: άγρειός, όλθιος, πολύχρσος, πολυκτήμων 4) καταγωγή: διογενής, διοτρεγής, εΐηγενής, θεϊος 5) πειθώ - ευφράδεια: ήδνεπής, λιγύς.

Υπάρχουν ακόμα πολλά επίθετα με συγγενείς αποχρώσεις ή εκφράζουν διαφορετικές από τις παραπάνω ιδιότητες, αλλά νομίζουμε ότι είναι άρκετά αυτά τα στοιχεία για να δειχθεί ότι το επίθετο είναι ο βασικός φορέας τών ιδιοτήτων, που χρησιμοποιεί ο ποιητής για να χρωματίσει και να διαφοροποιήσει τους ήρωές του. Με τα επίθετα λοιπόν και ιδιαίτερα με τα παραθετικά τους πετυχαίνει ο ποιητής τη σύγκριση και τη διαβάθμιση τών ήρώων, που θα έρευνήσουμε.

δ) Το ουσιαστικό: Έξίσου σχεδόν με τα επίθετα δηλώνουν την ποιοτική κατάσταση τών ήρώων και τα ουσιαστικά.⁴⁵ Δέν παρουσιάζουν βέβαια αυτά τόση μεγάλη ποικιλία ιδιοτήτων, όπως τα επίθετα, όμως εκφράζουν πύ πολλύ ιδιότητες ένεργητικές: δείχνουν τόν ήρωα να εκδηλώνει τις ικανότητές του στην πράξη· παρουσιάζουν παραστατικότερα τα σημαντικά γνωρίσματα του ήρωα. Καί τοϋτο, γιατί είναι ή φύση του ουσιαστικού αυτή: να ζωντανεύει τó βασικό γνώρισμα και τή δράση του προσώπου. Η ήρωϊκή ποίηση, τή στιγμή που είναι ποίηση τής δράσης, δέν ήταν δυνατó να μη χρησιμοποιήσει τó ουσιαστικό, που δηλώνει τήν ένέργεια και τή δράση τών ήρώων, όπως και όρισμένες άλλες ιδιότητες. Τή δράση τών ήρώων τή φανερώνουν κυρίως τα άρσενικά: αίχημητής, τοξότα, άρχός, κοσμήτωρ· ένω τα θηλυκά και τα οϋδέτερα τις πύ πολλές φορές εκφράζουν ιδιότητες, καταστάσεις ή και άποτελέσματα αυτών: άγηρογίη, θίη, ενκλείη - κλέος, κῶδος, κράτος.

Θά μπορούσαμε και τα ουσιαστικά να τα διακρίνουμε σέ ομάδες, αλλά κατά ένα τρόπο πολύ γενικό, γιατί δέν παρουσιάζουν οϋτε τόσο πλῆθος οϋτε τόση ποικιλία, όση τα επίθετα. Άκόμια πρέπει να προσθέσουμε ότι, όπως στα επίθετα, έτσι και στα ουσιαστικά, είναι δύσκολο πολλά να ένταχθοϋν σέ μιá ομάδα, γιατί άλλοτε δηλώνουν σωματικές και άλλοτε ψυχικές ιδιότητες. Έτσι μπορούμε να έχουμε:

α) Σωματικές ιδιότητες: ήβη, ήνοσέη, άλκή, θίη, άγηρογίη, κράτος, μένος, άνδροτής, άρετή κ.ά., β) Πνευματικές - ψυχικές ιδιότητες: θάρσος, θνμός, νεϊκος, μῆνις, κότος, τάθος, γόθος - άτασθαλίη, κερδοσύνη, νόος, πινυτή, βουλή - έβουιστής, κερτομίη, άνίη, άπάτη κ.ά., γ) Πολεμικές ιδιότη

τες: *μαχητής, αἰχμητής, πολεμιστής, ἵππότης, ἵππεύς, τοξότα, τοξευτής, ἀκοιτιστής, μάχη, ἔρις, πόλεμος, ἀνδροκτασίη, λόχος* κ.ά., δ) Κοινωνικές ιδιότητες: *ἄναξ, βασιλεύς, κοίρανος, ἀρχός, ἡγήτωρ, κοσμήτωρ, ὄρχαμος, ποιμήν, ἦρωρ, ἀριστεὺς - εὐκλείη - κλέος, κῆδος* κ.ά.

Κλείνοντας τὴν ἐπισημάνση τῶν βασικῶν γλωσσικῶν φορέων τῆς ποιότητος τῶν ἡρώων πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἀκόμα ὅτι δὲν εἶναι λίγα καὶ τὰ ῥήματα, πού μόνον τοὺς ἢ ἐνισχυμένα μὲ κάποιο ἐπίρρημα ἔχουν πολλές φορές μιὰ εἰδικὴ σημασία ἢ δηλώνουν μιὰ πράξη, πού χρωματίζει τὸν ἥρωα μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ ιδιότητα, ὅπως *πέπνυσαι, ἀνάσσει, μάχεται, νεμεσίζομαι, χολοῦμαι* κ.ά. Νομίζομε ὅτι δὲ χρειάζεται γιὰ τὸ θέμα μας νὰ σταθοῦμε πῶς πολὺ στὸ ῥῆμα εἶναι ἀρκετὰ τὰ ὅσα σημειώσαμε γιὰ τοὺς βασικοὺς φορεῖς τῶν ιδιοτήτων τῶν ἡρώων.

5. Ἡ μορφή τῆς ἡρωϊκῆς ἀρετῆς στὸν Ὅμηρο

Ἡ ποιοτικὴ διαμόρφωση τῶν ἡρώων καὶ ἡ μετὰξὺ τοὺς διαφοροποίηση δὲν πραγματοποιεῖται μόνον μὲ τοὺς γλωσσικοὺς φορεῖς, πού ἀναφέραμε. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι φορεῖς, κοινωνικοὶ καὶ ὕλικοί, καὶ ποικίλα στοιχεῖα τῆς ἡρωϊκῆς ζωῆς, πού βοηθοῦν τὸν ποιητὴ στὸν ποιοτικὸ χρωματισμὸ τῶν ἡρώων του. Τέτοια εἶναι: ἡ καταγωγή, τὸ ἀξίωμα, ὁ πλοῦτος, ὁ ὀπλισμὸς, ἡ γνώση καὶ ἐμπειρία, ἡ ἡλικία, ἡ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ δύναμη, ἡ ὀμορφιά, ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ κ.ά. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ παραπάνω στοιχεῖα φωτίζουν καὶ ἀπὸ μιὰ διαφορετικὴ πλευρὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ κάθε ἥρωα. Καὶ ὅλα μαζί ἀπαρτίζουν τὴν ἡρωϊκὴ ἀρετὴ. Γιὰ τὰ πῶς πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἀρετῆς εἶδαμε στὴν ἀρχή, στὰ γενικὰ γνωρίσματα τῆς ἡρωϊκῆς ποίησης καὶ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῶν ἡρώων (σ. 11 κ.κ.). Γιὰ τὴν ἐργασία μας δὲ θὰ χρειάζοταν περισσότερα. Ἐδῶ ἐκεῖνο πού νομίζομε ὅτι πρέπει νὰ τονιστεῖ ἀκόμα, εἶναι μιὰ ιδιοτυπία τῆς ὀμηρικῆς ποίησης σχετικὰ μὲ τὴ μορφή τῆς ἡρωϊκῆς ἀρετῆς.

Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει στὴν ἡρωϊκὴ ποίηση τῶν πῶς πολλῶν λαῶν, στὸν Ὅμηρο ἡ ἀρετὴ τοῦ κάθε ἥρωα δὲν εἶναι μονοσήμαντη καὶ μονοδιάστατη ἔννοια. Αὐτὴ ἐφάπτεται παράλληλα καὶ μὲ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς συνθήκες τῆς ἡρωϊκῆς ζωῆς καὶ μὲ τὴ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ κατασκευὴ τοῦ ἥρωα. Ἡ ἀρετὴ στὸ πρόσωπο τοῦ κάθε ἥρωα εἶναι ἕνα κράμα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, πού σημειώσαμε πῶς πάνω. Καὶ ὁ ποιητὴς πετυχαίνει τὴν ποικιλία καὶ τὴ διαφοροποίηση τῶν ἡρώων του μὲ τὴν ἄνιση μείξη τῶν στοιχείων αὐτῶν καὶ τὴν ἔξαρση στὸν καθένα ἥρωα ἐνδὸς ἀπ' αὐτά. Ἔτσι βλέπομε στὸν ἕναν ἥρωα ὁ Ὅμηρος νὰ χαρίζει κοντὰ στὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ἀρετῆς μεγαλύτερο ἀξίωμα (Ἀγαμέμνονας), στὸν ἄλλο μεγαλύτερη γενναιότητα (Ἀχιλλέας),

σ' ἄλλον ἐμπειρία καὶ γνώση (Νέστορας - Ὀδυσσεύας), σ' ἄλλον τὴν μαντικὴν (Ἑλένος) ἢ τὴν τοξευτικὴν ἱκανότητα (Τεῦκρος) καὶ γενικὰ στὸν καθένα βρίσκει ὁ ποιητὴς νὰ τονίσει κάποιο στοιχεῖο τῆς ἠρωϊκῆς ἀρετῆς, γιὰ νὰ ξεχωρίσει τὸν ἥρωα καὶ νὰ καταξιώσει ἔτσι τὴν ὕπαρξή του μέσα στὸν ἠρωϊκὸ κῶρο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ χωρίο: *σὺδ' ἄρα πως ἦν/ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα γῶτα γενέσθαι* (Ψ 670-71). Ἡ ἴδια ἀντίληψη βρίσκεται καὶ στὴν Ὀδύσεια: *οὔτως οὐ πάντεσσι θεοὶ χαρίεπα διδοῦσιν/ἀνδράσι* (θ 167-68), ὅπου στὴ συνέχεια δίνεται ἀναλυτικὰ ἡ διαφοροποίηση τῶν ἠρώων μὲ τὴν ἔξαρση μιᾶς ἀπὸ τὶς γνωστὲς ἠρωϊκὲς ἀρετὲς (θ 168-77).

Ἡ πολυδιάστατη λοιπὸν ἔννοια τῆς ἀρετῆς τῶν ὁμηρικῶν ἠρώων εἶναι βασικὸ γνώρισμα, ὅπως θὰ φανεῖ καὶ στὴ συνέχεια τῆς ἐργασίας μας καὶ γενικότερα εἶναι ἰδανικὸ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου. Ἀκόμα εἶναι φυσικὸ σ' ἓνα πολεμικὸ ἔργο, ὅπως ἡ Ἰλιάδα, νὰ τονίζονται ἀπὸ τὸν ποιητὴν στὰ πρόσωπα τῶν ἠρώων περισσότερο τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρετῆς, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸν πόλεμο καὶ τὰ ἔργα του: δύναμη, γενναιότητα, θάρρος, τόλμη, ὀρμή, καρτερία, ἐμπειρία καὶ γνώση τῶν πολεμικῶν ἔργων⁴⁶ ἀντίθετα στὰ εἰρηνικὰ ἔπη (Ὀδύσεια) βλέπομε νὰ ὑποχωροῦν οἱ πολεμικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ἀρετῆς καὶ νὰ δίνουν τὴν πρώτη θέση σὲ μορφὲς τῆς ἀρετῆς, ὅπως τὴ φρονήση, τὴν πανουργία, τὴν εὐφράδεια καὶ πειστικότητα, ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ πραγμάτωση τῶν ἔργων τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς.

6. Ἡ ἔννοια τῆς «παλικαριᾶς» στὴν Ἰλιάδα

Ἐπειδὴ σκοπὸς τῆς ἐργασίας μας εἶναι νὰ ἐξετάσουμε στὴν Ἰλιάδα, σ' ἓνα καθαρὰ πολεμικὸ ἔργο, τὴν κλιμάκωση⁴⁷ τῶν ἠρώων, δικαιολογεῖται ὁ ἐντοπισμὸς τῆς ἔρευνάς μας στὶς πολεμικὲς μόνο ἐκδηλώσεις καὶ μορφὲς τῆς ἀρετῆς καὶ ἰδιαίτερα σὲ κείνη, ποὺ ὁ ποιητὴς παίρνει ὡς βάση γιὰ νὰ κλιμακώσει τοὺς ἥρωες του μέσα στὸ ἔργο. Εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ἥρωες μέσα στὴν Ἰλιάδα δὲν παρουσιάζονται ὅλοι ἴσοι· πλάθονται ὡς ξεχωριστὲς προσωπικότητες, ποὺ ὁ ποιητὴς τὶς συγκρίνει καὶ τὶς κλιμακώνει, ὅπως θὰ δοῦμε μὲ βάση τὴν πολεμικὴ τους ἀρετή. Αὐτὴν τὴν μορφή λοιπὸν τῆς ἀρετῆς, τὴν πολεμικὴ ἱκανότητα, ποὺ κάνει τὸν ἥρωα νὰ ἐπιβάλλεται στὸν κύκλο του ἢ νὰ ὑπερέχει ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του στὴν προσωπικὴ ἀναμέτρηση καὶ γενικὰ στὴ μάχη, θέλομε σύντομα νὰ ἐξετάσουμε στὴ συνέχεια. Καὶ αὐτὴ μόνο τὴ μορφή τῆς ἀρετῆς τοῦ ἥρωα ἐμεῖς στὴν ἐργασία μας θὰ τὴν ὀνομάζουμε συμβατικὰ «παλικαριᾶ». Μὲ βάση αὐτὴν τὴν ἱκανότητα τῆς ἐπιβολῆς καὶ ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα, ποὺ ἄλλοτε ἀποδεικνύεται ἄμεσα στὴν πράξη, κυρίως στὴ μάχη, ἄλλοτε δίνεται γλωσσικὰ μὲ τὴ σύγκριση καὶ ἄλλοτε ἐμφανίζεται μέσα στὸ ἔργο γιὰ ἓναν ἥρωα νὰ εἶναι παρα-

δεκτῆ ἀπ' ὄλους, φίλους καὶ ἐχθρούς, ὡς κάτι γνωστὸ καὶ δοκιμασμένο, ὁ ποιητὴς μέσα στὴν Ἰλιάδα ἱεραρχεῖ καὶ κλιμακώνει τοὺς ἥρωές του.

Θὰ προσπαθήσουμε παρακάτω νὰ προσδιορίσουμε τὸ πλάτος καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἰκανότητας αὐτῆς τοῦ ἥρωα ἀντλώνοντας στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἰλιάδα. Γιὰ νὰ διαγράψουμε ὅμως τὸ πλάτος τῆς «παλικαριᾶς» πληρέστερα, θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ συσχετίσουμε τὴν ἔννοιά της μὲ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ ἥρωα, ὅπως τὴν καταγωγή, τὴν ἡλικία, τὴν ὀμορφιά, τὴν ἐμπειρία - γνώση - εὐφράδεια, τὴν ἐξουσία, τὸν ὀπλισμό. Ἐπειτα θὰ ἐξετάσουμε τὴν προέλευσή της καὶ τὸ περιεχόμενό της ἐπισημαίνοντας τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ στοιχεῖα, πού τὴν ἀπαρτίζουν.

α) **Παλικαριὰ - καταγωγή:** Ἡ παλικαριὰ ἦταν πολὺ φυσικὸ στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ὑψηλὴ καταγωγή τοῦ ἥρωα τῆ στιγμῆς πού ἡ καθημερινὴ παρατήρηση ἐβεβαίωνε τὴν κληρονομικὴ μεταβίβαση ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκόμα ὁ ἐξανθρωπισμὸς τῶν θεῶν καὶ ἡ σύνδεση τοῦ ἀνθρώπου γενεαλογικὰ μὲ τὸ πολύμορφο θεῖο διευκόλυνε σημαντικὰ γιὰ τὴν ἄμεση συσχέτιση παλικαριᾶς καὶ καταγωγῆς. Ἔτσι στὴν Ἰλιάδα, χωρὶς σχεδὸν ἐξαίρεση, τὰ πῦθ μεγάλα παλικάρια παρατηροῦμε ὅτι κατάγονται ἢ ἄμεσα ἀπὸ θεοῦς ἢ ἀπὸ μεγάλες ἀρχοντικὲς οἰκογένειες, πού κι αὐτῶν πάλι ὁ γενάρχης ἦταν θεϊκῆς καταγωγῆς:⁴⁸ Ἀχιλλέας - θεὰ Θέτιδα, ἀλλὰ καὶ Ἀχιλλέας - Πηλέας - Αἰακὸς - Δίας ἢ Ἔκτορας - Πρίαμος - Λαομέδοντας - Ἴλος - Τρώας - Ἐρυκθόνιος - Δάρδανος - Δίας. Τὴ σχέση ἀκόμα παλικαριᾶς - καταγωγῆς μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς συνήθειας νὰ μνημονεύουν οἱ ἥρωες ἀντίπαλοι μὲ περηφάνεια τὴ γενιά τους τῆ στιγμῆς, πού πᾶνε νὰ συγκρουστοῦν, ἢ ὅταν καταβάλουν τὸν ἀντίπαλό τους: Τληπόλεμος - Σαρπηδόνας (Ε 643 - 54), Ἀχιλλέας - Αἰνείας (Υ 178 - 258) ἢ Ἀχιλλέας - Ἀστεροπαῖος (Φ 152 - 60, 184 - 99) κ.ά.. Οἱ καυχῆσιολογίαι αὐτές, πού παράλληλα ἐξυπηρετοῦν καὶ ἄλλους ποιητικὸς σκοποὺς, δείχνουν ἐξάπαντος τὴν ἠρωϊκὴ ἀντίληψη ὅτι ἡ προγονικὴ παλικαριὰ κληρονομεῖται καὶ μεταβιβάζεται σιτοὺς ἀπογόνους. Μερικὰ χωρία εἶναι ἄρκετὰ νὰ μᾶς τὸ βεβαιώσουν:

α.— *εἰ δὲ σὺν καρτερός ἐσοι, θεὰ δέ σε γείνατο μήτηρ,*

A 280

β.— *οὐδ' Ἀχιλῆά ποθ' ὦδε γ' ἐδείδιμεν, ὄρχαμον ἀνδρῶν,
ὄν πέρ φασι θεῶς ἐξ ἔμμεναι*

Z 99 - 100

γ.— *ὦ μοι, Τυδέος νιὲ δαΐφρονος ἵπποδάμοιο,
τί πλώσσεις, τί δ' ὀπιπέυεις πολέμοιο γεγύρας;
σὺ μὲν Τυδέϊ γ' ὦδε φίλον πτωσκαζέμεν ἦεν,
ἀλλὰ πολὺν προδ' φίλων ἐτάρων δηΐοισι μάχεσθαι,*

ὡς φάσαν οἱ μιν ἴδοντο πονεύμενον·

Δ 370 - 74

δ.— «εἴη κεν καὶ τοῦτο τεδν ἔπος, ἀργυρότοξε,
εἰ δὴ ὁμίην Ἄχιλλῆϊ καὶ Ἔκτορι θήσετε τιμὴν.
Ἔκτορ μὲν θνητός τε γυναικᾶ τε θήροιο μαζόν·
αὐτὰρ Ἄχιλλεύς ἐστι θεᾶς γόνος,

Ω 56 - 59

ε.— κρείσσων αἴτε Διὸς γενεῇ ποταμοῖο τέτυκται.

Φ 191

στ.— «ἤρωος, ἀλλ' ἄγε καὶ σὺ θεοῖς αἰειγενέτησιν
εὖχεο καὶ δὲ σέ γασι Διὸς κούρης Ἀφροδίτης
ἐκγεγάμεν, κείνος δὲ κρείσσονος ἐκ θεοῦ ἐστίν·
ἢ μὲν γὰρ Διὸς ἐσθ', ἢ δ' ἐξ ἀλίοιο γέροντος.

Υ 104 - 7

Στὰ χωρία α' καὶ β' ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ εἶναι ὁ λόγος τῆς παλικαριᾶς τοῦ Ἄχιλλέα. Στὸ γ' ὁ Διομήδης δὲν μπορεῖ νὰ φανεῖ στὴν παλικαριὰ κατώτερος ἀπὸ τὸν πατέρα του, τὸ γενναῖο Τυδέα. Στὸ δ' ἔχομε μιὰ σύγκριση ἡρώων μὲ βάση τὴ μητρικὴ καταγωγὴ: ὁ Ἄχιλλέας πὺ κατάγεται ἄμεσα ἀπὸ μιὰ θεά, στήνεται ψηλότερα ἀπὸ τὸν Ἔκτορα τὸ νεννημένο ἀπὸ μιὰ θνητή. Στὸ ε' ἡ διαβάθμιση τῆς παλικαριᾶς ἡρώων, πὺ κατάγονται ἀπὸ θεοῦς, περνάει ἀκόμα καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς γενάρχεις θεοῦς. Ὁ Ἄχιλλέας, πὺ ἡ καταγωγὴ του ἀπὸ τὸν πατέρα του ἀνεβαίνει ὡς τὸ Δία, εἶναι πὺ γενναῖος ἀπὸ τὸν Ἀστεροπαῖο, πὺ ἡ γενιά του ἀρχίζει ἀπὸ τὸ θεὸ ποταμὸ Ἀξιό. Ὁ Δίας στέκεται πάνω ἀπὸ τὸν Ἀξιό (πρβλ καὶ Ε 635 - 39, Σ 117 - 19 κ.ά.). Ἡ ἀντίληψη ὅμως: ὅσο πὺ ὑψηλὴ ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ, τόσο πὺ μεγάλο τὸ παλικάρι, δὲ φαίνεται νὰ κρατιέται σταθερὰ μέσα στὴν Ἰλιάδα, ὅπως βλέπομε στὸ στ' καὶ στὴ σύγκριση πολλῶν ἡρώων μέσα στὸ ἔργο. Ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιό του πολλὰς φορὲς προβάλλει στὴν παλληκαριὰ ἥρωες παραδοσιακοῦς, πὺ τὸν ἐξυπηρετοῦν χωρὶς νὰ νοιάζεται πολὺ γιὰ τὸ θέμα τῆς θεϊκῆς καταγωγῆς. Ἔτσι βλέπομε νὰ κρατᾷ τὴ θεϊκὴ καταγωγὴ ὡς λόγο ὑπεροχῆς στὶς συγκρίσεις: Ἄχιλλέα - Ἔκτορα (Χ 35 - 366), Σαρπηδόνα - Τληπόλεμου (Ε 627 - 662), Ἄχιλλέα - Ἀστεροπαίου (Φ 139 - 204) κ.ά. ἐνῶ δὲ γίνεται αὐτὸ στὶς ἀναμετρήσεις: Διομήδη - Αἰνεΐα (Ε 239 - 318), Πάτροκλου - Σαρπηδόνα (Π 422 - 507), Ἄχιλλέα - Αἰνεΐα (Υ 158 - 352) κ.ά..

β) Παλικαριὰ - ἡλικία: Ἡ παλικαριὰ ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἡλικία τοῦ ἥρωα. Ἡ ἡλικία εἶναι, πὺ προσδιορίζει τὴν ἐξελικτικὴ πορεία καὶ τὴν ἀκμὴ τῆς παλικαριᾶς. Στὴν Ἰλιάδα ἡ ἡλικία τῶν ἡρώων δὲν ὑπολογίζεται μὲ ἀκρίβεια σὲ ἔτη. Βασικὰ οἱ ἥρωες διακρίνονται μὲ

κριτήριο τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ ἢ τὴν πείρα: α) στοὺς ὄριμους ποὺ βρίσκονται στὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας τους, β) στοὺς νεώτερους συγκριτικὰ μὲ τοὺς προηγούμενους, ποὺ δὲν μποροῦν σὲ παλικαριὰ νὰ παραβγοῦν τοὺς ὄριμους, καὶ γ) στοὺς ἡλικιωμένους, τοὺς γέροντες ποὺ ἢ δὲν παίρνουν μέρος στὴ μάχη (Πρίαμος, γέροντες Τρῶες) ἢ ποὺ παρακολουθοῦν τὸ στρατὸ στὴ μάχη καὶ νὰ τὸν ἐνθαρρύνουν (Νέστορας). Ἀκόμα μποροῦμε νὰ διακρίνουμε μιὰ διαίρεση μέσα στὴν ὄριμη ἡλικία: στοὺς ἥρωες, ποὺ περνοῦν τὸ τελευταῖο μέρος τῆς ὄριμης· στοὺς ἥρωες, ποὺ βρίσκονται στὸ κέντρο τῆς ἡλικίας αὐτῆς καὶ τέλος σ' αὐτούς, ποὺ ἔχουν μπῆ στὴν ὄριμη ἡλικία ξεπερνώντας τὸ στάδιο τῶν νεαρῶν ἡρώων. Ἡ μεγάλη παλικαριὰ εἶναι ιδιότητα ποὺ στολίζει τοὺς ἥρωες τῆς ὄριμης ἡλικίας καὶ ἰδιαίτερα αὐτούς, ποὺ διέρχονται τὰ δύο πρῶτα στάδιά της. Ἀντίθετα ἡ μεγάλη πείρα εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς γεροντικῆς ἢ τῆς προχωρημένης ὄριμης ἡλικίας. Κάτι ἀκόμα, ποὺ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε, εἶναι ὅτι ἡ ὑπεροχὴ ἐνὸς ἥρωα ἀξιολογεῖται ἀνάμεσα στοὺς ὀμηλικούς του. Τὰ παρακάτω χωρία εἶναι ἀρκετὰ νὰ μᾶς προσδιορίσουν τὴ σχέση παλικαριᾶς - ἡλικίας:

α'.— *ἄΑντίλοχ', οὗ τις σεῖο νεώτερος ἄλλος Ἀχαιῶν
οὔτε ποσὶν θάσσων οὔτ' ἄλκιμος ὥς σὺ μάχεσθαι*
O 569 - 70

β'.— *Πανθοΐδης Εὐφροβος, ὃς ἡλικίην ἐκέκαστο
ἔργει θ' ἵπποσύνη τε πόδεσσι τε καρπαλίμοισι
καὶ γὰρ δὴ τότε φῶτις εἴκοσι βῆσεν ἀγ' ἵπων,
πρῶτ' ἐλθῶν σὺν ὄχεσφι, διδασκόμενος πολέμοιο*
II 808 - 11

γ'.— *τόν δ' οὗ τι πατήρ εἴασκε μάχεσθαι, (Πολύδωρον)
οὐνεκά οἱ μετὰ παισὶ νεώτατος ἔσκε γόνιοι,
καὶ οἱ φίλιαιος ἔσκε, πόδεσσι δὲ πάντας ἐνίκα
δὴ τότε νηπιέμοι ποδῶν ἀρετὴν ἀναγαίμων
θῦνε διὰ προμάχων, ἥος φίλον ὄλεσε θυμόν.*
Y 408 - 12

δ'.— *ἄσχεο νῦν πολλὸν γὰρ ἔγωγε νεώτερός εἰμι
σεῖο, ἄναξ Μενέλαε, σὺ δὲ πρότερος καὶ ἀρείων.*
Ψ 587 - 88

ε'.— *Αἴας μὲν γὰρ ἐμεῖ' ὀλίγον προγενέστερός ἐστιν,
οὔτος (Ὀδυσ.) δὲ προτέρης γενεῆς προτέρων τ' ἀνθρώπων
ὠμογέροντα δὲ μὴ γασ' ἔμμεναι ἀργαλέον δὲ
ποσὶν ἐριδῆσασθαι Ἀχαιοῖς, εἰ μὴ Ἀχιλλεῖ.»*
Ψ 789 - 92

στ'.— *ἦδ' ὅσον γενεῇ προγενέστερος εὔχομαι εἶναι. (Ἀγ. - Ἀχ.)*
I 161

--

ζ'. — «δεῦτε, φίλοι, καὶ μ' οἴω ἀμύνετε· δεΐδια δ' αἰνῶς
Αἰρείαν ἐπιόντα πόδας ταχύν, ὅς μοι ἔπεισιν,
ὅς μάλα καρτερός ἐστι μάχη ἔνι φῶτας ἐναίρειν
καὶ δ' ἔχει ἥβης ἄνθος, ὅ τε κράτος ἐστὶ μέγιστον
εἰ γὰρ ὀμηλικίη γε γενοίμεθα τῶδ' ἐπὶ θυμῶ,
αἰψά κεν ἠὲ φέροιτο μέγα κράτος, ἠὲ φεροίμην».

N 481 - 86

η'. — «ὦ γέρον, ἢ μάλα δὴ σε νέοι τείρουσι μαχηταί,
 σὴ δὲ βίη λέλνται, χαλεπὸν δέ σε γῆρας ὀπάξει,
 Θ 102-3

θ'. — αἶ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον,
ἠβῶμ' ὡς ὅτ' ἔπ' ὠκυρόφω Κελάδορι μάχοντο

εἶθ' ὡς ἠβῶοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδος εἶη

II 132 - 33, 157

ι'. — «Ἄτρεΐδη, μάλα μὲν τοι ἐγὼν ἐθέλοισι καὶ αὐτὸς
 ὡς ἔμεν ὡς ὅτε δῖον Ἐρευνθαλίωνα κατέκταν.
 ἀλλ' οὐ πως ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισιν
 εἰ τότε κοῦρος ἔα, νῦν αὐτὲ με γῆρας ὀπάξει.
 ἀλλὰ καὶ ὡς ἵππεῖσι μειέσομαι ἠδὲ κελεύσω
 βουλῇ καὶ μύθοισι τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γερότων.
 αἰχμᾶς δ' αἰχμάσσοισι νεώτεροι, οἳ περ ἐμεῖο
 ὀπλότεροι γεγάασι πεποιθασίν τε βίηφι».

A 318 - 25

Καὶ πρῶτα ἡ διάκριση τῆς ἡλικίας τῶν ἡρώων. Στὰ χωρία α', β', γ' καὶ δ' ὁ Ἀντίλοχος, ὁ Εὐφορβος καὶ ὁ Πολύδωρος ἀνήκουν στοὺς νεώτερους ἥρωες, ἐνῶ στὰ η', θ', ι' ὁ Νέστορας εἶναι ὁ ἡλικιωμένος, ὁ γέροντας. Στὰ χωρία δ', ε', στ' καὶ ζ' βλέπομε καὶ ἥρωες τῆς ὠριμῆς ἡλικίας, ὅπως τὸ Μενέλαο, τὸν Ὀδυσσεά, τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρό, τὸν Ἰδομενέα, τὸν Αἰνεΐα, τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Ἀχιλλέα. Τῆ διαίρεση πάλι τῆς ὠριμῆς ἡλικίας μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε στὰ χωρία ε', στ' καὶ ζ'. Στὸ ε' ὁ Ἀντίλοχος χρονολογικὰ κατατάσσει τὸν ἑαυτὸ του στοὺς νεώτερους· τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ὠριμῆς ἡλικίας καὶ τὸν Ὀδυσσεά στὸ μέσο καὶ λίγο πρὸ πέρα, ὅχι ὅμως πρὸς τὸ τέρμα τῆς ὠριμῆς ἡλικίας, ὅπου βρίσκεται ὁ Ἰδομενέας, ὅπως φαίνεται στὸ ζ'. Τοῦ Ἀχιλλέα ἡ ἡλικία προσδιορίζεται στὸ στ' ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τοῦ Αἰνεΐα στὸ ζ' ἀπὸ τὸν Ἰδομενέα. Οἱ δύο αὐτοὶ ἥρωες, Ἀχιλλέας καὶ Αἰνεΐας, βρίσκονται στὴν ἰδανικὴ ἡλικία τοῦ ἥρωα, στὸ κέντρο ἀκριβῶς τῆς ὠριμῆς, στὸ ἥβης ἄνθος.

Καὶ τώρα ἂς δοῦμε σὲ ποῖο στάδιο τῆς ἡλικίας προσιδιάζει ἡ μεγάλη παλικαριά. Ὁ Ἀντίλοχος στὸ δ' παραδέχεται ὅτι ὁ Μενέλαος, πού εἰ-

ναι πιό μεγάλος στήν ηλικία, τόν ξεπερνάει στήν παλικαριά: *σὺ δὲ πρότερος καὶ ἀρείων*. Στὸ γ' ὁ νεαρὸς Πολύδωρος ἔχασε τὴ ζωὴ του — τὸν σκοτώσε ὁ Ἀχιλλέας (Υ 407 - 18) —, γιατί ἀνόητα παρασύρθηκε ἀπὸ τὴ μεγάλη του γρηγοράδα ἀνάμεσα στὸν σὺς μεγάλους προμάχους. Καὶ ὁ νεαρὸς Εὐφορβος θὰ σκοτωθεῖ ἀπὸ τὸν πιό ἡλικιωμένο του Μενέλαο (Ρ 45 - 50). Ἀκόμα καὶ στήν ταχύτητα, ποὺ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς παλικαριάς, ὁ Ἀντίλοχος στὸ ε' ὑστερεῖ ἀπὸ τοὺς ὄριμους στήν ηλικία ἥρωες Ἀχιλλέα, Ὀδυσσεά καὶ Αἴαντα τὸ Λοκρό.

Γιὰ τὴν παλικαριά τῶν προχωρημένων στήν ηλικία ἡρώων εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ ποὺ ἀκοῦμε στὸ η', θ' καὶ ι'. Ἡ παλικαριά, ποὺ ἐκδηλώνεται στὴ μάχη κυρίως καὶ στοὺς ἀγῶνες, δὲν εἶναι γνώρισμα τῶν γερόντων, ἀλλὰ τῶν νεωτέρων: *θίη λέλυται, χαλεπὸν δὲ γῆρας ὀπάξει, ἐνῶ αἰχμᾶς δ' αἰχμᾶσσοισι νεώτεροισι οἱ περ ἐμείο/ ὀπλότεροισι γεγάασι πεποιθῶσιν τε βίηφιν*, φωνάζει ὁ γερο-Νέστορας. Στὰ γερατειὰ μένει μόνο ἡ ἐμπειρία: *βουλῆ καὶ μύθοισι· τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ γερόντων*.

Ἀλλὰ καὶ στήν ὄριμη ηλικία ἡ μεγάλη παλικαριά ἐντοπίζεται καὶ πάλι στὸ μέσο τῆς, στήν ἀκμὴ τῆς. Ὁ Ἴδομενέας, ποὺ εἶναι κάπως προχωρημένος στὰ χρῶνια, τὸ φωνάζει στὸ ζ' γιὰ τὸν Αἰνεΐα: *καὶ δ' ἔχει ἥθης ἄνθος, ὃ τε κράτος ἐστὶ μέγιστον/· εἰ γὰρ ὀμηλικίη γε γενοίμεθα...* Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀκμὴ τῆς ηλικίας ἐπικαλεῖται καὶ νοσταλγεῖ καὶ ὁ Νέστορας στὸ θ': *ἠβῶμ'..., εἶθ' ὡς ἠβώοιμι, βίη δέ μοι ἔμπεδός εἴη* (Πρβλ καὶ Ὀδύσσεια: ξ 468 - 69, 503, 506). Στὸ ἥθης ἄνθος, στήν ἰδανικὴ αὐτὴν ηλικία βρίσκονται ὅλοι οἱ μεγάλοι ἥρωες: Ἀχιλλέας, Αἴας, Διομήδης - Ἔκτορας, Ανεΐας κ.ἄ..

Τέλος ὁ τρόπος σύγκρισης ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες μὲ βάση τὴν ηλικία μαρτυρεῖ τὴν ἀντίληψη τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ὅτι ἡ παλικαριά εἶναι στενὰ ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν ηλικία. Εἶδαμε τὸν Ἀντίλοχο, τὸν Εὐφορβο καὶ τὸν Πολύδωρο στὰ α', β' καὶ γ' νὰ συγκρίνονται μὲ τοὺς συνομηλίκοις τους. Καὶ ὁ Ἴδομενέας στὴ σύγκρουσή του μὲ τὸν Αἰνεΐα στὸ ζ' γιὰ τὴ διαφορά ηλικίας παραπονεῖται: *εἰ γὰρ ὀμηλικίη γε γενοίμεθα...* Ἡ σύγκριση ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἥρωες διαφορετικῆς ηλικίας εἶναι φυσιολογικὰ ἄνιση. Στὴν ἀναμέτρηση ὁ ἥρωας τῆς ὄριμης ηλικίας ὑπερέχει πάντοτε ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῶν δύο ἄλλων ηλικιῶν. Αὐτὸ στήν Ἰλιάδα ἰσχύει σταθερὰ γιὰ ὅλους τοὺς μεγάλους ἥρωες τουλάχιστο. Ἐξαίρεση γίνεται μόνο στοὺς ἀσήμαντους, στοὺς πλασμένους ἀπὸ τὸν ποιητὴ βοηθητικούς ἥρωες, ποὺ μπορεῖ νὰ σκοτώνονται χωρὶς διάκριση ἀπὸ μεγάλους νεώτερους ἢ ἡλικιωμένους ὀνομαστικούς ἥρωες. Τὸ φαινόμενο λοιπὸν τῆς παλικαριάς ἀκολουθεῖ τὴ βιολογικὴ καμπύλη: προχωρεῖ αὐξανόμενη ἀπὸ τὴ νεαρὴν ηλικία πρὸς τὴν ὄριμη· ὀλοκληρῶνεται καὶ ἀποκορυφῶνεται στὸ μέσο τῆς ὄριμης καὶ στὴ συνέχεια ἀρχίζει νὰ ἐλατ-

τώνεται πρὸς τὸ τέλος τῆς ὥριμης, γιὰ νὰ ἐξαφανιστεῖ σιτὴν προχωρημένη, στὰ γηρατεία.

γ) **Παλικαριά - ἐμπειρία - γνώση - εὐφράδεια** : Στὴν Ἰλιάδα ἡ παλικαριά πάλι δὲν ταυτίζεται πάντοτε μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ γνώση, ποὺ ἐκφράζονται μὲ τὴν εὐχέρεια τοῦ λόγου, τὴν εὐφράδεια. Ἡ παλικαριά εἶναι ἰδιότητα, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει στὸν ἥρωα καὶ χωρὶς τὴ μεγάλη ἐμπειρία - γνώση, ποὺ εἶναι γνῶρισμα φυσιολογικὰ τῆς προχωρημένης ἡλικίας: *τὸ γὰρ γέρας ἐσσι γερότων* (Δ 323, I 422). Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἐπανέρχεται ἀρκετὲς φορὲς μέσα σιτὴν Ἰλιάδα. Ὡστόσο καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἰδιοτήτων στὸ πρόσωπο ἐνὸς ἥρωα δὲν εἶναι καθόλου σπάνιο μέσα στὸ ἔργο. Ἰσα-ἴσα ἀποτελεῖ μάλιστα τὴν ἐπιδίωξη καὶ τὸ ἰδανικὸ τοῦ κάθε ἥρωα. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε μερικὰ χαρακτηριστικὰ χωρία:

α'.— *«ὦ Ἀχιλεῦ, Πηλεΐος υἱέ, μέγα φέριατ' Ἀχαιῶν,
κρείσσων εἰς ἐμέθεν καὶ φέρτερος οἷκ ὀλίγον περ
ἔγχει, ἐγὼ δέ κε σεῖο νοήμαί γε προβαλοίμην
πολλόν, ἐπεὶ πρότερος γενόμεν καὶ πλείονα οἶδα.*

T 216 - 19

β'.— *ἀλλ' ἦμαι παρὰ νηυσὶν ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης,
τοῖος ἐὼν οἷος οὐ τις Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων
ἐν πολέμῳ ἀγορῇ δὲ τ' ἀμείνωνές εἰσι καὶ ἄλλοι.*

Σ 104 - 6

γ'.— *τοῖσι δὲ Πουλυδάμης πεπνυμένος ἦρχ' ἀγορεύειν
Παιθοΐδης· ὁ γὰρ οἷος ὄρα πρόσσω καὶ ὀπίσσω
Ἔκτορι δ' ἦεν εἰταῖρος, ἱῆ δ' ἐν νηκί γέροντο,
ἀλλ' ὁ (Πολυδ) μὲν ἄρ μύθοισιν, ὁ (Ἔκτ) δ' ἔγχει πολλόν
(ἐνίκα.*

Σ 249 - 52

δ'.— *Ἔκτορ, ἀμήχανός ἐσσι παραρηνητοῖσι πιθέσθαι.
οὐνεκά τοι περὶ δῶκε θεὸς πολεμῆϊα ἔργα,
τοῦνεκα καὶ βουλῇ ἐθέλεις περιτθμεναι ἄλλων·*

N 726 - 28

ε'.— *τοῖος ἔην Τυδεὺς Αἰτώλιος· ἀλλὰ τὸν υἱὸν
γείνατο εἰς χέρεια μάχη, ἀγορῇ δὲ τ' ἀμείνων.*

Δ 399 - 400

στ'.— *«Αἴαν, ἐπεὶ τοι δῶκε θεὸς μέγεθος τε βίην τε
καὶ πινυτήν, περὶ δ' ἔγχει Ἀχαιῶν φέριατός ἐσσι,*

H 288 - 89

ζ'.— *Οἷ (Ἀχιλ - Ἀγαμ) περὶ μὲν βουλῇν Δαναῶν, περὶ δ' ἐστὲ
(μάχεσθαι.*

A 258

η'.— «Τυδεΐδη, περί μὲν πολέμῳ ἔνι καρτερός ἔσοι,
καὶ βουλῇ μετὰ πάντας ὀμήλικας ἔπλευ ἄριστος.

I 53 - 54

θ'.— τοῦνεκά με προσέηγε διδασκόμεναι τάδε πάντα,
μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτιῆρά τε ἔργων.

I 442 - 43

Στὸ χωρίο α' τῆ διαστολῆ τῶν δύο ἰδιοτήτων τὴν ἀκοῦμε ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά. Ὁ Ἀχιλλέας εἶναι τὸ παλικάρι, ὁ Ὀδυσσεάς εἶναι αὐτὸς ποῦ ξέρεϊ τὰ πολλά, ὁ πολύπειρος καὶ ἐπινοητικός, μὴ καὶ εἶναι πιὸ μέγας στὴν ἡλικία. Στὸ β' ἀντίθετα εἶναι τώρα ὁ ἴδιος ὁ Ἀχιλλέας, ποῦ τονίζει αὐτὸν τὸν διαχωρισμὸ τῶν δύο ἰδιοτήτων. Ὁ Ἀχιλλέας ξεπερνάει ὅλους στὸν πόλεμο, ὅμως στὴ γνώση καὶ τὴν εὐφράδεια τὸν περνοῦν ἄλλοι. Ἡ ἔκφραση: *ἀγορῇ δέ τ' ἀμείρονές εἶσι καὶ ἄλλοι*, δὲ σημαίνει ὅτι ὁ Ἀχιλλέας δὲ διαθέτει γνώση καὶ λεκτικὴ ἰκανότητα, ἀλλὰ ἀπλῶς δείχνει ὅτι δὲν εἶναι πρῶτος, ὅπως στὴν παλικαριά. Τῆ δικαιολογία τὴν ἔδωσε στὸ προηγούμενο χωρίο ὁ Ὀδυσσεάς. Στὰ ἐπόμενα χωρία γ' καὶ δ' ἡ διάκριση τῶν δύο αὐτῶν ἰδιοτήτων ἀναφέρεται στὸ ἴδιο ζευγάρι ἡρώων, στὸν Ἔκτορα καὶ τὸν Πολυδάμαντα. Ἡ παλικαριά ἀνήκει στὸν Ἔκτορα: *ἔγχεϊ πολλὸν ἐνίκῃ, - τοι περὶ δῶκε θεὸς πολεμῆϊα ἔργα*, ἐνῶ ἡ προνοητικότητα, ἡ γνώση καὶ ἡ εὐφράδεια στὸν Πολυδάμαντα: *ὄρα πρόσσω καὶ ὀπίσω..., μύθοισιν... πολλὸν ἐνίκῃ, βουλῇ...». Ἐδῶ μπορούμε μάλιστα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ διάκριση τῶν δύο ἰδιοτήτων παρουσιάζεται σὲ ἥρωες τῆς ἴδιας ἡλικίας: *ἡ δ' ἐν νεκτὶ γέροντο*, ἡρωϊκὴ ἀνιήληψη, ποῦ σημειώσαμε καὶ πιὸ πάνω (σ. 39).*

Στὸ ε' διαστέλλονται οἱ ἰδιότητες αὐτὲς στὸ ἴδιο πρόσωπο· ὁ Ἀγαμέμνωνας συγκρίνοντας τὸ Διομήδη μὲ τὸν πατέρα του, τὸν Τυδέα, χαρακτηρίζει σκόπιμα τὸ Διομήδη πιὸ πολὺ «λογά» παρὰ παλικάρι: *ἀγορῇ δέ τ' ἀμείνω - χέρεϊ μάχη*. Θέλει νὰ κεντρίσει τὴ φιλοτιμία τοῦ ἥρωα γιὰ νὰ πολεμήσει. Στὸ χωρίο αὐτό, ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα, μπορούμε νὰ διακρίνουμε μιὰ ἀξιολόγηση ἀνάμεσα στὶς δύο ἰδιότητες. Γιὰ τὸ παλικάρι μετράει ἡ ὑπεροχὴ στὴ μάχη, ὅχι οἱ λόγοι στὴν ἀγορά. Δὲ λείπει ἀπὸ τὴν ἔκφραση καὶ κάποια περιφρόνηση γιὰ τοὺς «λογάδες».

Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἰδιοτήτων φαίνεται στὰ ὑπόλοιπα χωρία. Στὸ στ' βλέπομε τὸν Αἴαντα νὰ συνδυάζει τὴν παλικαριά μὲ τὴ σύνεση καὶ τὴ γνώση: *μέγεθός τε βίην τε - πινυτήν*. Στὸ ζ', ποῦ ἀναφέρεται στὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα, καὶ οἱ δύο ἰδιότητες ἀποδίδονται στοὺς ἥρωες σὲ μεγάλο βαθμὸ συγκριτικὰ μὲ τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς. Ὁ ἴδιος συνδυασμὸς τῶν ἰδιοτήτων στὸ η' ἀποδίδεται στὸ Διομήδη, μόνο ποῦ ἐδῶ ὑπάρχει στὴ σύγκριση πάλι ὁ γνωστὸς περιορισμὸς τῆς ἡλικίας: ὁ Διομήδης εἶναι καὶ γενναῖος καὶ βουλῇ... ἄριστος, ἀλλὰ γιὰ τὸ

δεύτερο μόνο ανάμεσα στους όμηλικούς του, όχι βέβαια και μεταξύ των ηλικιωμένων του. Τέλος στο χωρίο θ' μας δίνεται το ήρωικό ιδανικό: ο ήρωας πρέπει να είναι *ῥητήρ μύθων* και *πρωκτὴρ ἔργων*.

Πιὸ πολὺ ὅμως, τὴν ἀντίληψη τοῦ συνδυασμοῦ παλικαριᾶς - ἐμπειρίας - γνώσης - εὐφράδειας θὰ μπορούσε νὰ τὴ μελετήσῃ κανεὶς στὴν Ὀδύσσεια, ποῦ εἶναι τραγούδι τῆς κατηγορίας, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ τρίτο κεφάλαιο (σ. 87), μὲ ἕναν κεντρικὸ ἥρωα, ὄχι πολεμικὸ, ἀλλὰ μιὰ ναυτικὴ περιπέτεια. Στὴν Ὀδύσσεια ἡ γνώση καὶ ἡ ἐμπειρία προχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἐφευρετικότητα ὡς τὴν πανουργία. Ὁ Ὀδυσσεὺς τῆς Ὀδύσσειας ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀπὸ τὴν ἱστορία δηλ. τοῦ τραγουδιοῦ, ὑποχρεώνεται νὰ ἀσκεῖ περισσότερο ἀπὸ τὴν παλικαριὰ τὴν εὐφυΐα του καὶ τὴν πανουργία του, γιὰ νὰ νικάει τὰ ἐμπόδια, ποῦ κάθε φορὰ τοῦ παρουσιάζονται.⁴⁹

δ) **Παλικαριὰ - ὁμορφιά :** Ἐν τὸ μέγεθος τοῦ σώματος καὶ ἡ σωματικὴ δύναμη, ἡ ταχύτητα τῶν ποδιῶν καὶ ἡ δύναμη καὶ ἐπιδεξιότητα τῶν χεριῶν εἶναι, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, οἱ βασικὲς καὶ ἀπαραίτητες σωματικὲς ιδιότητες γιὰ τὸ παλικάρι, ἡ ὁμορφιά ὡστόσο, τὸ *κάλλος*, δὲν εἶναι οὐσιώδεις καὶ ἀναγκαῖο σωματικὸ στοιχεῖο τῆς παλικαριᾶς. Ἡ παλικαριὰ στὴν ἠρωϊκὴ ἐποχὴ ἐκτιμᾶται ὡς ἐντελῶς ἑξωρη ἀξία, ἐνῶ ἡ ὁμορφιά χωρὶς παλικαριὰ εἶναι κάτι, ποῦ δὲ λογαριάζεται σχεδὸν καθόλου καὶ προκαλεῖ πολλὰς φορὰς τὴν περιφρόνηση. Πάντως τὸ μεγάλο παλικάρι, ἡ ἰδανικὴ μορφή τοῦ ἥρωα, συνδυάζει καὶ τὶς δύο ιδιότητες. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ παρακάτω χωρία:

α'.— *Νιρῆς, ὅς κάλλιστος ἀνήρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε
τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα
ἀλλ' ἀλαπαδνὸς ἔην, παῖρος δὲ οἱ εἶπετο λαός.*

B 673 - 75

β'.— *«Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανές, ἡπεροπενιά,
ἧ που καρχαλόωσι κάρη κομόωντες Ἀχαιοί,
φάντες ἀριστήα πρόμον ἔμμεναι, οὔνεκα καλὸν
εἶδος ἔπ', ἀλλ' οὐκ ἔστι βίη γρεσὶν οὐδέ τις ἀλκή.*

I' 39, 43 - 45

γ'.— *Αἴας, ὅς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο
τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα*

P 279 - 80

δ'.— *οὐχ ὀράας οἶος καὶ ἐγὼ καλός τε μέγας τε;*

Φ 108

Στὸ χωρίο α' βλέπομε στὸ πρόσωπο τοῦ Νιρέα τὶς δύο ιδιότητες χωρισμένες: ἦταν ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεὺς *κάλλιστος ἀνήρ... τῶν Δαναῶν*,

ἀλλὰ ἀλαπαδνός ἔην καὶ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἔλλειψης παλικαριᾶς τὸ παῦρος δὲ οἱ εἶπετο λαός. Τὸ ἴδιο ἀκοῦμε καὶ γιὰ τὸν Πάρη στὸ β'. Ὁ Πάρης εἶναι ὁμορφος εἶδος ἄριστε, - καλὸν/ εἶδος, χωρὶς ὅμως παλικαριά: οὐκ ἔστι βίη φρεσὶν οὐδέ τις ἀλκή. Καὶ ἡ περιφρόνηση γιὰ ἕναν τέτοιο ἥρωα ἀκούεται χαρακτηριστικὰ στὸ ἠχηρὸ καγγαλόωσι... Ἀχαιοί. Τὸ συνδυασμὸ τῶν δυὸ ἰδιοτήτων μποροῦμε νὰ τὸν δοῦμε στὰ χωρία γ' καὶ δ' στὰ πρόσωπα τῶν πῶ μεγάλων παλικαριῶν τῆς Ἰλιάδας. Καὶ ὁ Αἴας ὁ Τελ. εἶναι τὸ πῶ ὁμορφο καὶ τὸ πῶ μεγάλο παλικάρι τῶν Ἀχαιῶν: *περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο/ τῶν ἄλλων Δαναῶν*, στέκεται ὅμως πῶ πίσω ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεῦς: *μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα*. Ἔτσι ὁ Ἀχιλλεῦς εἶναι τὸ πῶ μεγάλο παλικάρι καὶ μαζὶ ὁ πῶ ὁμορφος ἥρωας τῆς Ἰλιάδας, ὅπως στὸ χωρίο δ' τὸ καυχιέται μὲ πικρὸ παράπονο ὁ ἴδιος ὁ Ἀχιλλεῦς στὸ Λυκάονα τὴν ὄρα, πὺ τὸν σκοτώνει: *οὔχ ὄραάς οἶος καὶ ἐγὼ καλός τε μέγας τε;* (βλ. καὶ Ω 629-31). Ἡ ὁμορφιά λοιπὸν, χωρὶς νὰ μεγαλώνει τὴν παλικαριά, μπορεῖ νὰ στολίζει ἕνα μεγάλο παλικάρι.

ε) **Παλικαριά - ἐξουσία**: Στὰ πῶ πολλὰ ἥρωϊκὰ τραγούδια ἡ παλικαριά καὶ ἡ ἐξουσία ταυτίζονται στὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ ἢ ἄρχοντα. Στὴν Ἰλιάδα αὐτὸ ἰσχύει μόνο μέσα στὸ ξέχωρο στράτευμα τοῦ κάθε βασιλείου. Ἀντίθετα μέσα στὴν κάθε παράταξη δὲν ταυτίζονται στὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς παράταξης οἱ δύο αὐτὲς ἰδιότητες. Ἄς δοῦμε μερικὰ χωρία:

α'.— οὔτις γ' Ἀτρεΐδης εὐρὸν κρείων Ἀγαμέμνων,
ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχιμητής
I 178-79

β'.— «χάζεο, διογενὲς Παιρόκλεες· οὔ νύ τοι αἴσα
σῶ ὑπὸ δουρὶ πόλιν πέσθαι Τρώων ἀγερώχων,
οὐδ' ὑπ' Ἀχιλλῆος, ὅς περ σέο πολλὸν ἀμείνων.»
II 707-9

γ'.— σοὶ δὲ διάνδιχα δῶκε Κρόνον πάϊς ἀγκυλομήτεω
σκήπτρω μὲν τοι δῶκε τιτιμῆσθαι περὶ πάντων,
ἀλκήν δ' οὔ τοι δῶκεν, ὅ τε κράτος ἐστὶ μέγιστον.
I 37-39

δ'.— μήτε σὺ, Πηλεΐδη, ἔθελ' ἐριζέμεναι βασιλῆϊ
ἀντιβίην, ἐπεὶ οὔ ποθ' ὁμοίης ἔμμορε τιμῆς
σκηπιοῦχος βασιλεύς, ὃν τε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν.
εἰ δὲ σὺ κρατερός ἐσσι, θεὰ δέ σε γείνατο μήτηρ,
ἀλλ' ὅ γε φέριερός ἐστιν, ἐπεὶ πλεόνεσσι ἀνάσσει.
A 277-81

Στὸ χωρίο α' ὁ συνδυασμὸς ἐξουσίας καὶ παλικαριᾶς, πὺ διατυπώνεται ἀπὸ τὴν Ἑλένη γιὰ τὸν Ἀγαμέμνονα ἰσχύει κυρίως μέσα στὸ

προσωπικό στράτευμα τοῦ ἥρωα. Γενικά μέσα στήν παράταξη τῶν Ἀχαιῶν ὁ Ἀγαμέμνωνας εἶναι βέβαια ὁ γενικός ἀρχηγός, ὅχι ὅμως καί τὸ πρῶτο παλικάρι. Ὡστόσο τὸ *καριερός τ' αἰχμητής*, δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα: ὁ Ἀγαμέμνωνας, ἂν δὲν εἶναι τὸ πρῶτο, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα παλικάρια τῆς παράταξης τῶν Ἀχαιῶν. Στὸ β' ἢ ἀντίληψη ὅτι ὁ βασιλιάς στέκεται πρῶτος στήν παλικαριά ἀπὸ ἄλλους τοὺς ἥρωες τοῦ βασιλείου του, ὁδηγεῖ καί πάλι στήν ταύτιση τῆς ἐξουσίας καί τῆς παλικαριάς στὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιά. Αὐτό, ποὺ ἀκοῦμε ἐδῶ γιὰ τὸν Ἀχιλλέα καί γιὰ τὸν Πάτροκλο, ἰσχύει ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω στήν ἐργασία μας (κεφ. Δ') καί στὶς σχέσεις: Ἰδομενέα—Μηριόνη (βλ. χωρία 36, 43, 53, 57, 100), Αἴαντα Τελ. — Γεύκρου (βλ. χωρ. 43, 53 58), Ἔκτορα — Πολυδάμαντα (βλ. χωρ. 126 - 130), Σαρπηδόνα - Γλαύκου (βλ. χωρ. 156, 157) κ.ά..

Ἄν ἡ ταύτιση ἐξουσίας - παλικαριάς σιὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιά μέσα στὸ δικὸ του στράτευμα εἶναι σταθερὸ στοιχεῖο τῆς Ἰλιάδας, δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο ὅμως καί σιὸ πρόσωπο τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν βασιλιάδων τῆς κάθε ἀντίπαλης παράταξης. Τὸ βλέπομε στὸ γ', ὅπου ὁ ποιητὴς μὲ τὸ *διάνδιχα* διαστέλλει τὶς δύο ιδιότητες. Ἡ ἐξουσία *σηπρω* καί ἡ παλικαριά *ἀλκίη* δὲ συνδυάζονται σιὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχιστράτηγου Ἀγαμέμνονα. Ἡ ἴδια διάκριση σιὸ δ', ὅπου τώρα προσδιορίζεται ξεκάθαρα σὲ ποῖο πρόσωπο ἀνήκει ἡ κάθε μιὰ ιδιότητα. Ὁ Ἀχιλλέας εἶναι τὸ παλικάρι: *σὺ καριερός ἐσοι...*, ἐνῶ ὁ Ἀγαμέμνωνας, ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἀχαιῶν, *σηπρωῦχος βασιλεύς...*, - *γέρερός ἐστιν*, *ἐπεὶ πλεόνεσιν ἀνάσσει*.⁵⁰

Τὸ ἴδιο παρατηροῦμε καί στήν τρωϊκὴ παράταξη: ἐδῶ ἀρχηγός βασιλιάς εἶναι ὁ γέρο-Πρίαμος⁵¹ καί πρῶτο παλικάρι, ποὺ ὁδηγεῖ τὰ στρατεύματα τῆς παράταξης σιὴ μάχη, ὁ γιός του ὁ Ἔκτορας. Στὴν Ἰλιάδα λοιπὸν ἡ γενικὴ ἐξουσία σιὴν κάθε παράταξη δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ μεγάλη παλικαριά.

στ) Παλικαριά - ὄπλιςμός: Ἄν ἀπὸ τὶς ιδιότητες τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καί τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, ποὺ συνδέονται περισσότερο μὲ τὴν παλικαριά τοῦ ἥρωα, εἶναι ἡ ἐξουσία, ποὺ εἶδαμε πιὸ πάνω, ἀπὸ τὰ ὑλικά πάλι στοιχεῖα καί τὰ πολιτιστικὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνο, ποὺ σχετίζεται πιὸ πολὺ μὲ τὴν παλικαριά, εἶναι ὁ ὄπλιςμός γενικά τοῦ ἥρωα. Αὐτὸς μαρτυρεῖ, ὅχι μόνο τὸν πλοῦτο καί τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ ἥρωα, ἀλλὰ καί τὴν καταγωγὴ του καί τὴν κοινωνικὴ του θέση. Βασικά σιὴν Ἰλιάδα ὁ καλὸς ὄπλιςμός ἀποτελεῖ ἀπαραίτητα ἐξάρτημα τοῦ μεγάλου παλικαριοῦ. Γίνεται ἀκόμα στοιχεῖο, ποὺ διαφοροποιεῖ τοὺς ἥρωες καί τοὺς διαβαθμίζει. Ἐχει μαγικὲς ιδιότητες, ὅταν εἶναι δῶρο θεϊκό. Προσιταεῦε καί σῶζει τὸν ἥρωα ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ ἀντιπάλου καί παράλληλα τοῦ χαρίζει ὑπεροχὴ σιὴ σύγκρουση. Γι' αὐτὸ

στην Ἰλιάδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ καὶ συνηθισμένα ὄπλα ὅλων σχεδὸν τῶν ἡρώων, συναντοῦμε στοὺς μεγάλους κυρίως ἥρωες ὄπλα ἢ θεϊκῆς προέλευσης ἢ μεγάλης ἀξίας καὶ ἀνθρώπινης τέχνης. Θεϊκὴ προέλευση καὶ κατασκευὴ ἔχουν οἱ δύο πανοπλίες τοῦ Ἀχιλλέα (ἢ α' P 194 - 208, Π 130 - 54 καὶ ἢ β' Σ 478 - 615),⁵² τὰ τόξα τοῦ Πανδάρου (B 827, Δ 93 - 125, E 171 - 73, 204 - 17), ὁ ἠφαιστότευκτος θώρακας τοῦ Διομήδη (Θ 194 - 95) κ.ά..

Οἱ μαγικὲς πάλι καὶ προστατευτικὲς ιδιότητες τῶν θεϊκῶν ὄπλων τονίζονται ἰδιαίτερα στὴν Ἰλιάδα. Ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσουμε πόσο ἔντονα ὑπογραμμίζει ὁ ποιητὴς τὸν ἀδικαιολόγητο φόβο τοῦ Ἀχιλλέα, ὅταν σιτὴ σύγκρουσὴ του μὲ τὸν Αἰνεΐα τρομάζει ἀπὸ τὸ δυνατὸ χτύπημα τοῦ ἀντιπάλου του:

*μέγα δ' ἀμφὶ σάκος μύκε δουρὸς ἀκοκῆ.
Πηλεΐδης δὲ σάκος μὲν ἀπὸ ἔο χειρὶ παχείῃ
ἔσχετο ταρβήσας· γὰρ δολιχόσκιον ἔγχος
ῥέα διελεύσεσθαι μεγαλήτορος Αἰνεΐας,
νήπιος, οὐδ' ἐνόησε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμὸν
ὡς οὐ ῥηΐδι' ἐστὶ θεῶν ἐρικυδέα δῶρα
ἀνδράσι γε θνητοῖσι δαμῆμεναι οὐδ' ὑποείκειν.
T 260 - 66 (βλ. καὶ A 340 - 59, Φ 162 - 68, 596 - 94)*

Ἀκόμα μπορούμε νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὸ θάνατο τοῦ Πάτροκλου, ὅπου ὁ ποιητὴς μὲ τὸν Ἀπόλλωνα γυμνώνει πρῶτα τὸν ἥρωα ἀπὸ τοῦ θεϊκοῦ ὄπλισμό τοῦ Ἀχιλλέα (Π 787 - 806), γιὰ νὰ μπορέσει σιτὴ συνέχεια νὰ τὸν σκοτώσει ὁ Ἔκτορας.⁵³

Τὰ ὄπλα πάλι, ποὺ εἶναι ἀπὸ ἀνθρώπινο χέρι, ἀλλὰ εἶναι φτιαγμένα ἀπὸ πολὺτιμα ἢ σπάνια ὑλικά εἶτε ἔχουν παράξενη μορφή καὶ κατασκευή, ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδας ἀρέσκειται νὰ τὰ περιγράφει μὲ λεπτομέρεια, καὶ τὰ χρησιμοποιεῖ πάντοτε ὡς μέσο νὰ τονίσει μ' αὐτὰ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωα. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν κατασκευὴ τὴν ἀσπίδα *σάκος* τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελ. (H 219 - 225, 245 - 48, Σ 192 - 93),⁵⁴ τὴ χρυσοῦ ἀσπίδα τοῦ Νέστορα (Θ 192 - 93)· τὸ θώρακα (A 19 - 28) καὶ τὴν ἀσπίδα (A 32 - 40) τοῦ Ἀγαμέμνονα· τὴν παράξενη περικεφαλαία *κυνέη* τοῦ Μηριόνη (K 260 - 71)· τὸ μεγάλο κοντάρι *ἔγχος* τοῦ Ἀχιλλέα (Π 140 - 44, T 387 - 91)· τὸ πελώριο κοντάρι *μέγα ναύμαχον...* *δυωκαιοικωσίπηχον* τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελ. (O 677 - 78) κ.ά..

Στὸν ὄπλισμό πρέπει νὰ ἐντάξουμε καὶ τὰ ἄλογα τῶν ἀρματομάχων ἡρώων.⁵⁵ Τὰ πιὸ γρήγορα καὶ τὰ πιὸ δυνατὰ ἄλογα, ποὺ χαρίζουν τοῦ ἥρωα ὑπεροχὴ σιτὴ μάχη καὶ στοὺς ἀγῶνες, εἶναι κι αὐτὰ δῶρα θεῶν ἀθάνατα. Ἀναφέρουμε τὰ ἄλογα τοῦ Ἀχιλλέα, δῶρα τοῦ Ποσει-

δώνα (Π 145 - 54, 866 - 67, Ρ 426 - 58, Τ 392 - 424, Ψ 276 - 78)· τὰ ἄλογα τοῦ Εὐμήλου (Β 763 - 67, Ψ 346 - 47) τοῦ Αἰνεΐα, ποῦ τὰ ἄρπαξε ὁ Διομήδης (Ε 261 - 73, 320 - 30, Ψ 290 - 92, 377 - 78)· τὸ ἕνα ἄλογο τοῦ Ἀγαμέμνονα, *τὴν Αἴθρη*, (Ψ 295 - 300)· ἀκόμα τὰ ἄλογα τοῦ βασιλιᾶ Ρήσου, ποῦ κούρσεψαν ὁ Διομήδης καὶ ὁ Ὀδυσσεύς (Κ 435 - 40, 475 - 81, 498 - 502, 555 - 59).

Ἐκεῖνο, ποῦ πρέπει νὰ σημειώσουμε, εἶναι ὅτι ὁ θεϊκὸς ἢ ἰσχυρὸς ὀπλισμὸς ἀνήκει πάντοτε σιτοῦς μεγάλους ἥρωες, ποῦ πρωταγωνιστοῦν καὶ ἀριστεύουν μ' αὐτὸν στὴ μάχη. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ Ὀμήρου εἶναι ἡ λάμψη καὶ ὁ φωτισμὸς ποῦ ἐκπέμπουν τὰ ὄπλα αὐτὰ τῆ στιγμῇ, ποῦ οἱ ἥρωες πρόκειται νὰ ἀριστεύσουν στὸ πεδίο τῆς μάχης, π.χ. τὰ ὄπλα τοῦ Διομήδη (Ε 4 - 6), τοῦ Ἀγαμέμνονα (Λ 44 - 45), τοῦ Ἔκτορα (Λ 62 - 65, Μ 462 - 65), τοῦ Ἰδομενεά (Ν 240 - 45)⁵⁶ κ.ἄ..

ζ) **Προέλευση τῆς παλικαριᾶς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της** : Ἡ ἀντίληψη ὅτι στὸν ἄνθρωπο τὰ πάντα εἶναι δῶρα θεοῦ, εἶναι πανάρχαιη. Καὶ στὴν Ἰλιάδα ἡ παλικαριὰ καὶ τὰ ἀποτελέσματά της, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη σπουδαία ιδιότητα καὶ ἀρετὴ τοῦ ἥρωα, ἔχουν θεϊκὴ προέλευση. Ἔτσι ὁ κάθε ἥρωας, θεϊκῆς ἢ κοινῆς καταγωγῆς, ὀφείλει τὴν παλικαριά του καὶ τὰ ἀποτελέσματά της: νίκη, ὑπεροχὴ καὶ κάθε ἄλλη ἐξαιρετικὴ πράξη, στὴν εὐνοία καὶ τὴν ἀγάπη κάποιου θεοῦ, ποῦ συμπαθεῖ τὸν ἥρωα γιὰ τὴν εὐσέβειά του καὶ πὼ πολλὸ γιὰ τὶς πλοῦσιες πρὸς τοὺς θεοὺς προσφορές. Ἄς δοῦμε μερικὰ χωρία :

α'. — *Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἀνδρῶσιν ὀφέλλει τε μινύθει τε,
ὄππως κεν ἐθέλλουσιν ὁ γὰρ κάρτιστος ἀπάντων.*

Υ 242 - 43

β'. — *εἰ μάλα καρτερός ἐσσι, θεός που σοὶ τό γ' ἔδωκεν*

Α 178

γ'. — *τῶ οὐκ ἔστ' Ἀχιλλῆος ἐναντίον ἄνδρα μάχεσθαι
αἰεὶ γὰρ πάρα εἷς γε θεῶν, ὅς λαιγὸν ἀμύνει.*

Υ 97 - 98

δ'. — *«Τυδεΐδη, ἄγε δὴ αἴτε γόβονδ' ἔχε μώνυχας ἵππους,
ἢ οὐ γιγνώσκεις ὅ τοι ἐκ Διὸς οὐχ ἔπει' ἀλκή;
νῦν μὲν γὰρ τούτῳ (Ἔκτι) Κρονίδης Ζεὺς κῆδος ὀπάξει
σήμερον ἕσπερον αἴτε καὶ ἡμῖν, αἶ κ' ἐθέλλουσι,
δώσει»*

Θ 139 - 43

ε'. — *πρὶν γ' ὅτε δὴ Ζεὺς κῆδος ὑπέριτερον Ἔκτορι δῶκε
Πριαμίδη, ὅς πρῶτος ἐσῆλατο τείχος Ἀχαιῶν.*

Μ 437 - 38

στ'. — *«Ἦρη, μὴ δὴ πάμπαν ἀποσκύδμινε θεοῖσιν»*

οὐ μὲν γὰρ τιμὴ γε μί' ἔσσειται ἀλλὰ καὶ Ἐκτωρ
 φίλιαιος ἔσσε θεοῖσι βροσιῶν οἳ ἐν Ἰλίῳ εἰσὶν
 ὡς γὰρ ἔμοιγ', ἐπεὶ οὐ τι φίλων ἡμᾶρταρε δῶρων,
 οὐ γὰρ μοί ποτε βωμὸς ἐδεύετο δαιτὸς εἴσης,
 λοιθῆς τε κτίσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς.

Ω 65 - 70

ζ'.— Τεῦκρος δὲ πρῶτος κλῆρον λάχεν· αὐτίκα δ' ἰὸν
 ἦκεν ἐπικρατέως, οὐδ' ἠπείλησεν ἄνακτι
 ἄρονων προπογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.
 ὄρνιθος μὲν ἄμαρτε· μέγηρε γὰρ οἱ τό γ' Ἀπόλλων
 σπερχόμενος δ' ἄρα Μηριόνης ἐξείρυσσε χειρὸς
 τόξον· αἰὶορ δὴ οἴσιδον ἔχεν πάλαι, ὡς ἴθνηεν.
 αὐτίκα δ' ἠπείλησεν ἐκηθόλω Ἀπόλλωνι
 ἄρονων προπογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.
 ἦρι δ' ὑπὸ νεφέων εἶδε τρήζοντα πέλειαν
 τῆ ῥ' ὅ γε διενέουσαν ὑπὸ πτέρυγος βάλε μέσσην,

Ψ 862 - 65, 870 - 75

Στὰ δύο πρῶτα χωρία α' καὶ β' διατυπώνεται σταθερὴ ἢ ἀντίληψη ὅτι ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ εἶναι χάρισμα θεϊκό, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ παντοδύναμου Δία. Ἐδῶ μπορούμε νὰ θυμηθοῦμε καὶ νὰ συσχετίσουμε καὶ τὴν κληρονομικότητα τῆς παλικαριᾶς πού εἶδαμε (σ. 35) ἐξετάζοντας τὴ σχέση παλικαριᾶς - καταγωγῆς: ἡ μεγάλη παλικαριά δωρίζεται κληρονομικὰ στοὺς θεϊκοὺς ἀπογόνους. Στὸ γ' ἡ παλικαριά τοῦ Ἀχιλλέα εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀδιάλειπτης συμπάραστασης κάποιου θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς παλικαριᾶς: ἡ νίκη καὶ ἡ δόξα, εἶναι θεϊκὴ δωρεά, ὅπως φαίνεται στὰ χωρία δ' καὶ ε'. Τέλος ἡ εὐνοια καὶ ἡ βοήθεια τῶν θεῶν κερδίζεται ἀπὸ τοὺς ἥρωες μὲ τὴν ἀνάλογη προσφορὰ δῶρων καὶ θυσιῶν· τὸ βλέπομε στὰ τελευταῖα χωρία στ' καὶ ζ' (βλ. καὶ Ψ 543 - 47). Ἐκεῖνο πού πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσουμε εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς διευκολύνεται ἀφάνταστα ἀπὸ τὴν ἀντίληψη αὐτῆ, γιατί ἔχοντας ὡς ρυθμιστικὸ μέσο τὴ συμπάθεια ἢ τὴν ἀντιπάθεια τῶν θεῶν κινεῖ κάθε στιγμή, ὅπως θέλει, τοὺς ἥρωές του μέσα στὸ ἔργο. Τὸ ἀκούμε στὸ Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἀνδρεσσιν ἀφέλλει τε μινύθει τε/, ὅπως κεν ἐθέλησιν.⁵⁷

Ἡ ἀντίληψη ὅτι ὅλα, καλὰ κακὰ, προέρχονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς, εἶναι πολὺ πρὸ ἔντονη μέσα στὴν Ὀδύσσεια, ὅπου συνδέεται μὲ τὴν ἐνεργότερη συμμετοχὴ τοῦ θεοῦ στὰ ἀνθρώπινα καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς πρὸ καθαρὰ προβαλλόμενης ἰώρα δικαιοσύνης.⁵⁸ Τὸ προχώρημα γίνεται μεγαλύτερο στὸν Ἡσίοδο, ὅπου ὀλοκληρώνεται πρὸς τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης· ἐδῶ οἱ θεοί, καὶ κυρίως τὴν Δία εἶναι αὐτός, πού δωρίζει στοὺς θνητοὺς σύμφωνα μὲ τὰ ἔργα τους, τὰ ἀγαθὰ ἢ τὴ δυστυχία καὶ

τὴν ἀθλιότητα.⁵⁹ Τέλος ἡ ἴδια ἀντίληψη βρίσκεται καὶ στοὺς λυρικοὺς ποιητές, πού ἀκμάζουν ὡς τὸν 5ον αἰῶνα.⁶⁰

η) Οὐσία καὶ στοιχεῖα τῆς παλικαριᾶς: Ἡ παλικαριά, ὅπως τὴν προσδιορίσαμε, εἶναι σωματοψυχικὴ ἀνθρώπινη ἐκδήλωση. Εἶναι ἓνα κρᾶμα σωματικῆς δύνამης καὶ ψυχικοῦ σθένους. Ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα οὔτε τὸ πρῶτο οὔτε τὸ δεύτερο ξέχωρα μπορεῖ νὰ δώσει τὴν ιδιότητα τῆς παλικαριᾶς, πού στὴν ὑψηλότερῆ της μορφῆ εἶναι μὰ ἀρμονικὴ σύνθεση τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων (Ἄχιλλέας). Ἀκόμα ὅτι ἡ παλικαριά εἶναι φαινόμενο σύνθετο, μποροῦμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε στὶς περιπτώσεις, πού ὁ ποιητὴς μᾶς παρουσιάζει ἥρωες εἴτε ἠλικιωμένους εἴτε πολὺ νέους· δὲ λείπουν ἀκόμα καὶ οἱ περιπτώσεις ἡρώων, πού διαθέτουν σωματικὰ προσόντα, ἀλλὰ παρουσιάζουν ἐλαττωμένο ψυχισμό.

Ἄς παρακολουθήσουμε ὅμως μερικὰ χωρία:

α'.— ...ἀλλ' οὐκ ἔστι βίη φρεσὶν οὐδέ τις ἀλκή.

I' 45

β'.— ὄφρα σ' ὑποδείσας μένος καὶ ἀλκῆς τε λάθωμαι.

X 282

γ'.— Ἔκτορος ἀνδρογόνοιο μένος καὶ χεῖρας ἀάπτους
σχήροισθ',...

P 638 - 39

δ'.— οὐδέ κεν ἔνθα τεόν γε μένος καὶ χεῖρας ὄνοιτο.

N 287

ε'.— αὐτὰρ ἐμὲ Ζεὺς
εἰρύσασθ', ὅς μοι ἐπῶρσε μένος λαιψηρά τε γούνα.

Y 92 - 93

στ'.— καὶ δ' ἐμοὶ αὐτῶ θυμὸς ἐν στήθεσσι φίλοισι
μᾶλλον ἐγορμᾶται πολεμίζειν ἢ δὲ μάχεσθαι,
μαιμῶοσι δ' ἔνερθε πόδες καὶ χεῖρες ὑπερθε

N 73 - 75

ζ'.— αἶ δεῖλ', ἦ δὴ πολλὰ κάκ' ἄνοσχεο σὸν κατὰ θυμὸν,
πῶς ἔτλης ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν ἐλθέμεν οἶος,
ἀνδρός ἐς ὄφθαλμούς, ὅς τοι πολέας τε καὶ ἐοθλοὺς
νιέας ἐξενάρηξα; οἰδήρειόν νύ τοι ἦτορ.

Ω 518 - 21

η'.— «σθέντιός ἐσοι, γεραμέ· σὺ μὲν πόνου οὐ ποτε λήγεις,
οὐ γν καὶ ἄλλοι ἔσοι νεώτεροι νῆες Ἀχαιῶν;

K 164 - 65

θ'.— «ὦ γέρον, ἦ μάλα δὴ σε νέοι τέτρονοι μαχηταί,
οἷ δὲ βίη λέλνται, χαλεπὸν δὲ σε γῆρας ὀπάζει.

Θ 102 - 3

ι'.— ὄροντο δ' αὐτίκ' ἀνήρ ἠὲς τε μέγας τε
 εἰδὸς πυγμαχίης, νόος Πρωσπῆος Ἐπειός,
 ἴμιονον δ' οὔ γημί τιν' ἀξέμεν ἄλλον Ἀχαιῶν
 πυγμῇ νικήσαντ', ἐπεὶ εὔχομαι εἶναι ἄριστος.
 ἢ οὐχ ἄλις ὄτι μάχης ἐπιδεδόμαι; οὐδ' ἄρα πως ἦν
 ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαίμονα γόδια γενέσθαι.

Ψ 664 - 65, 668 - 71

Στὸ χωρίο α' εἶναι φανερό ὅτι τὸ *βίη γροσὶν* ἀντιπροσωπεύει τὸ ψυχικὸ στοιχεῖο, ἐνῶ τὸ *ἀλκή* πῶς πολὺ τῆ σωματικῆ δύναμη. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε καὶ γιὰ τὸ β': τὸ *μένεος* ἀναφέρεται πῶς πολὺ στὸ ψυχικὸ μέρος, ἐνῶ τὸ *ἀλκῆς* στὸ σωματικόν. Δὲν ξεχνᾶμε βέβαια ὅτι οἱ δύο λέξεις: *μένεος* - *ἀλκή*, χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν ποιητὴ μὲ ποικίλο περιεχόμενο καὶ δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές, πού ταυτίζονται σημασιολογικά. Ὅμως μιὰ πρόχειρη ἔρευνα μᾶς πείθει ὅτι στίς περισσότερες περιπτώσεις τὸ *μένεος* ἀναφέρεται στίς ψυχικὲς ιδιότητες τοῦ ἥρωα καὶ τὸ *ἀλκή* στὴ σωματικὴ δύναμη καὶ ρώμη. Ὅτι τὸ *μένεος* ἀποδίδει τὴν ψυχικὴ δύναμη τοῦ πολεμιστῆ, φαίνεται καὶ στὰ τρία ἐπόμενα χωρία γ', δ' καὶ ε', ὅπου ἡ ἀφηρημένη ἔννοια τῆς σωματικῆς δύναμης τῶρα δίνεται μὲ τὰ συγκεκριμένα στοιχεῖα, τὰ σωματικὰ ὄργανα, στὰ ὅποια ἐκδηλώνεται: *χεῖρας ἀάπιος, χεῖρας, λαιμηροῦ τε γόνα*. Στὸ στ' ἡ διάκριση τοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ στοιχείου εἶναι πῶς ἐντονη καὶ πῶς φανερή: τὸ *θυμὸς ἐν στήθεσσι...* εἶναι ἡ ψυχικὴ δύναμη, πού κινητοποιεῖ καὶ τὴ σωματικὴ: *ἐνεργε πάδες καὶ χεῖρες ἔπεργε* στὴν κοινὴ προσπάθεια τοῦ *πολεμίζειν ἠδὲ μάχεσθαι*.

Ἡ ἐμφάνιση πάλι στὸν ἥρωα τοῦ ἐνὸς μόνο στοιχείου, τοῦ ψυχικοῦ, φαίνεται στὰ χωρία ζ', η' καὶ θ'. Ἐδῶ μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ὅσα εἶπαμε γιὰ τὴν παλικαριά καὶ τὴν ἡλικία, ὅτι ἡ ψυχικὴ δύναμη μὲ τὴ μορφὴ τῆς καρτερίας καὶ ψυχραιμίας εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρχει καὶ στὴν προχωρημένη ἡλικία, ὅπου χάνεται φυσιολογικὰ ἡ σωματικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, *βίη λέλυται*. Ὁ Πρίαμος στὸ ζ' καὶ ὁ Νέστορας στὸ η' καὶ θ' δείχνουν ὅτι διατηροῦν ἀκόμα στοιχεῖα τοῦ ψυχικοῦ σθένους, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας δὲν ἔχουν πᾶς τὴ σωματικὴ ἰσχύ, πού παράλληλα ὑπαιεῖ ὁ πόλεμος ἀπὸ τὸν ἥρωα. Τὸ ἴδιο φαινόμενο μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ καὶ στοὺς πολὺ νέους ἥρωες. Καὶ σ' αὐτοὺς ἡ σωματικὴ δύναμη δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, γι' αὐτὸ καὶ ὑστεροῦν μπροστὰ στοὺς ὄριμους ἥρωες, ὅπως εἶδαμε καὶ πῶς πάνω (σ. 36-39: Ἀντίλοχος, Εὐφορβος, Πολύδωρος).

Τὸ ἀντίθετο φαινόμενο, νὰ λείπει τὸ ψυχικὸ καὶ ἰδιαίτερα τὸ πολεμικὸ φρόνημα καὶ νὰ ὑπάρχουν οἱ σωματικὲς δυνάμεις, δὲν εἶναι σπάνιο. Ἐνα παράδειγμα βλέπομε στὸ χωρίο ι', ὅπου ὁ Ἐπειὸς *ἠὲς τε μέ-*

γας τε, / εἰδὼς πυγμαχίης, ὕστερεϊ στή μάχη, ὅπως παραδέχεται ὁ ἴδιος: μάχης ἐπιδεδύμαι. Ὁ ἥρωας δικαιολογεῖται προβάλλοντας τὴν ἀντίληψη ὅτι ὁ καθένας δὲν εἶναι φκιαγμένος γιὰ ὄλες τὶς δουλειές. Στὴν ἴδια περίπτωση θὰ μπορούσαμε νὰ κατατάξουμε ἀκόμα καὶ τοὺς ἥρωες, πὺν διακρίνονται στὴν ὁμορφιά, μὰ καὶ αὐτὴ προϋποθέτει ἄρτια σωματικὴ διάπλαση, ἀλλὰ ὕστεροῦν στὴ μάχη. Ἀναφέραμε πὺν πάνω τὸ Νιρέα: ἀλαπαδνὸς ἔην καὶ τὸν Πάρη οὐκ ἔστι βίη φρεσὶ... (σ. 42-43).

Ἄλλὰ γιὰ νὰ φωτίσουμε καλύτερα τὴν οὐσία τῆς παλικαριᾶς θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια ξέχωρα τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ στοιχεῖα τῆς, παραθέτοντας τώρα γιὰ λόγους συντομίας, ὄχι πὺν κωρία, ἀλλὰ γλωσσικὰ καὶ ἐκφραστικὰ στοιχεῖα, πὺν χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ προσδιορίζει τὴν παλικαριά.

I. Σωματικὰ στοιχεῖα: Ἀπαραίτητα σωματικὰ προσόντα σ' ἕναν ἥρωα γιὰ τὴν ὕπαρξη τῆς σωματικῆς δύναμης, πὺν ἀπαιτεῖ ἡ παλικαριά, εἶναι ἡ ἄρτια σωματικὴ διάπλαση, τὸ μεγάλο κατὰ προτίμηση σῶμα, ἡ μεγάλη γενικὰ μυϊκὴ καὶ σωματικὴ δύναμη. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἡ δύναμη καὶ ἡ ἰκανότητα σιὰ ἄκρα τοῦ σώματος, χέρια καὶ πόδια, ὅπως ἡ ταχύτητα τῶν ποδιῶν καὶ ἡ δύναμη καὶ δεξιότητα τῶν χειρῶν. Ἀκόμα καὶ ἡ ἰσχυρὴ φωνὴ γιὰ τὸ μεγάλο ἥρωα εἶναι ἕνα σημαντικό προσόν καὶ χρήσιμο στοιχεῖο γιὰ τὴν ὥρα τῆς μάχης. Παραθέτομε μερικὰ: ἐπίθετα, οὐσιαστικά, παρομοιώσεις, σύντομες ἐκφράσεις, πὺν περιγράφουν τὸ σωματικὸ μέρος τῆς παλικαριᾶς:

α) Μέγεθος καὶ διάπλαση τοῦ σώματος: μέγας, μήκιστος, πελώριος, μέγεθός τε, φηὶν ἀγρητός — ἔξοχος κεγαλήν, κρατὶ ἐγθίμω — ἴφθιμοι ὄμοι, εὐρέας ὄμοις — εὐρύτερος στέροιοι, στήθεσσι λαοίοισι — φαίδιμα γνῖα, μηροὶ εὐφρέες κνήμαί τε, μακρὰ βιβᾶς κ.ἄ..

β) Δύναμη καὶ ἰκανότητα χειρῶν: χεῖρα θαρεῖαν, χεῖρὶ παχεῖη — σιτβαρῆσι χερσὶ, χεῖρας δεινᾶς, χεῖρες ἀνδρόγονοι, χεῖρας ἀάπιους — χειρῶν κάριεϊ, χερσὶ πεποιδῶς — πωρὶ ἔοικε χεῖρας — πῶξ ἀγαθός, εἰδὼς πυγμαχίης — περιδέξιος κ.ἄ..

γ) Ἰκανότητα ποδιῶν: ταχύς, ποδώκης, ποδάρκης, λαιμηρός — πόδας ταχύς, πόδας ὠκὸς — πόδεσσι ταχέεσι, ποσὶ κραιπνοῖσι, πόδεσσι καρπαλίμοισι — θάσσων ποσὶ — ποδοκείησι πεποιδῶς, ποδῶν ἀρετῆν, ποσὶ πάντας ἐνίκα κ.ἄ..

δ) Δύναμη φωνῆς: θαλερὴ φωνή, ἀτειρέα φωνήν — βοήν ἀγαθὸς — σμερδαλέα ἰάχων, μέγα ἰάχων — μακρὸν ἄσους χαλκεόφωνος κ.ἄ..

ε) Γενικὴ σωματικὴ δύναμη: κρατερός — καρτερός, ἄλκιμος, ἴφθιμος, ἐῖς — ἦψ, — βίη, ἀλκή, σθένος, κράτος — κάρτος, ἀρετῆ — κρατερῆ ἴς — εἰμενος ἀλκήν, ἠγορέη πίονος, ἀλκή πεποιδῶς, θοῦ-

ριν ἀλκήν ἐπιείμενοι, μέγα κρατέων, κράτει προδεδήκη — οὐ εἴκελος ἀλκήν, φλογί εἴκελος ἀλκήν κ.ἄ..

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι μερικά ἀπὸ τὰ γλωσσικά αὐτὰ στοιχεῖα ἔχουν πολλὰς φορὰς μέσα στὸ ἔργο διάφορη ἢ πλατύτερη σημασία, ὅπως οἱ λέξεις: ἀρετή, κράτος, βίη, σθένος, εὖς κ.ἄ..

II. Ψυχικὰ στοιχεῖα: Ἡ δύναμη τῆς ψυχῆς, ποὺ πρέπει νὰ συνοδεύει τὰ παραπάνω σωματικά στοιχεῖα, παίρνει ἀνάλογα κάθε φορὰ τὴ μορφή τῆς γενναιότητος καὶ τοῦ θάρρους, τῆς τόλμης καὶ ἀφοβίας, τῆς ὀρμητικότητος καὶ ἀποφασιστικότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἀντοχῆς· ἀκόμα τῆς σκληρότητος καὶ ἀγριότητος, τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς περηφάνειας καὶ ἀλαζονείας. Τὰ γλωσσικά στοιχεῖα, ποὺ θὰ παραθέσουμε στὴ συνέχεια, δύσκολα — αὐτὰ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ τὸ ὑπογραμμίσουμε — μποροῦν ξεκάθαρα νὰ καταταχθοῦν ἀπὸ τὸ πολυσήμαντό τους περιεχόμενο στὶς παραπάνω ἐπὶ μέρους ιδιότητες. Εἶναι ἀκόμα ἀλήθεια ὅτι ὅλα μαζί αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἀπαρτίζουν γενικότερα τὴν ψυχολογία, τὸ ἦθος καὶ τὴν ὅλη προσωπικότητα τοῦ ἥρωα. Ἐμεῖς ὅμως ἐδῶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τὰ ἐπικαλούμαστε μόνο ἀπὸ τὴν ἄποψη ποὺ δηλώνουν ψυχικὴ δύναμη, γιὰ νὰ φωτίσουμε ἐσωτερικά, θὰ λέγαμε, τὸ ψυχικὸ μέρος τῆς παλικαριᾶς.

α) Γενναιότητα - θάρρος - τόλμη - ἀφοβία: ἀγαθός, ἀμείνων, ἀρείων, ἄριστος, κάρτιστος, φέριτος, φέρτερος, φέρτατος, θαλερός - - μένος μέγα, μένος κρατερόν, μένος ἠϋ, μένος ἐσθλόν, λάσιον κῆρ - - ἀριστεύς, ἀγνηροδίη, ἀνδροτήτα, ἠρορέη — θαρσαλέος, θρασύς, θρασκευάδιος, θρασκευμένων, μεγάλθυμος, ἐπέθθυμος, μεγαλήτωρ, θυμολέων - - θάρσος, κραδίη, θυμός - ἄλκιμον ἦτορ, μεγαλήτορα θυμὸν — θυμῶ τολμήεντι, θυμός ἐτόλμα κ.ἄ..

β) Ἀποφασιστικότητα - ὀρμητικότητα: θοός, λυσοώδης, ὄβριμος, ὄβριμοεργός, ἔκπαιγλος, ἔκπαιγλότατος — μῆσιτωρ γόβοιο, κρατερόν μῆσιτωρα γόβοιο — ὡς πλῆθων ποταμός, ὡς ἵππος, ὡς κύων, αἰγυπιὸς ὄς, ὡς σέλας, ὡς ἀστέρα, ὡς λέων (λίς), ὡς κάπρω, ὡς κάπριος, ὡς δράκων, ὡς κῆμα, ἠῆτε κίρκος, ἠῆτε πάρδαλις - οὐ εἴκελος, ἴσος ἀέλλη, νυκτὶ θοῆ ἀτάλαντος, ἀστεροπῆ ἐναλίγκιος, κελαινῆ λαίλαπι ἴσος - - εἰκότες λείουσι, εἰκότως χειμάρορ, ἴρηκι εἰκότως, οἶμα λέοντος ἔχων, λαμπόμενος πυρὶ κ.ἄ..

γ) Καρτερία - ἀντοχή: κρατερόθυμος, σχέτιος, πολυτλήμων, τλήμων, πολύτιλας, ταλασίφρων, μενεπιόλεμος, μενεδηΐος — σιδήρειος θυμός, σιδήρειον ἦτορ, τλήμων θυμός — τλή μίμνειν — ὡς ὄνος, ὡς βόε, ὡς πρῶν κ.ἄ..

δ) Σκληρότητα - ἀγριότητα: ὀλός, οὔλος, νηλῆς, χαλεπός, αἰνός, κακοφραδής, δεινός, ἄγριος, ὠμηστής, ἄπιστος — νηλεές ἦτορ,

λύσαν κρατερὴν, φρεσὶν μαινομένησι, σθένει βλεμαίνων, ἀγρορῆς ἀλεγεινῆς — ὡς θεσπιδάς πῦρ, πέλεκυς ὡς ἀτειρῆς — ὄρει νιφθέντι ἐοικώς, μένος αἴθιοι σιδήρω ἔοικε, φλογὶ εἵκελος, οἶος οὐλῆος ἀστῆρ — πρὸς αἶνόν μένος, ὅλων πῦρ, Γοργοῦς ὄμματ' ἔχων ἠδὲ θροτολοιοῦ Ἄρηος κ.ἄ..

ε) Θυμὸς - ὀργή: μέγας θυμὸς, θυμὸς ἀγρίου μένεος, θυμὸς ὑπέροβιος, χόλος θυμαλγῆς, χόλος ἀργαλέος, ἀσπερχῆς μενεαίνων κ.ἄ..

στ) Περηφάνεια - ἀλαζονεία: ἀγήνωρ, μέγα φρονέων, μεγάλας φρένας, θυμὸς ἀγήνωρ, ὑπερηφάλος, ἀτάσθαλος κ.ἄ..

Θὰ κλείσουμε τούτη τὴ σύντομη διαγραφή τῶν στοιχείων τῆς παλικαριᾶς στὴν Ἰλιάδα μὲ τρία χαρακτηριστικὰ χωρία, ὅπου δίνεται ἕνας γενικός, θὰ λέγαμε, ὀρισμὸς τοῦ ἥρωα μὲ τὰ βασικὰ του γνωρίσματα. Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ εὐχὴ τοῦ Ἑκτορα σὶδ γιό του:

«Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγὼ περ, ἀριπρεπέα Τρώεσσιν,
ὄδε θίην τ' ἀγαθόν, καὶ Ἰλίου ἱφι ἀνάσσειν
καὶ ποτέ τις εἴποι «πατρός γ' ὄδε πολλὸν ἀμείνων
ἐκ πολέμου ἀνιόντα φέροι δ' ἔναρα θροτόετα
κτείνας δῆϊον ἄνδρα, χαρεΐη δὲ φρένα μήτηρ».

Z 476 - 81

Ἡ θεοδοσμένη παλικαριά τοῦ ἥρωα θίην τ' ἀγαθόν, ποὺ γίνεται πράξη, τόσο στὴν κοινωνικὴ του ομάδα Ἰλίου, ἱφι ἀνάσσειν, ὅσο καὶ στὴ σύγκρουσή του μὲ τοὺς ἀντιπάλους ἐκ πολέμου ἀνιόντα... κτείνας δῆϊον ἄνδρα, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα γιὰ τὸν ἥρωα τὴν ἀπόκτηση τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξας: φέροι δ' ἔναρα θροτόετα · · ἀριπρεπέα Τρώεσσιν. Δὲ θὰ σχολιάσουμε πῶς πολὺ τὸ χωρίο. Θὰ ἐπισημάνουμε μόνο πόσο ἔντονα διαφαίνεται μέσα στὴν εὐχὴ ὁ πόθος τοῦ ἥρωα νὰ σιηθεῖ ψηλότερα, νὰ τιμηθεῖ καὶ νὰ δοξαστεῖ, ὅσο γίνεται πῶς πολὺ, γιὰ τὴν παλικαριά του. Ὁ πόθος αὐτὸς μεταβιβάζεται στοὺς ἀπογόνους μὲ τὸ ὄραμα τῆς προσωπικῆς του ὀλοκλήρωσης: πατρός γ' ὄδε πολλὸν ἀμείνων.

Τὸ ἄλλο εἶναι ἡ παραγγελία τοῦ γερο-Πηλέα σὶδ γιό του Ἀχιλλέα:

αἶέν ἀριστεύειν καὶ ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλων.

A 784

Ὁ στίχος συμπυκνώνει χαρακτηριστικὰ τὴν οὐσία τοῦ ἠρωϊκοῦ ἰδανικοῦ. Ἡ ἀριστεία καὶ ἡ ὑπεροχὴ εἶναι ἡ μόνιμη ἐπιδίωξη τοῦ ἥρωα, εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς του, εἶναι ἡ δικαίωση τῆς ὑπαρξῆς του. Γιὰ τὸν ἥρωα μετράει μόνον ἡ νίκη, ποὺ φανερώνει τὴν ὑπεροχὴ. Ἡ παραγγελία τοῦ Πηλέα ξεπέρασε τὰ ὅρια τῆς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς

καὶ ἔγινε σύμβολο αἰώνιο τοῦ προοδευτικοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ τρίτο χωρίο τὸ παίρνομε ἀπὸ τὴν Ὀδύσεια, γιὰ νὰ φανεῖ καὶ ἡ σχέση τῶν δύο ἔργων. Σ' αὐτὸ ὁ πόθος τοῦ ἥρωα πατέρα γιὰ τὴν ἥρωϊκὴ παρουσία καὶ ὀλοκλήρωση τοῦ γιοῦ του ἐμφανίζεται ἐξίσου ἔντονος μὲ τὴν Ἰλιάδα Ὁ νεκρὸς Ἀχιλλέας σιτὸ λ 492-540 ρωτᾷ μὲ ἀγωνία τὸν κατεβασμένο σιτὸν Ἄδη Ὀδυσσεῖα γιὰ τὸ γιό του τὸ Νεοπτόλεμο:

*ἄλλ' ἄγε μοι τοῦ παιδὸς ἀγαθοῦ μῦθον ἐπίσπεσ,
ἢ ἔπει' ἔς πόλεμον πρόμος ἔμμεναι ἦε καὶ οὐκί.*

λ 492 - 93

καὶ ὁ Ὀδυσσεῖας, ποῦ εἶναι κι αὐτὸς ἥρωας πατέρας νιώθει τὴ φιλοδοξία καὶ τὸν πόθο τοῦ Ἀχιλλέα καὶ τοῦ δίνει τὴν ποθοῦμενη ἀπάντηση. Ἀπομονώνομε ἐδῶ ἓνα μικρὸ τμήμα ἀπὸ τὸν ὠραῖο λόγο τοῦ Ὀδυσσεῖα, ὅπου περιγράφεται ἡ παλικάρια καὶ ἡ δράση τοῦ Νεοπτόλεμου σιτὸν τρωϊκὸ πῶλεμο:

*ἦ τοι δι' ἀμφὶ πόλιν Τροίην φραζοίμεθα βουλᾶς,
αἰεὶ πρότος ἔθαζε καὶ οὐχ ἡμάρτανε μύθων
Νέσιω ἀντίθεος καὶ ἐγὼ νικάσκομεν οἴω.
αὐτὰρ δι' ἐν πεδίῳ Τρώων μαρναίμεθ' Ἀχαιοί,
οὔ ποτ' ἐνὶ πληθυσὶ μένειν ἀνδρῶν οὐδ' ἐν ὀμίλῳ,
ἀλλὰ πολὺ προθέεσκε, τὸ δὲ μένος οὐδενὶ εἴκων
πολλοὺς δ' ἀνδρας ἔπεφνεν ἐν αἰνῇ δηϊοτήτι.
πάντας δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μνηήσομαι οὐδ' ὀνομήνω,
ὅσων λαὸν ἔπεφνεν ἀμύνων Ἀργείοισιν,*

λ 510 - 18

Στὴ συνέχεια ὁ Ὀδυσσεῖας περιγράφει τὸ σπουδαῖο κατόρθωμα τοῦ Νεοπτόλεμου, ποῦ σκοτώνει τὸ μεγάλο Τηλεφίδη Εὐρύπυλο, καὶ κατόπιν μιλάει γιὰ τὴν ἀφοβία, τὸ θάρρος καὶ τὴν ὀρηκτικότητα, ποῦ ἔδειξε ὁ Νεοπτόλεμος μέσα σιτὸ Δούρειο ἵππο ἀνάμεσα στοὺς ἀρίστους Ἀχαιοὺς. Τέλος λέγει ὅτι μὲ τὸ πάρημο τῆς Τροίας ὁ νεαρὸς γιὸς τοῦ Ἀχιλλέα γυρίζει μὲ λαμπρὰ λάφυρα σιτὴν πατρίδα του. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἱκανοποίηση, ποῦ δείχνει ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀχιλλέα σιτὸ ἄκουσμα ὄλων αὐτῶν:

*Ὡς ἐφάμην, ψυχῇ δὲ ποδώκεος Αἰακίδαο
γοῖτα μακροῦ βιβᾶσα κατ' ἀσσοδελὸν λειμῶνα,
γηθοσύνη ὃ οἶ νιὸν ἔγην ἀριδείκτεον εἶναι.*

λ 538 - 40

Ἐδῶ πρέπει μόνο νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὡς πρῶτο στοιχεῖο τῆς ἥρωι-

κῆς ἀρετῆς προβάλλεται ἡ γνώση καὶ ἡ εὐφράδεια: *αἰεὶ πρῶτος ἔβαζε καὶ οὐχ ἡμάρτανε μύθων*, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ παλικαριά. Κι αὐτό, γιατί θρισκόμαστε στὴν Ὀδύσσεια, ἕνα ἔπος μὲ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα κλίμα (βλ. σ. 34).

Μὲ τὰ λίγα αὐτὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐκθέσαμε γιὰ τὴν οὐσία τῆς παλικαριάς, καὶ τὶς σύντομες συσχετίσεις, ποὺ κάναμε αὐτὴν μὲ τὰ ἄλλα ἡρωϊκὰ γνωρίσματα, θέλομε νὰ πιστεύουμε ὅτι κατορθώσαμε ἄρκετὰ νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἔννοια τῆς παλικαριάς, τὴν ιδιότητα δηλ. μὲ τὴν ὁποία ὀπλισμένος ἕνας ἥρωας καταφέρει νὰ ἐπιβάλλεται καὶ νὰ ὑπερέχει ἀνάμεσα στοὺς ὁμοίους του, φίλους καὶ ἀντιπάλους. Μὲ βάση αὐτὴν τὴν ιδιότητα θὰ ἐξετάσουμε στὴν ἐργασία μας πῶς ὁ ποιητὴς κλιμακώνει τοὺς ἥρωες μέσα στὴν Ἰλιάδα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

I. Οί τρόποι κλιμάκωσης τῶν ἡρώων καὶ ἡ ποιητικὴ τους λειτουργία.

Στὸ κεφάλαιο τοῦτο θὰ ἐξειάσουμε τοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ ποιητὴς, ἔχοντας ὡς βάση τὴν παλικαριά, συγκρίνει καὶ κλιμακώνει τοὺς ἡρώες του μέσα στὸ ἔργο, καὶ παράλληλα τὴν ποιητικὴ τους λειτουργία. Οἱ τρόποι αὐτοὶ ἢ τὰ κριτήρια, ὅπως ἀλλιῶς θὰ τὰ ὀνομάζουμε, θὰ μᾶς σταθοῦν τὸ βασικὸ καὶ μοναδικὸ μέσο γιὰ τὴν κλιμάκωση καὶ τὴν κατάταξη τῶν ἡρώων μέσα σιτὴν Ἰλιάδα.

Ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ κλιμακώσει τοὺς ἡρώες του χρησιμοποιεῖ μιὰ μεγάλη ποικιλία τρόπων, ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τους μποροῦν νὰ χωριστοῦν σὲ ὁμάδες: α) Στους τρόπους, ποὺ ἡ διαβάθμιση γίνεται ἀπὸ τὰ πράγματα, δηλ. ἀπὸ τίς πράξεις, τίς ἐνέργειες καὶ γενικὰ τίς ἀντιδράσεις τῶν ἡρώων στὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ β) στοὺς τρόπους, ποὺ ἡ διαβάθμιση γίνεται θεωρητικά, δηλ. διατυπώνεται ὡς γνώμη τοῦ ποιητῆ, τῶν ἡρώων ἢ ἀκόμα καὶ αὐτῶν τῶν θεῶν.

α'. Τρόποι ποὺ ἡ κλιμάκωση γίνεται ἀπὸ τὰ πράγματα.

Στὴν ὁμάδα τούτη διακρίνουμε ἑπτὰ γενικοὺς τρόπους ἢ κριτήρια διαβάθμισης, ποὺ μαρτυροῦν ἄμεσα τὴν ὑπεροχὴ σὲ παλικαριά τοῦ ἥρωα: 1) τὸ σκοτωμὸ ἑνὸς ἀντιπάλου, 2) τὸν τραυματισμὸ, 3) τὴ φυγὴ, 4) τὸ φόβο, 5) τὴν ὑπεροχὴ σιτὴ σύγκρουση ἢ τὴ μονομαχία, 6) τὴ σωτήρια θεϊκὴ ἐπέμβαση, καὶ 7) τὴ νίκη στοὺς ἀθλητικὸς ἀγῶνες (μόνο γιὰ τοὺς Ἀχαιοὺς). Ἄλλα ἄς δοῦμε ξεχωρὰ τὸ καθένα.

1) Ὁ σκοτωμὸς: Στὴν Ἰλιάδα ξεχωρίζουμε δύο κατηγορίες φόνους: α) τοὺς φόνους ἐπωνύμων ἡρώων: Ε 652 -62, Π 477 - 83, Χ 324 - 30, καὶ β) τοὺς σκοτωμοὺς ἀνωνύμων ἡρώων, ποὺ προσδιορίζονται ἀριθμητικὰ ἢ ἀπλῶς περιγράφεται ἡ σφαγὴ τους: Κ 488, Λ 158 - 59, 299 - 300 Ο 746, Φ 16 21, Ψ 175 - 76 κ.ἄ.. Ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ σκοτωμὸς εἶναι τὸ πῶ ἀντικειμενικὸ κι ἀπόλυτο κριτήριον σύγκρισης καὶ κλιμάκωσης δύο ἡρώων, ποὺ ἀναμετριοῦνται στὸ πεδίο τῆς μάχης.⁶¹ Στὸν Ὅμηρο ὁ φόνος ἑνὸς ἥρωα ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ νικητῆ: εἶναι ἡ γνήσια ἡρωϊκὴ ἀντίληψη: νὰ νικάει πάντα ὁ πῶ

δυνατός. Για την Ίλιάδα ἀποτελεῖ ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τὸ γεγονός ὅτι δὲν πραγματοποιεῖται μέσα σ' αὐτὴν οὔτε μιὰ περίπτωση σκοτωμοῦ ἥρωα ἀπὸ κατώτερο ἀντίπαλο. Θὰ ἀποτελοῦσε μοναδική περίπτωση ἢ ἀναφορὰ τοῦ Ὁμήρου στὸ φόνου τοῦ Ἀχιλλέα ἀπὸ τὸν κατώτερο Πάρη, ἂν ὁ ποιητὴς δὲν φρόντιζε νὰ προβάλλει ὡς πρωτεργάτη τοῦ φόνου τὸν θεὸ Ἀπόλλωνα. Ἔτσι μπόρεσε ὁ Ὁμηρος νὰ κρατήσῃ μὲ ἀπόλυτη συνέπεια τὴν ἀρχὴ αὐτή. Πρέπει ἀκόμα νὰ ἐπισημάνουμε τὸ γεγονός ὅτι στὶς τρεῖς περίπου ἑκατοντάδες ἐπωνύμων ἡρώων, ποὺ σκοιώνονται, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ παραδοσιακὰ μεγάλοι. Τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ἡρώων, ποὺ φονεύεται, εἶναι δημουργήματα τοῦ ποιητῆ, ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ τὸ ἐπινοήσῃ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἔργου του. Ἔτσι ὁ σκοτωμὸς εἶναι βέβαια τὸ πιὸ σίγουρο κριτήριο διαβάθμισης, ἀλλὰ τὸ πιὸ περιορισμένο γιὰ τοὺς μεγάλους καὶ βασικούς ἥρωες τῆς Ίλιάδας. Ἄν ἐξαιρέσουμε βασικά τὸ φόνου τοῦ Ἐκτορα καὶ τοῦ Πάτροκλου καὶ ἀκόμα μερικῶν μικρότερων ἡρώων, ὅπως τοῦ Σαρπηδόνα, τοῦ Πανδάρου, τοῦ Εὐφορβου τοῦ Ἀστεροπαίου, τοῦ Τληπόλεμου, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐπώνυμοι ἥρωες, ποὺ σκοιώνονται, ἔχουν σχεδὸν ἀσήμαντὴ ἀξία γιὰ τὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων. Ἀκόμα πιὸ μικρὴ διαβαθμιστικὴ ἀξία ἔχουν προσωπικὰ γιὰ τοὺς ἥρωες οἱ φόνου τῶν ἀνωνύμων ἀντιπάλων.

Κάτι βασικό, ποὺ πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ, γιὰτὶ συνδέεται μὲ τὸν σκοτωμὸ τοῦ ἀντιπάλου, εἶναι τὸ τρόποιο. Ὁ ἥρωας νικητὴς κατοχυρώνει τὴν ἐπιτυχία του, ὄχι μόνου μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἐχθροῦ του, ἀλλὰ καὶ μὲ μιὰ σίγουρη ἀπόδειξη.⁶² Στὴν Ίλιάδα τὸ τρόποιο δὲν εἶναι τὸ κεφάλαι τοῦ νικημένου ἥρωα, πράγμα ποὺ βλέπομε στὶς ἄγριες φυλές,⁶³ ἀλλὰ ἢ πανοπλία τοῦ νεκροῦ ἥρωα. Στὴν γεμάτη ἀγῶνες ζωὴ τοῦ ἥρωα ἢ κάθε νίκη του ἔχει πάντα ἓνα τρόποιο, γιὰ νὰ τοῦ ἐξασφαλίζει καὶ διαιωνίζει τὴ δόξα καὶ τὴν τιμὴ του. Καὶ ὅσο πιὸ μεγάλη εἶναι ἡ νίκη, δηλ. ὅσο πιὸ σπουδαῖος εἶναι ὁ ἀντίπαλος, ποὺ σκοτώνει ὁ ἥρωας, ἴσο πιὸ σημαντικό εἶναι καὶ τὸ τρόποιο, γιὰτὶ ἢ πανοπλία τοῦ νεκροῦ ἥρωα εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴν κοινωνικὴ του θέση. Ἐπειδὴ τὸ τρόποιο χαρίζει στὸν ἥρωα, ὅσο ζεῖ τὴ δημόσια ἀναγνώριση καὶ τὴ δόξα τῆς προσωπικῆς του ἀρετῆς, γι' αὐτὸ δὲν ἔχομε τρόπαια μόνου στὴ μάχη, ὕστερα ἀπὸ τὸ σκοτωμὸ τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε περίπτωση, ποὺ ὁ ἥρωας διεκδικεῖ τὴ δόξα καὶ τὴν τιμὴ. Βασικά ὁ πόθος τοῦ ἥρωα γιὰ τὸ τρόποιο φαίνεται στὴ μάχη, ὅπου τὸν βλέπομε πολλὰ φορὰς μὲ κίνδυνου τῆς ζωῆς του νὰ ξεγυμνῶναι τὸν ἀντίπαλο, ποὺ σκότωσε: Λ 221 - 47, 328 - 34, 575 - 80, Ν 545 - 51, Ρ 189 - 208, Υ 250 - 59, 367 - 69 καὶ ἄλλα.

Ἄλλου κῶρος, ποὺ ὁ ἥρωας ἐπιζητεῖ, ὅπως εἴπαμε, ἢ διάκριση καὶ τὴ δόξα, εἶναι οἱ ἀγῶνες, ὅπου τὸ τρόποιο ἴωρα ἀντικαθίσταται μὲ τὸ ἔπαθλο. Καὶ ἐδῶ οἱ ἥρωες ἀγωνίζονται μὲ τὸ ἴδιου πάθος γιὰ τὴ νίκη. Μὲ πόση περηφάνεια τοὺς βλέπομε νὰ παίρνουν τὰ ἀθλοθετημένα

δῶρα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα: Ψ 510 - 13, 612 - 23, 664 - 67, 699, 740 - 51, 824 - 25, 848 - 49 κ.ά..

Τρόπαιο ἀκόμα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ κάθε δημόσια διάκριση, ποὺ γίνεται σὲ ἕναν ἥρωα γιὰ κάποια σπουδαία ὑψηροσύνη ἢ πράξη του. Ἡ ὑπεροχὴ π.χ. τοῦ Αἴαντα στὴ μονομαχία μὲ τὸν Ἑκτορα ἀμείβεται ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς μὲ πλούσιο τραπέζι καὶ τὴ μεγαλύτερη μερίδα τοῦ κρέατος (II 313 - 22). Ἐπίσης γιὰ τὸν Πάτροκλο οἱ ἐπιτάφιοι ἀγῶνες εἶναι ἕνα ἔπαθλο ἀναγνώρισης — τὸ τελευταῖο γιὰ τὸν ἥρωα — τῆς ἡρωϊκῆς του ἀξίας. Τέλος καὶ αὐτὴ ἡ ἀνταλλαγὴ δῶρων ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἥρωες στὸ βάθος ἱκανοποιεῖ τὴν ἴδια ψυχικὴ ἀνάγκη τοῦ ἥρωα: νὰ ἐπιβληθεῖ μὲ τὴ γενναιοδωρία του, ἢ καὶ ἀντίστροφα: τὸ μεγάλο δῶρο, ποὺ δέχεται, μαρτυρεῖ τὴ μεγάλη του ἀξία. Ἔτσι τὰ πολλὰ δῶρα, ποὺ στέλλονται στὸ θυμωμένο Ἀχιλλέα, ἐπιβεβαιώνουν δημόσια τὴ μεγάλη ἀξία τοῦ ἥρωα (I 119 - 35). Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ Διομήδη καὶ τὸ Γλαῦκο (Z 232 - 36).

Ἄς δοῦμε ὅμως ποῖα εἶναι ἡ ποιητικὴ λειτουργία τοῦ σκοτωμοῦ. Αὐτὸν τὸν ἐπιβάλλει ἡ ἴδια ἡ φύση τοῦ ἔργου, μὰ καὶ ἡ Ἰλιάδα εἶναι ἔπος καθαρὰ πολεμικό. Ἔτσι ἡ παρουσίαση τοῦ πολέμου ὑποχρεώνει τὸν ποιητὴ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ σκοτωμῖο, ποὺ εἶναι τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης δύο ἀντιπάλων στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἡ τελικὴ ἐπισφράγιση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα καὶ παράλληλα ἡ ἐπιβράβευση τῆς ἀνωτερότητάς του ἦταν οὐσιαστικὰ μόνο ὁ θάνατος τοῦ ἀντιπάλου. Ἐξάλλου ὁ ἥρωας στὴ μάχη ἢ ὁποῖα εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ προσωπικὲς μονομαχίες, ὅσο πιὸ πολλοὺς ἀντίμαχους σκοτώνει, τόσο πιὸ πολὺ ὑψώνεται καὶ δοξάζεται. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀλλεπάλληλους φόνους ἀπὸ ἕναν ἥρωα στὸ σημεῖο ποὺ θέλει νὰ τὸν δοξάσῃ, στὴν *ἀριστεία*⁶⁴ του. Καὶ *ἀριστεῖες* χαρίζει ὁ ποιητὴς μόνο στοὺς μεγάλους ἥρωες, γιὰτὶ θέλει νὰ τοὺς κλιμακώσῃ ψηλότερα ἀπὸ τοὺς μικροὺς. Πρέπει νὰ σημειώσουμε καὶ πάλι ὅτι σκοτωμοὺς μεγάλων ἡρώων μέσα στὴν Ἰλιάδα, ποὺ ἔχουν βασικὴ σημασία γιὰ τὴ δομὴ τοῦ ἔργου, ἔχομε οὐσιαστικὰ μόνο δύο, τοῦ Πάτροκλου καὶ τοῦ Ἑκτορα. Καὶ οἱ δύο σκοτωμοὶ ἔχουν σκοπὸ νὰ δοξάσουν καὶ νὰ διαβαθμίσουν τὸν κεντρικὸ ἥρωα τοῦ ἔργου, τὸν Ἀχιλλέα. Ὁ μέγας Ἑκτορας ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὸν ἐκπληκτικὸ Πάτροκλο, γιὰ νὰ στηθεῖ πάνω καὶ ἀπὸ αὐτὸν ὁ μέγας Ἀχιλλέας. Ὅλοι οἱ ἄλλοι σκοτωμοὶ γίνονται πότε γιὰ νὰ δώσουν τὴ σκληρὴ ἀτιμóσφαιρα τῆς μάχης καὶ πότε γιὰ νὰ στολίσουν τὶς *ἀριστεῖες* τῶν μεγάλων ἡρώων. Ἄν ἔλειπαν ἢ προσθέτονταν μερικοί, δὲ θὰ ἐπηρέαζαν οὐσιαστικὰ τὴ δομὴ τοῦ ἔργου.

Συνοψίζοντας σημειώνομε ὅτι ἡ λειτουργικὴ σημασία τῶν σκοτωμῶν εἶναι: α) νὰ δώσῃ μ' αὐτοὺς ὁ ποιητὴς τὴν ἀτιμóσφαιρα τῆς μάχης, β)

να ὑψώσει προσωπικά ἕναν ἥρωα, καὶ γ) να παρουσιάσει τὶς ἀριστεῖες τῶν μεγάλων ἡρώων.

2) Ὁ τραυματισμός: Ὅταν λέμε τραυματισμό, ἐννοοῦμε κάθε χτύπημα ποὺ προκαλεῖ προσωρινή σωματικὴ βλάβη στὸν ἀντίπαλο ἥρωα.⁶⁵ Μὲ βάση τὸ μέσο (ὄπλο), ποὺ γίνεται τὸ πλήγμα, διακρίνομε τρεῖς κατηγορίες τραυματισμῶν: α) μὲ λίθο (Ξ 409 - 21), β) μὲ κοντάρι (Λ 251 - 60) καὶ γ) μὲ τόξο (Λ 369 - 76). Ἐδῶ πρέπει να σημειώσουμε ἰδιαίτερα ὅτι οἱ πληγωμοὶ ἐπωνύμιων ἡρώων στὴν Ἰλιάδα οὐ σύγκριση μὲ τοὺς σκοτωμοὺς εἶναι πάρα πολὺ λίγοι. Στιοὺς 240 περίπου σκοτωμοὺς ἔχομε κάπου 18 μόνο τραυματισμούς, χωρὶς να ὑπολογίσουμε τοὺς δύο τραυματισμοὺς θεῶν. Ἐπειτα, ἀντίθετα μὲ τοὺς σκοτωμοὺς, ποὺ εἶναι τὸ πιὸ ἀντικειμενικὸ κριτήριον διαβάθμισης, οἱ πληγωμοὶ δὲν ἔχουν πάντοτε διαβαθμιστικὴ ἀξία. Ὁ τραυματισμὸς εἶναι γιὰ τὸν ποιητὴ ἕνα βοηθητικὸ μέσο, ποὺ τὸν ἐξυπηρετεῖ ἀνάλογα κάθε φορά, γιὰ να πραγματοποιεῖ τὰ διάφορα ἐπεισόδια καὶ να προωθεῖ τὴ δράση μέσα στὸ ἔργο.

α) Ὁ τραυματισμὸς μὲ λίθο παρατηροῦμε ὅτι γίνεται μόνο ἀπὸ τοὺς πολὺ μεγάλους ἥρωες· ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ Ἀχιλλέας, ποὺ δὲ χρησιμοποιεῖ ποτὲ λίθο. Ἐχομε τέσσερις περιπτώσεις: δύο φορές ὁ Αἴας ὁ Τελ. χτυπάει τὸν Ἔκτορα: Η 268 - 72, Ξ 409 - 21· μιὰ ὁ Διομήδης τὸν Αἰνεΐα: Ε 302 - 10 καὶ μιὰ ὁ Ἔκτορας τὸν Τεῦκρο: Θ 321 - 29. Ἐδῶ θὰ μπορούσαμε να ἀναφέρουμε καὶ τὴν περίπτωση, ποὺ ὁ Αἰνεΐας ἐπιχειρεῖ μὲ πέτρα να χτυπήσει τὸν Ἀχιλλέα, ποὺ ὀρμάει μὲ τὸ σπαθὶ να τὸν σφάζει· ὁ Ποσειδῶνας σώζει τὸν Αἰνεΐα καὶ οἱ ἐνέργειες τῶν ἡρώων διακόπονται: Υ 283 - 91. Θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο να ἐξηγήσουμε τοὺς λόγους, ποὺ ὁ ποιητὴς προτιμᾷ στὴν ἀναμέτρηση τῶν μεγάλων ἡρώων να γίνεται προσωρινὴ ἐξουδετέρωση τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο μὲ πετροχτύπημα. Ἄραγε εἶναι ἕνα κατάλοιπο πρωτόγονης ἀναμέτρησης ἢ μιὰ ἐπίδειξη σωματικῆς δύνამης τοῦ ἥρωα, καθὼς ἐμφανίζεται να σηκώνει καὶ να ἐκσφενδονίζει μιὰ τόσο μεγάλη πέτρα: ὁ οὐδέο γ' ἀνδρε φέροισεν (Ε 303), λίθον.../...μέλανα, τρηχύν τε μέγαν τε (Η 264 - 65). Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀκόμα καὶ τὸ χωρίο Μ 445 - 56.

β) Τραυματισμοῦ, ποὺ γίνεται μὲ κοντάρι, ἔχομε ὀκτὼ περιπτώσεις. Παρατηροῦμε ὅτι, ὅταν ὁ μεγαλύτερος ἥρωας κονταροχτυπάει, ὁ μικρότερος πληγωμένος γλυτώνει ὑποχωρώντας: τέσσερις περιπτώσεις: ὁ Διομήδης τὸν Ἔκτορα Λ 349 - 56, ὁ Μηριόνης τὸ Δηΐφοβο Ν 527 - 35, ὁ Μενέλαος τὸν Ἐλενο Ν 593 - 97, ὁ Πηλεΐδης τὸν Πηλέα Ρ 587 - 600· ὅταν ὁ μικρότερος πληγνύεται, αὐτὸς συνεχίζει τὸν ἀγῶνα καὶ σκοτώνει τὸ μικρότερο, ποὺ τόλμησε αὐτὴν τὴν ἀντιρωϊκὴ ⁶⁶ πρᾶξη: τρεῖς περιπτώσεις: ὁ Κόωνας τὸν Ἀγαμέμνονα Λ 251 - 60, ὁ Σῶκος τὸν Ὀδυσσεά Λ 435 - 38, ὁ Ἀστεροπαῖος τὸν Ἀχιλλέα Φ 162 - 68. Στὴν κατηγορία

τούτη πρέπει να εντάξουμε και την ὄγδοη περίπτωση, πού ὁ Εὐφορβος πληγώνει τὸν Πάτροκλο Π 806 - 15. Ὁ Εὐφορβος ὑποχωρώντας γλυτώνει, γιατί ὁ Πάτροκλος εἶναι ἄοπλος, χτυπημένος ἀπὸ τὸ θεό, Ἄπόλλωνα (Π 791 - 806). Ἐδῶ μπορούμε νὰ μνημονεύσουμε ἐπιπλέον δυὸ περιπτώσεις, ὅπου ἕνας θνητὸς ἥρωας πληγώνει θεοὺς μὲ τὸ κοντάρι του: ὁ Διομήδης τὴν Ἄφροδίτη, Ε 330 - 38 καὶ τὸν Ἄρη Ε 855 - 61.

γ) Τέλος οἱ τραυματισμοὶ μὲ τόξο, πού εἶναι οἱ πιὸ ἀντιρωϊκοί, γιατί προκαλοῦνται ἀπὸ ἀπόσταση καὶ σὲ ἀνύποπτο χρόνο, γίνονται καὶ ἀπὸ μεγαλύτερους ἥρωες σὲ μικρότερους: τρεῖς περιπτώσεις: ὁ Τεῦκρος τὸ Γλαῦκο Μ 367 - 69, ὁ Πάρης τὸν Εὐρύπυλο Λ 581 - 85 καὶ τὸ Μαχάονα Λ 505 - 7· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μικρότερους ἥρωες σὲ μεγαλύτερους: τρεῖς περιπτώσεις: ὁ Πάνδαρος τὸ Μενέλαο Δ 139 - 51 καὶ τὸ Διομήδη Ε 95 - 100, ὁ Πάρης τὸ Διομήδη Λ 369 - 78.

Ἄς δοῦμε ὅμως, γιατί ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει τοὺς πολλοὺς τραυματισμοὺς ἡρώων καὶ ἰδιαίτερα μικρῶν καὶ σὲ τί τὸν βοηθοῦν αὐτοὶ λειτουργικά. Τὸ γεγονός ἔχομε τὴ γνώμη: α) ὅτι ὀφείλεται στὴ φύση τῆς ἡρωϊκῆς ποίησης. Τὸ ἔπος τραγουδάει τὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων ἡρώων. Θὰ ἦταν ἀσήμενο γεγονός ἕνας μέγας ἥρωας νὰ ἀγωνιστεῖ ἀπλῶς γιὰ νὰ πληγώσει μόνο ἕνα μικρὸ ἀντίπαλο ἥρωα. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ μεγάλου ἥρωα ἐπιβεβαιώνεται μὲ μιὰ ὀριστικὴ νίκη, καὶ τέτοια εἶναι μόνο ὁ θάνατος τοῦ ἀντιπάλου. Τὸ πλήγωμα εἶναι νίκη προσωρινή καὶ ἀθέβαιη, μιὰ καὶ ὁ ἥρωας μπορεῖ νὰ ξαναγυρίσει στὴ μάχη, β) ὅτι εἶναι μιὰ οἰκονομία χρόνου. Ἄν ὁ ποιητὴς ἀνακάτενε ἕναν ἴσο μὲ τοὺς σκοτωμὸς ἀριθμὸ πληγωμῶν στὴν περιγραφὴ τῆς μάχης, ἢ διήγηση θὰ ἔπαιρνε μάκρος κουραστικό, γ) ὅτι ἡ περιγραφή δεκάδων τραυματισμῶν θὰ καλάρωνε τὴ γοργὴ διαδοχὴ τῶν κατορθωμάτων τῶν μεγάλων ἡρώων καὶ ἡ διήγηση θὰ ἔχανε σὲ ἔνταση καὶ δραματικότητα, καὶ δ) ὅτι ἡ ἐπιφανὴς τῶν πολλῶν τραυματισμένων ἡρώων θὰ δημιουργοῦσε σύγχυση καὶ προβλήματα στὸν ποιητὴ.

Ὅλοι οἱ τραυματισμοί, πού συναντοῦμε στὴν Ἰλιάδα, ἔχουν τὴ σκοπιμότητά τους καὶ τὴ λειτουργικὴ τους ἀξία. Μπορούμε νὰ διακρίνουμε τοὺς τραυματισμοὺς σὲ ομάδες ἀνάλογα μὲ τὴ λειτουργικὴ τους χρῆση: α) ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὸ πλήγωμα γιὰ νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης τοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς: Διομήδη, Ἀγαμέμνονα, Ὀδυσσεά, Εὐρύπυλο, Μαχάονα, γιὰ νὰ παρουσιάσει στὴ συνέχεια φυσιολογικὴ τὴν ὑποχώρηση τῶν Ἀχαιῶν, πού ἐπιβάλλει τὸ γενικὸ σχέδιο τοῦ ἔργου του, β) χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς τὸν τραυματισμὸ γιὰ νὰ ταπεινώσει ἢ νὰ ἀπομακρύνει προσωρινὰ ἕνα μεγάλο ἥρωα ἀπὸ τὴ μάχη, μιὰ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν σκοτώσει. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις εἶδαμε οἱ τραυματισμοὶ νὰ γίνονται μὲ μεγάλο λίθο, καὶ αὐτοὶ πού πληγώνονται τίς

πό πολλές φορές είναι οί μεγάλοι Τρῶες, ιδιαίτερα ὁ Ἔκτορας. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ πληγωμοὶ βοηθοῦν τὸν ποιητὴ νὰ προβάλει τοὺς Ἀχαιοὺς ἥρωες καὶ νὰ τοὺς διαβαθμίσει μὲ τοὺς μεγάλους ἀντιπάλους τους, καὶ γ) τὸ πλήγωμα σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀκόμα ἐξυπηρετεῖ εἰδικότερους σκοπούς, ὅπως στὴ λύση τῶν *ἀγκίων*, ὅπου ὁ Πάνδαρος πληγώνει τὸ Μενέλαο, καὶ στὸ σκοτωμὸ τοῦ Πάτροκλου, ὅπου ὁ Εὐφορβὸς πληγώνει πρῶτος τὸν ἥρωα.

Στὴν πρώτη περίπτωση, πού ἡ νίκη στὴ μονομαχία Μενελάου — Πάρη ἔκλινε μὲ τὸ μέρος τοῦ πρώτου, ἔπρεπε σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρκους νὰ τελειώσει ὁ πόλεμος, πράγμα, πού δὲν ἐπέτρεπε ἡ παράδοση καὶ τὸ σχέδιο τοῦ ἔργου. Ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ δικαιολογήσει ἀπόλυτα τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου, πού αὐθαίρετα τὸν διέκοψε μὲ τὴν προσωπικὴ του ἐπινόηση τῆς μονομαχίας τῶν δύο ἀντιδίκων ἡρώων, χρησιμοποιεῖ, ὄχι μόνο τὸ ἄρπαγμα τοῦ Πάρη ἀπὸ τὴ θεὰ Ἀφροδίτη, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπουλο τραυματισμὸ τοῦ Μενελάου ἀπὸ τὸν Πάνδαρο. Ἔτσι τὸ πλήγωμα ἐδῶ παίρνει μιὰ εἰδικὴ λειτουργικὴ σημασία γιὰ τὸ ξεδίπλωμα τοῦ ἔργου.

Στὴ δεύτερη περίπτωση, πού ὁ Εὐφορβὸς πληγώνει τὸν Πάτροκλο, εἶναι φανερὸς ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητῆ νὰ μειώσει τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἔκτορα. Τὸν Πάτροκλο, πού ἡ θεϊκὴ πανοπλία τοῦ Ἀχιλλέα (βλ. σ. 35) τὸν καταστοῦσε ἄτρωτο, πρῶτα τὸν χτυπάει ὁ Ἀπόλλωνας καὶ τὸν γυμνώνει ἀπὸ τὸν ὀπλισμὸ του, ἔπειτα τὸν πληγώνει πσιώπλατα ὁ Εὐφορβὸς τὴν ὥρα πού ζαλισμένος ὁ ἥρωας γυρίζει στοὺς συντρόφους του. Ἔτσι ἄοπλο καὶ πληγωμένο τὸν χτυπάει στὴ συνέχεια ὁ Ἔκτορας καὶ τὸν σκοτώνει. Ὁ Πάτροκλος ὑψώθηκε ἀπὸ τὸν Ὀμηρο σὲ μεγάλο ἥρωα, γι' αὐτὸ καὶ ὁ θάνατός του δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐκόλος. Ἐδῶ ὅμως, ἔξω ἀπὸ τὴ θεϊκὴ παρέμβαση, πού ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἀφαιρεθεῖ ὁ θεϊκὸς ὀπλισμὸς, τὸ πλήγωμα τοῦ Πάτροκλου ἀπὸ τὸν Εὐφορβο, ὅσο κι ἂν ποῦμε ὅτι ὑψώνει τὸν Πάτροκλο, πὸ πολὺ ὅμως μικραίνει τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἔκτορα, πού σκοτώνει ἕνα Πάτροκλο, θὰ λέγαμε, ἐτοιμόρροπο. Νομίζομε ὅτι ὁ ποιητὴς σκοπεύει πὸ μακριά: μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πετυχαίνει νὰ φανεῖ πολὺ μικρὸ καὶ εὐκόλο τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἔκτορα σὲ σύγκριση μὲ τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἀχιλλέα, πού σὲ λίγο θὰ σκοτώσει ἕνα γερὸ καὶ ὀπλισμένο Ἔκτορα.

3) *Ἡ φυγή*: Ἡ ὑποχώρηση ἑνὸς ἥρωα μπροσιὰ σιὸν ἀντίπαλό του εἶναι ἕνα βασικὸ κριτήριον διαβάθμισης. Στὴν Ἰλιάδα ὅμως τὸ σχέδιο καὶ ἡ πλοκὴ τοῦ ἔργου ἐπιβάλλουν πολλὰς φορές τὸ κριτήριον τοῦτο νὰ χάνει τὴν ἀντικειμενικότητά του. Αὐτὸ κυρίως συμβαίνει, ὅσο λείπει ἀπὸ τὴ μάχη ὁ Ἀχιλλέας, ὁ κεντρικὸς ἥρωας τοῦ ἔργου. Αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος, πού δὲ γνωρίζει τὴ φυγή. Στὴν ἀνάλυση πὸ κάτω τῶν χωρίων θὰ ἐξεταστεῖ καὶ θὰ δικαιολογηθεῖ πότε ἡ φυγὴ ἑνὸς ἥρωα ἔχει διαβα-

θμιστική άξία. Έδω κάτι, πού πρέπει νά σημειώσουμε, εἶναι ὅτι καί στίς περιπτώσεις, πού τὸ ποιητικὸ σχέδιο ἐπιβάλλει τὴ φυγὴ τοῦ πιὸ δυνατοῦ ἥρωα μπροστὰ στὸ λιγότερο δυνατό, βλέπομε πάντοτε τὸν ποιητὴ νὰ δικαιολογεῖ τὴ φυγὴ ὡς ὑπέριστη ἀνάγκη (*Αἰὸς βουλή*) καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσει τὴν ὑποχώρησι τοῦ ἥρωα μὲ τρόπο, πού νὰ μαρτυρεῖ τὸ θιασμὸ τῆς ἠρωϊκῆς του ὑπεροχῆς: Διομήδης Θ 167 - 71, Αἴας Τελ. Α 544 - 57, Π 102 - 4, 114 - 23 κ.ά..

Ἡ φυγὴ στὸ πεδίο τῆς μάχης παίρνει τρεῖς μορφές: α) τὴν ἀτομική, β) τὴν ὁμαδική, καὶ γ) τὴν παραταξιακή. Στὴν πρώτη περίπτωση ἕνας ἥρωας ὑποχωρεῖ μπροστὰ σὲ ἕναν ἀντίπαλο ἢ σὲ δυὸ ἢ καὶ πιὸ πολλοὺς: Ε 570 - 72, 622 - 26. Χ 158 - 59. Στὴ δεύτερη περίπτωση δύο ἢ περισσότεροι ἥρωες φεύγουν σὴν ἐπίθεσι ἑνὸς ἢ πιὸ πολλῶν ἀντιπάλων: Ρ 530 - 34, 620 - 25, 752 - 54. Στὴν τρίτη τέλος περίπτωση ἔχομε γενική φυγὴ μιᾶς παράταξις σὴν ἐπίθεσι ἑνὸς ἥρωα ἢ καὶ περισσότερων: Ε 93 - 94, Α 148 - 59, Ρ 732 - 34, Σ 148 - 50. Ἀπὸ τίς τρεῖς μορφές φυγῆς, πού σημειώσαμε, προσωπική κυρίως γιὰ τὸν ἥρωα διαβαθμιστικὴ ἄξια ἔχει ἡ ἀτομική, ὅταν δηλ. ἕνας ἥρωας φεύγει μπροστὰ σ' ἕνα μόνο ἀντίπαλο καὶ ἡ ὁμαδική, σὴν περίπτωση δηλ. πού μπροστὰ σὲ ἕναν μόνο ἥρωα ὑποχωροῦν δυὸ ἢ περισσότεροι ἀντίπαλοι. Στίς ἄλλες περιπτώσεις, καὶ ἰδιαίτερα σὴν παραταξιακὴ φυγὴ, ἡ διαβαθμιστικὴ ἄξια γιὰ τὸν κάθε ἥρωα εἶναι ἀπροσδιόριστη καὶ γενικὴ καὶ δὲν προσφέρει στοιχεῖα γιὰ τὴν προσωπικὴ κλιμάκωσι τῶν ἠρώων.

Ἡ φυγὴ λειτουργικὰ εἶναι τὸ πιὸ εὐχρηστο μέσο στὸν ποιητὴ γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴ διάρθρωσι τῶν περισσότερων πολεμικῶν σκηνῶν καὶ ἐπεισοδίων. Στὴν Ἰλιάδα ὁ Ὅμηρος, καθὼς ἔδωκε στὸν πόλεμο μιὰ μορφή μὲ ἐναλλασσόμενες καταστάσεις, νὰ μὴ νικοῦν δηλ. μόνο οἱ Ἄχαιοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Τρῶες ὑποχρεώθηκε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴ φυγὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἥρωές του, ἐξαιρώντας βέβαια τὸν Ἀχιλλέα. Κάθε φορὰ, ὅμως πού μεταχειρίζεται τὸ μέσο αὐτὸ οἱ λόγοι δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι. Ἡ βασικὴ ὡστόσο λειτουργία τῆς φυγῆς εἶναι νὰ δηλωθεῖ ἀνάμεσα σὲ δύο ἀντιπάλους ἡ ἴσῃτα τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ νίκη τοῦ ἄλλου. Εἰδικώτερα θὰ μπορούσαμε νὰ διακρίνομε τίς περιπτώσεις φυγῆς σὲ ὀμάδες, πού ἡ κάθε μιὰ ἔχει τὴ δική της λειτουργικὴ χρῆσι. Ἔτσι παρατηροῦμε: α) Ἡ ἀτομικὴ φυγὴ δηλώνει τὴν ἀδυναμία τοῦ ἥρωα νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὸν ἀντίπαλό του καὶ παράλληλα τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἀντιπάλου. Ἐξαιροῦμε ἐδῶ τίς περιπτώσεις, πού τὸ σχέδιο τοῦ ἔργου ἐπιβάλλει τὴν ὑποχώρησι τοῦ ἰσχυροτέρου μπροστὰ στὸ μικρότερο ἥρωα β) Ἡ ὁμαδικὴ φυγὴ δηλώνει οὐσιαστικὰ τὴν ἴσῃτα τῆς μιᾶς παράταξις καὶ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ἄλλης. Ἡ ὁμαδικὴ δηλ. φυγὴ τίς πιὸ πολλὰς φορὰς γενικεύεται καὶ μεταβάλλεται σὲ παραταξιακὴ φυγὴ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ χρῆσι τῆς φυγῆς σὴν ὑποχώρησι τῶν Ἀχαιῶν.⁶⁷ Ἡ φυγὴ αὐτή, ἀπὸ τὸ Θ σχεδὸν ὡς τὸ Σ, εἶναι βασικὴ

για τὸ γενικὸ σχέδιο καὶ τὴ δομὴ τοῦ ἔργου. Χωρὶς αὐτὴ δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ φθάσουμε σιτὴν ἔξοδο τοῦ Πάτροκλου στὸν πόλεμο καὶ σιτὴ συνέχεια τοῦ Ἄχιλλέα. Ἡ ἀναγκαστικὴ καὶ ἀντιηρωϊκὴ αὐτὴ φυγὴ — ἀντιηρωϊκὴ, γιατί ὑποχωροῦν οἱ ἰσχυρότεροι μπροστὰ στοὺς λιγότερο δυνατοὺς — δηλώνεται παραστατικὰ σιτὴ δραματικὴ πάλη τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελ. καὶ τοῦ Ἔκτορα σ' ἄλλο τὸ διάστημα τῆς ὑποχώρησης τῶν Ἀχαιῶν. γ) Ἡ χρῆση τῆς φυγῆς εἶναι καὶ ἓνα μέσο ἐπιβράδυνσης. Ὁ ποιητὴς, ὅταν θέλει, ἐπιβραδύνει μὲ τὴ φυγὴ ἓνα γεγονὸς, ὅπως τὸ θάνατο π.χ. τοῦ Ἔκτορα μὲ τὴ φυγὴ του μπροστὰ στὸν Ἄχιλλέα: X 131 - 208, γιατί δὲ θέλει νὰ φθάσει ἀκόμα στὸ σκοτωμὸ τοῦ ἥρωα. δ) Μὲ τὴ φυγὴ ὁ ποιητὴς ταμειεύεται τοὺς ἥρωες, ποὺ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει ἡ παράδοση νὰ τοὺς σκοτώσει.

4) Ὁ φόβος: Ὁ φόβος τοῦ ἥρωα⁶⁸ στὸ ἀντίκρισμα τοῦ ἀντιπάλου του ἢ ὁ δισταγμὸς του νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει εἶναι ἐπίσης ἓνα σοβαρὸ κριτήριον σύγκρισης καὶ διαβάθμισης τῶν ἡρώων. Ὁ φόβος, ποὺ εἶναι σύμφυτο ψυχικὸ γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη πίστεως τοῦ ἥρωα σιτὴν ὑπεροχὴ του καὶ γι' αὐτὸ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴ φυγὴ. Ἔτσι σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις, ποὺ ἔχομε φυγὴ ἡρώων, προηγεῖται σχεδὸν πάντοτε ὁ φόβος τους. Ἔχομε ὅμως καὶ σκηνές, ὅπου τρομάζει βέβαια ὁ ἥρωας, ἀλλὰ ἀμέσως ἀντιδρᾷ, ξεπερνᾷ τὸ φόβο του καὶ συνεχίζει τὸν ἀγῶνα. Τὸ φόβο, τὴ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ ἀνθρώπινη ἀδυναμία, ὁ ποιητὴς δὲν παρέλειψε μιὰ δυὸ φορές σὲ κρίσιμες στιγμὲς, νὰ ζωντανέψει καὶ σιτὴν ψυχὴ τοῦ κορυφαίου του ἥρωα, τοῦ Ἄχιλλέα, μὰ πάντα σὰν ἐκδήλωση τῆς στιγμῆς, γιατί ὁ ἥρωας αὐτόματα ἀντιδρᾷ καὶ ξεπερνᾷ τὴν ἀνθρώπινη, ἀλλὰ ἀντιηρωϊκὴ αὐτὴ κατάσταση (Y 251 - 68, Φ 246 - 50, 265 - 71).

Τὶς περιπτώσεις τοῦ φόβου μὲ βάση τὸ ἀποτέλεσμα, ποὺ προκαλεῖ, μπορούμε νὰ τὶς χωρίσουμε: α) σὲ κείνες, ποὺ τὸ φόβο ἀκολουθεῖ ἡ φυγὴ: E 622 - 26, X 136 - 37 καὶ β) σὲ κείνες, ποὺ ὁ ἥρωας ξεπερνᾷ τὸ φόβο καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν ἀγῶνα: H 216 - 18, Y 260 - 66. Παράλληλα μπορούμε νὰ δακρύνουμε, ὅπως τὴ φυγὴ, καὶ τὸ φόβο σὲ: α) ἀτομικὸ, β) ὀμαδικό, γ) παραταξιακό. Ὡς παραδείγματα ἀτομικοῦ φόβου μπορούν νὰ σταθοῦν τὰ ἀμέσως παραπάνω· γιὰ τὸν ὀμαδικὸ φόβο μπορούν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ παραδείγματα τῆς ὀμαδικῆς φυγῆς, ποὺ εἶδαμε σιτὴ σελ. 60, ἐνῶ γιὰ τὸν παραταξιακὸ φόβο, ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τῆς παραταξιακῆς φυγῆς σ. 60 καὶ τὰ ἀκόλουθα: E 679 - 82, Y 44 - 46.

Κάτι ποὺ πρέπει νὰ σημειώσουμε ἰδιαίτερα εἶναι ὅτι οἱ ἥρωες, ποὺ ἔπλασε καὶ ζωντανέψε ὁ Ὀμηρὸς σιτὸ ἔργο του, δὲν εἶναι ἄψυχες μαριονέτες, ἀλλὰ εἶναι ἄνθρωποι μὲ «σάρκα καὶ ὀστᾶ», μὲ σκέψη, καὶ πὸ πολὺ εἶναι ἄνθρωποι μὲ δυνατὰ συναισθήματα. Καὶ ἐπειδὴ ἔχομε νὰ

κάνουμε με πολεμικό έργο, είναι φυσικό τὸ συναίσθημα, πὸ συναντοῦμε σὲ κάθε στιγμή, νὰ εἶναι ὁ φόβος γιὰ τὴ ζωὴ. Στὴ μάχη ὁ φόβος γίνεται περισσότερο μέγας, ὅσο ὁ ἥρωας εἶναι μικρότερος.

Λειτουργικὰ ἡ χρῆση τοῦ φόβου γίνεται: α) Νὰ δηλωθεῖ ἡ διαφορὰ δυναμικότητας δύο ἀντιπάλων. Ὁ μικρὸς ἥρωας πάντα τρομάζει στὴ σύγκρουσή του μετὰ τὸ μεγάλο ἥρωα μετὰ ἀποτέλεσμα τὴ φυγὴ ἢ τὸ θάνατο. β) Νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἀτομικὴ ἢ ἡ παραταξιακὴ φυγὴ, γεγονὸς πὸ θὰ ἐξυπηρετήσῃ στὴν ἐξέλιξη τοῦ γενικοῦ σχεδίου. Ἐδῶ βλέπομε ἰσχυρότερους ἥρωες νὰ τρομάζουν ἀπὸ κατώτερους ἀντιπάλους (Αἴας Τελ. — Ἔκτορας) μετὰ τὴ δικαιολογία πάντοτε ὅτι εἶναι ἡ *Αἴος βουλὴ*, πὸ ἐπιβάλλει τὸ φόβο καὶ ἐπομένως καὶ τὴ φυγὴ. γ) Ἀρκετὲς φορὲς ὁ φόβος χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλωθεῖ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τοῦ ἥρωα. Ἐνας ἐλαφρὸς τραυματισμὸς ἢ ἓνα ἀσήμαντο καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα χτύπημα ἀπὸ τὸν ἀντίπαλο τρομάζει ἓνα μεγάλο ἥρωα. Ὁ φόβος αὐτὸς δὲ χαρακτηρίζει μόνον ἀνθρώπινο τὸν ἥρωα, παράλληλα χρωματίζει τὴν ὅλη ἀναμέτρηση τῶν δύο ἀντιπάλων. Ἔτσι ὁ φόβος τοῦ μεγάλου ἥρωα ὑψώνει τὸ μικρότερο ἀντίπαλό του, ἀλλὰ γιὰ λίγο μόνον, γιὰτὶ ἀμέσως ὁ μέγας ἀντιδρᾷ καὶ ἢ σκοτώνει ἢ φυγαδεύει τὸ μικρὸ ἥρωα. δ) Τέλος τὸ φόβο, ψυχικὸ καθαρὰ στοιχεῖο, ὁ ποιητὴς τὸν ἐκμεταλλεύεται γιὰ νὰ φωτίσῃ ἐσωτερικὰ τοὺς ἥρωές του καὶ νὰ ἀξιολογήσῃ τὸν ψυχικὸ δυναμισμό τους μπροστὰ σὲ κρίσιμες στιγμὲς τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσης τους.

5) Ἡ ὑπεροχὴ στὴ σύγκρουση ἢ στὴ μονομαχία: Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μάχη στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ προσωπικὲς ἀναμετρήσεις τῶν ἠρώων, δηλ. μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ μονομαχίες. Οἱ προσωπικὲς αὐτὲς συγκρούσεις περιγράφονται ἀπὸ τὸν ποιητὴ πότε σύντομα μετὰ δύο τρεῖς στίχους καὶ πότε πλατιὰ μετὰ πολλὰ λεπτομέρειες καὶ μετὰ φάσεις, ὅπου ἡ ὑπεροχὴ παίρνει τέτοιες διακυμάνσεις, πὸ ξαφνιάζει τὸν ἀκροατή.⁶⁹ Ἄν ἐξαιρέσουμε τίς περιπτώσεις, πὸ τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα σὲ μιὰ τέτοια σύγκρουση δίνει καθαρὰ τὴ διαβάθμιση τῶν δύο ἠρώων (τὸ σκοτωμὸ τοῦ μικροτέρου), ἔχομε καὶ συγκρούσεις, ὅπου ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται ἢ ἀπὸ τὰ διάφορα ἐπιτυχῆ χτυπήματά του ἢ ἀπὸ ἄλλα ψυχολογικὰ στοιχεῖα, πὸ ἐμφανίζει τὴ στιγμή ἐκείνη. Ἔτσι τὸ τρύπημα τῆς ἀσπίδας ἢ τοῦ θώρακα, χωρὶς βέβαια τὸ θάνατο ἢ τὸ πλήγωμα τοῦ ἥρωα, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸ ἀποτυχημένον ἢ ἀσθενικὸ χτύπημα τοῦ ἀντιπάλου, εἶναι ἓνα στοιχεῖο ὑπεροχῆς καὶ διαβάθμισης τῶν δύο ἠρώων.

Ἐπίσης διαβαθμιστικὴ ἀξία ἔχει ἀκόμα ἡ ὀρμὴ καὶ τὸ πολεμικὸ φρόνημα, πὸ χαρακτηρίζει τὸν ἥρωα τὴν ὥρα τῆς σύγκρουσης: Ε 277 - 85, Μ 400 - 3, Ρ 605 - 9, Υ 158 - 65, 283 - 87, Φ 139 - 46 κ.ά. Ἐδῶ μποροῦμε νὰ σημειώσουμε ἀκόμα μερικὲς γενικὲς μορφὲς (φόρμουλες),

πού παίρνουν οί πιά πολλές συγκρούσεις μέσα στο έργο: α) ό μικρότερος ήρωας άκοντίζει τον ισχυρότερο αντίπαλό του και φεύγει χωρίς κανένα βέβαια άποτέλεσμα: Ξ 402 - 8, 456 - 64, Χ 289 - 93, β) ό μικρότερος ήρωας χτυπάει πρώτα τον ισχυρότερο με έπιτυχία, πολλές φορές τον τραυματίζει ή τον τρομάζει, αλλά στο τέλος σκοιώνεται ή τρέπεται σε φυγή από το μεγάλο ήρωα: Λ 251 - 60, 434 - 49, Π 477 - 83, Φ 162 - 82, 590 - 97, γ) ό μεγαλύτερος ήρωας σκοτώνει το μικρότερο: Ε 576 - 79, Λ 320 - 21, 489 - 91, Μ 182 - 86, Ξ 511 - 12, Π 399 - 400, Υ 382 - 88, δ) ό μεγαλύτερος ήρωας καταφέρνει σημαντικό χτύπημα στο μικρότερο αντίπαλο, χωρίς όμως και να τον σκοτώνει: Λ 349 - 56, Μ 404 - 8, Ν 190 - 94, Ξ 409 - 21. ε) ό ήρωας άστοχεϊ να χτυπήσει τον αντίπαλό του, αλλά σκοτώνει κάποιον άλλον έχθρο: Θ 300 - 5, Ν 402 - 12, Ξ 487 - 91, Ρ 608 - 9 κ.ά. Άκόμα υπάρχουν αρκετές άλλες παραλλαγές, όπως ό ήρωας πού άστοχεϊ έντελως στο χτύπημά του ή ό μικρότερος αίχμαλωτίζεται ή σφάζεται χωρίς αντίσταση από το μεγαλύτερο κ.ά.⁷⁰

Πέρα όμως από τις προσωπικές συγκρούσεις των ήρώων στο πεδίο της μάχης, έχουμε και τις μονομαχίες. "Όταν λέμε μονομαχία έδω, έννοούμε την επίσημη άναμέτρηση δύο σπουδαίων ήρώων, πού διαλέχτηκαν ή προσφέρθηκαν να αντιπροσωπεύσουν σε άγώνα ως το θάνατο τις δύο παρατάξεις τους. Μια τέλεια μονομαχία⁷¹ είναι απόλυτα αντικειμενικό κριτήριο για τη σύγκριση και κλιμάκωση δύο ήρώων, γιατί δίνει πάντοτε τη νίκη και την ύπεροχή σ' έναν από τους δύο μονομάχους. Ή αντιπροσωπευτική αυτή άναμέτρηση, πράξη καθαρά ήρωϊκή, έξυπηρετούσε στη λύση της διαμάχης δύο λαών ή χάριζε τη νίκη σε έναν από τους δυο αντιμαχόμενους στρατούς. Στην Ήλιάδα έχουμε δυο μόνο επίσημες μονομαχίες: του Μενέλαου με τον Πάρη (Γ 340 - 82) και του Έκτορα με τον Αϊαντα τον Τελ. (Η 37 - 322). Πρέπει όμως να παρατηρήσουμε ότι καμιά από τις δύο αυτές μονομαχίες δε φθάνει σε τελικό άποτέλεσμα και ξεκάθαρη νίκη του ενός· δηλ. και στις δυο περιπτώσεις δε σκοτώνεται ό ένας από τους δυο μονομάχους, πού επιβάλλει το τελικό άποτέλεσμα της μονομαχίας. Στην πρώτη περίπτωση ό Πάρης σώζεται από την Άφροδίτη και στην άλλη διακόπτεται ή μονομαχία, γιατί φθάνει ή θεϊκή νύχια. Κι έτσι όμως, χωρίς το τελικό άποτέλεσμα, ό ποιητής έχει την τέχνη του να ύποδηλώσει τους ήρωες, πού θέλει ύπερτερους. Είναι εύκολο ό άκροατής από την περιγραφή της άτέλειωτης μονομαχίας να διακρίνει το νικητή, μια και ό ποιητής δεσμεύεται από την παράδοση να τον άνακηρύξει επίσημα με το φόνο του αντίπαλου του.

Ή ύπεροχή στη σύγκρουση, και έπομένως ή διαβάθμιση δύο ήρώων στο πεδίο της μάχης, καθώς δίνεται με μια περιγραφή φάσεων και λεπτομερειών, βοηθάει λειτουργικά: α) να δημιουργηθεί το ένδιαφέρον

του άκροατή και ή άγωνία του για τήν έκβαση τής αναμέτρησης, β) ή σύγκρουση με τίς έναλλασσόμενες φάσεις ύπεροχής ή ύστέρησης, έξαίρει καί τούς δυό συγκρουόμενους ήρωες και ιδιαίτερα στο τέλος τόν ήρωα για τόν όποιο ένδιαφέρεται ό ποιητής, γ) ή ύπεροχή στη σύγκρουση με τίς διακυμάνσεις της ζωντανεύει τήν άγρια εικόνα τής μάχης και με τίς λεπτομέρειές της φωτίζει τή σωματική προσπάθεια και τήν ψυχική άγωνία του πολεμιστή, και δ) ή σύγκρουση, καθώς είναι τό βασικό μέσο τής ήρωϊκής ποίησης για τήν αναπαράσταση του πολέμου και τών μαχών, δίνει τήν εύκαιρία στον ποιητή να διαβαθμίσει τούς ήρωές του με τό πλέον άντικειμενικό και ήρωϊκό κριτήριο, τήν πολεμική ικανότητα, τήν καθαρή παλικαριά.

Σχετικά πάλι με τίς δύο επίσημες μονομαχίες μέσα στην Ίλιάδα, άν είναι λίγες ή πολλές, για ένα έπικό έργο με τόσο μήκος, θα ήταν δύσκολο να άπαντήσουμε. Ωστόσο, άν σκεφθοΰμε ότι τό έργο του Όμήρου είναι ένα όλιγοήμερο έπεισόδιο από τόν δεκάχρονο τρωϊκό πόλεμο, τότε λογικά θα δικαιολογούσαμε μόνο τή δεύτερη, του Έκτορα με τόν Αϊαντα. Άλλά ή έπινόηση τών δύο μονομαχιών έξυπηρετεί στο έργο ειδικούς σκοπούς, ή κάθε μιá ξεχωριστούς. Έτσι, πέρα από τό γεγονός ότι οι δύο μονομαχίες μάς δίνουν τό ήρωϊκό κλίμα του έργου — έπος χωρίς επίσημη μονομαχία θα ήταν κάτι άσυνήθιστο —, ή κάθε μιá σχεδιάστηκε από τόν ποιητή για τούς δικούς της λόγους, που θα δοΰμε άμέσως.

Η πρώτη μέσα στο έργο μονομαχία του Πάρη με τό Μενέλαο (Γ 340 - 82) βρίσκεται τοποθειημένη σχεδόν στην άρχή του έργου. Άς δοΰμε τί κερδίζει ό ποιητής από τήν έπινόησή της: α) Καθώς ή μονομαχία γίνεται, πριν άρχίσουν οι μεγάλες μάχες, ό ποιητής κατορθώνει να μάς δημιουργήσει τήν αίσθηση ότι παρακολουθοΰμε τό μεγάλο τρωϊκό πόλεμο από τήν έναρξή του, μιá και αύτή ή μονομαχία μόνο στην άρχή του πολέμου θα ταίριαζε να γίνει. β) Έξυπηρετείται ή ήρωϊκή αντίληψη ότι ή λύση μιáς διαφορής δύο άντιπάλων έπιβάλλεται να γίνει με μιá προσωπική αναμέτρηση. Κοινός τόπος στο έπος να λύνεται ή άντιδικία με μονομαχία είτε τών άμεσα ένδιαφερομένων ήρώων είτε τών ισχυροτέρων τών δύο παρατάξεων. γ) Με τήν εμφάνιση στη μονομαχία τών δύο άντιδίκων ήρώων πετυχαίνει να μάς θυμίσει ό ποιητής τήν αίτία του πολέμου και γενικότερα τήν προΐστορία τής Ίλιάδας. δ) Με τή λεπτομερειακή παρουσίαση τής διαδικασίας, που παίρνει ή μονομαχία, έχει τήν εύκαιρία ό ποιητής να μάς γνωρίσει από τήν άρχή κιόλας με ένα πληθος από τούς πιο σπουδαίους ήρωες του έργου, και ιδιαίτερα τούς άρχηγούς τών παρατάξεων Άγαμέμνονα και Πρίαμο, και ε) Τέλος με τή μονομαχία ό ποιητής διαβαθμίζει τούς δύο άντιπά-

λους ήρωες, και μάλιστα, θα λέγαμε, κατά έναν τρόπο δικαιοκρατικό, χωρίς όμως να μπορεί να κρατήσει εξαιτίας της παράδοσης το τελικό αποτέλεσμα για το νικητή. Υπερέχει στη μονομαχία ο άδικημένος Μενέλαος, αλλά ο ήττημένος Πάρης δεν πληρώνει. Τιμωρία του άρπαγα μόνο ή ήττα και η ντροπή του δειλού κι ανάξιου.

Η δεύτερη πάλι μονομαχία, του Έκτορα με τον Αϊαντα τον Τελ. (Η 33 - 322), σκοπεύει ουσιαστικά να παρουσιάσει το μεγάλο αντίπαλο του Άχιλλέα, τον Έκτορα. Η μονομαχία τοποθετείται στο μέρος εκείνο του έργου, όπου πρόκειται να παρουσιαστεί άμέσως πιο κάτω η υπεροχή και η νίκη των Τρώων στο πεδίο της μάχης. Οι Τρώες δικαιολογημένα μπορούν να νικήσουν τους Άχαιούς με τον Έκτορα άρχηγό τους, έναν ήρωα που μπορεί να προκαλέσει όλους τους μεγάλους Άχαιούς, τώρα που απουσιάζει ο Άχιλλέας, και που μπορεί να σταθεί άκόμα αντίκρου στο μεγάλο Αϊαντα, τον πιο γενναίο Άχαιο ύστερα από τον Άχιλλέα. Όλα αυτά βέβαια εντάσσονται μέσα στο σχέδιο και τη *βουλή* του Δία ή καλύτερα στο γενικό σχέδιο του ποιητή. Σημασία έχει ότι μ' αυτήν τη μονομαχία ο ποιητής πετυχαίνει: α) Να μας δείξει έναν ψυχωμένο Έκτορα, το πρώτο παλικάρι της τρωϊκής παράταξης, β) Να ύψώσει τον Έκτορα αξιολογικά στο ανάστημα του Αϊαντα, ήρωα άγνωστης από την παράδοση δόξας. Μολονότι η μονομαχία κλείνει χωρίς συγκεκριμένο αποτέλεσμα — στα σημεία, όπως θα δούμε, υπερέχει ο Αϊας —, ωστόσο ο Έκτορας από την άναμέτρηση αυτή βγαίνει κερδισμένος σε προβολή και ήρωϊκή αξία και προετοιμάζεται από τον ποιητή για να σταθεί άργότερα άξιος αντίπαλος του Άχιλλέα. γ) Με την προκλητικότητα του Έκτορα πετυχαίνει ο ποιητής να παρουσιάσει τους μεγάλους Άχαιούς ήρωες φοβισμένους, ώστε στη συνέχεια εύλογα να τρομάζουν και να υποχωρούν στις επιθέσεις του. Ύστερα από τη μονομαχία αυτή ο Έκτορας επιβάλλεται στην κοινή γνώμη των δύο αντιπάλων παρατάξεων, ως ο ήρωας, που δύσκολα μπορούν να τον άναχαιτίσουν και οι πιο μεγάλοι Άχαιοι ήρωες, όσο λείπει από τον πόλεμο ο Άχιλλέας. δ) Με την επιλογή του Αϊαντα ως αντιπάλου του Έκτορα στη μονομαχία προοικονομεί ο ποιητής τη συνεχή πάλη στα έπόμενα έπεισόδια των δύο αυτών ήρώων, ως τη στιγμή που θα βγει στον πόλεμο ο Άχιλλέας, και ε) Τέλος η μονομαχία και χωρίς τελικό αποτέλεσμα — αυτό δεν το επέτρεπε η υπόθεση του έργου — διαβαθμίζει τους δύο ήρωες. Ο ποιητής στη λεπτομερειακή περιγραφή της άναμέτρησης, όπως θα δούμε στο τέταρτο κεφάλαιο, άφήνει να διαφανεί από τις άντιδράσεις και τις ένεργειες των ήρώων η υπεροχή του Αϊαντα.

6) **Ἡ σωτήρια θεϊκή επέμβαση:** Ἐνα κριτήριο διαβάθμισης, πού προκύπτει ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, εἶναι ἡ σωτήρια θεϊκὴ επέμβαση σὲ στιγμές, πού ἕνας ἥρωας κινδυνεύει νὰ σκοτωθεῖ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του.⁷² Ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς ἦταν ὑποχρεωμένος καὶ ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τὴν πλοκὴ τοῦ ἔργου τοῦ νὰ κρατήσῃ ζωντανούς ὅλους τοὺς μεγάλους ἥρωες, γιὰ νὰ πετύχει τὴ διαβάθμισή τους ἐπινόησε ὡς λύση στὶς ἀναμετρήσεις τους στὸ πεδίο τῆς μάχης τὴ σωτήρια επέμβαση κάποιου θεοῦ, πράξη πού θυμίζει ἀκόμα μαγικὴ ποίηση. Τὸ κριτήριο τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀντικειμενικό, τὴ στιγμὴ πού γιὰ τὸν ποιητὴ, χωρὶς τὴ θεϊκὴ ἐνέργεια, ὁ θάνατος τοῦ ἑνὸς ἥρωα θὰ ἦταν σίγουρος. Ἀξίζει ὡστόσο νὰ σημειώσουμε ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ ἥρωες, πού κινδυνεύουν ἅμεσα καὶ σώζονται ἀπὸ τοὺς θεούς, εἶναι Τρῶες. Συναντοῦμε δεκατέσσερις περιπτώσεις: στὶς δώδεκα εἶναι μεγάλοι ἥρωες Τρῶες καὶ στὶς δυὸ μόνο Ἀχαιοί. Ἀναλυτικὰ σημειώνομε: α) ὁ θεὸς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ μάχη τὸν ἥρωα, πού κινδυνεύει (6 περιπτώσεις): Τὸν Ἑκτορα Υ 441-44, τὸν Αἰνεΐα Υ 288-325, Ε 311-18, 432-46, τὸν Πάρη Γ 369-81, τὸν Ἀγήνορα Φ 595-97, καὶ β) Ὁ θεὸς κάνει τὸ κοντάρι ἢ τὸ τόξο νὰ ἀστοχήσῃ, ἢ τὸ χτύπημα ἀκίνδυνο, ἢ ματαιώνει τὴν ἐνέργεια τοῦ ἥρωα (8 περιπτώσεις): ἔτσι σώζεται ὁ Ἑκτορας 4 φορές: Θ 309-11, Η 268-72, Λ 349-56, Ο 458-65· ὁ Πολυδάμας μία: Ο 520-22· ὁ Σαρπηδόνας μία: Μ 400-3· ὁ Ὀδυσσεύς μία: Λ 435-38 καὶ ὁ Ἀγαμέμνωνας μία: Α 188-214. Τέλος ἐδῶ δὲ λογαριάζομε τὴν περιπέτεια τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τὸ θεὸ ποταμὸ Σκάμανδρο (Φ 328-84) καὶ τοῦ Διομήδη μὲ τὸν Ἄρη (Ε 826-31), ὅπου ἔχομε σύγκρουση ἑνὸς θνητοῦ μὲ ἕνα θεὸ καὶ ἦταν φυσικὸ μόνο μιὰ θεϊκὴ επέμβαση νὰ σώσει τοὺς ἥρωες.

Τὸ γλύτωμα τοῦ ἥρωα ἀπὸ ἕνα θεό, στοιχεῖο μαγικὸ καὶ πρόδρομος τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ τοῦ δράματος, λειτουργικὰ βοηθᾷ τὸν ποιητὴ: α) νὰ ἐπινοεῖ καὶ νὰ στήνῃ δραματικὲς συγκρούσεις μεγάλων παραδοσιακῶν ἡρώων, χωρὶς νὰ θρῖσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ σκοτώσῃ κανένα. Μὲ τὴ σωτήρια επέμβαση τῶν θεῶν ὁ ποιητὴς τοὺς ἥρωες, πού ἡ παράδοση δὲν ἐπιτρέπει νὰ φονευθοῦν, μπορεῖ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ ὡς τὸν ἔσχατο κίνδυνο καὶ μὲ τὴ θεϊκὴ επέμβαση τοὺς κρατᾷ στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴ δράση τους καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα τοῦ, ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ παράδοση, β) νὰ διαβαθμίζει στὸ πεδίο τῆς μάχης ἀντιπάλους ἥρωες μὲ θεϊκὴ ἐπικύρωση, γιὰτὶ ἡ θεϊκὴ επέμβαση οὐσιαστικὰ βεβαιώνει καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ νικητῆ καὶ τὴν κατωτερότητα τοῦ ἥρωα, πού κινδυνεύει. Γιὰ τὸ νικητὴ ἥρωα δὲ μειώνεται ἡ ἀξία του, πού δὲ σκοτώνει τὸν ἀντίπαλό του, μιὰ καὶ οἱ θεοὶ εἶναι, πού τὸν ἐμποδίζουν. γ) Ἀκόμα ἡ σωτήρια θεϊκὴ επέμβαση εἶναι ἕνα μέσο, πού βγάζει τὸν ποιητὴ ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο, πού φθάνει πολλὰς φορές, καθὼς ὀδηγεῖ τὰ ἐπεισόδια τοῦ ἔργου σὲ ἀκρατεῖς καταστάσεις γιὰ νὰ ἐντυπωσιάσῃ καὶ

νά ξυπνήσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατῆ.

Γιὰ παράδειγμα ἀναφέρουμε τὸ ἐπεισόδιο τῆς σύγκρουσης τοῦ Αἰνεΐα μὲ τὸν Ἀχιλλέα (Υ 95-350). Ὁ Αἰνεΐας, ἰσάξιο μὲ τὸν Ἔκτορα παλικάρι τῆς τρωϊκῆς παράταξης, δὲν ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὴν παράδοση νὰ σκοτωθεῖ. Ὁ Ἀχιλλέας πάλι πρέπει νὰ στηθεῖ πρῶτος στὴν παλικαριά μέσα στὴν Ἰλιάδα καὶ ἐπομένως ψηλότερα καὶ ἀπὸ τὸν Αἰνεΐα. Ἡ καλύτερη λύση ἦταν μιὰ ἀναμέτρηση τῶν δύο ἡρώων στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἡ σύγκρουση καὶ τὸν ἀκροατὴ ἐντυπωσιάζει καὶ κρατᾷ σὲ ἀγωνία γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ τὸν Ἀχιλλέα ὑψώνει, καθὼς στὸ τέλος τὸν παρουσιάζει ἕτοιμο νὰ σκοτώσει τὸν Αἰνεΐα. Ἡ σωτήρια γιὰ τὸν Αἰνεΐα ἐπέμβαση τοῦ Ποσειδῶνα δὲ μειώνει καθόλου τὸν Ἀχιλλέα. Ὁ Αἰνεΐας γλύτωσε βέβαια, γιατί τὸ θέλει ἡ παράδοση, ὁ ποιητὴς ὅμως πέτυχε νὰ τὸν στήσει ἀξιολογικὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα.

Στὸ ἐρώτημα: γιατί ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὴ θεϊκὴ ἐπέμβαση, τὸ μαγικὸ αὐτὸ κατάλοιπο, γιὰ τὴ σωτηρία σχεδὸν μόνο Τρώων, θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀπαντήσουμε. Ἴσως νὰ ὑποχρεώθηκε ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν προσωρινὴ μεταβολὴ τῆς παράδοσης, ποὺ ἐπιχείρησε νὰ κάνει βάζοντας τοὺς Τρῶες γιὰ λίγο νὰ νικοῦν τοὺς Ἀχαιοὺς. Τοὺς ἰσχυρότερους ἀπὸ τὴν παράδοση Ἀχαιοὺς δὲν μποροῦσε ὁ Ὅμηρος στίς προσωπικὲς τοὺς συγκρούσεις μὲ τοὺς μεγάλους Τρῶες νὰ τοὺς ταπεινώσει καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος καὶ τοὺς Τρῶες ἤθελε νὰ ἐξάρει, χωρὶς νὰ μπορεῖ καὶ νὰ τοὺς σκοτώσει. Ἔτσι τὸ παραμυθικὸ αὐτὸ στοιχεῖο τῆς σωτήριας θεϊκῆς ἐπέμβασης ἔδινε τὴν εὐκαιρία στὸν ποιητὴ νὰ ὀδηγεῖ τίς ἀναμετρήσεις τῶν Τρώων, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὴν παράδοση, σὲ τολμηρὲς φάσεις καὶ μεγάλους κινδύνους, ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο τῶν ὁποίων μόνο μιὰ ὑπεράνθρωπη ἐνέργεια θὰ τοὺς ἐβγαζε ἀσφαλεῖς. Οἱ θεϊκὲς πάλι ἐπεμβάσεις μέσα στὴν Ἰλιάδα δὲν φαίνονταν καθόλου ἀφύσικες, καθὼς οἱ θεοὶ ἔξανθρωπισμένοι ἔχουν κατεβεῖ στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ χωρισμένοι κι αὐτοὶ σὲ δυὸ ἀντίστοιχες παρατάξεις ἀγωνίζονται ἀνάμεσα στοὺς θνητοὺς βοηθώντας τοὺς στίς δύσκολες στιγμές.

7) Ἡ νίκη τοῦ ἥρωα στοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνες: Ἡ νίκη στοὺς ἀγῶνες ἀποτελεῖ κι αὐτὴ ἓνα χειροπιαστὸ σημάδι τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα ἀνάμεσα στοὺς ὁμοίους του καὶ γενικὰ στὸ πλῆθος.⁷³ Τὸ κάθε ἀγώνισμα ἀπαιτεῖ καὶ μιὰ ὀρισμένη ἱκανότητα, ποὺ πρέπει νὰ ἔχει ὁ ἥρωας σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ γιὰ νὰ διακριθεῖ. Οἱ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τίς ἱκανότητες αὐτὲς ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ κεῖνες, ποὺ χρειάζεται ὁ ἥρωας στὸ πεδίο τῆς μάχης, ἢ εἶναι οἱ ἴδιες ποὺ τὸν δοξάζουν καὶ στὸν πόλεμο. Ἔτσι ἡ ἐπιδεξιότητα τοῦ κονταριστῆ (Ψ 802-6), ἡ ἱκανότητα τοῦ καλοῦ ἀκοντιστῆ (Ψ 884-891) καὶ ἡ τοξευτικὴ ἱκανότητα (Ψ 850-58) κατὰ πρῶτο λόγο καὶ κατὰ δεύτερο ἡ ταχύτητα τῶν ποδιῶν (Ψ 740-52) καὶ ἡ

άρμαιηλαική ικανότητα (Ψ 262 - 87) είναι οι βασικές ιδιότητες του πολεμιστή ήρωα. Ίκανότητες πάλι, που ξεχωρίζουν τὸν ἥρωα σιὸς ἀγῶνες, ἀλλὰ δὲν τὸν βοηθοῦν ἄμεσα σιὸν πόλεμο εἶναι τοῦ παλαισιτῆ (Ψ 700 - 707), τοῦ πυγμάχου (Ψ 651 - 63), τοῦ δισκοβόλου (Ψ 826 - 35). Ὅμως ὅλες μαζί αὐτὲς οἱ ικανότητες εἶναι μόρια καὶ στοιχεῖα, που συγκροτοῦν γενικότερα τὴν προσωπικότητα τοῦ ἥρωα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κάθε διαβάθμιση, που προκύπτει ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν ἡρώων μὲ βάση μιὰ ἀπὸ τίς ικανότητες αὐτὲς, εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐργασία μας. Ἐπειδὴ ἀγῶνες ἔχομε μόνο σιὸς Ἀχαιοῦς, ὁ τρόπος αὐτὸς διαβάθμισης περιορίζεται ἀνάμεσα σιὸς ἥρωες τῆς ἀκαϊκῆς παράταξης. Κι ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι σὲ μερικὰ ἀγωνίσματα τὸ ἀποτέλεσμα παραμένει ἀμφίβολο. Ἄλλοτε πάλι φαίνεται ὁ σκόπιμος «βιασμιὸς» ἀπὸ μέρος τοῦ ποιητῆ σιὴ σειρά τῆς κατὰταξης τῶν ἡρώων. Δὲν κρατᾶει δηλ. τὴν ἀρχή: νικάει ὁ πὸς δυνατός.

Δὲν εἶναι τοῦ θέματός μας νὰ ἐξετάσουμε, ἂν οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, που συναντοῦμε σιὴν Ἰλιάδα, εἶναι κάτι που τὸ ἐπέβαλε σιὸν Ὅμηρο ἢ τρωϊκὴ παράδοση ἢ εἶναι δική του καινοτομία. Ἐμεῖς θὰ ἀναφερθοῦμε μόνο σιὴ λειτουργικὴ τους σημασία, σὲ τί δηλ. ἐξυπηρετοῦν τὸν ποιητὴ γενικότερα οἱ ἀγῶνες καὶ εἰδικότερα οἱ νίκες τῶν ἡρώων. Ἐχομε ἀναφέρει σιὸς πρῶτο κεφάλαιο (βλ. σ. 14) ὅτι ἔνας ἀπὸ τοὺς χώρους, ὅπου ὁ ἥρωας κερδίζει τὴ δόξα, που ἐπίμονα σιὴ ζωή του ἐπιδιώκει, εἶναι καὶ οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες σιὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης. Ἡ νίκη σιὸς ἀγῶνες αὐτοὺς εἶναι ἐξίσου ποθητὴ ὡς πηγὴ καὶ αἰτία τῆς δόξας, ὅσο καὶ ἡ νίκη σιὸν πόλεμο. Ὁ Ὅμηρος σιὴν Ἰλιάδα του μὲ τὸ σκοτωμὸ τοῦ Ἑκτορα — καλύτερα θὰ λέγαμε, μὲ τὴν ἔξοδο τοῦ Ἀχιλλέα σιὸν πόλεμο — ἔκλεισε τὸ κεφάλαιο τῆς πολεμικῆς δράσης τῶν Ἀχαιῶν. Ὡστόσο θέλησε, προτοῦ τελειώσει τὸ ἔργο του, νὰ μᾶς παρουσιάσει μιὰ ἀκόμα φορὰ τοὺς ἥρωες βασιλιάδες τῶν Ἀχαιῶν καὶ τοὺς μεγάλους θεράποντές τους νὰ ἀγωνίζονται καὶ πάλι γιὰ τὴν κατὰκτηση τῆς δόξας, σιὸς στάδιο ἰώρα καὶ ὄχι πὰ σιὸς πεδίο τῆς μάχης. Ἐτοι ἡ διοργάνωση τῶν ἀγῶνων δὲν ὑπηρετεῖ μόνο τὴν ἐπιβαλλόμενη ἀπὸ τὴν παράδοση ἀπόδοση τιμῶν σιὸς μεγάλο νεκρὸ ἥρωα, τὸν Πάτροκλο, ἀλλὰ δίνει καὶ τὴν εὐκαιρία σιὸν ποιητὴ σιὸς τέλος τοῦ ἔργου του νὰ ἐμφανίσει καὶ πάλι τοὺς ἥρωες νικητὲς τοῦ πολέμου σὲ μιὰ ἐπίδειξη τῶν μεγάλων ικανοτήτων τους. Ἀκόμα οἱ ἀγῶνες καὶ ἡ ἐπιδίωξη αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς δόξας, ὕστερα ἀπὸ ἕναν τρομακτικὰ φονικὸ πόλεμο, μᾶς φέρνει μακριὰ σὲ ἐποχὲς εἰρηνικὲς, ὅπου ἡ ἡρωϊκὴ ζωὴ χρωματίζεται ἀπὸ μιὰ ἄμιλλα μὲ περισσότερη ἀνθρωπιά καὶ εὐγένεια. Γιὰ τὸν ἀκροατὴ οἱ ἀγῶνες τοῦτοι εἶναι ἕνα χαλάρωμα σιὴν ψυχικὴ του ἔνταση, μιὰ εὐχάριστη ἀνάπαυλα μὲ τὰ εὐτράπελα ἐπεισόδια καὶ τὰ ἀπροσδόκητα ἀποτελέσματα τῶν ἀγῶνων. Οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες καὶ ἡ ἐπιτροφή τοῦ νεκροῦ

Ἔκτορα, πὺ κλείουν τὸ ἔργο, θὰ λέγαμε ὅτι φέρνουν στὴν ψυχὴ τοῦ ἀκροατῆ τὴν «κάθαρση» ἀπὸ ἓνα σκληρὸ πολεμικὸ δρᾶμα πὺ παρακολούθησε.

Εἰδικότερα γιὰ τὶς νίκες σιτοῦς ἀγῶνες θὰ μπορούσαμε νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν κρατᾶει τὴν ἠρωϊκὴ ἀρχή: νικάει ὁ πὺ δυνατός. Στὶς πὺ πολλές περιπτώσεις ὁ Ὅμηρος χαρίζει τὴ νίκη ἢ διαμορφώνει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγωνίσματος ἔτσι, πὺ νὰ προκαλέσει τὴν ἐκπληξή, νὰ αἰφνιδιάσει τοὺς Ἀχαιοὺς, ἢ καλύτερα τοὺς ἀκροατὲς του. Θὰ λέγαμε ὅτι ὁ ποιητὴς ἐδῶ «παίζει» μὲ τοὺς ἥρωές του· χαλώνει τὴ συνέπεια στὴ διαγραφή τους. Ἐδῶ εἶναι περισσότερο ἐλεύθερος ἀπ' ὅ,τι σιτὸν πόλεμο. Στὴ μάχη ὁ ποιητὴς εἶναι ἀναγκασμένος νὰ διαβαθμίσει δυὸ ἐχθροὺς ἀντιπάλους· περιθώρια δὲν ὑπάρχουν, νικάει ὁ πὺ γενναῖος καὶ ἢ σκοιώνει τὸν ἀντίμαχό του ἢ τὸν ὑποχρεώνει νὰ ὑποχωρήσει τρομαγμένος. Σιτοῦς ἀγῶνες οἱ ἀντίπαλοι εἶναι φίλοι, ἀνήκουν στὴν ἴδια παράταξη καὶ οἱ ἰκανότητες τῶν μεγάλων ἠρώων εἶναι γνωστές· ἐξάλλου οἱ μάχες, πὺ προηγήθηκαν, ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀξιόσυνη τῶν μεγάλων. Τώρα, ἂν ὁ ποιητὴς κάνει καὶ καμιά παραχώρηση σιτοῦς μικρότερους ἥρωες, δὲ μειώνεται ἡ ἀξία τῶν μεγάλων. Ἔτσι ὁ ποιητὴς μὲ τὴ σκόπιμη αὐτὴ μικροασυνέπεια πετυχαίνει νὰ ξαφνιασθεῖ μὲ τὸ ἀπροσδόκητο καὶ νὰ φαιδρύνει τὴν ἀτιμόσφαιρα. Παράλληλα ὁ ποιητὴς μὲ τὶς μικροπαραχωρήσεις αὐτὲς δοξάζει καὶ μερικὸς μικρότερους ἥρωες, πὺ δὲν ἀκούστηκαν πολὺ ἢ καὶ καθόλου σιτὶς μάχες.

Κάτι, πὺ παραξενεύει σ' αὐτὲς τὶς παραχωρήσεις τοῦ ποιητῆ, εἶναι ὅτι οἱ πὺ πολλές γίνονται σὲ θάρος τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελαμώνιου. Ὁ μεγάλος αὐτὸς ἥρωας, ἐνῶ παίρνει μέρος σὲ πολλὰ ἀγωνίσματα, δὲν κερδίζει ξεκάθαρα καμιά νίκη· νικιέται ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν Πολυπίτη, ἥρωα ἀσήμαντης δράσης μέσα σιτὸ ἔργο. Μιὰ ἀπάντηση ἴσως θὰ ἦταν: τί χρειαζόταν νὰ δοξάσει πὺ πολὺ τὸν Αἴαντα ὁ ποιητὴς, τὴ στιγμή, πὺ τὸ μισὸ τραγούδι του τὸ γερμίζει μὲ τὴν πολεμικὴ δράση αὐτοῦ τοῦ ἥρωα; Μήπως, ὅσο ἔλειπε ὁ Ἀχιλλέας, τὸν Αἴαντα δὲν καλοῦσαν μὲ ἀγωνία ὅλοι οἱ Ἀχαιοί, γιὰ νὰ τοὺς σώσει ἀπὸ τὸν Ἔκτορα; Ἀκόμα αὐτὸν δὲν διάλεξαν οἱ Ἀχαιοὶ ἀνάμεσα σιτοῦς ἥρωες γιὰ νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν προκλητικὸ Ἔκτορα; Ἐρεῖ λοιπὸν ὁ ποιητὴς ὅτι ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Αἴαντα δὲ μειώνεται μὲ τὶς μικροπαραχωρήσεις αὐτὲς, πὺ κάνει σιτοῦς ἀγῶνες, γιὰ νὰ προβάλλει καὶ μικρότερους ἥρωες.

Τελειώνοντας παρατηροῦμε ἀκόμα ὅτι πέρα ἀπὸ τὰ γενικὰ αὐτὰ ἀπὸ τὰ πράγματα κριτήρια, πὺ εἶδαμε, πὺ συνδέονται λίγο πολὺ ἄμεσα μὲ τὴν παλικαριά, ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ συγκρίνει τοὺς ἥρωές του χρησιμοποιεῖ ἀκόμα ἓνα πλῆθος ἀπὸ μέσα, ὅπως ἀντικείμενα, ἐπὶ μέρους ἰδιότητες, πράξεις, σκέψεις, γιὰ νὰ μπορέσει μὲ ὅλα αὐτὰ ὁ ἀκροατὴς ἔμμεσα νὰ φτάσει σιτὴ διαβάθμιση τῶν ἠρώων. Σημειώνουμε ἐδῶ μερικὰ

τέτοια στοιχεία: η χρήση τῶν μεγάλων ὄπλων (Ο 677-78, ΙΙ 140-42, Σ 192-93, Τ 387-89), τὸ σήκωμα καὶ ρίψιμο μεγάλων λίθων (Ε 302-10, Η 268-72, Θ 321-29, Μ 445-49, Ξ 409-21, Υ 283-91), ἡ ταχύτητα τῶν ποδιῶν (Ν 324-25, ΙΙ 808-9, Ψ 754-57, 789-92), ἡ σῶμα με σῶμα μάχη *αὐτοσσιαδίη* (Ν 321-25), ἡ συμμετοχὴ στὴν ἐνέδρα *λόχον* (Λ 225-28, Ν 275-87), ἡ συμπαράσταση στοὺς συμπολεμιστὲς, ποὺ κινδυνεύουν (Λ 464-72, Μ 343-64, Ρ 120-24, 507-32), ἡ ὑπεράσπιση τῶν συμπολιτῶν (Ζ 262-63, 360-62, ΙΙ 833-36, Χ 106-7, 432-36, 507, Ω 704-6, 729-30), ἡ διανομὴ τῶν λαφύρων (Α 137-39, 165-68), ἡ ἀρχηγία σὲ κάποια ἀποστολὴ (Α 144-47, Κ 217-39) κ.ἄ.. Μὲ τὰ ποικίλα αὐτὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα ὁ ποιητὴς κάνει συγκρίσεις, ποὺ μᾶς εἶναι πολὺ χρήσιμες καὶ διαφωτιστικὲς καὶ βοηθοῦν στὴ γενικὴ κλιμάκωση τῶν ἡρώων. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ καταταχτοῦν σὲ γενικὲς ὁμάδες, θὰ προσπαθοῦμε νὰ τὰ ἐντάσσουμε στοὺς γενικοὺς διαβαθμιστικούς τρόπους, ποὺ ἐκθέσαμε, καὶ κάθε φορὰ θὰ ἐπισημαίνουμε τὸ καθένα καὶ τὴν ἀξία του στὴν ἀνάλυση τῶν χωρίων στὸ τέταρτο κεφάλαιο.

β. Τρόποι ποὺ ἡ κλιμάκωση γίνεται θεωρητικὰ

Μέσα στὸ ἔργο βρίσκουμε ἑκατοντάδες χωρία, ὅπου διατυπώνονται συγκρίσεις καὶ διαβαθμίζονται ἥρωες πότε μὲ τὸ στόμα τῶν ἡρώων τῶν δύο παρατάξεων, πότε ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ πότε ἀπρόσωπα, ἀπὸ τὸν ἴδιο δηλ. τὸν ποιητὴ. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς θεωρητικούς τρόπους διαβάθμισης θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς διακρίνουμε στὶς παρακάτω γενικὲς περιπτώσεις: 1) ἡ πίστη τοῦ ἥρωα στὴν ὑπεροχὴ του, 2) ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, 3) ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα ἀπὸ τοὺς θεοὺς, καὶ 4) ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Ἄς δοῦμε τὴν κάθε περίπτωση χωριστὰ καὶ παράλληλα τὴ λειτουργικὴ τους σημασία μέσα στὸ ἔργο.

1) Ἡ πίστη τοῦ ἥρωα στὴν ὑπεροχὴ του: Πολὺ συχνὰ μέσα στὴν Ἰλιάδα συναντοῦμε ἥρωες νὰ καυχιοῦνται ἢ νὰ ἐκφράζουν μὲ κάποιο τρόπο τὴν ὑπεροχὴ τους πότε πρὸς τοὺς ἥρωες τῆς παράταξής τους καὶ πότε πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τους. Εἶναι ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς ἡρωϊκῆς ποίησης ἡ καύχησις καὶ ἡ αὐτοπροβολὴ τοῦ ἥρωα, καὶ ἰδιαίτερα μπροστὰ ἀπὸ κάθε σημαντικὴ ἀναμέτρησή του στὸ πεδίο τῆς μάχης. Στὴν περίπτωσι, ποὺ ὁ ἥρωας πιστεύει ὅτι ὑπερέχει ἀπὸ ἥρωες τῆς παράταξής του, διακρίνουμε: α) ἀτομικὴ ὑπεροχὴ, δηλ. ὁ ἥρωας ὑπερέχει προσωπικὰ ἀπὸ ἕναν τῆς παράταξής του (Α 300-3, Μ 247-50), β) γενικὴ ὑπεροχὴ, δηλ. ὁ ἥρωας ὑπερτερεῖ ἀπὸ ὅλους τῆς παράταξής του (ΙΙ 833-36, Ψ 553-54), στὴν περίπτωσι πάλι, ποὺ πιστεύει ὁ ἥρωας ὅτι ὑπερέχει ἀπὸ ἀντιπάλους του, διακρίνουμε ἐπίσης γ) ἀτομικὴ ὑπερο-

χή, ότι ο ήρωας δηλ. υπερέχει προσωπικά από έναν αντίπαλό του (I 352-55, Σ 305-9), και δ) γενική υπεροχή, ότι δηλ. ο ήρωας υπερτερεί από όλους της αντίπαλης παράταξης (Γ 16 - 20 Υ 360 - 63).

Πρέπει όμως εδώ να παρατηρήσουμε ότι η πίστη ενός ήρωα πώς υπερτερεί από άλλον ή άλλους δεν είναι πάντοτε αντικειμενικό κριτήριο κλιμάκωσης. Πολλές φορές είναι μια άπλη καυχησιολογία ή ένας αυτοέπαινος χωρίς ουσιαστική ανταπόκριση. Η καύχηση του ήρωα τότε έχει διαβαθμιστική αξία, όταν από τη συνέχεια των γεγονότων αποδείχνεται αληθινή: όταν δηλ. στην αναμίετηρηση, που ακολουθεί, ο ήρωας σκοτώσει ή τρέψει σε φυγή τον αντίπαλό του. Από τις μεγάλες αυτές καυχησιολογίες (ρήσεις), που βρίσκουμε στο έργο (Ε 218 - 28, 252 - 73, 633 - 46, 648 - 54, Ξ 110 - 32, Υ 200 - 58, Φ 153 - 60), όπου ο ίδιος ο ήρωας αυτοπροβάλλεται με ποικίλα στοιχεία (καιαγωγή, γενιά, παλιά κατορθώματα κ.ά.), εμείς διαλέξαμε στην εργασία μας λίγα μόνο χωρία, που αναφέρονται στις απειλές των ηρώων και που βρίσκουν στο τέλος απόδειξη από τα ίδια τα γεγονότα. Τα χωρία αυτά, απομονωμένα από τις πράξεις που ακολουθούν, μπορούν να θεωρηθούν μόνο ως ένδειξεις για τη διαβάθμιση των ηρώων, που είναι όμως και πάλι χρήσιμες για τη δουλειά μας. Ειδικότερες παρατηρήσεις γι' αυτά θα σημειωθούν στην ανάλυση των χωρίων στο τέταρτο κεφάλαιο.

Η πίστη του ήρωα στην υπεροχή του είναι βασικά το μέσο, που βοηθάει τον ποιητή να μας δώσει το χαρακτήρα και την προσωπικότητα του ήρωα. Η υπεροχή του ήρωα σε πολεμική αρετή ή σε κάποια άλλη επί μέρους ικανότητα δεν κρύβεται στο έπος, αλλά δίνεται φωναχτά με όλα τα μέσα, που διαθέτει ο ποιητής. Τη στιγμή που επιδίωξη του ήρωα είναι η φήμη και η δόξα για την υπεροχή του, είναι φυσικό αυτή η υπεροχή του να προβάλλεται και από τον ίδιο τον ήρωα με έργα και με λόγια. Στους πολύ μεγάλους ήρωες η αυτοπεποίθηση αυτή στην υπεροχή τους έχει οιαθερή ανταπόκριση. "Όλοι σί μικρότεροι παραδέχονται την αρετή αυτών. "Εισι η προσωπική αυτή πίστη του ήρωα στην υπεροχή του, που εκδηλώνεται έντονα σε κάθε περίπτωση, μπορούμε να πούμε ότι είναι ένα μέσο, που βοηθάει τον ποιητή να φωτίσει τον ήρωά του έσωτερικά προβάλλοντας από μέσα προς τα έξω τον κόσμο του. Ακόμα η πίστη αυτή του ήρωα στην ανωτερότητά του γίνεται μέσο στον ποιητή να δημιουργήσει φυσιολογικά τις αντιθέσεις και τις φιλονικίες, τις μονομαχίες και τις συγκρούσεις των μεγάλων ηρώων μέσα στο έργο: 'Αχιλλέα - 'Αγαμέμνονα (Α 103 - 244), Διομήδη - 'Αγαμέμνονα (I 9 - 49), 'Εκτορα - Πολυδάμαντα (Μ 210 - 50), 'Εκτορα - Αΐαντα Τελ. (Η 226 - 43 κ.ά.). Ο καθένας από τους ήρωες αυτούς έχοντας έμπιστοσύνη στην υπεροχή του τολμά να έλθει σε αντίθεση ή να συγκρουστεί με τον αντίπαλό του κι έτσι δημιουργούνται τα μεγάλα έπεισόδια μέσα

σιδὸ ἔργο. Πρέπει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ πίστις τοῦ ἥρωα σὴν ὑπεροχὴ του διευκολύνει οὐσιαστικὰ τὸν ποιητὴ ἀπὸ τῆ μὲν μεριὰ νὰ διαβαθμίζει ἥρωες μέσα σὴν ἴδια παράταξη, πὸ δὲν μπορεῖ ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ τοὺς φέρει ἀντιμέτωπους σὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ κλιμακώνει ἥρωες τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων, χωρὶς νὰ ὑποχρεώνεται νὰ τοὺς παρουσιάσει νὰ συγκρούονται σὸν πόλεμο.

Ἐδῶ θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὶς καυχησιολογίες τῶν ἡρώων, πὸ ἀραδιάζουν, προτοῦ νὰ χτυπηθοῦν ἢ καὶ μετὰ τῆ νίκης τους. Μὲ τοὺς μακροὺς αὐτοὺς λόγους⁷⁴ ἔχομε τὴ γνώμη ὅτι ὁ ποιητὴς πέρα ἀπὸ τὸ νὰ δώσει τὴν πίστις τοῦ ἥρωα σὴν ὑπεροχὴ του ἐξυπηρετεῖ καὶ εἰδικότερους στόχους του. Ἔτσι τὰ παινήματα μποροῦν νὰ τὸν βοηθοῦν: α) νὰ συμπληρώνει μὲ τὶς ἐνθυμήσεις πὸ περιέχουν τὴ ζωὴ τοῦ ἥρωα, β) νὰ πλουτίζει τὴ βασικὴ ἱστορία μὲ ἀπηκῆσεις ἀπὸ παλιότερες ἱστορίες, πὸ χάθηκαν, γ) νὰ χρησιμεύουν ὡς ἕνα εἶδος δράσης τῶν ἡρώων, δ) μὲ τὰ αἰσθήματα, πὸ ἐκφράζουν, βοηθοῦν τὸν ποιητὴ νὰ ξεδιπλώσει τὴν ἱστορία του καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορά της καὶ νὰ τὴν ὑψώσει μὲ ὄλον αὐτὸν τὸν πλοῦτο τῶν στοιχείων, ε) μὲ τὴν προβολὴ τῆς δόξας καὶ τῆς προῖστορίας τῶν δύο ἡρώων ὁ ποιητὴς πετυχαίνει νὰ μᾶς ζωντανέψει τὸ λαϊκὸ τρόπο ψυχολογικοῦ ἐπηρεασμοῦ δύο ἀντιπάλων μπροστὰ ἀπὸ τὴ σύγκρουσή τους, στ) μὲ τὴν προβολὴ αὐτῶν τῶν στοιχείων ὁ ποιητὴς καιροθώνει νὰ προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατοῦ ὅτι θὰ παρακολουθήσει τὴν ἀναμέτρηση δύο μεγάλων ἡρώων, θὰ λέγαμε, τὴ σύγκρουση δύο μεγάλων γενῶν, καὶ ζ) ἡ πιώση τέλος ἢ ἡ φυγὴ τοῦ ἑνός, πὸ θὰ ἀκολουθήσει, ὑμῶν τὸ νικητὴ πὸ πᾶν, τὴ στιγμή πὸ κατέβαλε ἕναν ἴσο φημισμένο καὶ ἀπὸ μεγάλη γενιὰ ἀντίπαλο.

Στὴν Ἰλιάδα παραιροῦμε ὅτι ἡ περίσσια καυχησιολογία γίνεται ἀπὸ ἥρωες πὸ πρόκειται νὰ νικηθοῦν (Αἰνεΐας Υ 178 - 352, Τληπόλεμος Ε 628 - 59, Ἀστεροπαῖος Φ 140 - 83). Οἱ μεγάλοι ἥρωες τὴν πίστις τους σὴν ὑπεροχὴ τους τὴ δείχνουν πὸ πολὺ μὲ τὰ ἔργα τους. Πρωτοστατοῦν στὴ μάχη, πρῶτοι σὴν ἐπίθεση καὶ τελευταῖοι στὴ φυγὴ· βοηθοῦν πρόθυμοι τοὺς μικρότερους ἥρωες, ὅταν ἐκεῖνοι κινδυνεύουν· τέλος ἡ πίστις τους αὐτὴ ἐκδηλώνεται σιαθερὰ σὲ κάθε ἐμφάνισή τους μέσα σὸ ἔργο, ἀκόμα καὶ σὴν περίπιωση, πὸ ὑποχρεώνονται ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ ποιητὴ νὰ ὑποχωρήσουν μπροστὰ σὲ κατώτερούς τους ἀντιπάλους.

2) Ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα ἀπὸ τοὺς ἄλλους: Ὁ τρόπος αὐτὸς διαβάθμισης ἔχει περισσότερη ἀντικειμενικότητα ἀπὸ τὴν πίστις τοῦ ἥρωα σὴν ὑπεροχὴ του. Γιὰ νὰ φτάσει ἕνας ἥρωας, πὸ ἴσα-

νικό του έχει την υπεροχή, στο σημείο να παραδεχτεί στην επιδίωξη της νίκης τον αντίπαλό του, είτε φίλο είτε εχθρό, ανώτερό του, σημαίνει ότι έχει αναμετρήσει τις δυνάμεις του, τις έχει αντισταθμίσει κατά κάποιο τρόπο με τις δυνάμεις του αντιπάλου του και έχει διαπιστώσει την κατωτερότητά του. Στην περίπτωση, που η αναγνώριση προέρχεται από τρίτους, σημαίνει ότι η καθημερινή πράξη έχει δημιουργήσει την κοινή σ' όλους αντίληψη της υπεροχής του ήρωα. Ο δεκάχρονος γύρω από την Τροία άγνων ανέδειξε στη συνείδηση όλων τους μεγάλους ήρωες και η αναγνώριση της υπεροχής ορισμένων φαίνεται να βγαίνει φυσιολογικά από τα ίδια τα γεγονότα.

Θά μπορούσαμε να διακρίνομε σε τέσσερις ομάδες όλες τις περισεως. Αναγνωρίζεται: α) ότι ο ήρωας υπερέχει ή υστερεί από έναν ορισμένο ήρωα της παράταξής του (N 726--28, T 216-19), β) ότι υπερέχει ή υστερεί ο ήρωας από όλους της παράταξής του (E 102-4, Π 271-72, 521-22), γ) ότι ο ήρωας υπερέχει ή υστερεί από έναν της αντίπαλης παράταξης (Π 166-68, Y 434-37), και δ) ότι ο ήρωας υπερέχει ή υστερεί από όλους τους ήρωες της αντίπαλης παράταξης (H 288-89, Y 97-102).

Πρέπει μόνο να σημειώσουμε ότι η αναγνώριση της υπεροχής ή της κατωτερότητας ενός ήρωα στην παράταξη των Αχαιών γίνεται μόνο από ήρωες, ενώ στους Τρῶες η αναγνώριση αυτή εκφράζεται και από άλλα πρόσωπα, όπως γέροντες, γυναίκες και γενικά από το πλήθος των κατοίκων της πόλης. Ίδιαίτερες παρατηρήσεις σημειώνονται στην ανάλυση των χωρίων.

Η λειτουργική πάλι σημασία της αναγνώρισης της υπεροχής ή της κατωτερότητας του ήρωα είναι σημαντική, γιατί βοηθάει τον ποιητή: α) να εξάρει βασικά έναν ήρωα, χωρίς να υποχρεωθεί να τον συγκρίνει με πραγματικά κριτήρια, β) να ιεραρχεί και να κλιμακώνει τους ήρωες μέσα στην ίδια παράταξη, όπου δεν υπάρχει άλλος τρόπος σύγκρισης των ηρώων, με εξαίρεση βέβαια τους αγώνες στην άχαική παράταξη, γ) να αποφεύγει την αναμέτρηση στο πεδίο της μάχης του ήρωα με τους εχθρούς του, και δ) ακόμα η αναγνώριση της υπεροχής ενός αντιπάλου ήρωα έχει σκοπό να προκαλέσει τη φιλοτιμία ενός ή περισσοτέρων ηρώων για να τον αντιμετωπίσουν στη μάχη (I 303-6, P 166-68). Έδώ θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τις περιπτώσεις, όπου ένας ήρωας επιτιμά τους άλλους για την αδράνεια ή τη δειλία τους μπροστά σε ένα γενναίο αντίπαλο. Είναι μια έμμεση αναγνώριση της υπεροχής του αντιπάλου (H 96-102, 121-61, O 485-99, 561-64, Π 422-25 κ.ά.).

3) Η αναγνώριση της υπεροχής του ήρωα από τους θεούς: Μέσα στην Ίλιάδα αρκετές φορές βρίσκομε τους θεούς να διατυπώνουν ρητά

ἢ νὰ ἐκφράζονται ἔτσι, πὺ νὰ φανερώνουν τὴν ὑπεροχὴ ἢ τὴν κατω-
τερότητα ἑνὸς ἥρωα. Τὴ διαβάθμιση αὐτὴ πρέπει νὰ τὴ δεχτοῦμε ὡς
ἀντικειμενική, μὰ καὶ τὸ θεῖο στὸν Ὅμηρο κατέχει πρωταρχικὴ θέση
καὶ εἶναι ποιητικὰ γι' αὐτὸν βασικὴ ρυθμιστικὴ δύναμη.⁷⁵ Οἱ θεοί, γιὰ
τὸν ποιητὴ, γνωρίζουν τὰ ἀνθρώπινα καὶ ἡ γνώμη τους εἶναι ἀλάνθαστη,
ἐνῶ ἡ γνώμη τῶν θνητῶν ἔχει πάντοτε τὴ γῆϊνη ἀδυναμία καὶ ἀβεβαι-
ότητα. Πρέπει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε ὅτι οἱ θεοί, μπορεῖ νὰ εἶναι βέ-
βαια μέσα στὴν Ἰλιάδα κοινοὶ καὶ γιὰ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ γιὰ τοὺς Τρῶες,
ὡστόσο ὅμως, καθὼς εἶναι χωρισμένοι σὲ δύο ὀμάδες καὶ ἡ κάθε μιὰ
βοηθεῖ καὶ μιὰ παράταξη, ὑποχρεώνονται νὰ διαβαθμίσουν τοὺς ἥρωες
μεταξὺ τους.

Κι ἐδῶ διαιροῦμε τίς σχετικὰ λίγες περιπτώσεις σὲ τέσσερις ὀμά-
δες, ὅπως καὶ προηγούμενα· ὁ ἥρωας ὑπερτερεῖ ἢ ὑστερεῖ: α) ἀπὸ ἕναν
τῆς παράταξής του (Π 707-9), β) ἀπὸ ὅλους τῆς παράταξής του (Ε
412-15), γ) ἀπὸ ἕναν ἀντίπαλό του (Υ 332-34), καὶ δ) ἀπὸ ὅλους
τοὺς ἀντιπάλους του (Ω 384-85). Τέλος παρατηροῦμε ὅτι οἱ διαβαθμί-
σεις τῶν θεῶν ἀναφέρονται μόνο σὲ πολὺ μεγάλους ἥρωες.

Ἡ λειτουργικὴ σημασία κι αὐτοῦ τοῦ τρόπου διαβάθμισης εἶναι:
α) ὅτι ἡ ἀλάθητη θεϊκὴ κρίση βοηθεῖ τὸν ποιητὴ νὰ ἀξιολογήσει πὺ
σίγουρα καὶ νὰ ὑψώσει πὺ πολὺ ἕναν ἥρωα. Ἡ ἀνθρώπινη κρίση δὲν
ἔχει τὸ κύρος τῆς θείας κρίσης. β) Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιώντας κριτὴ
ἕνα θεὸ γίνεται πὺ πειστικὸς στὸν ἀκροατὴ, γιὰ νὰ δεχτεῖ χωρὶς ἀμφι-
βολίες τὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων, ὅπως τοῦ τὴν προσφέρει, καὶ γ) οἱ
θεοί, καθὼς μέσα στὴν Ἰλιάδα θεωροῦνται ἐπόπιες καὶ φύλακες ἐκεί-
νων, πὺ ὀρίζει γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο τὸ Πεπρωμένο του (ἡ Μοίρα),⁷⁶
χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν ποιητὴ ὡς βασικὸ ρυθμιστικὸ μέσο στὴν ἐξέ-
λιξη, τὴν πλοκὴ καὶ τὴ λύση τῶν ἐπεισοδίων του, πὺ ἐπινοεῖ. Ἔτσι
καὶ στὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων χρησιμοποιώντας ὁ ποιητὴς τοὺς θεοὺς
δικαιολογεῖ πολλὰς φορὰς τὴν προτίμησή του γιὰ τὴ θέση, πὺ δίνει σ'
ἕναν ἥρωα μέσα στὴ γενικὴ κλιμάκωση, ὅσο βέβαια τοῦ ἐπιτρέπει ἡ
παράδοση (Π 707-9, Ρ 201-3, Υ 332-34, 376-78 κ.ά.).

4) Ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα ἀπὸ τὸν ποιητὴ: Ὡς
τελευταῖο θεωρητικὸ τρόπο διαβάθμισης θὰ ἀναφέρουμε τὴ «γνώμη»
τοῦ ποιητῆ, χωρὶς νὰ ξεχνᾶμε τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ πίσω ἀπὸ ὅλα, ὅσα
ὡς τώρα ἐξετάσαμε, κρύβεται πάντοτε ὁ ποιητὴς μὲ τὸ σχέδιό του καὶ
τὸ σκοπὸ του, ὅσο εἶναι βέβαια ἐλεύθερος ἀπὸ τὴν παράδοση. Ὡστόσο,
ὅταν λέμε ἐδῶ «γνώμη» τοῦ ποιητῆ, ἐννοοῦμε ἐκεῖνο, πὺ δὲν διατυ-
πώνεται ὡς λόγος καὶ σκέψη τῶν προσώπων τοῦ ἔργου, ἀλλὰ δίνεται
«ἀπρόσωπα» ἀπὸ τὸν ποιητὴ, καθὼς ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα καὶ ὑποχρε-

ώνεται να συσχετίσει τους ήρωές του. Ἀκόμα δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές, πού ὁ ποιητής συλλαμβάνεται μέσα στό ἔργο νά μιλάει ἐντελῶς προσωπικά, μολονότι λέμε ὅτι ἡ ἡρωϊκή ποίηση εἶναι ἀπρόσωπη καί ἀντικειμενική (βλ. σ. 13).

Μέσα στήν Ἰλιάδα βρίσκομε ἄλλοτε ἐκφράσεις, πού διαβαθμίζουν σταθερά ὀρισμένους ἥρωες, καί ἄλλοτε περιγραφές γεγονότων, πού ἐπιτρέπουν στόν ἀκροατή νά κάνει μόνος του τή διαβάθμιση τῶν ἡρώων. Ἀπό τή δεύτερη περίπτωση, τίς περιγραφές, ἔχομε ξεχωρίσει ὡς τώρα: τὸ σκοτωμῖό, τὸν τραυματισμῖό, τή φυγή, τὸ φόβο κ.ἄ., ὡς ἰδιαίτερους τρόπους διαβάθμισης. Ἐδῶ μένει νά ἐξετάσουμε τήν πρώτη περίπτωση, τίς διαβαθμίσεις ἡρώων, πού ὁ ποιητής διατυπώνει ἀπρόσωπα καί ἄμεσα, κι αὐτές μπορούμε νά τίς διακρίνομε σέ τέσσερις ὁμάδες: ὁ ποιητής διαβαθμίζει τὸν ἥρωα ὑπέρτερο ἢ κατώτερο: α) ἀπὸ ἕναν τῆς παράταξής του (Β 527 - 29, Σ 249 - 52), β) ἀπὸ ὅλους τῆς παράταξής του (Γ 768 - 69, Λ 295 - 98), γ) ἀπὸ ἕναν ἀντίπαλό του (Γ' 21 - 29, Η 103 - 6), καί δ) ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀντιπάλους του (Σ 215 - 21, 228 - 29, Ρ 730 - 34).

Σημειώνομε ὅτι καί ὁ τρόπος αὐτὸς διαβάθμισης πρέπει νά θεωρηθεῖ ἀπόλυτα ἀντικειμενικός, γιατί ὡς δημιουργὸς τοῦ ἔργου ὁ Ὅμηρος γνωρίζει τὴν παραδοσιακὴ μορφή τῶν ἡρώων καί, τὸ πῶς σημαντικό, εἶναι αὐτός, πού, ὅσο τοῦ ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὴν παράδοση, μεταπλάθει τίς μορφές τῶν ἡρώων του σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιό του καί τίς προσωπικέες του ἀντιλήψεις γιὰ τὴ μορφή τους.

Ἡ λειτουργικὴ σημασία τοῦ τρόπου αὐτοῦ διαβάθμισης, πού γίνεται «ἀπρόσωπα» ἀπὸ τὸν ποιητὴ, εἶναι πολὺ σημαντικὴ, γιατί βοηθάει: α) νά συγκρίνει καί νά διαβαθμίζει ὁ ποιητής τοὺς ἥρωές του ρητὰ καί σύντομα στίς περιπτώσεις πού ἀναφέρεται μόνον γι' αὐτούς. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὑψώνει ἕναν ἥρωα, χωρὶς νά ἀφήνει ἀμφιβολίες καί δισταγμοὺς στόν ἀκροατή. β) Δηλώνοντας ὁ ποιητής ρητὰ τὴν ὑπεροχὴ ἐνὸς ἥρωα, μπορεῖ νά προοικονομεῖ τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν κατοπινῶν συγκρούσεων ἢ ἀκόμα νά ἀποφεύγει συγκρίσεις τοῦ ἥρωα μὲ ἀσήμαντους ἀντιπάλους, καί γ) ἡ διαβάθμιση ἰέλος τῶν ἡρώων, πού γίνεται μὲ τὴν περιγραφή τῆς δράσης τῶν ἡρώων, βοηθάει τὸν ποιητὴ νά πλάθει τὰ ἐπεισόδια τῶν συγκρούσεων μὲ τρόπο, πού νά κραιάει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατῆ μὲ τὴν ποικιλία τῶν φύσεων καί τῶν λεπτομερειῶν τους.

Συνοψίζοντας γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς θεωρητικοὺς τρόπους διαβάθμισης, πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι ὁ ποιητής χρησιμοποιεῖ τὸν καθένα κάθε φορά ἀνάλογα μὲ τίς ἀνάγκες τοῦ ἔργου του, γιὰ νά πετύχει τὴ σύγκριση καί τὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων του ἔτσι, πού νά ἐξυπηρετεῖται ὁ σκοπὸς καί τὸ σχέδιό γενικὰ τῆς Ἰλιάδας του. Λειτουργικὰ πάλι ὅλοι αὐτοὶ οἱ τρόποι διαβάθμισης μπορούμε νά παρατηρήσουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅσα σημειώσαμε ὡς τώρα, βοηθοῦν τὸν ποιητὴ νά ὀργα-

νώνει τις σκηνές καὶ νὰ χρωματίζει τὰ ἐπεισόδια τοῦ ἔργου του σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς ἠρωϊκῆς ποίησης· γιατί ὅσο κι ἂν πιστεύουμε ὅτι ὁ Ὅμηρος ὀδήγησε τὸ τραγούδι του σὲ καινούρια μονοπάτια,⁷⁷ δὲν παύει ὠστόσο ἡ Ἰλιάδα του νὰ εἶναι ἕνα καθαρὰ πολεμικὸ τραγούδι, ἕνα ἔπος.

II. Τὰ ἐκφραστικὰ μέσα κλιμάκωσης

Ἐκφραστικὰ μέσα, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ συγκρίνει καὶ νὰ κλιμακώσει τοὺς ἥρωές του, εἶναι: 1) ἡ σύγκριση, 2) ἡ ὑπέρθεση, 3) ἡ διάζευξη ἢ ἡ παράταξη, 4) ἡ περιγραφή, καὶ 5) ἡ παρομοίωση - παραβολή. Θὰ ἐξετάσουμε τὸ καθένα χωριστά, καθὼς καὶ τὴν ποιητικὴ τους λειτουργία, παραθέτοντας συγχρόνως μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα.

Ἡ σύγκριση: Αὐτὴ γίνεται μὲ ἐπίθετο συγκριτικοῦ βαθμοῦ ἢ μὲ ρῆμα ἢ ἄλλη ἐκφραση, ποὺ ἔχει συγκριτικὴ σημασία.⁷⁸ Ἐκφράζει ρητά, ἄμεσα καὶ προσωπικὰ τὴ διαβάθμιση δύο ἡρώων. Ἡ ἀξία ὅμως αὐτῆς τῆς τόσο ξεκάθαρης διαβάθμισης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τὴ στιγμή, ποὺ διατυπώνεται. Ἄρκετὲς φορὲς εἶναι φανερό ὅτι γίνεται γιὰ νὰ ἐξυψηρετῆσει κάποια σκοπιμότητα καὶ δὲν ἔχει ἀντικειμενικὴ ἀξία. Ἄλλο κύρος ἔχει, ὅταν ἐκφράζεται ἀπὸ ἕνα θεὸ ἢ ἀπὸ τὸν ποιητὴ ἢ ἀκόμα ἀπὸ ἕναν ἡλικιωμένο ἥρωα, καὶ ἄλλο, ὅταν διατυπώνεται ἀπὸ ἕναν θυμωμένο ἢ πικραμένο ἢ φοβισμένο ἥρωα.

Ἡ σύγκριση λειτουργικὰ βοηθάει τὸν ποιητὴ: α) νὰ διαβαθμίζει προσωπικὰ καὶ ἄμεσα δύο ὀρισμένους ἥρωες, β) νὰ κλιμακώνει τοὺς ἥρωες, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς στήσει ἀντιμέτωπους στὸ πεδίο τῆς μάχης: Ἀχιλλέας - Ὀδυσσεύς (Τ 216 - 19), καὶ γ) νὰ συγκρίνει ἥρωες, χωρὶς νὰ χάνει χρόνον μὲ τὴ δημιουργία νέων ἀναμετρήσεων καὶ σχετικῶν ἐπεισοδίων: Μενέλαος - Ἔκτορας (Η 103 - 6, 109 - 12). Ἡ σύγκριση εἶναι ἀπὸ τὰ πρὸ σύντομα ἐκφραστικὰ μέσα διαβάθμισης.

Παραθέτομε μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα μὲ τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀναφέραμε:

Διαβάθμιση μὲ ἐπίθετο συγκριτικοῦ βαθμοῦ:

α) ἀπὸ ἥρωα:

*«ὦ Ἀχιλεῦ, Πηλεΐος νιέ, μέγα φέρεται Ἀχαιῶν.
κρείσσων εἰς ἐμέθεν καὶ φέρετος οἷκ' ὀλίγον περ
ἔγχει, ἐγὼ δέ κε σεῖο νοίμιαί γε προβαλοίμην
πολλόν,*

T 216 - 19

β) ἀπὸ θεό:

«Αἰνεῖα, τίς σ' ὧδε θεῶν ἀτέοντα κελεύει

*ἀγία Πηλείωνος ὑπερθύμοιο μάχεσθαι,
δς σεῦ ἅμα κρείσσων καὶ φίλτερος ἀθανάτοισιν:*

Υ 332 - 34

γ) ἀπὸ τὸν ποιητῆ:

*Ἔνθα κέ τοι, Μενέλαε, γάνη βιώτοιο τελευτῆ
Ἐκτορος ἐν παλίμῃσιν, ἐπεὶ πολὺν φέροτος ἦεν,*

Η 104 - 5

Στὴν ἀνάλυση τῶν χωρίων στὸ τέταρτο κεφάλαιο θὰ συναντήσουμε ἀρκετὲς κλιμακώσεις μὲ συγκριτικὸ (Α 180-87, Π 707-9, Χ 38-48 κ.ά.), καθὼς καὶ μὲ συγκριτικὲς ἐκφράσεις, ὅπως στὸ πρῶτο παραπάνω χωρίο *ἐγὼ δέ κε σεῖο νοήματι γε προβαλοίμην/ πολλὸν* (βλ. καὶ Ν 321-26 κ.ά.).

2) Ἡ *ὑπέρθωση*: Καὶ αὐτὴ γίνεται μὲ ἐπίθετο ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ ἢ μὲ κάποια ἀπόλυτη ἔκφραση⁷⁹ καὶ διαβαθμίζει ἕναν ἥρωα ὀνομαστικὰ μὲ τὸ σύνολο τῶν ἥρώων ἢ μὲ μιὰ ὀλόκληρη παράταξη ἢ καὶ μὲ τὸ στρατὸ ἐνὸς βασιλείου. Ἀρκετὲς φορὲς τὸ ἐπίθετο στὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τὸ συναντοῦμε ὡς ἀπόλυτο, χωρὶς τὸν ἑτερόπρωτο προσδιορισμὸ, μόνον του, νὰ ἐκφράζει μιὰ ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωα γενικὰ καὶ ἀόριστα. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε, ὅπως καὶ στὴν σύγκριση, ὅτι ἡ ὑπέρθωση δὲν ἔχει σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ἀντικειμενικὴ διαβαθμιστικὴ ἀξία: τὸ κύρος τῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ποῦ τὴ διατυπώνει, κι ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ποῦ λέγεται.

Λειτουργικὰ κι αὐτὴ προσφέρει τὶς ἴδιες περίπου ὑπηρεσίες στὸν ποιητῆ, μὲ τὴ σύγκριση: ἐπιπλέον, καθὼς αὐτὴ διαβαθμίζει ἕναν ὀρισμένο ἥρωα μὲ ἕνα πλῆθος ἀνωτέρων ὁμοίων του, διευκολύνει ἀκόμα πιὸ πολὺ νὰ ἐκφράζεται ὁ ποιητὴς σύντομα, γιὰτὶ δὲ χρειάζεται νὰ συγκρίνει τὸν ἥρωα μὲ τὸν καθένα τώρα χωριστὰ ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἥρωες τοῦ πλῆθους. Ἔτσι βοηθάει τὸν ποιητῆ νὰ στήνει ἀμέσως τὸν ἥρωά του στὴν κορυφὴ τῆς κλιμάκωσης, πρῶτον ἀνάμεσα στὸ πλῆθος, ἀποφεύγοντας ὅλες τὶς ἐπὶ μέρους συγκρίσεις ἢ ἀναμετρήσεις. Ἐπειτὰ ἡ χρῆση τοῦ ἀπόλυτου ὑπερθετικοῦ, ἢ χωρὶς δηλ. τὸν ἑτερόπρωτο προσδιορισμὸ, ἐξυπηρετεῖ τὸν ποιητῆ μὲ τὴν κάποια ἀοριστία, ποῦ παρουσιάζει νὰ ὑψώνει ἕναν ἥρωα, καὶ κάπως μικρότερο ἀκόμα, πολὺ ψηλά, χωρὶς νὰ κινδυνεύει νὰ τὸν στήσει ψηλότερα καὶ ἀπὸ τὸν πρῶτο.

Μερικὰ παραδείγματα θὰ εἶναι πολὺ διαφωτιστικά:
Μὲ ἐπίθετο ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ:

α) ἀπὸ ἥρωα:

*«Αἶαν, ἐπεὶ τοι δῶκε νεὸς μέγεθος τε δίην τε
καὶ πινυτήν, περὶ δ' ἔγχει Ἀχαιῶν φέροτατός ἐσσι,*

Η 288 - 89

β) ἀπὸ θεοῦ:

*κονοίδιον ποθέουσα πόσιν, τὸν ἄριστον Ἀχαιῶν,
ἰφθίμη ἄλοχος Αἰομήδεος ἵπποδάμοιο».*

E 414 - 15

γ) ἀπὸ τὸν ποιητῆ:

*Ἀνδρῶν αὖ μέγ' ἄριστος ἔην Τελαμώνιος Αἴας,
ῥοφ' Ἀχιλεὺς μήριεν ὁ γὰρ πολὺν φέρτατος ἦεν,*

B 768 - 69

Μὲ ἀπόλυτη ἔκφραση:

*Ἀἴας, ὅς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο
τῶν ἄλλων Λαλαῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα.*

P 279 - 80

*ἦ τ' ἐπεὶ ἄρ' τέκνον υἱὸν ἀμύμονά τε κρατερόν τε,
ἔξοχον ἠρώων*

Σ 55 - 56

Μὲ ἀπόλυτο ὑπερθετικό:

ρεινήν γὰρ ἄγειν θεὸν ἄνδρα τ' ἄριστον.

E 839

*ὣς μ' ὄφελ' Ἔκτωρ κτείνειν, ὅς ἐνθάδε γ' ἔτρωε, ἄριστος·
Φ 279*

Μέσα στὸ ἔργο συναντοῦμε ἀρκετὲς περιπτώσεις κλιμάκωσης μὲ ὑπέρθωση τῆ διαβαθμιστικῆ ἀξία τῆς κάθε μιᾶς θὰ ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ στὸ τέταρτο κεφάλαιο.

3) Ἡ διάζευξη ἢ ἡ παράταξη: Πραγματοποιεῖται μὲ τοὺς ἀντίστοιχους συνδέσμους (διαζευκτικούς, συμπλεκτικούς, ἀντιθετικούς)⁸⁰ καὶ μόνο στοὺς ἥρωες τοῦ ἴδιου στρατοῦ ἢ τῆς μιᾶς παράταξης. Ἡ διάζευξη ἢ ἡ παράταξη πολλὰς φορὲς ἔχει ἀληθινὴ διαβαθμιστικὴ ἀξία. Δὲν εἶναι λίγες ὅμως οἱ περιπτώσεις, πὺ ὁ ποιητὴς δεσμευμένος πότε ἀπὸ τὸ γενικὸ σχέδιο τοῦ ἔργου, πότε ἀπὸ εἰδικότερους σκοποὺς τοῦ ἐπεισοδίου, πὺ περιγράφει, καὶ πότε ἀπὸ τὸ μέτρο καὶ τὶς γλωσσικὲς *φόρμους*, δὲ σχηματίζει ἀξιολογικὰ τὶς διαζευκτικὲς ἢ παρατακτικὲς *σειρὲς* τῶν ἠρώων. Ἀκόμα στὸ σχηματισμὸ τῶν *σειρῶν* αὐτῶν δὲν ἔχει ὁ ποιητὴς πάντοτε ὡς ἀξιολογικὸ κριτήριον τὴν παλικαριά, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα γνωρίσματα τοῦ ἥρωα, ὅπως τὴν ἡλικία, τὸ ἀξίωμα, τὴν εὐφράδεια καὶ τὴν πειστικότητα κ.ἄ.. Ἡ ἀξιολογικὴ πάλι διάζευξη ἢ παράταξη παίρνει πότε ἀνιούσα μορφή (δείνωση) καὶ πότε καινούσα. Ἀκόμα στὶς *σειρὲς* ὁ ποιητὴς ἐκμεταλλεῖται συχνὰ τὶς δυὸ ἀκραῖες περίοπτες θέσεις, τὴν πρώτη καὶ τὴν τελευταία, γιὰ νὰ ἐξάρει περισσότερα πρόσωπα, πὺ τὸν ἐνδιαφέρουν ἐκείνη τὴ στιγμή. Ἔτσι ἡ ἀξιολογικὴ *σειρὰ* καὶ κλιμάκωση χάνει τὴν ὁμαλότητά της.

Λειτουργικὰ ἡ διάζευξη ἢ ἡ παράταξη βοηθάει τὸν ποιητὴ νὰ πα-

ρουοιάσει όνομαστικά περισσότερους ήρωες και παράλληλα να τους κλιμακώσει αξιολογικά. Η διαβάθμιση ιώρα δίνεται με τη θέση (τοπικά), που παίρνει ό κάθε ήρωας μέσα στη σειρά του. Ό άκροατής άκούει τά όνόματα τών ήρώων τό ένα κοντά στο άλλο και ζωντανεύει στη σκέψη του τά πρόσωπά τους σε μιá κατιούσα ή ανιούσα αξιολογική παράταξη. Η διάζευξη ή ή παράταξη είναι κάτι που βρίσκεται ανάμεσα στη σύγκριση και στην υπέρθεση: ούτε δύο μόνο προσωπικά ούτε έναν με άλλους άπρόσωπα, διαβαθμίζει περισσότερους και όνομαστικά. Άκόμα ό τρόπος αυτός διαβάθμισης, που χρησιμεύει μόνο για την αξιολόγηση ήρώων της ίδιας παράταξης ή του ίδιου στρατού, με την έκφραστική μορφή του βοηθάει τόν ποιητή να διαβαθμίσει τους ήρωές του λιγότερο έντονα· ή μείωση ή ή υπεροχή διατυπώνεται ήπιότερα ή και καθόλου, καθώς οί ήρωες παρουσιάζονται συντακτικά ανεξάρτητοι τις πιδ πολλές φορές σε πτώση όνομαστική. Και μ' αυτόν όμως τόν τρόπο διαβάθμισης, ό ποιητής και πάλι πετυχαίνει να αίσθητοποιήσει την υπεροχή ένός ήρωα, καθώς τόν προβάλλει πρώτον ή τελευταίο σε μιá σειρά μεγάλων ήρώων. Ό άκροατής, την ώρα που φαντάζεται τους άραδιασμένους ήρωες να προχωρούν στη μάχη, είναι εύκολο να αξιολογήσει αυτούς βλέποντας τόν πρώτο μπροστά και τόν τελευταίο πίσω· ή αντίστροφα σε μιá υποχώρηση παρακολουθώντας τόν πρώτο, που τ'όβαλε στα πόδια, και τόν τελευταίο, που αντίστέκεται άκόμα στην έφοδο του έχθρου.

Η διάζευξη ή ή παράταξη άκόμα διευκολύνει τόν ποιητή να παρουσιάσει και να έξάρει και μικρότερους ήρωες παρετίσσοντάς τους στη σειρά ή παρεμβάλλοντάς τους ανάμεσα στους μεγάλους. Είναι κάτι, που δέν μπορεί ό ποιητής να τó πετύχει με κανέναν άλλο τρόπο άπό τους έκφραστικούς, που σημειώσαμε. Τέλος με τόν τρόπο αυτό κλιμάκωσης, καθώς παρουσιάζονται, όταν τó άπαιτεί ή περίσταση, αξιολογημένοι όλοι ή οί πιδ πολλοί μεγάλοι ήρωες, ό ποιητής κατορθώνει να μäs δώσει την αίσθηση του όγκου, του πλήθους και της δύναμης, που έμφανίζει συγκριτικά ή μιá παράταξη άπό την άλλη. Ζωντανεύονται στο πεδίο της μάχης άντικριστά κλιμακωμένοι οί ήρωες τών δύο άντιμαχόμενων παρατάξεων, για να διαβαθμιστούν έτσι ταυτόχρονα και οί δυο αντίπαλες παρατάξεις.

Παραθέτομε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Διαζευκτική κλιμάκωση

α) *εἰ δέ κε μὴ δώσωιν, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἔλωμαι
ἢ τεδν᾽ ἢ Αἴαντος ἰὼν γέρας, ἢ Ὀδυσῆος
ἄλω ἐλών*

A 137 - 39

β) *«Ζεῦ πάτερ, ἢ Αἴαντα λαχεῖν, ἢ Τινόδεος νίον,*

ἢ αὐτὸν βασιλῆα πολυχρόσιο Μυκῆνης.

H 179 - 80

Παρατακτικὴ διαβάθμιση α) ἀντιθετικὴ:

ὦρτο πολὺν πρῶτος μὲν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων,
τῷ δ' ἐπὶ Τυδείδῃς ὄρτο κρατερὸς Διομήδης,
τοῖσι δ' ἐπ' Αἴαντες, θοῶρην ἐπιειμένοι ἀλκῆν,
τοῖσι δ' ἐπ' Ἴδομενεὺς καὶ ὀπλῶν Ἴδομενεὺς,
Μηριόνης, ἀτάλαντος Ἑνναλίῳ ἀνδρειφόνη,
τοῖσι δ' ἐπ' Εὐρύπυλος, Εὐαίμονος ἀγλαὸς υἱός,
ἄν δὲ Θόας Ἀνδραϊμοιρίδης καὶ δῖος Ὀδυσσεύς·

H 162 - 68

β) συμπλεκτικὴ:

Τρωῆες δ' αὐτῷ ἐτέρωθεν ἐπὶ θρωομῶ πεδίῳ,
Ἐκτορά τ' ἀμφὶ μέγαν καὶ ἀμύμονα Πυλινδάμαντα
Αἰνεΐαν θ', ὅς Τρωσὶ θεὸς ὣς τίετο δήμῳ,
τρεῖς τ' Ἀντιγορίδας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον
ἠΐθεόν τ' Ἀζάμαντ', ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν.

A 56 - 60

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο θὰ ἐξετάσουμε πολλὰ χωρία μὲ διαζευκτικὴ ἢ παρατακτικὴ διαβάθμιση (A 144 - 47, Θ 253 - 66, Κ 227 - 32, Μ 88 - 102, Π 534 - 38 κ.ά.). Κλείνοντας πρέπει ἀκόμα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ διάζευξη χρησιμοποιεῖται συγκριτικὰ μὲ τὴν παράταξη λιγότερες φορές. Ἀκόμα σημειώνομε ὅτι ἡ ἀντιθετικὴ παράταξη στὶς μεγάλες σειρὲς ἔχει οὐσιαστικὰ συμπλεκτικὴ ἀξία. Ἰδιαιτερές παρατηρήσεις στὴν ἀνάλυση τῶν χωρίων.

4) Ἡ περιγραφή: Εἶναι τὸ βασικὸ ἐκφραστικὸ μέσο,⁸¹ μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς μᾶς δίνει ζωντανὲς τίς συγκρούσεις καὶ τίς μονομαχίες, τὰ κατορθώματα καὶ τίς ἀντιδράσεις τῶν ἡρώων. Ἐδῶ ἡ σύγκριση καὶ ἡ διαβάθμιση δὲ διατυπώνεται ρητὰ, δηλ. μὲ τὴ σύγκριση καὶ τὴν ὑπέρθωση, ἀλλὰ ἀφήνεται στὸν ἀκροατὴ νὰ ἀξιολογήσει τοὺς ἥρωες ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πράξεων τους καὶ νὰ τοὺς κλιμακώσει ἀνάλογα. Αὐτὴ τὴ σύγκριση καὶ διαβάθμιση, ποὺ δὲν τὴν ἐκφράζει ὁ ποιητὴς μὲ γλωσσικούς συγκριτικούς ὅρους, ἀλλὰ τὴν πραγματοποιεῖ ὁ ἀκροατὴς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς δράσης τῶν ἡρώων, ποὺ τοῦ προσφέρει ἡ περιγραφή, θὰ τὴν ὀνομάζουμε στὴν ἐργασία μας *περιγραφικὴ σύγκριση καὶ διαβάθμιση*. Τούτῃ δὲν ἔχει καθόλου μικρότερη διαβαθμιστικὴ ἀξία ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ σύγκριση, ποὺ ἀναφέραμε· ἀντίθετα παρέχει τὴν ἔμπρακτη ἀπόδειξη τῆς ὑπεροχῆς ἑνὸς ἥρωα ἀπέναντι στοὺς ἀντιπάλους του. Ἡ μονολεκτικὴ — ἐπίθετο, ἐπίρρημα κλπ — γλωσσικὴ διατύπωση τῆς ὑπε-

ροχῆς ἑνὸς ἥρωα εἶναι πολὺ φτωχὴ γιὰ τὴ φαντασία τοῦ ἀπλοῖκου ἀκροατῆ, ἐνῶ ἡ περιγραφή ἑνὸς γεγονότος, π.χ. μιᾶς μονομαχίας μὲ τίς διάφορες φάσεις τῆς καὶ τὸ ἀποτελέσματά της, ἐνισχυμένη πολλὰς φορές μὲ τὴν παρεμβολὴ συγκεκριμένων παρομοιώσεων, προσφέρει στὴ σκέψη παραστατικὰ καὶ ὀλοζώντανα ὅλα τὰ χειροπιαστὰ στοιχεῖα τῆς ὑπεροχῆς, ὅπως καὶ τῆς ὑστέρησης, τῶν ἡρώων. Ἐξάλλου ἡ γλωσσικὴ σύγκριση δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀφηρημένη μονολεκτικὴ διατύπωση τοῦ ἀποτελέσματος μόνου τῶν πράξεων τῶν ἡρώων, ποὺ συγκρίνονται. Μιὰ σοβαρὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στίς δυὸ αὐτὲς μορφές σύγκρισης καὶ διαβάθμισης εἶναι: ἡ γλωσσικὴ σύγκριση, καθὼς διατυπώνεται ἀπὸ κάποιον πρόσωπο, ἔστω καὶ τὸν ποιητὴ, κρύβει γιὰ τὸν ἀκροατὴ ἕναν ὑποκειμενισμό μὲ ὅλα τὰ εὐπαθῆ του στοιχεῖα. Ἀντίθετα ἡ περιγραφικὴ σύγκριση καὶ διαβάθμιση, ἐπειδὴ γίνεται ἀπὸ τὸν καθἑνα ἀκροατὴ μὲ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἀποτελέσματά τους, εἶναι ἀντικειμενικὴ καὶ γι' αὐτὸ περισσότερο πειστικὴ. Ἡ ἡρωϊκὴ ποίηση, ποὺ εἶναι καθαρὰ ποίηση τῆς δράσης, ἐργάζεται οὐσιαστικὰ στὸ μεγαλύτερό της μέρος μὲ τὴν περιγραφικὴ σύγκριση καὶ διαβάθμιση.

Λειτουργικὰ πάλι ἡ περιγραφή βοηθάει τὸν ποιητὴ: α) νὰ στήνει ὀλοκληρωμένες τίς μορφές τῶν ἡρώων του καὶ νὰ ζωντανεύει τὰ ἐπεισόδια τοῦ ἔργου του, β) νὰ δίνει ὁ ποιητὴς παραστατικὰ τίς μονομαχίες καὶ συγκρούσεις τῶν ἡρώων καὶ τὰ ἀποτελέσματά τους, γ) νὰ ζωντανεύει τίς ψυχικὲς ἀντιδράσεις τῶν ἡρώων μπροστὰ καὶ μετὰ ἀπὸ κάθε ἀναμέτρησή τους στὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ δ) νὰ παρουσιάζει ὁ ποιητὴς, ὅσο γίνεται, πιὸ ἐκφραστικὰ τὴ γνώμη τῶν ἡρώων, τῶν στρατῶν, τῶν θεῶν γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἡρώων, ποὺ μονομαχοῦν ἢ συγκρούονται στὴ μάχη. Μὲ ὅλα αὐτὰ πετυχαίνει ὁ ποιητὴς νὰ γίνεται ἕμμεσα, ἀλλὰ ἀντικειμενικὰ ἡ σύγκριση καὶ διαβάθμιση τῶν ἡρώων του.

Πάρα πολλὰ χωρία τοῦ ἔργου μὲ περιγραφικὴ διαβάθμιση θὰ ἀναλύσουμε στὸ τέταρτο κεφάλαιο. Ἐδῶ ἐνδεικτικὰ παραθέτομε δυὸ μόνου παραδείγματα.

α.— *Αἴαντος δὲ πρῶτος ἀκόντισε φαίδιμος Ἔκτωρ
ἔγχει, ἐπεὶ τέρατιο πρὸς ἰθύ οἶ, οἷδ' ἀγάμαρτε,
τῆ ῥα δῖω τελαμώνε περὶ σιγήθεσσι τειάσθην,
ἦτοι ὁ μὲν σάκεος, ὁ δὲ φασγάνου ἀργυροῦ ἄλου
τὸ οἶ ῥυσάσθην τέρενα χεῖρα. Χώσατο δ' Ἔκτωρ,
ὅτι ῥα οἶ θέλος ὀκνὸν εἰώσιον ἔκφυγε χειρός,
ἄν δ' εἰάρων εἰς ἔθνος ἐγάζετο κῆρ' ἀλεείνων.
τὸν μὲν ἔπειτ' ἀπιόντα μέγας Τελαμώνιος Αἴας
χερμαδίῳ, τὰ ῥα πολλὰ, θοάων ἔχματα νηῶν,
πὰρ ποσὶ μαρναμένων ἐκκλίνδετο, τῶν ἐν ἀείρωι
σιγήθος βεβλήκει ὑπὲρ ἄντυγος ἀγγόθι δειρῆς,*

στρόμβον δ' ὣς ἔσσευε θαλῶν, περί δ' ἔδραμε πάντη.
 ὡς δ' ἔθ' ὑπὸ πλεγῆς πατρὸς Αἰὸς ἐξερίπη δροῦς
 πρόφοριζος, δεινὴ δὲ θεεῖον γίγνεται ὄδμη
 ἐξ αὐτῆς, τὸν δ' οὐ περ ἔχει θρόσος ὅς κεν ἴδηται
 ἐγγὺς ἐόν, χαλεπὸς δὲ Αἰὸς μέγαλοιο κεραινός,
 ὡς ἔπεσ' "Ἐκτορος ὄκα χαμαι μένος ἐν κονίῃσι
 χειρὸς δ' ἔκβαλεν ἔγχος, ἐπ' αὐτῷ δ' ἀσπίς ἐάφθη
 καὶ κόρυς, ἀμφὶ δὲ οἱ θρόαχε τεύχεα ποικίλα χαλκῶ.
 οἱ δὲ μέγα ἰάχοντες ἐπέδραμον νῆες Ἀχαιῶν,
 ἐλπόμενοι ἐρύεσθαι, ἀκόντιζον δὲ θαμειῶς
 αἰχμᾶς·

Ξ 402 - 23

β.— δεύτερος αὐτ' Ἀχιλῆος μελίην ἰθνηπίωνα
 Ἄστεροπαίῳ ἐγῆκε κατακτάμεναι μενεαίνων.
 καὶ τοῦ μὲν ἔ' ἀγάμαρτεν, ὁ δ' ἱψηλὴν θάλασσαν ὄχθην,
 μεσοπαγῆς δ' ἄρ' ἔβηκε καὶ ὄχθης μελίον ἔγχος.
 Πηλεΐδης δ' ἄορ ὄξ' ἐρυσάμενος παρὰ μηροῦ
 ἄλτ' ἐπὶ οἱ μεμαῶς· ὁ δ' ἄρα μελίην Ἀχιλῆος
 οὐ δύνατ' ἐκ κρηνοῦ ἐρύσσει χειρὶ παχείῃ.
 τοῖς μὲν μιν πελέμιξεν ἐρύσσεισθαι μενεαίνων,
 τοῖς δὲ μεθῆκε θῆης· τὸ δὲ τέτατον ἤθελε θυμῷ
 ἄξει ἐπιγνάμψας δῶρον μελίον Αἰακίδαο,
 ἀλλὰ πρὶν Ἀχιλῆος σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπηύρα.
 γαστέρα γὰρ μιν τύψε παρ' ὀμφαλόν, ἐκ δ' ἄρα πῖσαι
 χύντο χαμαι χολάδες· τὸν δὲ σκότος ὄσοε κάλυψεν
 ἀσθμαίνοντι· Ἀχιλῆος δ' ἄρ' ἐνὶ στήθεσσι δροῦσας
 τεύχεά τ' ἐξενάρριξε καὶ εὐχόμενος ἔπος ἠΰδα.

Φ 169 - 83

5) Ἡ παρομοίωση - παραβολή: Αὐτὴ πραγματοποιεῖται μὲ τὰ ἀναφορικὰ - συγκριτικὰ μόρια καὶ ἀντωνυμίες (ὡς, ὡς τε, ὡς ὅτε - ἢ ὅτε - οἷος τε, ὅσος τε κ.ἄ.) ἢ μὲ συγκριτικὰ - συσχετικὰ ἐπίθετα (ἴσος, εἵκελος, ἵκελος, ἐπιείκελος, ἀτάλαντος, ἐναλίγκιος κ.ἄ.)⁸² ἢ μὲ παρόμοια ρήματα καὶ παρεμφερεῖς ἐκφράσεις (ἔοικε, εἰκῶς, ἔχων κ.ἄ.). Ἡ παρομοίωση, καθὼς συσχετίζει μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τίς πράξεις τους στοιχεῖα ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμον, θαυμαστὰ καὶ ἀναγνωρισμένα γιὰ τὴν ἀξία τους, ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ προβάλλει πολὺ πιὸ ἔντονα τὴ διαφορά ἀνάμεσα στὰ συγκρινόμενα. Ἔτσι βλέπομε ὅτι ἡ παρομοίωση μπορεῖ ἄλλοτε νὰ προβάλλει ἢ νὰ μειώσει γενικὰ καὶ ἀόριστα μόνον ἕναν ἥρωα ἢ μὰ ἰδιότητά του σχετίζοντάς τον μὲ κάποιο ζῶον,⁸³ ἰσχυρὸ ἢ ἀσθενικό, ἢ μὲ κάποιο φυσικὸ φαινόμενο ἢ καὶ μὲ τὸ ἴδιο τὸ θεῖο (ὡς αἰετὸς,

ὡς λέων, ὡς δράκων - ὡς... ἀνέμων, ἰσος λαίλαπι, ἰσος ἀέλιη - ὡς θεός, ἀτάλαντος Ἄρηϊ)· καὶ ἄλλοτε πάλι, γιὰ νὰ δώσει πιὸ ἔντονα καὶ πιὸ παραστατικά τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δυὸ ἥρωες, ποὺ συγκρίνονται, συσχετίζει ὁ ποιητὴς τὸ ζευγάρι μὲ δυὸ ἄνισα σὲ δύναμη καὶ ἐχθρευόμενα ἀπὸ τὴ φύση ζῶα ἢ στοιχεῖα (λέων - νεβρός ἐλάφιον, κίρκος - πέλεια, κεραυνός - δρῦς κ.ά.). Γενικά καὶ ἡ παρομοίωση - παραβολή, ποὺ ἀντλεῖ τὴ δύναμὴ τῆς ἀπὸ τὴν περιγραφή καὶ εἶναι ἀναπόσπαστα δεμῆνη μ' αὐτήν, ἔρχεται μὲ τὴ σειρά τῆς νὰ ἐνισχύσει καὶ νὰ κάνει περισσότερο παραστατικὴ τὴν περιγραφικὴ σύγκριση καὶ διαβάθμιση.

Λειτουργικά ἡ παρομοίωση ἐξυπηρετεῖ τὸν ποιητὴ νὰ δώσει μὲ ἕναν ἄλλο τρόπο, πιὸ χειροπιαστό, τὴ σύγκριση καὶ τὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων. Ὁ ποιητὴς, τίς πιὸ πολλὰς φορές, μιὰ σύγκριση, ποὺ μιὰς τὴν προσφέρει μὲ τὴν περιγραφὴ, τὴν ὀλοκληρώνει καὶ μὲ μιὰ — ὄχι σπάνια καὶ μὲ δυὸ — παρομοιώσεις. Μὲ τὴ χρησιμοποίησιν τῶν στοιχείων τῆς φύσης καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου αἰσθητοποιεῖται πιὸ ἔντονα ἡ περιγραφόμενη πράξις· ἀκόμα τὰ πρόσωπα τῶν ἡρώων, ποὺ δροῦν, χρωματίζονται καὶ παίρνουν μιὰ νέα διάσταση μὲ τὸν παραλληλισμὸ τους μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ παρομοίωση εἶναι μιὰ ἄλλη καλοδιηγημένη ἱστορία ἀπὸ τὴ φυσικὴ ζωὴ μὲ ἀναλογίες καὶ ὁμοιότητες πρὸς τὸ γεγονός, ποὺ περιγράφει ὁ ποιητὴς, ἢ ὅποια ἔρχεται μὲ τὴν ἐνάργηά τῆς καὶ τὸ χειροπιαστὸ περιεχόμενό τῆς νὰ δώσει καὶ ἔνταση καὶ ἔκταση στὴν περιγραφόμενη πράξις. Κι ἐδῶ ἡ περιγραφὴ εἶναι, ποὺ δίνει ζωντάνια στὴ νέα ἱστορία καὶ τὴν κάνει ὁμορφὴ, συναρπαστικὴ ἢ δραματικὴ.

Τέλος ἡ πιὸ σημαντικὴ ὑπηρεσία, ποὺ προσφέρει ἡ παρομοίωση εἶναι ὅτι προαναγγέλλει ἢ ἐπισφραγίζει παραστατικά τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης τῶν δύο ἡρώων. Παράδειγμα: ὅταν ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὸν Ἀχιλλεὺς νὰ κυνηγᾷ τὸν Ἔκτορα (X 139-40) καὶ παρομοιάζει τὸν πρῶτο μὲ κίρκινέζι (κίρκος) καὶ τὸ δεύτερο μὲ ἄγριοπερίστερο (πέλεια) μᾶς προειδοποιεῖ γιὰ τὸ σίγουρο ἀποτέλεσμα, ποὺ θὰ ἀκολουθήσει· ἐνῶ, ὅταν ὁ Ὅμηρος μᾶς δίνει τὸ σκοτωμὸ τοῦ Σαρπηδόνα ἀπὸ τὸν Πάτροκλο (Π 477-81), ἐπισφραγίζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πτώσης τοῦ ἥρωα μὲ διπλὴ μάλιστα παρομοίωση: πρῶτα παρομοιάζει τὸ Σαρπηδόνα μὲ βαλανιδιά, ποὺ πέφτει ἀπὸ τὰ τσεκούρια τῶν ξυλοκόπων, καὶ κατόπι μὲ ταῦρο, ποὺ κατασπαράσσεται ἀπὸ λιοντάρη ἀνάμεσα στὰ βόδια.

Ἔτσι ἡ παρομοίωση, καθὼς ἐνισχύει σὲ βεβαιότητα τὸ ἀποτέλεσμα τῶν συγκρούσεων ἢ τῶν ἀντιδράσεων τῶν ἡρώων, κάνει πιὸ σίγουρη καὶ πιὸ φανερὴ τὴ διαβάθμισή τους.

Παραθέτομε μερικὰ ἐνδεικτικὰ παραδείγματα παρομοιώσεων:

α) Παρομοιώσεις με γενική σύγκριση:

*Ἰδομενεύς δ' ἐτέρωθεν ἐνὶ Κρήτεσσι θεὸς ὣς
ἔστην',*

Γ' 230 - 31

*Πηλεΐδης δ' ἐτέρωθεν ἐναντίον ὄρωτο λέων ὣς,
οἴντης, ὄν τε...*

Υ' 164 - 65

*ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέσσειος ἄνδρα μένησι,
θεβρωκῶς κακὰ γάρμαζ', ἔδν δέ τε μιν χόλος αἰνός,
ομερδαλέον δὲ δέδορκεν ἔλισσόμενος περὶ χειρὶ
ὡς Ἐκτωρ ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ υπεχώρει,*

Χ 03 - 96

β) Παρομοιώσεις με ζευγαρωτὴ σύγκριση:

*οὔτω κεν καὶ Τρῶες ἀνέπνευσαν κακότητος,
οἷ τέ σε περὶ κίκοι λέονθ' ὡς μηκάδες αἶγες.»*

Λ 382 - 83

*Πηλεΐδης δ' ἐπόρουσε ποσὶ κραιπνοῖσι πεποιδῶς.
ἦ ἦτε κίρκος ὄρεσσην, ἔλαφρότατος πετεινῶν,
ῥηϊδίως οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν,
ἦ δέ θ' ἔπαιθα φοβεῖται, ὁ δ' ἐγγύθεν ὀξὺν λεληκῶς
ταρῆ' ἐπαΐσσει, ἐλέειν τὲ ἔθυμὸς ἀνώγει
ὡς ἄρ' ἢ γ' ἐμμεμαῶς ἰθὺς πέτειτο, τρέσε δ' Ἐκτωρ
τεῖχος ὑπο Τρῶων, λαιμηγῶ δὲ γούνατ' ἐνώμα.*

Χ 138 - 44

*ἦ ἦτε ταῦρον ἔπεργε λέων ἀγέληφι μετελθῶν,
αἴθωνα μεγάλθυμον, ἐν ἑλιπῶδεσσι θόεοσι,
ὄλειτό τε σιενάχων ὑπὸ γαμφηλῆσι λέοντιος,
ὡς ὑπὸ Παιτρόκλῳ Λυκίων ἀγὸς ἀσισιτάων
κτεινόμενος μενέαινε, ἠ ἴλον δ' ὀνόμηγεν ἑταῖρον·*

Π 487 - 91

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι ἀπὸ εἰς τρεῖς καὶ πλέον ἑκατοντάδες παρομοιώσεις, ποὺ χρησιμοποιοῦν ὁ Ὅμηρος, δὲ σημαίνει ὅτι ὅλες βοηθοῦν λειτουργικὰ τὸν ποιητὴ στὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων. Οἱ πὸ πολλὰς ὅμως, καὶ ἰδιαίτερα οἱ ζευγαρωτὲς (Λ 113 - 21, 548 - 57, 558 - 74, Ξ 412 - 20, Π 349 - 57, Ρ 540 - 42, 723 - 29, Χ 188 - 90 κ.ά.), ἔχουν βασικὴ σημασία γιὰ τὴ σύγκριση καὶ κλιμάκωση τῶν ἡρώων. Ἀναφέρομε τέλος ὅτι ἡ θαυμάσια κατασκευὴ τῶν ὀμηρικῶν παρομοιώσεων, ἢ σπουδαία τους ποιητικὴ λειτουργία μέσα σιὸ ἔργο καὶ γενικὰ ἢ μεγάλη τους ποιητικὴ ἀξία προκάλεσαν τὴν προσοχὴ τῶν μελετητῶν τοῦ ὀμηρικοῦ ἔργου καὶ τὰ ἀρχαῖα χρόνια, ἀλλὰ πὸ πολὺ σήμερα γι' αὐτὸ καὶ τεράστια ἢ βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸ θέμα.⁸⁴ Γιὰ τὴν ἐργασία μας

νομίζομε ὅτι αὐτὰ τὰ λίγα, ποῦ σημειώσαμε, εἶναι ἀρκετά.

Κλείνοντας τὴν ἐξέταση τῶν τρόπων διαβάθμισης τῶν ἡρώων καὶ τὴν ποιητικὴ τους λειτουργία συνοψίζομε: α) Ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους διαβάθμισης ποῦ χρησιμοποιεῖ ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ κατατάξει ἀξιολογικὰ τοὺς ἥρωές του μὲ βάση τὴν παλικάριά, ἐμεῖς ἐξετάσαμε σύντομα μερικοὺς μόνο, τοὺς βασικοὺς καὶ ποῦ εὐχρηστοὺς ἀπὸ τὸν ποιητὴ, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι δὲν ἔχουν τὴν ἀξία τους γιὰ τὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων μέσα στὸ ἔργο. Γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ θέματός μας νομίζομε ὅτι οἱ τρόποι, ποῦ σημειώσαμε, εἶναι ἀρκετοί. β) Προσπαθήσαμε νὰ δώσουμε σύντομα μερικοὺς, τοὺς ποῦ σημαντικοὺς, λόγους τῆς λειτουργικῆς χρήσης τῶν τρόπων διαβάθμισης μέσα στὴν Ἰλιάδα, ἔχοντας πάντα ὑπόψη μας, πόσο εὐκόλο εἶναι στὴν ἀναζήτηση τέτοιων στοιχείων νὰ ἀντικαταστήσει ὁ ἐρευνητὴς τὸν ποιητὴ. Ὡστόσο παρατηροῦμε ὅτι οἱ λειτουργικὲς αὐτὲς ὑπηρεσίες, ποῦ προσφέρουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ τρόποι διαβάθμισης, βοηθοῦν οὐσιαστικὰ καὶ ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς τὸν ποιητὴ νὰ συνθέσει τὸ μεγάλο του ἔργο σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιό του.

Στὰ δύο ἐπόμενα κεφάλαια ἡ ἐξέταση τῶν μορφῶν διαβάθμισης μέσα στὸ ἔργο καὶ ἡ ἀνάλυση τῶν διαφόρων διαβαθμιστικῶν στοιχείων θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασία, ποῦ ἔχει ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων γενικότερα στὴ σύνθεση καὶ τὴ δομὴ τοῦ ὅλου ἔργου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ἡ κλιμάκωση καὶ οἱ μορφές της στὴν Ἰλιάδα

Προτοῦ μποῦμε στὴ λεπτομερῆ ἐξέταση τῶν διαβαθμιστικῶν στοιχείων τοῦ ἔργου, θὰ ἐξετάσουμε ἀκόμα στὸ κεφάλαιο τοῦτο: α) σὲ γενικές γραμμὲς τὴν ἔννοια τῆς διαβάθμισης στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση, β) τὶς μορφές, ποῦ παίρνει ἡ διαβάθμιση στὴν Ἰλιάδα, καὶ γ) τὴν ποιητικὴ λειτουργία αὐτῶν τῶν μορφῶν διαβάθμισης μέσα στὸ ἔργο.

α) Ἡ ἔννοια τῆς διαβάθμισης στὴν ἠρωϊκὴ ποίηση: Στὴ φύση ἡ διαφοροποίηση καὶ ἡ ἀνισότιτα εἶναι νόμος. Γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὸν ἄνθρωπο ἢ διαφοροποίηση αὐτὴ ἐμφανίζεται, ὄχι μόνο στὶς σωματικὲς διαστάσεις καὶ δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ στὶς ψυχικὲς ἀκόμα ἐκδηλώσεις. Οἱ ἰσχυρότεροι σωματικὰ καὶ ψυχικὰ ἐπιβάλλονται καὶ διακρίνονται μέσα στὴν ἀνθρώπινη ὁμάδα, στὴν κοινωνία, στὴ φυλὴ. Ἀπὸ τὴ σύγκριση ἔτσι τῶν ἀνθρώπων δημιουργεῖται μόνη τῆς ἡ κλιμάκωση μέσα στὴ κοινωνία, καὶ ὁ ἄνθρωπος τὴ δέχεται καὶ τὴν ἀναγνωρίζει. Κριτήρια γιὰ τὴ διαβάθμιση βασικὰ στάθηκαν παλιότερα ἡ ἐπικράτηση στὴν πάλη μετὰ τὰ ἄγρια θηρία, ἀργότερα ἡ νίκη καὶ ἡ ἐπιβολὴ στὸν πόλεμο ἀνάμεσα στὶς ὁμάδες καὶ τὶς φυλὲς τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι ξεχώρισαν γιὰ τὴν παλικαριά τους ἐξαιρετικὰ γενναῖοι καὶ δυνατοὶ ἄνδρες στὸν πόλεμο καὶ στὴ ζωὴ καὶ αὐτοὶ εἶναι, ποῦ ἡ Μοῦσα μετὰ τὸ στόμα τῶν αἰοδῶν τοὺς ὑψωσε στὴν τάξη τῶν ἡρώων καὶ ἡμιθέων δημιουργώντας τὶς μεγάλες μορφές στὴν παράδοση ὅλων τῶν λαῶν — ἐδῶ ἀνήκουν καὶ οἱ ἀθάνατοι ἠρωϊκὲς μορφές τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης⁸⁵ —. Αὐτὲς οἱ μορφές στέκονται στὸ κέντρο τῶν ἠρωϊκῶν τραγουδιῶν.

Ἐνας δηλ. ἥρωας, ὁ ἀγαπημένος τοῦ ποιητῆ ἢ ὁ καθιερωμένος ἀπὸ τὴν παράδοση, ὑψώνεται πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους, γίνεται τὸ κεντρικὸ πρόσωπο τοῦ ἔργου καὶ ἡ δράση του εἶναι, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ἱστορία τοῦ τραγουδιοῦ. Μποροῦμε νὰ διακρίνουμε σὲ δυὸ ὁμάδες τὰ ἠρωϊκὰ τραγούδια: 1) σὲ κεῖνα, ποῦ ἔχουν οὐσιαστικὰ ἓνα μόνον μεγάλο ἥρωα, καὶ ἡ δική του περιπέτεια γεμίζει τὸ ἔργο (Ἄδύσσεια), 2) στὰ καθαρὰ πολεμικὰ τραγούδια, ποῦ προϋποθέτουν δυὸ ἀντίπαλους στρατοὺς ἢ δυὸ ἐχθρικὲς παρατάξεις, ποῦ ἡ κάθε μιὰ ἔχει τὸ μεγάλο τῆς ἥρωα, καὶ ἀπὸ τοὺς δυὸ αὐτοὺς ὁ ἓνας πάλι προβάλλεται πάνω ἀπ'

δλους ως κεντρικός ήρωας τοῦ ἔργου (Ίλιάδα). Μέσα σιὰ δυὸ αὐτὰ γενικὰ σχήματα μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν δλα σχεδὸν τὰ ἠρωϊκὰ τραγούδια.⁸⁶

β) Οἱ μορφὲς κλιμάκωσης τῶν ἠρώων σιὴν Ίλιάδα: Ἡ Ίλιάδα εἶναι ἕνα γνήσιο πολεμικὸ ἠρωϊκὸ τραγούδι. Ἐχομε κι ἐδῶ τις δυὸ ἀντίπαλες παρατάξεις, τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρώων. Ἡ παράταξη τῶν Ἀχαιῶν βλέπομε νὰ ἔχει ἕνα πλῆθος ἀπὸ ἥρωες συμμάχους βασιλιάδες, ποὺ μὲ σημαντικοὺς ἀκολούθους καὶ μεγάλους στρατοὺς παίρνουν μέρος προαιρετικὰ σὲ μιὰ κοινὴ ὑπερπόντια πολεμικὴ ἐπιχείρηση.

Ἡ παράταξη πάλι τῶν Τρώων περιλαμβάνει ὅλους τοὺς ἥρωες τῶν διαφόρων μεγάλων οἰκογενειῶν (φύλων) τοῦ πλούσιου βασιλείου τῆς Τροίας μὲ τοὺς συμμάχους του γύρω λαοὺς, τοὺς Ἐπικούρους. Ἡ κάθε παράταξη μὲ τὴ σύνθεση καὶ τὴ σύστασή της ὑποχρεώνει τὸν ποιητὴ νὰ σχηματίσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ κλιμακώσεις διάφορες γιὰ τοὺς ἥρωες τῶν δύο παρατάξεων καὶ γενικὰ γιὰ τὸ σύνολο. Ἔτσι σιὴν παράταξη τῶν Ἀχαιῶν συναντιοῦμε: 1) μιὰ κλιμάκωση μέσα σιὸ σιράτευμα κάθε βασιλείου μὲ πρῶτο τὸ βασιλιά ἢ τὸ γιὸ τοῦ ἡλικιωμένου βασιλιά· πίσω του ἔρχονται οἱ ἀκόλουθοι καὶ οἱ θεράποντές του καὶ πρὸ πίσω ὁ στρατός. Μερικὰ παραδείγματα: Ἀχιλλέας — Πάτροκλος — Αὐτομέδοντας — Ἄλκιμος: Π 707 - 9, Π 218 - 20, Ω 574 - 75· Ἰδομενέας — Μηριόνης: Δ 253 - 54· Διομήδης — Σθένης: Ε 244 - 54· Αἴας Τελ. — Τεῦκρος: Θ 253 - 66, Ο 301 - 3 κ.ά., καὶ 2) μιὰ δεύτερη διαβάθμιση μέσα σιὸς ἥρωες ὀλόκληρης τῆς παράταξης, ὅπου ὑψώνεται πρῶτος ἥρωας τῆς παράταξης, ὅχι ὁ ἀρχισιράτηγος βασιλιάς, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀλλὰ ἕνας ἄλλος σύμμαχος ἥρωας, καὶ πρὸ κάτω στέκονται ὅλοι οἱ ἄλλοι βασιλιάδες καὶ θεράποντές τους καὶ σιὸ τέλος οἱ στρατοὶ τους.⁸⁷ Τὴ μορφὴ αὐτῆς τῆς κλιμάκωσης θὰ τὴ μελετήσουμε ἐπισταμένα μὲ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἔργο σιὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, γι' αὐτὸ καὶ δὲ θὰ παραθέσουμε ἐδῶ παραδείγματα (βλ. χωρία 1 - 117 σιὸ κεφ. Δ').

Σιὴν παράταξη πάλι τῶν Τρώων παραιτηοῦμε: 1) τὴν κλιμάκωση σὲ κάθε ἐπὶ μέρος σιράτευμα. Ἔτσι ὁ κάθε ἀρχηγὸς τῶν ἐπικούρων στέκεται πρῶτος ἀνάμεσα σιὸς ἥρωες τοῦ στρατοῦ του: Σαρπηδόνας Π 541 - 42, Ἀστεροπαῖος Φ 153 - 60· ἐνῶ σιὴς Τροίας τὸ σιράτευμα, ὅπου ὁ βασιλιάς Πρίαμος εἶναι ἡλικιωμένος, πρῶτος ὑψώνεται ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς γιούς του: Ἐκτορας Β 816 - 18. 2) μιὰ δεύτερη κλιμάκωση ἔξωρη σιὴν ὀμάδα τῶν ἐπικούρων, ὅπου ἕνας τους στήνεται πάνω ἀπὸ ὅλους: Σαρπηδόνας Μ 101 - 4, καὶ 3) τὴ διαβάθμιση μέσα σ' ὅλη τὴν ἠρωϊκὴν παράταξη, ὅπου πρῶτος ὑψώνεται ὁ πρῶτος ἥρωας τῆς Τροίας, ἕνας, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τοὺς γιούς τοῦ βασιλιά τῆς. Τὴ μορφὴ τῆς κλιμάκωσης αὐτῆς θὰ τὴ δοῦμε σιὸ παρακάτω κεφάλαιο (βλ. κεφ. Δ' χωρία 118 - 160).

Τέλος μιὰ ἄλλη ἀκόμια μορφή προσωπικῆς διαβάθμισης εἶναι ἡ γενική κλιμάκωση ὅλων τῶν ἡρώων τοῦ ἔργου. Αὐτὴ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἔξαρση τοῦ πρώτου τῆς παράταξης τῶν Ἀχαιῶν ὡς πρώτου ἥρωα μέσα στὶς δύο παράταξεις. Κάτω ἀπὸ αὐτὸν τὸν πρώτο στήνονται ὅλοι οἱ ἥρωες τοῦ τραγουδιοῦ, Ἀχαιοὶ καὶ Τρῶες, καὶ ἀκολουθοῦν οἱ στρατοὶ τους (βλ. κεφ. Δ΄ χωρία 161 - 392).

Στὴν Ἰλιάδα ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς μορφὲς διαβάθμισης, ἡ κλιμάκωση δηλ. μέσα στὸ στράτευμα μιᾶς συμμάχου χώρας, παρουσιάζει σταθερὰ τὴν ἰδιομορφία: ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατεύματος, συνήθως βασιλιάς ἢ γιὸς βασιλιά, εἶναι πάντοτε ὁ πρώτος στὴν παλικαριά μέσα στὸ στράτευμά του. Ποιὲν θεράποντας ἢ ἀκόλουθος ἢ ἄλλος ἥρωας τοῦ στρατεύματος δὲ στέκεται ψηλότερα ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ βασιλιά του. Προσωπικὲς συγκρίσεις βασιλιάδων μὲ θεράποντές τους ἢ ἄλλους ἥρωες τοῦ στρατοῦ τους δὲν ἔχομε πολλές, ἀλλὰ ὅλες αὐτές, πού συναντοῦμε μέσα στὸ ἔργο, μᾶς δίνουσι σταθερὰ αὐτὸ τὸ σχῆμα. Γι' αὐτὸ μὲ τὴ μορφή αὐτὴ διαβάθμισης δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε ἰδιαίτερα. Ὅσα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς μορφῆς μᾶς εἶναι χρήσιμα, θὰ τὰ ἐντάξουμε μέσα στὴν ἐξέταση τῶν δύο ἄλλων μορφῶν διαβάθμισης, πού θὰ γίνῃ συστηματικὴ σ' ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ἔργου. Ὅσο γιὰ τὴ δικαιολόγησι καὶ τὴ λειτουργικὴ σημασία τῆς τόσο σταθερῆς αὐτῆς μορφῆς διαβάθμισης, θὰ μιλήσουμε λίγο πῶς κάτω.

Ἡ δευτέρα μορφή, ἡ ξέχωρη δηλ. διαβάθμιση τῶν ἡρώων κάθε παράταξης, παρουσιάζει ἄφθονα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, καὶ ἡ ἐξέταση θὰ γίνῃ προχωρώντας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἥρωες πρὸς τοὺς μικρότερους (κατιούσα διαβάθμιση). Τὶς ξέχωρες διαβαθμίσεις τῶν δύο παρατάξεων θὰ μπορούσαμε μὲ τὴ φαντασία μας νὰ τὶς ἐνώσουμε σὲ ἓνα σχῆμα πυραμίδας: ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων τῆς μιᾶς παράταξης ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων τῆς ἄλλης παράταξης ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ συγκλίνουν σὲ μιὰ κοινὴ κορυφή, ὅπου ἐκεῖ ψηλὰ θὰ στηθεῖ ὁ πρώτος ἥρωας τοῦ ἔργου. Στὴν ἐργασία μας τὸ σχῆμα αὐτὸ συμβατικὰ θὰ τὸ ὀνομάζουμε: Πυραμίδα τῆς παλικαριᾶς. Ἡ κλιμάκωση σὲ σχῆμα πυραμίδας μᾶς διευκολύνει νὰ προσδιορίσουμε ταυτόχρονα τὴν ἀξιολογικὴ θέση ἑνὸς ἥρωα μέσα στὴν παράταξή του καὶ μέσα στὶς δύο μαζὶ παρατάξεις τοῦ ἔργου. Ἀκόμια τὸ σχῆμα αὐτὸ βοηθάει νὰ φανεῖ καλύτερα ἢ ὑπεροχὴ τοῦ πρώτου, καθὼς αὐτὸς στήνεται στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας καὶ κάτω του, ἀπὸ τὴ μία μεριὰ καὶ τὴν ἄλλη, διαβαθμίζονται ἀντικριστὰ Ἀχαιοὶ καὶ Τρῶες. Ἡ Πυραμίδα τῆς παλικαριᾶς θὰ δοθεῖ σχηματικὰ στὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου κεφαλαίου, ἀφοῦ προηγηθεῖ ἡ προσωπικὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων, πού θὰ προσδιορίσει τὴ θέση τοῦ κάθε ἥρωα πάνω στὴν Πυραμίδα.

Ἡ τρίτη τέλος μορφή, ἡ κοινὴ δηλ. ἀξιολόγησι καὶ κλιμάκωση

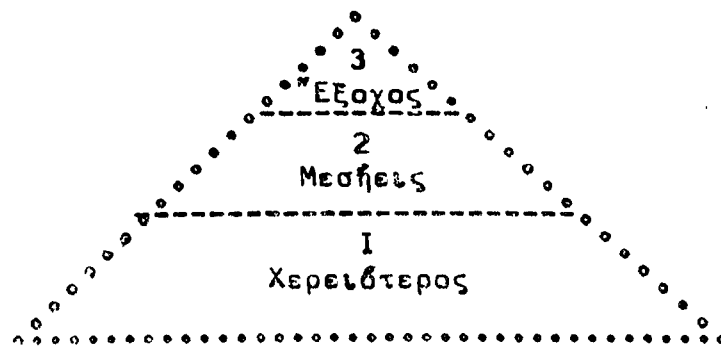
ὄλων τῶν ἡρώων τοῦ ἔργου, θὰ στηριχθεῖ στοὺς σχηματισμοὺς τῆς πάνω στὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα τῆς δεύτερης μορφῆς καὶ στὰ ἀποτελέσματα τῆς ξέχωρης προσωπικῆς σύγκρισης τῶν ἀντίπαλων ἡρώων τοῦ ἔργου. Τὴ μικτὴ διαβάθμιση Ἀχαιῶν καὶ Τρώων θὰ τὴν ὀνομάζουμε *Γενικὴ κλίμακα* τῆς παλικαριᾶς. Ἡ σχηματικὴ παράσταση τῆς Γενικῆς κλίμακας τῆς παλικαριᾶς θὰ μπορέσει νὰ συγκροτηθεῖ μόνο στοὺς τέλους τοῦ ἐρχόμενου κεφαλαίου, ἀφοῦ συνδυασθοῦν τὰ ἀποτελέσματα τῶν προηγούμενων μορφῶν διαβάθμισης· τότε θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιορισθεῖ ἡ θέση τοῦ κάθε ἥρωα πάνω στὴ Γενικὴ κλίμακα τῆς παλικαριᾶς.

Ἔτσι ἡ προσπάθειά μας στοὺς ἐπόμενα κεφάλαια θὰ εἶναι νὰ ἐξετάσουμε μὲ ποιά σειρά ὁ ποιητὴς κλιμακώνει καὶ στὶς δύο αὐτὲς μορφὲς διαβάθμισης τοὺς ἥρωές του καὶ ὡς ποιά σημεῖο ἡ κλιμάκωση εἶναι εὐδιάκριτη.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς τρεῖς προσωπικὲς αὐτὲς μορφὲς διαβάθμισης σιὴν Ἰλιάδα μποροῦμε μὲ τὴν πρώτη κίβλας ματιὰ νὰ διαπιστώσουμε καὶ μιὰ ὁμαδικὴ ἀξιολόγηση ὄλων τῶν ἡρώων τοῦ ἔργου.⁸⁸ Ὁ ποιητὴς μᾶς τὴν προσδιορίζει ὁ ἴδιος στοὺς παρακάτω χωρίο, ὅπου μὲ τὸ στόμα τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελαμώνιου ὑψώνει ἀξιολογικὴ κλίμακα στοὺς πλῆθος τῶν πολεμιστῶν: Μ 269-71.

*ὦ γίλοι, Ἀργείων ὅς τ' ἔξοχος ὅς τε μεσήεις
ὅς τε χειριότερος, ἐπεὶ οὐκ οἶμαι πάντες ὅμοιοι
ἀνέρες ἐν πολέμῳ, νῦν ἔπλετο ἔργον ἅπασιν,*

Ὁ Ὅμηρος μὲ τὸ ὅς τ' ἔξοχος ὅς τε μεσήεις/ ὅς τε χειριότερος... ἀξιολογεῖ ὁμαδικὰ τοὺς ἥρωές του σὲ τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα, ποὺ τὸ καθένα φυσιολογικὰ ἔχει καὶ τὸ ἀνάλογο πλῆθος ἡρώων: οἱ *ἔξοχοι* εἶναι πάντα λίγοι, πὺ πολλοὶ οἱ μέτριοι καὶ τὸ μεγάλο πλῆθος εἶναι οἱ κατώτεροι. Παραστατικὰ ἡ ἀξιολόγηση αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ δοθεῖ μὲ τὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

Τὸ πρῶτο στρώμα, τὸ κατώτερο, ἀντιπροσωπεύει μέσα στοὺς ἔργο τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν στρατῶν, Ἀχαιῶν καὶ Τρώων. Οἱ ἀνώνυμοι στρα-

τιῶτες, οἱ ἀπλοὶ μαχητές, εἴτε προελαύνουν σιὴν πεδιάδα καὶ ἐφορμοῦν σιὸ κάστρο εἴτε ὑποχωροῦν ἄτακτα, παραμένουν πάντοτε τὰ πιστὰ ὄργανα, ποὺ ὀδηγοῦνται σιὴ νίκη ἢ τὴ φυγὴ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἥρωες προμάχους ἢ ἀπὸ κάποιους θεοὺς. Καὶ ὅταν ἀκόμα σκοιῶνονται, ποτὲ δὲν ὀνοματίζονται καὶ σπάνια μετριοῦνται. Τίς πρὸ πολλὰς φορὰς ὁ ποιητὴς ἀναφέρει ἀόριστα ὅτι χάθηκε ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη παράταξη πλῆθος ἀμέτρητο. Τὰ πτώματά τους σκεπάζουν τὴν πεδιάδα, γεμίζουν τὸ ποιάμι ἢ τὴν ἰάφρο, χωρὶς ποτὲ ἢ θυσία τους νὰ ἔχει κάποια ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ὑπόθεση καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἔργου· ἀπλῶς μόνο δίνουν τὴν ἄγρια ἀτιμόσφαιρα τοῦ φοβεροῦ πολέμου. Χωρὶα ποὺ ζωντανεύουν θαυμαστὲς σκηνὲς ἀπὸ τὴν κίνηση καὶ τὴν δράση τοῦ ἀνώνυμου πλῆθους τῶν στρατῶν ἀφθονοῦν τόσο πολὺ μέσα στὸ ἔργο, ποὺ δὲ θὰ χρειαζόταν νὰ παραπέψουμε εἰδικά. Ὡστόσο σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ παρμένα ἀπὸ ὅλες σχεδὸν τίς ραψωδίες τοῦ ἔργου: Β 87 - 100, 142 - 54, 394 - 400, Γ 1 - 9, Δ 422 - 38, 446 - 56, 538 - 44, Ε 497 - 511, Ζ 5 - 6, 102 - 10, Η 464 - 82, Θ 53 - 74, 542 - 65, Λ 15 - 16, Ὡ - 91, 310 - 12, Μ 37 - 59, 108 - 61, 195 - 209, 273 - 89, 415 - 44, Ν 345 - 60, 685 - 724, Ξ 361 - 401, Ο 1 - 8, 306 - 27, 352 - 69, 485 - 514, 618 - 29, 651 - 66, Π 155 - 67, 275 - 83, 294 - 305, Ρ 262 - 73, 366 - 77, 384 - 99, 722 - 31, Σ 197 - 201, 215 - 33, 310 - 15, Υ 490 - 502, Φ 1 - 33, 520 - 42, 606 - 11 Χ 1 - 4, καὶ ἄλλα πολλὰ.

Ἰάνω στὸ πρῶτο καὶ μεγάλο αὐτὸ στρῶμα τοῦ ἀνώνυμου πλῆθους, ποὺ πλάσθηκε ὡς βῆθρο, θὰ στηθεῖ ἀπὸ τὸν ποιητὴ τὸ δεύτερο μικρότερο στρῶμα. Σὲ τοῦτο ἀνήκει, ὄχι μόνον ἓνα πλῆθος βασιλιάδες καὶ θεράποντες τους, ποὺ ὁ ποιητὴς τοὺς παρουσιάζει μὲ μικρότερη συμμετοχὴ στὸν πόλεμο καὶ μὲ κατώτερες πολεμικὲς ἰκανότητες, ἀλλὰ καὶ ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς — πάνω ἀπὸ 450 — ἐπώνυμων ἡρώων, ποὺ σιὴν ἐργασία μας θὰ τοὺς ὀνομάζουμε *βοηθητικούς*.

Γιὰ τοὺς πρώτους, τοὺς βασιλιάδες καὶ τοὺς θεράποντες τους, σημειώνουμε ὅτι ἡ δράση τους εἶναι πολὺ μικρὴ καὶ ἡ παρουσία τους σύντομη μέσα στὸ ἔργο καὶ ἡ παλικάριά τους τονίζεται ἀκόμα πρὸς λίγο ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Ἀπ' αὐτοὺς σὲ μερικὸν μόνον ὁ Ὅμηρος χαρίζει λίγες προσωπικὲς συγκρούσεις σιὴ μάχη ἢ κάποια παρουσία ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους τῆς παράταξής τους. Συνήθως τοὺς παρατάσσει κοντὰ στοὺς μεγάλους ἥρωες ὡς βοηθητικά τους ὄργανα καὶ γιὰ νὰ δημιουργήσῃ μὲ τὴν ἐμφάνισή τους τὸν ὄγκο, τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἔκταση τοῦ μεγάλου πολέμου. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἥρωες αὐτοὶ φαίνονται νὰ εἶναι παραδοσιακοί· ἂν ὁ ποιητὴς τοὺς χρησιμοποιεῖ τόσο λίγο, εἶναι ἴσως γιὰ τὸ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει τὸ σχέδιο καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου του· μπορεῖ ἀκόμα καὶ ἢ παράδοση γύρω ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἦταν φτωχὴ καὶ νὰ πρόσφερε στὸν ποιητὴ λίγα ἐκμεταλλεύσιμα στοιχεῖα. Ἐξἄλλου γιὰ τὴν ἐργασία μας τὸ

γεγονός· αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Ἐμεῖς τοὺς ἥρωες αὐτοὺς θὰ τοὺς ἐξε-
ιάσουμε ἀπὸ τὴν πλευρὰ πού μᾶς ἐνδιαφέρουν στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο
παραθέτοντας καὶ τὰ λίγα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, πού παρουσιάζουν
καὶ πού μ' αὐτὰ ὁ ποιητὴς προσπαθεῖ νὰ τοὺς χαρίσει καὶ κάποια ὀντό-
τητα κοντὰ στοὺς μεγάλους ἥρωες καὶ νὰ τοὺς δώσει κάποια θέση ἀνά-
μεσα στοὺς ὁμοίους τους (βλ. κεφ. Δ χωρία 105 - 117, 153 - 160).

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ παρουσία τῶν ἡρώων αὐτῶν βασικά
δίνεται στὸν *Κατάλογο τῶν καραβιῶν* γιὰ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τῶν στρα-
τῶν γιὰ τοὺς Τρῶες.⁸⁹ Ἀλλὰ καὶ σὲ ἀρκετὲς ἄλλες θέσεις τοῦ ἔργου,
ὅπου γίνονται παρατάξεις στρατῶν, γιὰ νὰ ἀκολουθήσουν οἱ μεγάλες
μάχες, ἢ ὅπου ἡ ἀνάπτυξη τῆς μάχης ἀπαιτεῖ πλῆθος ἡρώων, βλέπομε
τὸν ποιητὴ, πότε κοντὰ στοὺς μεγάλους καὶ πότε μόνους, νὰ ὀνοματίζει
ἢ καὶ νὰ χαρίζει κάποια σύντομη δράση καὶ στοὺς μικροὺς αὐτοὺς ἥρωες.
Παραπέμπομε ἐνδεικτικὰ, ἔξω ἀπὸ τὸν *Κατάλογο τῶν καραβιῶν* (Β 484 -
817), ὅπου ἀριθμοῦνται ὅλοι οἱ ἥρωες, μικροὶ-μεγάλοι, καὶ στὰ παρα-
κάτω χωρία: Θ 253 - 66, Η 161 - 69, Ι 81 - 86, Κ 227 - 32, Λ 56 - 60,
575 - 91, Μ 88 - 102, 127 - 30, 135 - 40, 182 - 94, 329 - 405, Ν 89 - 93, 476 -
80, 526 - 37, 690 - 95, 756 - 73, 788 - 94, Ξ 508 - 22, Ο 300 - 5, 514 - 47, Π
306 - 50, 584 - 631, Ρ 215 - 19, 597 - 625, Τ 238 - 42 κ.ά..

Ὅσο γιὰ τοὺς ἥρωες, πού ὀνομάσαμε *βοηθητικούς*, οἱ πῶ πολλοὶ
ἐπινοήθηκαν ἀπὸ τὸν ποιητὴ, γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴ διαγραφὴ τῆς
παλικαριῶς τῶν μεγάλων ἡρώων· εἶναι τὰ πρόσωπα — οἱ κομπάρσοι —
πού πλάσιθηκαν, γιὰ νὰ θυσιαστοῦν στὴν κατάλληλη στιγμή μὲ τρόπο,
πού θὰ τονίσει καὶ θὰ χρωματίσει τὶς ἐνέργειες καὶ τὶς πράξεις τῶν με-
γάλων προμάχων· εἶναι ἀκόμα οἱ *μελλοθάνατοι*, πού μόνο γιὰ μιὰ στιγμή
ἐμφανίζονται καὶ ἀμέσως ἐξαφανίζονται μέσα στὸν κονιορτὸ τῆς μάχης.
Πότε ἀθελά τους καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ὁ στόχος καὶ πότε πολεμώντας ἀπε-
γνωσμένα προορίζονται ἐξαρχῆς νὰ πέσουν κάτω ἀπὸ τὸ δυνατὸ χέρι
τοῦ μεγάλου ἥρωα. Ὁ ποιητὴς σύνιομα καὶ μὲ θαυμαστὴ ποικιλία βρί-
σκει πάντα τὸν τρόπο νὰ στολίζει τὰ θύματά του, πότε μὲ ἀρχοντικὴ
καὶ πολλὰς φορὲς θεῖα καταγωγή, πότε μὲ πλοῦτη καὶ ἀξιώματα στὴν
πατρίδα τους, πότε μὲ κατορθώματα περασμένα σὲ πολέμους, σὲ κινή-
για καὶ ἀγῶνες, πότε μὲ ἄπραγη καὶ ἀνώφελη γι' αὐτοὺς γενναιότητα
καὶ πότε μὲ πλῆθος ἄλλες ἀνθρώπινες ἀρετές. Καὶ ὅσο πῶ δυνατὰ θέ-
λει ὁ ποιητὴς νὰ τονίσει τὴν παλικαριὰ τοῦ μεγάλου ἥρωα, πού *ἀριστεύει*,
τόσο πῶ πολὺ στολίζει τὸ θῦμα του μὲ ἀξίες καὶ προτερήματα περισσά.
Πολλὰς φορὲς ὁ ποιητὴς μᾶς προειδοποιεῖ μὲ πόνου ψυχῆς γιὰ τὴν τρα-
γικὴ μοῖρα τῶν πλασιμάτων του· τὰ ἀνασαιίνει μέσα του μὲ τόση ἀγά-
πη, πού φαίνεται σὰν νὰ ὑποφέρει, γιατί εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὰ θυ-
σιάσει γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ ἔργου του. Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα, πού
κοντεύουν μέσα στὸ ἔργο τὰ 250, δίνομε παραπομπὰς στὸ ἐπόμενο κε-

φάλαιο, ἐκεῖ ὅπου ἐξετάζεται ὁ ἥρωας, πού τοὺς σκοτώνει. Ἐδῶ σημειώνομε μερικὰ μόνο χωρία, γιὰ νὰ δεიχθεῖ πρόχειρα ἡ βοηθητικὴ χρῆση αὐτῶν τῶν πλαστῶν ἡρώων: Ε 677 - 78, 705 - 7, Λ 299 - 309, 420 - 27, 489 - 91, Ο 328 - 42, Π 394 - 418, 692 - 97, Υ 455 - 89, Φ 209 - 10 κ.ά..

Τέλος πάνω ἀπὸ αὐτὸ τὸ δεύτερο στρώμα τῶν μικρῶν βασιλιάδων καὶ τῶν *βοηθητικῶν* ἡρώων στήνει ὁ ποιητὴς τὸ τρίτο, τῶν μεγάλων ἡρώων, πού εἶναι βέβαια οἱ πιὸ λίγοι, ἀλλὰ εἶναι αὐτοί, πού δημιουργοῦν καὶ γεμίζουν μὲ τὴ δράση τοὺς τὸ ἔργο. Αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἡρώων τὴν προσωπικὴ διαβάθμιση θὰ παρακολουθήσουμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο. Ἐδῶ ἡ Πυραμίδα τῆς παλικαριάς κορυφώνεται σιγὰ - σιγὰ, καὶ οἱ μεγάλοι ἥρωες μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε ὅτι στήνονται μὲ τὴ σειρά τοὺς ἔτσι, ὥστε νὰ ὑψωθεῖ πάνω κι ἀπ' αὐτούς, στὴν κορυφή, ὁ *μέγιστος* τοῦ τραγουδιοῦ ἥρωας, ὁ Ἀχιλλέας. Ἡ δράση τῶν ἡρώων τοῦ τρίτου στρώματος διαρθρώνεται κατὰ τρόπο, πού νὰ δημιουργεῖ τὰ διάφορα ἐπεισόδια καὶ τὴν κατάλληλη ἀτμόσφαιρα, γιὰ νὰ δοθεῖ ὀλοκληρωμένο τὸ φοβερὸ πάθος, ἡ *μῆνις*,⁹⁰ τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τὰ ἀποτελέσματά του, καὶ γιὰ νὰ στηθεῖ ὁ ἥρωας πρῶτος μέσα στὸ ἔργο, στὴν κορυφὴ τῆς Πυραμίδας. Καὶ εἶναι τόσο ἔντονη ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ κρατήσῃ τὸν ἥρωά του πρῶτο καὶ ἀπλησίαστο στὴν παλικαριά, ὥστε, ὅπως θὰ δοῦμε, οὔτε μιὰ φορὰ δὲν κάνει κάποια παραχώρηση στὸ σκοπὸ του. Καὶ ὅταν ἀκόμα ἀπουσιάζει προσωπικὰ ὁ ἥρωάς του ἀπὸ τὴ σκηνὴ τῶν γεγονότων — καὶ ἀπουσιάζει στὸ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸ μισὸ ἔργο —, ὁ ποιητὴς φροντίζει πάντοτε μὲ ἀναφορὰς καὶ ὑπαινιγμοὺς νὰ εἶναι διαρκῶς αἰσθητὴ ἡ παρουσία του (Β 768 - 69, Η 226 - 28, Ρ 278 - 80 κ.ά.). Ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Ἀχιλλέα εἶναι διάχυτη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔργου. Τὸ ποιητικὸ τοῦτο ἐπίτευγμα τοῦ Ὀμήρου, νὰ εἶναι διαρκῆς μέσα στὸ ἔργο ἡ παρουσία καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωά του, καὶ στὶς ὥρες ἀκόμα πού ἀπουσιάζει, εἶναι πάλι ἓνα ἄλλο σπουδαῖο στοιχεῖο τῆς μεγάλης του τέχνης, ὅπως καὶ ἡ συναίρεση τοῦ δεκάχρονου πολέμου μέσα στὶς 51 ἡμέρες τῆς Ἰλιάδας.

Τί ἀκριβῶς χρωστᾷ ὁ Ὀμηρὸς στὴν παράδοση σχετικὰ μὲ τὸν ἥρωά του τὸν Ἀχιλλέα, θὰ μείνει ἔργο τῆς ἐπιστήμης νὰ τὸ ἐρευνᾷ.⁹¹ Ἐνα εἶναι βέβαιο, ὅτι ὁ ποιητὴς τὸν ἀγάπησε πολὺ, τὴ στιγμὴ πού τὸν διάλεξε γιὰ κεντρικὸ ἥρωα τοῦ ἔργου του. Ὅμως ὁ Ὀμηρὸς μέσα στὸ φαινομενικὰ μονοθεματικὸ ποίημά του ἔδωσε ἓναν ὀλόκληρο ἡρωϊκὸ κόσμον· ζωντάνεψε ἓνα πλῆθος μορφῶν δίνοντας τὶς ἐνέργειες καὶ τὰ βιώματα τῆς κάθε μιᾶς, ἔτσι πού νὰ μιᾶς τὶς κάνει αὐτόνομες προσωπικότητες· ἄλλες καλὰ ἀναχάραξε καὶ ἄλλες παρουσίασε γιὰ μιὰ μονάχα στιγμὴ. Ποιὰ εἶναι ἡ ἀξιολογικὴ κατὰταξη μὲ βάση τὴν παλικαριά, πού

ἔδωσε ὁ ποιητὴς σ' ὕλες αὐτὲς τίς μορφές μέσα στὸ ἔργο του, αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

3) Ἡ λειτουργία τῶν μορφῶν κλιμάκωσης

α) Ἡ λειτουργικὴ σημασία τῆς κλιμάκωσης μέσα στὸ στράτευμα ἑνὸς βασιλείου: Ὅπως σημειώσαμε πρὶν πάνω καὶ ὅπως θὰ φανεῖ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλυσι ἀρκετῶν χωρίων στὸ ἐρχόμενο κεφάλαιο, τὴν πρώτη θέση σὲ παλικαριὰ μέσα στὸ στράτευμα ἑνὸς βασιλείου τὴν κατέχει πάντοτε ὁ βασιλιάς ἢ ἕνας γιὸς τοῦ ἡλικιωμένου βασιλιᾶ. Τὸ γεγονός τοῦτο πρέπει νὰ μεταφέρθηκε στὴν ποίησι ἀπὸ τὴν πολιτικοκοινωνικὴ πραγματικότητα τῆς παλιᾶς ἐκείνης ἐποχῆς, τότε ποὺ ἡ κυριαρχία μιᾶς περιοχῆς ἀπαιτοῦσε τὴν ὑπεροχὴ σὲ παλικαριὰ τοῦ ἄρχοντα, τοῦ βασιλιᾶ τῆς. Μποροῦμε δηλ. νὰ ποῦμε ὅτι ἡ διαβάθμιση τοῦ βασιλιᾶ ὡς πρώτου ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες τοῦ στρατεύματός του συνδέεται μὲ τὴ διατήρησι τῆς ἐξουσίας μέσα στὸ βασίλειό του. Λειτουργικὰ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἠρωϊκὴ ἀντίληψη θέλει ὁ ποιητὴς νὰ κρατήσῃ, διὰν κάθε φορὰ μᾶς παρουσιάζει σὰν κάτι ἀναμφισβήτητο τὴν ὑπεροχὴ τοῦ βασιλιᾶ ἀνάμεσα στοὺς θεράποντες καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντες τοῦ ἥρωος.⁹² Στὸν *Κατάλογο τῶν καρabiῶν* καὶ στίς ἄλλες παρατάξεις μέσα στὸ ἔργο οἱ σταθερὲς ἐκφράσεις: *τῶν... ἡγεμόνευε, τῶν... ἡρχε, τῶν... ἡγεῖτο*, καθὼς καὶ τὰ οὐσιαστικά: *ἀρχός, ἡγός, ἡγεμών, δοχάμο, ἀναξ, βασιλεὺς* κ.ἄ., ποὺ συναντοῦμε συχνὰ μέσα στὸ ἔργο, αὐτὸ θέλουν νὰ τονίσουν, δηλ. μαζί μὲ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ βασιλιᾶ στὴν παλικαριά. Αὐτὸ βεβαιώνεται καλύτερα στίς μάχες, ὅπου ὁ βασιλιάς βλέπομε νὰ ἐξορμᾷ πάντοτε πρῶτος στὸν ἐχθρὸ καὶ πίσω του ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι ἥρωες καὶ ὁ στρατός του. Ἀκόμα καὶ οἱ λίγες προσωπικὲς συγκρίσεις τοῦ βασιλιᾶ μὲ τοὺς ἀκολουθοῦντες του, ποὺ ὑπάρχουν στὴν Ἰλιάδα, δίνουν πάντοτε τὴν ὑπεροχὴ στὸ βασιλιά καὶ ἀποτελοῦν, θὰ λέγαμε, μιὰ ἀνανέωση τῆς ἐπιβεβαίωσης τῆς ὑπεροχῆς του καὶ τῆς ἄξιας κυριαρχίας πάνω στὸ στράτευμά του καὶ τὸ βασίλειό του.

Τὸν ποιητὴ τὸν βοηθεῖ ἀκόμα ἢ χωρὶς διαβάθμιση ἀναγνώρισι τῆς ὑπεροχῆς τοῦ βασιλιᾶ ἀνάμεσα σὲ ἕνα ἀριθμὸ ἀκολουθῶν ἠρώων, νὰ ξεφύγει ἀπὸ τίς τόσες συγκρίσεις, ποὺ θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κάνει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἥρωες. Ἐξάλλου ὁ Ὅμηρος, γιὰ νὰ δείξῃ τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου, ἔχει χρησιμοποίησι δύο παρατάξεις μὲ τόσο μεγάλο πλῆθος συμμάχων στρατῶν, ποὺ καὶ μόνο οἱ βασιλιάδες αὐτῶν τῶν στρατῶν τοῦ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ ζωντανέψῃ τίς ποικίλες σκηνές τοῦ πολέμου, ποὺ ἤθελε. Καὶ ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς βασιλιάδες ἕνα μικρὸ μόνο ἀριθμὸ ἐκμεταλλεύτηκε οὐσιαστικὰ στὸ ἔργο του. Γενικὰ ὅμως τὸ πρόσωπο τοῦ κάθε βασιλιᾶ φορτισμένο ἐξαρχῆς μὲ μιὰ μικρὴ ἢ μεγάλη παλικαριά διευκόλυνε πολὺ τὸν ποιητὴ νὰ κινεῖ μὲ

μεγάλη ευχέρεια τὸν καθένα ἀπὸ αὐτοὺς στὴν κατάλληλη φάση τῆς μάχης. Καὶ μόνο γιὰ δυὸ ἴσως λόγους ὀνοματίζονται οἱ ἄλλοι ἥρωες ἀκόλουθοι τῶν βασιλιάδων: γιὰ νὰ δεიχθεῖ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὁ ὄγκος τοῦ στρατοῦ τοῦ κάθε βασιλείου καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ προετοιμασθοῦν τὰ θύματα — αὐτὰ εἶναι ἀκριβῶς τὰ θύματα — τῶν μεγάλων ἡρώων, ποὺ θὰ ἀριστεύσουν. Τελικὰ γιὰ τὸν ποιητὴ ὁ κάθε βασιλιάς γίνεται ὁ μοναδικὸς σχεδὸν ἀντιπρόσωπος μιᾶς περιοχῆς, ποὺ σηκώνει πάνω του ὅλη τὴν παραδοσιακὴ ἱστορία τῆς χώρας του. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ὅμηρος τίς πρὸ πολλὰς φορὰς ἐκμεταλλεύεται βασιλιάδες, ποὺ εἶναι φορτισμένοι μὲ τέτοιο παραδοσιακὸ ὑλικό, ὥστε νὰ μὴν ὑποχρεώνεται νὰ ἐξάρει αὐτοὺς τοὺς ἥρωες μὲ δικές του νέες συγκρίσεις καὶ δοκιμασίες. Τέλος οἱ βασιλιάδες, ἔτσι ποὺ σταθερὰ δίνονται πρῶτοι στὴν παλικαριά μέσα σὶὸ στράτευμά τους, γίνονται εὐχρηστα στοιχεῖα, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ποιητὴς στὴν παραταξιακὴ διαβάθμιση, ποὺ θὰ πραγματοποιήσῃ ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἥρωες τῶν στρατῶν.

β) Ἡ λειτουργικὴ σημασία τῆς παραταξιακῆς κλιμάκωσης: Ἡ παραταξιακὴ διαβάθμιση βασικὰ ἐξυπηρετεῖ τὸν ποιητὴ στὴν ἀνάδειξη τοῦ πρώτου ἥρωα τῆς παράταξης. Πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι καὶ ἡ παράταξη, μολονότι ἀποτελεῖται ἀπὸ πλῆθος ἀνεξάρητων στρατευμάτων, θεωρεῖται σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὡς μιὰ μονάδα, ὡς ἕνας στρατός, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει σ' αὐτὸν ὁ πρῶτος στὴν παλικαριά. Μόνο ποὺ ἐδῶ ὁ Ὅμηρος δὲν κράτησε τὸν κανόνα: *ὁ βασιλιάς νὰ εἶναι καὶ ὁ πρῶτος γενναῖος*, δηλ. ὁ ἀρχιστράτηγος ἐδῶ νὰ εἶναι καὶ τὸ πρῶτο παλικάρι. Χώρισε, ὅπως εἶδαμε (σελ. 44), αὐτὲς τίς δυὸ ιδιότητες: τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὴν μεγάλη παλικαριά. Πόσο σταθερὸ στοιχεῖο τῆς ἡρωϊκῆς ζωῆς ἦταν ἡ ταύτιση τῆς ἐξουσίας μὲ τὴν παλικαριά φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ὅμηρος, μολονότι στὴν παραταξιακὴ διαβάθμιση ἐπιβάλλει τὴν διάκριση τῶν δύο ιδιοτήτων — πόσο σ' αὐτὸ ὑποχρεώνεται ἀπὸ τὴν παράδοση, δὲν μποροῦμε νὰ τὸ ἐλέγξουμε εὐκόλα —, δὲν κατορθώνει νὰ ἀποφύγει στοιχεῖα, ποὺ θυμίζουν τὴν ταύτιση τῶν δύο ιδιοτήτων: ὁ Ἀχιλλέας π.χ., τὸ πρῶτο παλικάρι, σὶὸ Ω 650-52 μιλώντας στὸν Πρίαμο ἐκφράζεται ὡς νὰ εἶναι ὁ ἀρχιστράτηγος, ὅταν λέγει ὅτι στὴ σκηνή του ἔρχονται καὶ συνεδριάζουν οἱ βασιλιάδες *οἱ τέ μοι αἰεὶ! βουλὰς βουλευούσι παρήμενοι, ἢ θέμις ἐστὶ*. Ἄν τὸν ποιητὴ τὸν ἐξυπηρετεῖ ἡ διάκριση αὐτῆ τῶν δύο ιδιοτήτων, θὰ τὸ συζητήσουμε στὸν ἐπίλογό μας, ἀφοῦ δοῦμε πρῶτα τὴν ἀνάλυση τῶν χωρίων σὶὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

Ἡ παραταξιακὴ ὡστόσο κλιμάκωση δὲν εἶναι μόνο, ποὺ βοηθαεῖ τὸν ποιητὴ νὰ ἀναδείξῃ τὸν πρῶτο τῆς παράταξης, πράγμα ποὺ ἦταν ἀναγκαῖο ἡρωϊκὸ στοιχεῖο, ἀλλὰ τὸν διευκολύνει κιόλας, κλιμακώνοντας κάτω ἀπὸ τὸν πρῶτο τοὺς ἄλλους μεγάλους ἥρωες, νὰ τοὺς ἐξά-

ρει: ἡ τοποθέτηση δηλ. τοῦ ἥρωα σὲ κάποια θέση στὴν παραταξιακὴ κλιμάκωση βοηθάει νὰ φανεῖ πιὸ καθαρὰ καὶ πιὸ ἔντονα ἀπὸ ποιoὺς ἥρωες αὐτὸς ὑπερέχει καὶ ἀπὸ ποιoὺς ὑστερεῖ μέσα στὴν παράταξή του. Ἔτσι ὁ ἥρωας προσδιορίζεται καλύτερα καὶ παρουσιάζεται περισσότερο ἀνεξάρτητος μέσα στὸ πλῆθος καὶ ἀποκτᾷ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴ σταθερή του ἀξία, γιὰ νὰ τὴν ἀναγνωρίζουν χωρὶς ἀμφισβήτηση οἱ ἄλλοι ἥρωες μέσα στὴν παράταξη.

Ἄκόμα μὲ τὴν παραταξιακὴ διαβάθμιση ὁ ποιητὴς σχηματίζει ἕνα σύστημα ἡρώων ἀξιολογημένο, ποὺ τὸν βοηθάει κάθε φορὰ στὴ δομὴ τῶν ἐπεισοδίων καὶ στὴ συμπλοκὴ αὐτῶν, ὅπως ἀπαιτοῦν οἱ ἀνάγκες τοῦ ἔργου. Γιὰ νὰ συγκαλέσει π.χ. ἕνα συμβούλιο Ἀχαιῶν ἢ Τρώων, ξέρεῖ ὁ ποιητὴς ποιoὺς ἥρωες καὶ μὲ ποιά σειρὰ πρέπει νὰ τοὺς ὀνοματίσει στὴν πρόσκλησή του· ἐπίσης γιὰ νὰ κάνει μιὰ παράταξη στρατῶν, γνωρίζει μὲ ποιά σειρὰ ἐπιβάλλεται νὰ παρουσιάσει τοὺς ἥρωες, ὅπως ἀκόμα καὶ στοὺς ἀγῶνες ξέρεῖ ὁ ποιητὴς πῶς πρέπει νὰ σχηματίσει τὰ ζεύγη ἢ τὶς ὀμάδες ἀντίπαλων ἀγωνιστῶν.

Ἡ ἀξιολόγηση πάλι τῶν ἡρώων μέσα στὴν κάθε παράταξη, ποὺ γίνεται μὲ βάση πιὸ πολὺ τὴν παράδοση γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ κάθε ἥρωα, ἐξυπηρετεῖ τὸν ποιητὴ νὰ σχεδιάσει εὐκολότερα καὶ νὰ διαμορφώσει τοὺς ἥρωές του μὲ ποικίλα χαρακτηριστικά. Στὸν κάθε ἥρωα ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξιολογικὴ του θέση ὁ ποιητὴς χαρίζει ἢ κάποια στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ (τοῦ ἀρματηλάτη, τοῦ πεζομάχου, τοῦ τοξότη) ἢ κάποιες πνευματοψυχικὲς ικανότητες, χρήσιμες στὸν πόλεμο (πολεμικὴ ἐμπειρία, πολεμικὴ τακτικὴ, καρτερία, πανουργία κ.ά.). Δὲ συγκεντρώνει ὅλα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ σ' ἕνα πρόσωπο· οὔτε καὶ ταιριάζει στὸ μεγάλο ἥρωα νὰ ἔχει τὰ καιώτερα στοιχεῖα τῆς παλικαριάς. Τὸ μεγάλο παλικάρι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι π.χ. τοξότης ἢ νὰ χρησιμοποιοῖ πανουργίες στὴ σύγκρουσή του μὲ τὸν ἀντίπαλό του. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ τέτοια στοιχεῖα στολίζει ὁ ποιητὴς μικρότερους ἥρωες καὶ δημιουργεῖ ἔτσι τὴν ποικιλία πολεμικῶν ἡρώων, ποὺ πρέπει νὰ ἐμφανίζει ἢ κάθε παράταξη.

Ἡ παραταξιακὴ διαβάθμιση εἶναι ιδιαίτερα ἐξυπηρετικὴ γιὰ τὸν ποιητὴ, γιατί τὸν βοηθάει ἀκόμα νὰ παρουσιάσει στίς μεγάλες πολεμικὲς ἐξορμήσεις ἀξιολογικὰ τοὺς ἥρωες τῆς κάθε παράταξης (σειρὲς ἡρώων: Ζ 5 - 65, Θ 253 - 72 κ.ά.) καὶ νὰ δημιουργεῖ ἔτσι στὸ πεδίο τῆς μάχης τὰ ἀντίπαλα ζευγάρια μὲ κάποιες ἀξιολογικὲς ἀναλογίες (Αἴας Τελαμώνιος - Ἔκτορας, Διομήδης - Αἰνεΐας, Μενέλαος - Πάρης).

Τέλος ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων μέσα στὴν κάθε παράταξη καὶ ἡ ἀνάδειξη στὴν κάθε μιὰ τοῦ πρώτου τῆς ἥρωα βοηθάει τὸν ποιητὴ νὰ ἔχει ἔτσι τοὺς δυὸ τελικοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἔργου του, γιὰ νὰ βγάλει ἀπὸ τὴ σύγκρουση αὐτῶν τὸν τελικὸ νικητὴ, τὸν πρώτο ἥρωα τοῦ τραγουδιοῦ του.

γ) **Ἡ λειτουργικὴ σημασία τῆς Γενικῆς κλιμάκωσης:** Ἡ γενικὴ μέσα στὸ ἔργο κλιμάκωση τῶν ἡρώων λειτουργικὰ ἐξυπηρετεῖ τὸν ποιητὴ: α) νὰ δώσει τῇ μικτῇ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων μέσα στὸν πόλεμο ἀξιολόγηση προβάλλοντας στὴν πρώτη θέση τὸν πιὸ γενναῖο ἥρωα τοῦ ἔργου. Ἡ τελικὴ μόνο μονομαχία τῶν πρώτων τῶν δύο παρατάξεων δὲν ἀξιολογοῦσε τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων μεγάλων ἡρώων τοῦ ἔργου. Ἦταν ἀνάγκη νὰ προσδιορισθεῖ ἡ ἀξία τῶν μεγάλων ἡρώων μέσα στὸ σύνολο: ποῖα π.χ. εἶναι ἡ θέση τῶν ἡρώων Αἴαντα Τελ., Διομήδη, Ἀγαμέμνονα ἀπέναντι στὸν Ἔκτορα, τὸν πρῶτο τῆς τρωϊκῆς παράταξης, ἢ τὸν Αἰνεΐα καὶ σ' αὐτὸ τὸν ποιητὴ τὸν ἐξυπηρετοῦσε μόνο ἡ μικτὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων, β) ἡ γενικὴ διαβάθμιση, τὸ μικτὸ αὐτὸ ἀξιολογικὸ σύστημα τῶν ἡρώων, βοηθεῖ τὸν ποιητὴ στὸ σχεδιασμὸ τῶν μεγάλων κινήσεων καὶ συγκρούσεων τῶν δύο παρατάξεων. Γιὰ νὰ νικήσουν π.χ. οἱ Τρῶες ξέρει ἔτοι ποιὸς ἥρωες Ἀχαιοὺς πρέπει νὰ ἀποσύρει ἀπὸ τῆς μάχης, ἢ γιὰ νὰ ἀριστεύσει ὁ Ἔκτορας, ξέρει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα (Λ 186 - 89, 200 - 6), γιὰ τοῦτο τὸν προειδοποιεῖ νὰ ἀποφύγει τῇ συνάντησίν του, γ) ἡ μικτὴ κλιμάκωση διευκολύνει τὸν ποιητὴ, γιὰ νὰ ἐξάρει ἥρωες καὶ τῶν δύο παρατάξεων ἢ νὰ δείξει τὴν ὑστέρησή τους, καθὼς μπορεῖ καὶ τοὺς πλησιάζει καὶ τοὺς στήνει ἀντιμέτωπους δυὸ ἥρωες στὴ μάχη. Γιὰ νὰ προετοιμάσει π.χ. τὸν Ἔκτορα μεγάλο ἀντίπαλο τοῦ Ἀχιλλέα, τὸν ὑψώνει σχεδὸν στὸ ἀνάστημα τοῦ Αἴαντα, ὅταν τὸν βάζει νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Τελαμώνιο· τὸν Αἰνεΐα πάλι τὸν ὑψώνει καὶ παράλληλα τὸν διαβαθμίζει χαμηλότερα, ὅταν τὸν στήνει γιὰ μιὰ φορὰ ἀντιμέτωπο μὲ τὸν Ἀχιλλέα στὸ πεδίο τῆς μάχης· τὸ ἴδιο χαμηλότερα διαβαθμίζεται ὁ Ἰδομενέας, ὅταν ὁ ποιητὴς τὸν φέρνει ἀντίπαλο τοῦ Αἰνεΐα, δ) τέλος ἡ γενικὴ μικτὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ παραταξιακὴ ποὺ εἶδαμε, ἐξυπηρετεῖ τὸν ποιητὴ, γιὰ νὰ διαμορφώσει καὶ νὰ φωτίσει πιὸ ἔντονα τὶς εἰδικὲς πολεμικὲς ἱκανότητες τῶν ἡρώων, καθὼς καὶ τὰ διάφορα χαρακτηριστικὰ τους γνωρίσματα. Τὸ Διομήδη π.χ. ὁ ποιητὴς διαβαθμίζοντάς τον μὲ τοὺς Τρῶες στὸ πεδίο τῆς μάχης τὸν ἀναδεικνύει μεγάλο ἀρματομαχό, ἀντίθετα μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. ποὺ τὸν ὑψώνει σὲ ἀσυναγώνιστο πεζομαχό. Τὸν Ἔκτορα πάλι διαβαθμίζοντάς τον στὸ ὕψος τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν δικαιολογεῖται νὰ τὸν παρουσιάζει νὰ φθάνει συναισθηματικὰ στὴν ἀλαζονεία καὶ στὴν ὕβρη.

δ) **Ἡ λειτουργικὴ σημασία τῆς ὁμαδικῆς κλιμάκωσης:** Ἡ ὁμαδικὴ κλιμάκωση, ἡ ἀξιολόγηση, δηλαδή, σὲ τρία ἐπάλληλα στρώματα τῶν ἡρώων: *ἔξοχος - μεσήεις - χειρότερος*, ποὺ μεταφέρεται καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴ κοινωνία, ὅπου συναντοῦμε: βασιλιάδες - εὐγενεῖς - λαοὺς, λειτουργικὰ βοηθεῖ τὸν ποιητὴ νὰ προβάλλει ὁμαδικὰ τοὺς μεγάλους

ήρωες. Οί άριστοι έτσι ξεχωρίζουν· είναι αυτοί που προηγούνται στην επίθεση, που εμφανίζονται πρώτοι στην παράταξη, που παίρνουν μέρος στα συμβούλια. Τους *εξοχους* τους πλαισιώνουν ή τους ακολουθούν από πίσω οί λιγότερο σημαντικοί ήρωες, που δίπλα στους άριστους αποκτούν και αυτοί άξία και φωτίζονται λίγο ή πολύ από τον ποιητή ανάλογα με τις ανάγκες του έργου. Το πλήθος το άπρόσωπο, που κινείται πίσω από όλους αυτούς τους ήρωες, βοηθάει να δοθεί, όπως είπαμε πιο πάνω, ζωντανή ή εικόνα του μεγάλου πολέμου.

Τα δυο πρώτα στρώματα, των μεγάλων και των λιγότερο σημαντικών ήρώων, βοηθούν τον ποιητή με την όνομαστική παρουσία των ήρώων να συνθέσει τις ατέλειωτες συγκρούσεις μέσα στις μάχες, όπου οί μεγάλοι είναι πάντα οί νικητές και οί μικροί τα θύματα ή αυτοί που φεύγουν. Τέλος το τρίτο στρώμα, το άπρόσωπο πλήθος, χρησιμοποιείται από τον ποιητή στο πεδίο της μάχης, όχι μόνο για να γεμίζει το φόντο της εικόνας, αλλά και σαν μια δύναμη βοηθητική των μεγάλων ήρώων στην προέλασή τους, για να πιέζουν τους αντιπάλους τους. Ό Έκτορας π.χ. με το πλήθος το άνώνυμο των Τρώων αναγκάζει τον Αϊαντα να υποχωρήσει, όπως φορές το σχέδιο του έργου επιβάλλει την υποχώρησή του: Α 563-71, Π 102-4 κ.ά..

Κλείνοντας το κεφάλαιο για τις μορφές κλιμάκωσης στην *Ίλιάδα* και τη λειτουργική της σημασία, παρατηρούμε ότι ή διαβάθμιση με όλες τις μορφές είναι από τα πιο βασικά — για μας το βασικότερο — μέσα της δομής στην ήρωϊκή ποίηση. Δεν μπορεί να νοηθεί ήρωϊκή ποίηση χωρίς την έννοια της διαβάθμισης. *Ήρωας, είπαμε*, σημαίνει *επιδίωξη* της ύπεροχής και της διάκρισης, κι αυτά πετυχαίνονται μόνο με τη σύγκριση και τη διαβάθμιση. Ό Όμηρος ήταν υποχρεωμένος να χρησιμοποιήσει την κλιμάκωση στην ποίησή του. *Έτσι διαβάθμισε* τους ήρωές του με όλες αυτές τις μορφές διαβάθμισης, που είδαμε. Τώρα μένει να δοϋμε στο επόμενο κεφάλαιο ποιά είναι ή αξιολογική κατάταξη, που έδωσε στους ήρωές του μέσα στην *Ίλιάδα*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ

Στὸ κεφάλαιο τοῦτο θὰ ἐξετάσουμε ἀναλυτικὰ τὰ χωρία τῆς Ἰλιάδας, ὅπου περιέχονται οἱ πιὸ σημαντικὲς προσωπικὲς διαβαθμίσεις τῶν ἡρώων τοῦ ἔργου. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅμως πρέπει νὰ τονίσουμε: 1) ὅτι ὅλα τὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, ποὺ θὰ παραθέσουμε, δὲν ἐκφράζουν ἄμεσα καὶ ξεκάθαρα τὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων· ὅπως ὅποτε ὅμως καὶ τὰ πιὸ ἀσήμαντα παρέχουν ἐνδείξεις καὶ στοιχεῖα βοηθητικὰ καὶ χρήσιμα γιὰ τὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων. Ὅλες αὐτὲς οἱ περιπτώσεις θὰ δικαιολογηθοῦν στὴν ἀνάλυση τῶν ἀντίστοιχων χωρίων.

2) Ὅτι μόνον γιὰ τοὺς πολὺ μεγάλους ἥρωες οἱ διαβαθμίσεις εἶναι σταθερές, ἐνυνεῖδητες καὶ ἔχουν σημαντικὴ ποιητικὴ λειτουργία. Ὅσο προχωροῦμε καὶ κατεβαίνομε στὴν κλιμάκωση τῶν ἡρώων, τὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα ἀραιώνουν καὶ ἡ διαβάθμιση γίνεται χασματικὴ καὶ ἀσαφής.

3) Ὅτι τὰ χωρία, καθὼς προσπαθοῦμε νὰ τὰ δώσουμε σὲ μιὰ πολὺ σύντομη μορφή, συμβαίνει πολλὰς φορὲς νοηματικὰ νὰ φαίνονται ἐλλιπῆ καὶ νὰ χρειάζεται νὰ ἐνταχθοῦν μέσα στὴν ὅλη ἱστορία τοῦ ἔργου, πράγμα ποὺ γίνεται ἀρκετὲς φορὲς στὴν ἀνάλυση μὲ σύντομο τρόπο.

4) Θὰ περιοριστοῦμε στὴν ἐξέταση μόνον τῶν δύο βασικῶν μορφῶν κλιμάκωσης τῶν ἡρώων, τῆς παραταξιακῆς καὶ γενικῆς (μικτῆς), ἐνῶ ὅπως εἴπαμε καὶ πιὸ πάνω, δὲ θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ὁμαδικὴ σὲ στρώματα ἀξιολόγηση τῶν ἡρώων, καθὼς καὶ μὲ τὴ διαβάθμιση μέσα στὸ κάθε στράτευμα, ποὺ τὰ στοιχεῖα τῆς θὰ τὰ ἐντάξουμε στὴν παραταξιακὴ διαβάθμιση. Ἔτσι στὴν ἐξέταση τῶν χωρίων θὰ δώσουμε τὴν ἐξῆς διάρθρωση: Α.- Παραταξιακὴ κλιμάκωση: α) Ἀχαιῶν β) Τρώων. Β.- Γενικὴ (μικτὴ) κλιμάκωση: α) Ἀχαιῶν - Τρώων, β) Τρώων - Ἀχαιῶν.

5) Σημειώνομε ὅτι εἶναι τὰ ἴδια διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, ποὺ μᾶς υποχρεώνουν νὰ ἀρχίσουμε τὸ σχηματισμὸ τῆς κλιμάκωσης τῶν ἡρώων ἀπὸ τὸν πρῶτο, τὸν πιὸ γενναῖο, καὶ νὰ κατεβαίνομε πρὸς τοὺς πιὸ μικροὺς· ἡ κλιμάκωση δηλ. θὰ πάρει τὴν «κατιούσα» μορφή καὶ στὴν παραταξιακὴ καὶ στὴ γενικὴ (μικτὴ) διαβάθμιση τῶν ἡρώων.

6) Ἀκόμα πρέπει, σχετικὰ μὲ τὴν παρουσίαση τοῦ ὑλικοῦ, νὰ σημειώσουμε: α) ὅτι τὰ χωρία ἀριθμημένα θὰ προηγῶνται καὶ θὰ ἀκο-

λουθοῦν ὄλα μαζί τὰ σχόλια καὶ οἱ παρατηρήσεις, καὶ β) δίπλα σὲ κάθε χωρίο θὰ σημειώνονται συντομογραφικὰ τὰ κριτήρια τῆς διαβάθμισης τῶν ἥρώων σὲ σχῆμα κλάσματος: ὁ ἀριθμητὴς θὰ δηλώνει τὸ πραγματικὸ ἢ θεωρητικὸ κριτήριο καὶ ὁ παρονομαστὴς τὸ ἐκφραστικὸ μέσο, πὸν διατυπώνεται ἢ διαβάθμιση. Πολλὲς φορές, πὸν τὰ κριτήρια ἢ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα εἶναι περισσότερα, τότε αὐτὰ θὰ σημειώνονται στὴ συνέχεια χωρισμένα μὲ μιὰ κάθετη γραμμὴ. Ἡ σημείωση αὐτὴ τῶν τρόπων (κριτηρίων) διαβάθμισης καὶ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων θὰ μᾶς βοηθήσει σημαντικά, γιὰ νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνουμε διαρκῶς στὴν ἀνάλυση τῶν χωρίων ὄλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα.

Παραθέτουμε πίνακα μὲ τὰ συμβολικὰ στοιχεῖα τῶν κριτηρίων καὶ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων τῆς κλιμάκωσης τῶν ἥρώων.

I.- Τρόποι κλιμάκωσης ἀπὸ τὰ πράγματα: Π

1) Σκοτεινός

α) ἐπόνυμιου ἥρωα	:	Π1α
β) ἀνώνυμων ἥρώων	:	Π1β

2) Τραυματισμὸς

α) μὲ λίθο	:	Π2α
β) μὲ κοντάρι	:	Π2β
γ) μὲ τόξο	:	Π2γ

3) Φυγὴ

α) ἀτομικὴ	:	Π3α
β) Ὀριαδικὴ	:	Π3β
γ) Παραταξιακὴ	:	Π3γ

4) Φόβος

α) ἀτομικός	:	Π4α
β) ὀμαδικός	:	Π4β
γ) παραταξιακός	:	Π4γ

5) Ὑπεροχὴ

α) στὴ σύγκρουση	:	Π5α
β) στὴ μονομαχία	:	Π5β

6) Σωτήρια θεϊκὴ ἐπέμβαση

α) ἀρπαγὴ ἥρωα	:	Π6α
β) ἀποτροπὴ χτυπήματος	:	Π6β

7) Νίκη στοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνες

α) νίκη	:	Π7α
β) ἰσοπαλία:	:	Π7β

II.- Τρόποι κλιμάκωσης Θεωρητικοί: Θ

- 1) Ἡ πίστις τοῦ ἥρωα στὴν ὑπεροχή του ἢ τὴν κατωτερότητά του
 - α) ἀπὸ ἥρωα τῆς παράταξής του : Θ1α
 - β) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς παράταξής του : Θ1β
 - γ) ἀπὸ ἥρωα τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ1γ
 - δ) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ1δ
- 2) Ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς ἢ τῆς κατωτερότητος τοῦ ἥρωα
 - α) ἀπὸ ἥρωα τῆς παράταξής του : Θ2α
 - β) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς παράταξής του : Θ2β
 - γ) ἀπὸ ἥρωα τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ2γ
 - δ) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ2δ
- 3) Ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς ἢ τῆς κατωτερότητος τοῦ ἥρωα ἀπὸ τοὺς θεοὺς
 - α) ἀπὸ ἥρωα τῆς παράταξής του : Θ3α
 - β) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς παράταξής του : Θ3β
 - γ) ἀπὸ ἥρωα τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ3γ
 - δ) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ3δ
- 4) Ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς ἢ τῆς κατωτερότητος τοῦ ἥρωα ἀπὸ τὸν ποιητὴ
 - α) ἀπὸ ἥρωα τῆς παράταξής του : Θ4α
 - β) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς παράταξής του : Θ4β
 - γ) ἀπὸ ἥρωα τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ4γ
 - δ) ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς ἀντίπαλης παράταξης : Θ4δ

III.- Μέσα κλιμάκωσης ἔκφραστικά: Ε

- 1) Σύγκριση
 - α) μὲ ἐπίθετο : Ε1α
 - β) μὲ ἄλλη συγκριτικὴ ἔκφραση : Ε1β
- 2) Ὑπέρθηση
 - α) μὲ ἐπίθετο : Ε2α
 - β) μὲ ἄλλη ἀπόλυτη ἔκφραση : Ε2β
- 3) Διάζευξις ἢ παράταξις
 - α) διάζευξις : Ε3α
 - β) παράταξις συμπλεκτικὴ : Ε3β
 - γ) παράταξις ἀντιθετικὴ : Ε3γ
- 4) Περιγραφὴ : Ε4
- 5) Παρομοίωση - παραβολὴ
 - α) μὲ ἀναφορικὸ : Ε5α
 - β) μὲ συσχετικὸ ἐπίθετο : Ε5β
 - γ) μὲ ρῆμα - μετοχὴ : Ε5γ

7) Οί παραπομπές, ποῦ θὰ χρειασθοῦν νὰ γίνουιν πολλές μέσα σιὴν ἐργασία μας, θὰ δηλώνονται μὲ τὸν ἀριθμὸ τῆς σελίδας ἢ μὲ τὸν ἀριθμὸ τοῦ χωρίου, ἐνῶ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων σ' αὐτὲς θὰ δίνονται μὲ τίς συνιομογραφίες τους. Παραθέτουμε πίνακα συνιομογραφιῶν τῶν κυριότερων ὀνομάτων καὶ λέξεων:

Ἀχιλλέας	: Ἀχιλ.	Ἔκτορας	: Ἔκτ.
Αἴας Τελαμώνιος	: Αἴας Τελ.	Αἰνεΐας	: Αἰν.
Διομήδης	: Διομ.	Πολυδάμας	: Πολυδάμ.
Ἀγαμέμνονας	: Ἀγαμ.	Ἔλενος	: Ἔλεν.
Ὀδυσσεύς	: Ὀδυσ.	Δηΐφοβος	: Δηΐφ.
Μενέλαος	: Μενέλ.	Ἀγήνορας	: Ἀγήν.
Ἰδομενέας	: Ἰδομ.	Πάνδαρος	: Πάνδ.
Αἴας ὁ Λοκρῶς	: Αἴας Λοκρ.	Σαρπηδόνας	: Σαρπ.
Πάτροκλος	: Πάτροκλ.	Γλαῦκος	: Γλαῦκ.
Μηριόνης	: Μηριόν.	Εὐφορβος	: Εὐφορβ.
Τεῦκρος	: Τεῦκρ.	χωρίο-α	: χ.
Ἀντίλοχος	: Ἀντίλ.	σελίδα-ες	: σ.
Εὐρύπυλος	: Εὐρύπυλ.	μετάφραση	: μιφρ.
Πηνέλεως	: Πηνέλ.	βιβλιογραφία	: βιβλιογρ
Μενεσθέας	: Μενεσθ.	βλέπε	: βλ.
Αὐτομέδοντας	: Αὐτομ.	παράβαλε	: πρβλ

8) Τὸ ὀμηρικὸ κείμενο, ποῦ χρησιμοποιήσαμε, εἶναι τῶν ἐκδόσεων τῆς Ὁξφόρδης.

A.— ΠΑΡΑΤΑΞΙΑΚΗ ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ: α) ΑΧΑΙΩΝ

Ἄ χ ι λ λ έ α ς⁹³

Σὲ σύγκριση: 1) Μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελαμώνιο

1.— Ποιητὴς

ἀνδρῶν αὐτὸν μέγ' ἄριστος ἔην Τελαμώνιος Αἴας, Θ46/6
ὄφρ' Ἀχιλεὺς μῆριεν ὁ γὰρ πολὺν κέρτατος ἦεν, E2a
B 768 - 69

2.— Ποιητὴς

μάλα γὰρ σφεας ὠκ' ἐλέλιξεν
Αἴας, ὃς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο Θ46/a
ἰῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα. E16
P 278 - 80

3.— Αἴας Τελ.

Ἔκτορ, νῦν μὲν δὴ σάφα εἴσεται οἰόθεν οἶος
οἶοι καὶ Δαναοῖσιν ἀριστιῆες μετέασι, Θ1γ/2a
καὶ μετ' Ἀχιλλῆα ῥηξήνορα θυμολέοντα. E16
H 226 - 28

4.— Ἴδομενέας

ἀνδρὶ δέ κ' οὐκ εἶξετε μέγας Τελαμώνιος Αἴας,
ὃς θνητὸς τ' εἶη καὶ ἔδοι Δημήτερος ἀκτῆρ,
χαλκῶν τε ῥηκτῶν μεγάλιοι τε χειρμαδίοισιν. Θ26δ/a
οὐδ' ἂν Ἀχιλλῆϊ ῥηξήνορι χωρήσειεν E4/16
ἔν γ' αὐτοσταδίῃ ποσὶ δ' οὐ πως ἔστιν ἐρῶζειν.
N 321 - 25

5.— Ἀχιλλέας

ἄλλον δ' οὐ τεν οἶδα τεῦ ἂν κλυτὰ τεύχεα δύω, Θ16/a
εἰ μὴ Αἴαντός γε σάκος Τελαμωνιάδαο. E4
Σ 192 - 93

6.— Ποιητὴς

ἡμὲν ἐπ' Αἴαντος κλισίας Τελαμωνιάδαο
ἦδ' ἐπ' Ἀχιλλῆος, τοί ῥ' ἔσχατα νῆας εἵσας Θ46
εἶρσαν, ἡγορέη πίσυνοι καὶ κάριεϊ χειρῶν E4
Θ 224 - 26

7. Ἀγαμέμνωνας

εἰ δέ κε μὴ δώσωσιν, ἐγὼ δέ κεν αὐτὸς ἔλωμαι
ἦ τεδὼν ἦ Αἴαντος ἰὼν γέρας, ἦ Ὀδυσῆος Θ1a
ἄξω ἐλών' E3a
A 137 - 39

8. Ἀγαμέμνονας

εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουλῆφόρος ἔστω,
 ἢ Αἴας ἢ Ἰδομενεὺς ἢ δῖος Ὀδυσσεύς
 ἢ ἐ σύ, Πηλεΐδη, πάντων ἐκπαγλότευ' ἀνδρῶν,
 ὅγρ' ἡμῖν ἐκάεργον ἰλόσσει ἱερὰ ῥέξας».

Θ2α/6
 Ε3α/2α

A 114 - 47

Σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ χωρία, I - 8, ὁ Ἀχιλλέας συγκρίνεται καὶ διαβαθμίζεται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ τὸν Αἴαντα, καθὼς καὶ μὲ ἄλλους ἢ ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς.

Ἔτσι σιὸ x. 1, ποὺ τὸ συναντιοῦμε σιὴν ἀρχὴ σχεδὸν τῆς Ἰλιάδας, δηλώνεται ἔντονα καὶ καθαρὰ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ ὑμῶσει πρῶτο ἤρωα σιὴν παράταξη τῶν Ἀχαιῶν τὸν Ἀχιλλέα. Ὅσο καιρὸ ἀπουσιάζει θυμωμένος ὁ Ἀχιλλέας ἀπὸ τὸ στρατὸ τῶν Ἀχαιῶν, ξεχωρίζει σιὴν παλικαριά ὁ Αἴας. Ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς ὁ Αἴας εἶναι μέγ' ἄριστος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀχιλλέας καὶ ἀπὸ τὸν Αἴαντα καὶ ἀπ' ὄλους πολὺ γέμματος. Ἡ διαβάθμιση τοῦ Αἴαντα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, ποὺ γίνεται μὲ τὴν ἐνισχυμένη ὑπέρθωση, εἶναι ἄμεση καὶ ρητὴ· τὸ ἴδιο ὅμως ρητὴ καὶ ἄμεση καὶ μὲ ἐπίσης ἐνισχυμένη τὴν ὑπέρθωση εἶναι καὶ ἡ διαβάθμιση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τὸν Αἴαντα καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἔτσι ἀπὸ τὸ πρῶτο κίολας χωρίο ἡ κλιμάκωση ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται μὲ κατιόσα μορφή: Ἀχιλλέας - Αἴας Τελ. - Ἀχαιοί.

Τὴν ἴδια βασικὴ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ βρίσκομε καὶ σιὸ x. 2, ὅπου ἡ προηγούμενη ἔκφραση μέγ' ἄριστος γιὰ τὸν Αἴαντα ἀναλύεται ἰώρα σιὰ συγκεκριμένα: εἶδος καὶ ἔργα. Ἐδῶ ἡ διαβάθμιση τοῦ Αἴαντα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς δίνεται μὲ τὴ συγκριτικὴ ἔκφραση: περί..., περί... τέτις, ἐνῶ τοῦ Ἀχιλλέα πρὸς τὸν Αἴαντα μὲ τὴν πρόθεση μετὰ, ποὺ ἡ τοπικὴ τῆς σημασία παίρνει ἐδῶ διαβαθμιστικὴ ἀξία. Ὁ Αἴας σιὴνεται σιὴ μορφή καὶ τὴ δράση πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς, πιὸ πίσω ὅμως ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Ἡ πρόθεση μετὰ χρησιμοποιεῖται παράλληλα μὲ τὴν περί, μὲ ἐντελῶς ὅμως ἀντίθετη διαβαθμιστικὴ σημασία: ἡ περί κλιμακώνει πρὸς τὰ πάνω, ἡ μετὰ πρὸς τὰ κάτω. Κι ἐδῶ ἡ ἴδια τριπλῆ κλιμάκωση: Ἀχιλλέας - Αἴας - Ἀχαιοί.

Τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα σιὸ x.3 τὴ βεβαιώνει ὁ ἴδιος: ὁ Αἴας, τὴν ὥρα ποὺ πρόκειται νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Ἔκτορα (H 206 - 312). Ἡ διαβάθμιση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τοὺς ἀριστῆες τῶν Ἀχαιῶν — μέσα σ' αὐτοὺς καὶ ὁ Αἴας — δίνεται πάλι μὲ τὴν πρόθεση μετὰ, ἐνῶ σὶ ἀριστῆες τῶν Ἀχαιῶν διαβαθμίζονται μὲ τὸν Ἔκτορα ἔμμεσα μέσα ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ Αἴαντα: νῦν... σέγα εἶσαι... Ὁ Αἴας δὲν ἀπειλεῖ ἀπλῶς, πιστεύει ὅτι, καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἀχιλλέα. ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ἤρωες Ἀχαιοί — καὶ πρῶτος ὁ ἴδιος — ἱκανοὶ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν θρασοῦ Ἔκτορα. Κάτι, ποὺ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε, εἶναι ὅτι ἡ ὄλη

διατύπωση τοῦ χωρίου ἀφήνει νὰ νοηθεῖ πὼς ἐκεῖνος, ποὺ ἀντιμετώπιζε ὡς τώρα τὸν Ἔκτορα, ἦταν ὁ Ἀχιλλέας. Ἔτσι ἔμμεσα ἔχομε καὶ μιὰ διαβάθμιση Ἀχιλλέα - Ἔκτορα καὶ ἡ τριπλὴ κλιμάκωση παίρνει τὴ μορφή: Ἀχιλλέας - ἀριστῆες Ἀχαιῶν (Αἴας) - Ἔκτορας. Σημαντικὸ στὸ χωρίο αὐτὸ εἶναι ὅτι συναντοῦμε τὴν κορυφὴ τῆς ἀξιολογικῆς Πυραμίδας τῆς παλικοαριῶς τῶν ἡρώων στὴν Ἰλιάδα. Στὸ ψηλότερο σημεῖο, στὴν κορυφῆ, ἀνυπέρβλητος κι ἀπλησίαστος, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ κι ὡς τὸ τέλος, ὁ Ἀχιλλέας. Κάτω ἀπ' αὐτόν, στὴ μιὰ μεριὰ καὶ στὴν ἄλλη, στέκουν ὁ Αἴας στὴν πλευρὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὁ Ἔκτορας στὴν πλευρὰ τῶν Τρώων.

Παρόμοια ἡ μορφή τῆς διαβάθμισης τῶν δύο ἡρώων καὶ στὸ χ. 4, ποὺ διατυπώνει ὁ Ἰδομενέας σὲ μιὰ κρίσιμη στιγμή τῆς μάχης, κοντὰ στὰ καράβια. Τὰ συγκεκριμένα ἐδῶ στοιχεία σύγκρισης: ἡ ἀξιοσύνη στὴ σῶμα μὲ σῶμα μάχη: *αὐτοστιάδη* καὶ ἡ ταχύτητα στὰ πόδια. Ὁ Αἴας ὑψώνεται πάνω ἀπὸ ὅλους — ἐδῶ τὸ *ἀνδρὶ* εἶναι περιληπτικὸ καὶ ἀγκαλιάζει Τρῶες καὶ Ἀχαιοὺς — καὶ στήνεται ἀνίικρο στὸν Ἀχιλλέα. Ἡ διαβάθμιση ὡστόσο στὴν ταχύτητα μὲ τὸ *ποσί δ' οὐ πῶς ἔστιν ἐρίζειν* εἶναι ριγητὴ καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα ἀδιαφιλονίκητη. Οὔτε ὅμως καὶ στὴν *ἐκ τοῦ σοσιάδην* μάχη ἐξισώνεται ὁ Αἴας μὲ τὸν Ἀχιλλέα. Μᾶς τὸ βεβαιώνει ἡ ὅλη παραχωρητικὴ ἔκφραση μὲ τὴ δυνητικὴ εὐκτικὴ *οὐδ' ἄν... χωρήσειεν* καὶ τὸ περιοριστικὸ μόριο *γε*. Ὁ ποιητὴς δὲ σκέπτεται νὰ κλιμακώσει χαμηλότερα τὸν Ἀχιλλέα, ἀλλὰ τοῦ Αἴαντα τὴ μαχητικότητα θέλει νὰ ἐξάρει· πρέπει νὰ προετοιμάσει τὸν ἥρωα γιὰ τὴν τρομακτικὴ μάχη τῶν καραβιῶν, ὅπου θὰ τὸν στήσει πραγματικὸ *ἔργος* τῶν Ἀχαιῶν. Τριπλὴ κι ἐδῶ πάλι ἡ μορφή τῆς κλιμάκωσης: Ἀχιλλέας - Αἴας - ὅλοι οἱ ἄλλοι (Τρῶες καὶ Ἀχαιοί).

Κατὰ ὡστόσο, ποὺ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ σημειώσουμε καὶ στίς τέσσερις παραπάνω περιπτώσεις καὶ σὲ ἀρκετὲς ἄλλες ποὺ θὰ δοῦμε, εἶναι ὅτι ὁ Ἀχιλλέας δὲ συγκρίνεται ἀπευθείας μὲ τὸν Αἴαντα καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλὰ ὁ Αἴας μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τὸν Ἔκτορα. Ὁ Ἀχιλλέας ἀναφέρεται σὰν ἕνας ἥρωας, ποὺ στέκει πάνω ἀπὸ ὅλους, καὶ δὲ χωράει καμιά σύγκριση μ' αὐτόν. Εἶναι, θὰ λέγαμε, «ἐκτὸς συναγωνισμοῦ». Θεωρεῖ ὁ ποιητὴς τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα ὡς κάτι γνωστὸ καὶ ἀναγνωρισμένον καὶ ἐπομένως περιττὴ τὴν ἀπευθείας σύγκριση τοῦ ἥρωα μὲ τοὺς ἄλλους προμάχους. Αὐτὸ μᾶς δείχνουν οἱ φράσεις: *ὄφρ' Ἀχιλλεὺς μήνιεν, μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα, μετ' Ἀχιλλῆα ὀηξίγορα θυμολέοντα, οὐδ' ἄν Ἀχιλλῆϊ ὀηξίγορι χωρήσειεν...* Καὶ τὸ *ὁ γὰρ πολλὸν ἔργατος ἦεν* εἶναι πιὸ πολὺ μιὰ παρένθεσι. Νομίζομε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖα: οὔτε αὐτὸς ὁ γλωσσικὸς τρόπος διαβάθμισης, ποὺ μόνο γιὰ τὸν Ἀχιλλέα χρησιμοποιεῖται μέσα στὸ ἔργο, οὔτε ἡ σταθερὴ καὶ χωρὶς παραχωρήσεις κλιμάκωση τοῦ ἥρωα στὴν πρώτη θέση. Καὶ τὰ δύο μαρτυροῦν συνειδητῆ

προσπάθεια του ποιητή να προβάλλει τον Ἀχιλλέα πρώτο στην κλιμάκωση τῶν ἡρώων τοῦ ἔργου του.

Πρέπει ἀκόμα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καὶ τὰ τέσσερα αὐτὰ χωρία βρίσκονται σὲ τέτοια σημεῖα τοῦ ἔργου, ὅπου ὁ ποιητὴς ἔχει ἀνάγκη, μὰ καὶ ἀπομάκρυνε τὸν Ἀχιλλέα, τὸ πρῶτο παλικάρι τῶν Ἀχαιῶν, νὰ ὑψώσει στὴν παράταξη τῶν Ἀχαιῶν σύμφωνα μὲ τὴν ἡρωϊκὴ ἀντίληψη ἕναν ἄλλο ἥρωα πρῶτο, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν Ἔκτορα, ποὺ τὸν προετοιμάζει στὴν παράταξη τῶν Τρώων μεγάλο ἀντίπαλο τοῦ Ἀχιλλέα. Τέτοιο βρῆκε ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὴν παράδοση ταιριαστὸ τὸν Αἴαντα. Ἔτσι τὸ πρῶτο χωρίο βρίσκεται στὸ Β, στὸ σημεῖο, ποὺ παρατάσσονται οἱ δύο ἀντίπαλοι, γι' αὐτὸ καὶ χρειάζοταν νὰ δηλωθεῖ ὁ νέος πρῶτος τῶν Ἀχαιῶν. Τὸ δεύτερο εἶναι στὸ Ρ, ἐκεῖ ποὺ πρόκειται ν' ἀρχίσει ἡ λυσσώδη μάχη γιὰ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ Πάτροκλου καὶ ὅπου οἱ δυὸ πρῶτοι τῶν παρατάξεων: Αἴας - Ἔκτορας θὰ παλέψουν σκληρά. Τὸ τρίτο εἶναι στὸ Η, ὅπου τὸν προκλητικὸ Ἔκτορα ἔπρεπε νὰ τὸν ἀντιμετωπίσει σὲ μονομαχία ὁ πρῶτος τῶν Ἀχαιῶν. Τέλος τὸ τέταρτο εἶναι στὸ Ν, στὸ σημεῖο, ποὺ οἱ τσακισμένοι Ἀχαιοὶ χρειάζοταν βοήθεια καὶ ἐμπύκωση ἀπὸ τὸν πρῶτο τους ἥρωα. Γιὰ νὰ ὑψωθεῖ λοιπὸν στίς κρίσιμες αὐτὲς στιγμὲς ὁ Αἴας πρῶτος, χρειάζοταν νὰ στηθεῖ δίπλα στὸν Ἀχιλλέα, ὄχι στὸ ὕψος του βέβαια, ἀλλὰ λίγο χαμηλότερα καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἥρωες.

Θὰ περάσουμε σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ ἔμμεσες διαβαθμίσεις τῶν δύο ἡρώων μὲ ποικίλα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα. Ἔτσι στὸ χωρίο 5 στοιχεῖο σύγκρισης ὁ ὀπλισμὸς. Στὴν ἡρωϊκὴ ποίηση καὶ ὁ ὀπλισμὸς εἶναι ἀνάλογος μὲ τὴ σωματικὴ ρώμη καὶ γενικότερα τὴν παλικαριά (βλ. κεφ. Ιο σ. 44). Ἐδῶ ὁ Ἀχιλλέας, ποὺ ἀναζητᾶ ἄρματα νὰ θγεῖ στὴ μάχη, ἰσχυρίζεται ὅτι κανενὸς τὰ ὄπλα δὲν τοῦ ταιριάζουν παρὰ μόνον ἡ ἀσπίδα τοῦ Αἴαντα. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ παραχώρηση, ποὺ δηλώνεται μὲ τὸ *εἰ μή...* καὶ ποὺ μετριάζεται ἀπὸ τὸ περιοριστικὸ *γε*, δὲν ἐξισώνει τοὺς δυὸ ἥρωες. Ἐξάλλου ἡ ἀσπίδα εἶναι ἕνα μέρος μόνον τοῦ ὀπλισμοῦ ἐνὸς ἥρωα, ὅπως καὶ ἡ *ἀντισταδίη* ποὺ εἶδαμε στὸ χ. 4, εἶναι μιὰ μορφή τοῦ πολέμου, ἴσως ἡ πιὸ σκληρὴ, ἢ πιὸ ἡρωϊκὴ, ὅπου ἐκδηλώνεται ἡ παλικαριά τοῦ ἥρωα· δὲν εἶναι ὅμως ὀλόκληρος ὁ πόλεμος μὲ τὶς ποικίλες δραστηριότητές του. Κι ἐδῶ πάλι ὁ ποιητὴς ὁπωσδήποτε τὸν Αἴαντα θέλει νὰ πλησιάσει στὸ ὕψος τοῦ Ἀχιλλέα.

Μιὰ κοινὴ φαινομενικὰ τοῦ Ἀχιλλέα καὶ τοῦ Αἴαντα ἔμμεση διαβάθμιση πρὸς τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς ἀρχηγοὺς βρίσκουμε στὸ χ. 6. Τὰ δυὸ ἐπικίνδυνα ἄκρα τοῦ ἀχαϊκοῦ στρατοπέδου ὑποχρέωσαν τὸν ποιητὴ γιὰ τὴ φύλαξή τους νὰ μεταχειρισθεῖ καὶ τοὺς δυὸ μεγάλους ἥρωες, χωρὶς ὅμως μ' αὐτὸ νὰ θέλει καὶ νὰ τοὺς ἐξισώσει. Ὁ Ἀχιλλέας καὶ ὁ Αἴας γιὰ τὸν ποιητὴ εἶναι οἱ μόνον ἱκανοὶ νὰ φυλάξουν τὰ εὐαίσθητα

αὐτὰ σημεῖα τοῦ σιρατοπέδου ἀπὸ τὶς τοὺς ἐπιθέσεις τῶν Τρώων ἡρωῶν *ἡρώων* πίνουσι καὶ κάρτεϊ χειρῶν, φράση ποὺ λέγεται δυὸ φορές (Θ 226, Λ 9) μέσα στὸ ἔργο μόνο γιὰ τοὺς δυὸ αὐτοὺς ἥρωες. Ἄν οἱ τεχνικὲς ἀνάγκες ὑποχρέωσαν τὸν ποιητὴ νὰ χρησιμοποιήσῃ χωρὶς διάκριση τοὺς δυὸ μεγάλους ἥρωες, αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι θέλει νὰ ὑψώσει τὸν Αἴαντα στὸ ἀνάστημα τοῦ Ἀχιλλέα. Ἐξάλλου οὔτε καὶ ὁ ἀκροατὴς θὰ μπορούσε ἀπὸ αὐτὸ τὸ χωρίο νὰ φθάσῃ σὲ μιὰ ἐξίσωση τῶν ἡρώων, τὴ στιγμὴ ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς Ἰλιάδας διάχυτη εἶναι ἡ ἔντονη ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ στήσῃ σιὴν παλικαριά τὸν Ἀχιλλέα πρῶτο στὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα. Ὁ Αἴας πάλι εἶναι ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς ἥρωες Ἀχαιοὺς, ποὺ ὁ ποιητὴς δέχεται νὰ τὸν πλησιάσῃ καὶ νὰ τὸν συσχετίσῃ μὲ τὸν Ἀχιλλέα, κλιμακῶνόντιός τον ὅμως ρητὰ δεῦτερον κάτω ἀπὸ ἐκεῖνον.

Μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὸ μερίδιο τῶν λαφύρων ἀπὸ τὸν πόλεμο ἔχομε μιὰ ἀκόμα ἔμμεση διαβάθμιση τῶν ἡρώων στὸ χ. 7. Ἡ μερίδα τῶν λαφύρων, ἂν ἐξαιρέσουμε τοῦ Ἀγαμέμνονα, ποὺ ὡς ἀρχιστράτηγος ἔπαιρνε πάντα τὴν πιὸ πλοῦσια (βλ. Α 163 - 178), πρέπει στοὺς ἄλλους ἀρχηγούς νὰ ἦταν ἀνάλογη μὲ τὴν πολεμικὴ προσφορὰ τοῦ καθενός. Ὁ Ἀγαμέμνωνας ὀργισμένος, ποὺ χάνει τὴ Χρυσίδα, ἀπειλεῖ ὅτι θὰ πάρῃ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα δῶρα, ποὺ δόθηκαν στοὺς ἄλλους μεγάλους Ἀχαιοὺς. Ἡ καπιούσα κλιμάκωση τῆς ἀξίας τῶν λαφύρων-δῶρων ἀνταποκρίνεται στὴν παλικαριά τῶν ἡρώων: Ἀχιλλέας - Αἴας - Ὀδυσσεύς. Ὁ τελευταῖος, ὅχι τόσο γιὰ τὴν πλησιάζει στὴν παλικαριά τοὺς δυὸ προηγούμενους, ὅσο γιὰ τὴν προσφορὰ του σὲ ποικίλες ὑπηρεσίες κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ πολέμου.

Τελευταῖα θὰ σημειώσουμε μιὰ ἀκόμα ἔμμεση διαβάθμιση τῶν ἡρώων στὸ χ. 8 μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὸ κύρος καὶ τὴν τιμὴ μέσα στὴν παράταξη. Ἐδῶ πρέπει ἀπὸ πρῶτα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὸ κύρος καὶ ἡ τιμὴ μπορεῖ νὰ ἔχουν πηγὴ καὶ τὴν παλικαριά καὶ τὴν ἐξουσία καὶ τὴν ἡλικία ἀκόμα. Ὁ Ἀγαμέμνωνας ἀναζητᾷ ἀρχηγὸ γιὰ τὴν ἀποστολὴ στὸν ἱερέα Χρῦση. Διαζευκτικὰ βλέπομε νὰ ὀνοματίζει πρῶτο τὸν Αἴαντα καὶ τελευταῖο τὸν Ἀχιλλέα. Ἡ προσφώνηση ὅμως καὶ ἡ ὅλη ἔκφραση μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἀγαμέμνωνας στὸν Ἀχιλλέα ἀπευθύνεται γιὰ ἀρχηγὸ τῆς πρεσβείας. Ἀκόμα εἶναι γνωστὸς ὁ νόμος, ὅχι μόνον τοῦ «πρώτου», ἀλλὰ καὶ τοῦ «τελευταίου ὡς καλυτέρου».⁹⁴ Ἔτσι κι ἐδῶ ἡ κλιμάκωση εἶναι: Ἀχιλλέας - Αἴας καὶ ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι. Ἐξάλλου τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα τὴν ἐπισφραγίζει τὸ *πάντων ἐκπαγλῶται ἀνδρῶν*, ποὺ ὑψώνει τὸν ἥρωα γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς ἥρωες τοῦ ἔργου. Ἡ ἔκφραση αὐτὴ ταιριάζει ἀπόλυτα στὴ μορφή καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ Ἀχιλλέα. Τὴ συναντοῦμε δυὸ φορές νὰ λέγεται γιὰ τὸν Ἀχιλλέα (Α 146, Σ 170) καὶ μιὰ γιὰ τὸν Ὀϊτυνιεῖδη Ἰφιτίωνα (Υ 389),

πὸ σκοτώνει ὁ Ἀχιλλέας. Ὅσο γιὰ τὴ σειρά τῶν δύο ἄλλων ἡρώων: Ἴδομενέα - Ὀδυσσεά, πὸ δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν παλικαριά καὶ τὸ κύρος τῶν ἡρώων, μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καὶ οἱ μετρικὲς ἴσως ἀνάγκες νὰ ἐπέβαλαν τὴ σειρά αὐτὴ — τὸ Ἴδομενεὺς δὲ βόλευε στὸ τέλος τοῦ στίχου —, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὀδυσσεά ἤθελε νὰ ἐξάρει ὁ ποιητὴς τοποθετώντας τὸν στὸ τέλος τοῦ στίχου, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ στίχου εἶναι οἱ δυὸ περίοπτες θέσεις γιὰ νὰ τονιστεῖ ἕνα στοιχεῖο τῆς φράσης. Στὸ μέσο τοῦ στίχου ὁ Ὀδυσσεάς θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητος. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τελικὰ ἐκεῖνος πὸ πηγαίνει στὸ Χρῦση δὲν εἶναι ὁ Ἴδομενέας, ἀλλὰ ὁ Ὀδυσσεάς.

Συμπερασματικὰ μέσα στὴν Ἰλιάδα ὁ Ἀχιλλέας ἀπὸ τὴ σύγκριση τοῦ κιάλας μὲ τὸν Αἴαντα διαβαθμίζεται πρῶτος στὴν παλικαριά, χωρὶς καμιά ἀμφισβήτηση καὶ σημαντικὴ παραχώρηση. Μέσα σιὸ ἔργο γίνεται ὁ ἥρωας τὸ ὄριο τὸ ἀξεπέραστο τῆς ἡρωϊκῆς παλικαριάς καὶ τὸ μέτρο, πὸ πάνω σ' αὐτὸ ὁ ποιητὴς θὰ μετράει ὅλους τοὺς ἄλλους ἥρωες κάθε φορά, πὸ θέλει νὰ τοὺς ὑψώσει πάνω ἀπὸ τὰ συνηθισμένα μέτρα. Ἀκολουθεῖ ὁ Αἴας, πὸ κι αὐτὸς ρητὰ διαβαθμίζεται κατώτερος ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, ἀλλὰ ἀνώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς. Ἐδῶ εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρήσουμε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ, πὸ κλιμακώνει ἔτσι τοὺς δυὸ ἥρωες: πρέπει νὰ εἶναι ὅπως-δήποτε καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐπικὴ ἱρωϊκὴ παράδοση, πὸ δέσμευσε τὸν ποιητὴ σιὸ σχῆμα αὐτό.⁹⁵

Ἐμεῖς τὸν Ἀχιλλέα στὴ σχηματικὴ μας Πυραμίδα τῆς παλικαριάς ἀπὸ τώρα τὸν στήνομε πρῶτο στὴν κορυφὴ καὶ λίγο χαμηλότερα στὴν πλευρὰ τῶν Ἀχαιῶν τοποθετοῦμε τὸν Αἴαντα, πράγμα πὸ θὰ φανεῖ καὶ πὸ κάτω στὴν ἐξέταση τοῦ ἥρωα. Μὲ τὸν ἀόλυτο τρόπο, πὸ διαβαθμίζεται ὁ Ἀχιλλέας πρῶτος, θὰ λέγαμε ὅτι δὲ θὰ χρειαζόταν νὰ συγκριθεῖ ἰδιαίτερα μὲ κανέναν ἄλλο ἥρωα. Καὶ ὅμως ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὸ πλάτος τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἀχιλλέα πὸ ἔντονα, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὰ κάτω κλιμάκωση τῶν ἄλλων ἡρώων, τὸν συγκρίνει σχεδὸν μὲ ὅλους τοὺς σημαντικοὺς ἥρωες τῶν Ἀχαιῶν, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

2) Μὲ τὸ Διομήδη:

9.— Ἐλενος

*ὣς γεν Τυδέος υἱὸν ἀπόσχη Ἰλίου ἱρῆς,
ἄγρων αἰχμητῆρ, κρατερὸν μῆστορα γόθοιο,
ὄν δὴ ἐγὼν κάριωτον Ἀχαιῶν φημι γενέσθαι. Θ2δ/γ/6
οὐδ' Ἀχιλλῆά ποθ' ὄδε γ' ἐδεΐδιμεν, ὄρχαμον ἀνδρῶν, Ε2α/16
ὄν πέρ φασι θεᾶς ἐξ ἔμμεναι· ἀλλ' ὄδε λίην*

μαίνεται, οὐδέ τις οἶ δύναται μένος ἰσοφαρίζειν.»

Z 96 - 101

10.— Ἀχιλλέας

Τρώων δὲ πόλις ἐπὶ πῦσα βέβηκε
θάροντος· οὐ γὰρ ἐμῆς κόροντος λεύσσοσι μέτωπον
ἐγγύθι λαμπομένης· τάχα κεν φεύγοντες ἐναύλους Θ1a
πλήθειαν νεύων, εἴ μοι κρείων Ἀγαμέμνων Ε36
ἦλια εἰδείη· νῦν δὲ στρατὸν ἀμφιμάχονται.
οὐ γὰρ Τυδείδεω Διομήδεος ἐν παλάμῃσι
μαίνεται ἐγγεῖη Λαοῶν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι
οὐδέ πω Ἀτρεΐδεω ὁπὸς ἔκλνον ἀυδήσαντος
ἐχθρῆς ἐκ κεφαλῆς·

Π 69 - 77

11.— Διομήδης

ἜΑτρεΐδη κύνιστε, ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνον,
μὴ ὄφελος λίσσεσθαι ἀμύμονα Πηλεΐωνα,
μυρία δῶρα διδούς· ὁ δ' ἀγῆνωρ ἐστὶ καὶ ἄλλως· Θ2a
νῦν αἶ μιν πολὺ μᾶλλον ἀγρηορίῃσιν ἐνήκας. Ε4
ἀλλ' ἦτοι κείνον μὲν εἴσομεν, ἦ κεν ἴησιν,
ἦ κε μένη· τότε δ' αὖτε μαχήσεται, ὁπλοῖτε κέν μιν
θνητὸς ἐνὶ στήθεσιν ἀνῶγγι καὶ θεὸς ὄρη.

I 697 - 703

Ὁ Ἀχιλλέας μὲ τὸ Διομήδη συγκρίνεται σχετικὰ λίγες φορές μέσα στὴν Ἰλιάδα. Ἔτσι στὸ χ. 9, ὅπου ὁ ποιητὴς βασικὰ θέλει νὰ ἐξάγει τὸ Διομήδη, χρησιμοποιεῖ στὴ σύγκριση τὸ ἀκόλουθο σχῆμα: Μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἑλενου ὑψώνει πρῶτα τὸν ἥρωα πάνω ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, ὕστερα τὸν τραβάει, θὰ λέγαμε, ὡς τὸ ὕψος τοῦ Ἀχιλλέα — τὸ μέτρο τῆς παλικαριᾶς — γιὰ νὰ τὸν στήσει στὸ τέλος πάνω ἀπ' ὄλους τοὺς Τρῶες. Ἡ παλικαριά τοῦ Διομήδη δηλώνεται χαρακτηριστικὰ μὲ τὸ ἄγχιον αἰχμητῆρ καὶ τὸ κρατερόν μῆστωρα γόβοιο καὶ ἡ διαβάθησή του μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, ἄμεση καὶ γενικὴ, μὲ τὸ κάριστον Ἀχαιῶν. Ἡ σύγκριση πάλι τοῦ Διομήδη μὲ τὸν Ἀχιλλέα εἶναι ἔμμεση καὶ γίνεται μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὸ φόβο, ποὺ προκαλοῦν οἱ δυὸ ἥρωες στοὺς Τρῶες στὴν ὥρα τῆς μάχης. Ὅτι ἐδῶ ὁ ποιητὴς δὲ θέλει νὰ ὑψώσει πάνω ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα τὸν ὀρμητικὸ Διομήδη, μᾶς τὸ δείχνει ὁ τρόπος ποὺ διατυπώνεται ἡ σύγκριση. Τὸ ...ἐγὼ... φημι... εἶναι ἕνας προσωπικὸς ἰσχυρισμὸς ἐνὸς τρομοκρατημένου ὄχι σημαντικοῦ πολεμιστῆ Τρώα, τοῦ μάντη Ἑλενου, πράγμα ποὺ δὲν αἶρει τὴ σταθερὴ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα. Ἀκόμα ἡ ὅλη παραχωρητικὴ φράση οὐδ' Ἀχιλλῆά ποθ' ὠδὲ γ' ἐδειδόμεν... φανερώνει μιὰ ἀναφορὰ πρὸ πολὺ

πρὸς κάτι ἀνώτερο καὶ ὄχι οὐσιαστικὰ σύγκριση. Τέλος ἡ ἀντικειμενικὴ ἀξία τοῦ δεικτικοῦ ὅδε περιορίζεται ἀπὸ τὸ μόριο γε, ἐνῶ τὸ γενέσθαι μιλάει γιὰ κάτι τὸ ὄχι μόνιμο καὶ συνεχές, ἀλλὰ τὸ τωρινὸ καὶ περιστασιακό. Ἀκόμα πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι βρισκόμαστε στὴν περιοχὴ τῆς ἀριστείας (Ζ) τοῦ Διομήδη, καὶ ὁ ποιητὴς ἐνδιαφέρεται νὰ ἐξάρει μὲ κάθε τρόπο τὸν ἥρωα ποῦ ἀριστεύει. Γιὰ νὰ πετύχει ὅμως ὁ ποιητὴς αὐτό, πρέπει νὰ πλησιάσει καὶ νὰ συγκρίνει τὸν ἥρωα, ποῦ ἀριστεύει, μὲ κάποιον ἀνώτερό του. Στὴν Ἰλιάδα τέτοιο «μέτρο» εἶδαμε ὅτι εἶναι ὁ Ἀχιλλέας, καὶ μ' αὐτὸν συγκρίνεται ὁ Διομήδης, γιὰ νὰ θεωρηθεῖ μεγάλου παλικάρι. Ἡ διαβάθμιση τέλος Διομήδης - Τρώων μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὸ μένος, ποῦ μᾶς δίνεται ἔντονα στὴ φράση οὐδέ τις οἱ δύναται μένος ἰσογυρίζειν, γίνεται ἀπὸ τὸν Ἔλενο πάλι καὶ ἀποδεικνύεται στὴ συνέχεια ἀληθινή. Κι ἐδῶ ἡ κλιμάκωση στὴν πλευρὰ τῶν Ἀχαιῶν εἶναι τριπλή: Ἀχιλλέας - Διομήδης - Ἀχαιοί, ὅπως ἀκριβῶς τριπλῆ εἶναι καὶ στὴν πλευρὰ τῶν Τρώων: Ἀχιλλέας - Διομήδης - Τρῶες.

Μιὰ δευτέρη διαβάθμιση μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἐχθροῦ ἔχομε στὸ χ. 10. Ἡ κλιμάκωση γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἀχιλλέα: Ἀχιλλέας - Διομήδης - Ἀγαμέμνονας. Ἡ διαβάθμιση Ἀχιλλέα - Διομήδης δηλώνεται καθαρὰ στὴς ἐκφράσεις: τάχα κεν φεύγοντες ἐναύλους / πλῆθειαν νεκύων καὶ ἰαναῶν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῖναι. Ἡ παλικαριά τοῦ Ἀχιλλέα δὲν περιορίζεται μόνον στὸ νὰ ἀποκρούει, ἀλλὰ καὶ στὸ νὰ κυνηγᾷ καὶ νὰ κατατροπώνει τοὺς Τρῶες· ἀντίθετα ὁ Διομήδης θὰ ἀπέκρουε μόνον καὶ θὰ ἔσωζε τοὺς Ἀχαιοὺς. Τοῦ Ἀγαμέμνονα πάλι ἡ παλικαριά κλιμακώνεται ἀκόμα πρὸς κάτω ὡς μιὰ ἀποτελεσματικὴ παρῶθηση μόνον πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς οὐδέ ποτε Ἀτρεΐδῃσιν ὁπλὸς ἐκλίον ἀνδρῶσαντος. Ἐδῶ δὲν ἀναφέρεται ὁ Αἴας, ποῦ αὐτῇ τῇ στιγμῇ βρίσκεται στὴ μάχη· ὁ λόγος εἶναι μόνον γιὰ τοὺς πληγωμένους Διομήδη καὶ Ἀγαμέμνονα καὶ τὸ θυμωμένο Ἀχιλλέα, ποῦ ἀναγκαστικὰ μένουν στὰ καράβια μακριὰ ἀπὸ τὴ μάχη.

Τέλος στὸ χ. 11 ἔχομε μιὰ ἀκόμα ἔμμεση διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπιστρέψει ὁ Ἀχιλλέας στὸν πόλεμο δὲν ἦταν μόνον μιὰ ἀπὸ τὰ πράγματα μικρῆς διαπίστωσης τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἀλλὰ πόθος ὄλων τῶν Ἀχαιῶν, ποῦ τώρα δεινοπαθοῦν. Ὁ Διομήδης μὲ τὸν τρόπο, ποῦ μιλάει, ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι ὁ Ἀχιλλέας ἦταν ἐκεῖνος, ποῦ ἔδινε στὸν πόλεμο τὴν ὑπεροχὴ σιτοὺς Ἀχαιοὺς. Ἐνας ἥρωας τόσο δυνατὸς καὶ περήφανος, ὅπως ὁ Ἀχιλλέας, ἦταν βέβαια δύσκολο νὰ ἐξευμενισθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴν προσβολή, ποῦ τοῦ ἔγινε. Ὁ ἥρωας ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ζῆσει μακριὰ ἀπὸ τὴ μάχη. Ὁ Διομήδης ὡς ἥρωας αὐτὸ τὸ ξέρει, γι αὐτὸ καὶ πιστεύει — εἶναι τρόπος νὰ προοικονομήσει ὁ ποιητὴς τὴ συνέχεια τοῦ ἔργου του — ὅτι ὁ Ἀχιλλέας, παρὰ τὴν ἄρνησή του στὴν πρεσβεία, θὰ γυρίσει στὸν πόλεμο τότε δ' αὖτε μαχίσεται... Τὸ πρό-

βλημα είναι να αντιμετωπισθεῖ προσωρινά ὁ κίνδυνος. Ἡ ψύχραιμη ἀντίδραση τοῦ Διομήδη στὴ δύσκολη αὐτὴ στιγμή τῶν Ἀχαιῶν ὑψώνει βέβαια αὐτὸν πάνω ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα.⁹⁶ Ὁ Ἀχιλλέας εἶδαμε ὅτι στήθηκε πρῶτος καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸν ὁ Αἴας· ἔτσι ὁ Διομήδης εἶναι ὁ τρίτος στὴ σειρά μεγάλος Ἀχαιὸς ἥρωας, ὅπως θὰ φανεῖ πῶς καλὰ στὴ συνέχεια.

3) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα

12.— Ἀχιλλέας

οὐ τις ἐμεῦ ζῶντος καὶ ἐπὶ γῆρονι δεοχομένοιο
σοὶ κοίλης παρὰ νηοὶ θαρείας χειρὸς ἐποίσει Θ16a/6
οὐμπάντων Δαναῶν, οὐδ' ἦν Ἀγαμέμνονα εἴπης, E4/2a
ὅς νῦν πολλὸν ἄριστος Ἀχαιῶν εὔχεται εἶναι.»

A 58 - 91

13.— Ἀχιλλέας

ἀλλὰ τὸ μὲν πλεῖτον πολυάτικος πολέμοιο
χειρὸς ἐμαὶ διέπονσ'· ἀτάρ ἦν ποτε δασυδὸς ἴκηται, Θ1a
σοὶ τὸ γέρας πολλὸν μεῖζον, ἐγὼ δ' ὀλίγον τε γίλον τε E4
ἔρχομι' ἔχων ἐπὶ νῆας, ἐπεὶ κε κάμω πολεμίζων.

A 165 - 68

14.— Ἀγαμέμνονας

«φεῦγε μάλ', εἴ τοι θυμὸς ἐπέσσεται, οὐδέ σ' ἔγωγε
λίσομαι εἵνεκ' ἐμεῖο μένειν πάω' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι Θ2a
οἳ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεὺς.
ἔχθιστος δὲ μοὶ ἔσσι διοισρεγέων βασιλῆων E4/16
αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε γίλη πόλεμοί τε μάχαι τε·
εἰ μῆλα καοτερός ἔσσι, θεός που σοὶ τό γ' ἔδωκεν»

A 173 - 78

15.— Ἀγαμέμνονας

σέθεν δ' ἐγὼ οὐκ ἀλεγίζω,
οὐδ' ὄθομαι κοτέοντος· ἀπειλήσω δέ τοι ὄδε·
.....
ἐγὼ δὲ κ' ἄγω Βρισηίδα καλλιπάρηρον Θ1a/6
αὐτὸς ἰὼν κλισίηνδε, τὸ σὸν γέρας, ὄφρ' ἐὺ εἰδῆς E1a/6
ὅσσον γέριτερός εἰμι σέθεν, σιγγέη δὲ καὶ ἄλλος
ἴσον ἐμοὶ γάσθαι καὶ ὁμοιωθῆμεναι ἄντην.»

A 180 - 1, 184 - 7

16.— Πιοητής

Πηλείωσι δ' ἄχος γένετ', ἐν δὲ οἱ ἦτορ
σιγήθεσσιν λισίοισι διάνδιχα μερμήριζεν,

ἦ ὃ γε φάσανον ὄξιν ἐροσάμενος παρὰ μηροῦ
 τοὺς μὲν ἀναστήσειεν, ὃ δ' Ἄτρεΐδην ἐναρίζοι, Θ1a
 ἦε χόλον παύσειεν ἐρητύσειέ τε θυμόν. E4
 ἦος ὃ ταῦθ' ὄρωμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
 ἔλκετο δ' ἐκ κολεοῖο μέγα ξίφος, ἦλθε δ' Ἀθήνη
 οὐρανόθεν·

A 188 - 95

17.— Ἀχιλλέας

ἦ ποί' Ἀχιλλῆος ποθὶ ἴξεται νίης Ἀχαιῶν
 σύμπαντας· τότε δ' οὐ τι θυρήσει ἀχρῦμένος περ Θ1a
 χροισμεῖν, εἴτι' ἄν πολλοὶ ἴγ' Ἐκτορος ἀνδρογόνοιο E4/2a
 θνήσκοντες πίπτοισι σὺ δ' ἐνδοθι θυμῶν αὐύξεις
 χροόμενος ὃ τ' ἄριστον Ἀχαιῶν οὐδὲν ἔτεισας·»

A 240 - 44

18.— Νέστορας — Ἀγαμέμνονας

μήτε σὺ, Πηλεΐδη, ἔθελ' ἐριζέμεναι βασιλῆϊ
 ἀντιβίην, ἐπεὶ οὐ ποθ' ὁμοίης ἔμμορε τιμῆς
 οκητιοῦχος θαυιεύς, ἦ τε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν. Θ2a
 εἰ δὲ οὐ καριερός ἐσσι, θεὰ δέ σε γείναιο μήτηρ, E1a/6
 ἀλλ' ὃ γε φέριερός ἐστιν, ἐπεὶ πλεόνεσσιν ἀνάσσει.
 Ἄτρεΐδη, σὺ δὲ παῦε τεδὸν μένος· αὐτὰρ ἔγωγε
 λίσσομ' Ἀχιλλῆϊ μεθέμεν χόλον, ὅς μέγα πᾶσιν
 ἔρκος Ἀχαιοῖσιν πέλειται πολέμοιο κακοῖο.
 ὦαί δὴ ταῦτά γε πάντα, γέρον, κατὰ μοῖραν ἔειπες·
 ἀλλ' ὄδ' ἀνήρ ἐθέλει περὶ πάντων ἔμμεναι ἄλλων,
 πάντων μὲν κρατέειν ἐθέλει, πάντεσσι δ' ἀνάσσειν,
 πᾶσι δὲ σημαίνειν, ἅ τιν' οὐ πείσεσθαι ὄϊω
 εἰ δέ μιν αἰχμητῆρ ἔθεσαν θεοὶ αἰὲρ ἔόντες,
 τοῦνεκα οἱ προθέουσιν ὄνειδεα μνηθήσασθαι;»

A 277 - 84, 286 - 91

19.— Ἀχιλλέας

αἶψά κεν δειλός τε καὶ οὔτιδανός καλεοίμην,
 εἰ δὴ σοὶ πῶν ἔργον ἐπέιζομαι ὅτι κεν εἴπης·
 ἄλλοισιν δὴ ταῦτ' ἐπιτέλλεο, μή γάρ ἔμοιγε
 σήμαιν'· οὐ γάρ ἔγωγ' ἔτι σοὶ πείθεσθαι ὄϊω. Θ1a
 τῶν δ' ἄλλων ἅ μοι ἐσσι θεῶν παρὰ νηϊ μελαίνῃ, E4
 ἰσῶν οὐκ ἄν τι γέροις ἀνελῶν ἀέχοντος ἔμειο·
 εἰ δ' ἄγε μὴρ πείρησαι, ἵνα γνώωσι καὶ οἶδε·
 αἰψά τοι αἶμα κελαινὸν ἐρωήσσει περὶ δουρῖο.

A 293 - 96, 300 - 3

20.— Θεοσίτης

ὄς καὶ νῦν Ἀχιλλῆα, ἕο μέγ' ἀμείνονα φῶτα,
 ἠτίμησεν ἑλὼν γὰρ ἔχει γέρας, αὐτὸς ἀπούρας. Θ2α
 ἀλλὰ μάλ' οὐκ Ἀχιλλῆϊ χόλος φρεσίν, ἀλλὰ μεθήμων E1α
 ἦ γὰρ ἄν, Ἀτρεΐδη, νῦν ἴσοιτα λωβήσοιο.»
B 239 - 42

21.— Νέστορας

σὸν δὲ οἶ μὲγαλήτορι θυμῷ
 εἷξας ἄνδρα φέριστον, ὃν ἀθάνατοὶ περ ἔτεισαν, Θ2α
 ἠτίμησας ἑλὼν γὰρ ἔχεις γέρας· ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν E2α
 φραζῶμεσθ' ὥς κέν μιν ἀρεσσάμενοι πεπίθωμεν
 δώροισίν τ' ἀγανοῖσιν ἔπεσσί τε μειλιχίοισιν.
I 109 - 13

22.— Ἀγαμέμνονας

«ὄ γέρον, οἷ τι φεῦδος ἐμῆς ἄτας κατέλεξας·
 ἀασάμην, οἷδ' αὐτὸς ἀναίνομαι. ἀντί νυ πολλῶν
 λαῶν ἔστιν ἀνήρ ὃν τε Ζεὺς κῆρι φιλήσῃ, Θ2α
 ὃς νῦν τοῦτον ἔτεισε, δάμασσε δὲ λαὸν Ἀχαιῶν. E4
 ἀλλ' ἐπεὶ ἀασάμην φρεσὶ λευγαλέῃσι πιθήσας,
 ἄψ' ἐθέλω ἀρέσει, δόμεναί τ' ἀπερείσι' ἄποινα
I 115 - 20

23.— Ἀγαμέμνονας

ἐγὼ δ' οὐκ αἰτιός εἰμι,
 ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἑρῖνός,
 οἷ τέ μοι εἶν ἀγορῆ φρεσὶν ἔμβαλον ἄγχιον ἄτην, Θ2α
 ἤματι τῷ ὅτ' Ἀχιλλῆος γέρας αὐτὸς ἀπιύρων. E4
 ἄψ' ἐθέλω ἀρέσει, δόμεναί τ' ἀπερείσι' ἄποινα
 ἀλλ' ὄρσεν πόλεμόνδε, καὶ ἄλλους ὄρνυθι λαούς.
 δῶρα δ' ἐγὼν ὅδε πάντα παρασχέμεν, ὅσοα τοι ἐλθὼν
 χθιζὸς ἐνὶ κλισίῃσιν ὑπέσχετο δῖος Ὀδυσσεύς.
T 86 - 9, 138 - 41

Ὁ Ἀγαμέμνονας εἶναι ὁ ἥρωας, ποὺ συσχετίζεται περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον μὲ τὸν Ἀχιλλέα, καὶ τοῦτο, γιὰ τὸ ἐπιβάλλει ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου. Ἡ φιλονικία καὶ ἡ ρήξη τῶν δύο ἡρώων δίνει τὴν εὐκαιρία στὸν ποιητὴ νὰ συγκρίνει τοὺς δύο ἥρωες μὲ μία ποικιλία τρόπων καὶ ἐκφράσεων. Ἀκόμα ἡ διαβάθμισή τους παίρνει μιὰ διακύμανση, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι ἡ τελικὴ κλιμάκωση δὲν εἶναι σαφής. Θὰ παρακολουθήσουμε τὴ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων μὲ τὴ σειρά, ὅπως τὴ συναντοῦμε μέσα στὸ ἔργο.

Ἔτσι στὸ χ. 12 ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κίβλας τοῦ ἔργου μᾶς δίνει τὴν πίστη τοῦ Ἀχιλλέα στὴν ὑπεροχὴ του ἀπέναντι σ' ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς. Ὅταν ὑπόσχεται στὸ μάντι Κάλχαντα ἐγγύηση ζωῆς, διαβαθμίζει τὸν ἑαυτό του, ὄχι μόνο μὲ ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλὰ προσωπικὰ καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἀγαμέμνονα τὸν ἀρχιστράτηγο, πὸ καυχίεται ὅτι ξεπερνᾷ πολὺ τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἡ πεποίθησι τοῦ Ἀχιλλέα στὴν ὑπεροχὴ του δηλώνεται μὲ τρόπο ρητὸ καὶ ἀπόλυτο *οὔ τις ἐμεῦ ζῶντιος... χείρας ἐπαίσει συμπάντων Δαναῶν, οἷδ' ἦν Ἀγαμέμνονα εἴπης*, πὸ δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἀμφιβολία. Ἀντίθετα στὸ *ὅς νῦν πολλὸν ἄριστος Ἀχαιῶν εὔχεται εἶναι* βλέπομε καὶ κάποια εἰρωνεία τοῦ Ἀχιλλέα γιὰ τὸν ξιπασμὸ τοῦ Ἀγαμέμνονα ὅτι εἶναι ὁ πιὸ γενναῖος τῶν Ἀχαιῶν. Τὸ νῦν ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι πρὶν ὁ Ἀγαμέμνονας παραδεχόταν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα καὶ ὅτι τώρα ξαφνικὰ αὐτοπαινεύεται ὅτι εἶναι *πολλὸν ἄριστος Ἀχαιῶν*. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ τοῦ Ἀγαμέμνονα δὲ φαίνεται νὰ γίνεται μέσα στὴν Ἰλιάδα στοὺς 88 στίχους, πὸ προηγοῦνται. Ἄν κρύβεται κάποιο ἐπεισόδιο, πὸ συνέβει πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς Ἰλιάδας καὶ πὸ ὁ Ὅμηρος δὲν τὸ πραγματεύεται στὸ ἔργο του, αὐτὸ θὰ μᾶς μείνει ἴσως γιὰ πάντα ἄγνωστο, μὰ καὶ τὰ στοιχεῖα πὸ μᾶς σώζονται γιὰ τὰ «Κύπρια» ἔπη καὶ γενικὰ τὴν τρωϊκὴ παράδοση, εἶναι τόσο λίγα. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως μὲ τὸ νῦν ὁ ποιητὴς νὰ πρόβαλε πρωτύτερα τὴ σκέψη του γιὰ τὸν ξιπασμὸ τοῦ Ἀγαμέμνονα, πὸ βρίσκομε ἀμέσως πιὸ κάτω στὸν καθγὰ του μὲ τὸν Ἀχιλλέα, γιὰ νὰ προετοιμάσει τὸ ἐπεισόδιο.

Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα σὲ πολεμικὴ προσφορὰ δίνεται στὸ χ. 13 μὲ τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ ἥρωα. Ἐκεῖνος, πὸ κρατᾷ τὸ μεγαλύτερο βᾶρος τοῦ πολέμου, εἶναι ὁ Ἀχιλλέας, ἐνῶ ὁ Ἀγαμέμνονας ὡς ἀρχιστράτηγος καίρεται πάντα τὴ μεγαλύτερη μερίδα στὰ λάφυρα. Ἡ ὑπεροχὴ σὲ πολεμικὴ προσφορὰ προϋποθέτει ὑποχρεωτικὰ ὑπεροχὴ σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ (πρβλ καὶ A 229-30, B 225-34).

Στὸ χωρίο 14 ὁ Ἀγαμέμνονας ἐμφανίζεται νὰ μὴ φοβᾷται τὴν ἀπειλὴ τοῦ Ἀχιλλέα, πὸ ἀποφάσισε νὰ φύγει, ὄχι γιὰτὶ ὁ ἀρχιστράτηγος στηρίζεται στὴ δική του ἀξιοσύνη, νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο, ἀλλὰ γιὰτὶ πιστεύει ὅτι θὰ τὸν βοηθήσουν οἱ τόσοι ἄλλοι μεγάλοι ἥρωες. Καὶ ὁμως τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ ὁ Ἀγαμέμνονας καὶ μέσα στὸν ξιπασμὸ του δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν ἀναγνωρίζει, θὰ λέγαμε, μὲ κάποιο τρόπο ζηλότυπο, ὅπως φαίνεται στὸ *θεός που σοὶ τὸ γ' ἔδωκεν*, ὀμιολογία, πὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ στὸ A 290 *εἰ δέ μιν αἰχμητὴν ἔθεσαν θεοί*. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα στὴν παλικαριά εἶναι θεῖο δῶρο, καὶ αὐτὸ στέκεται ὡς μὴ δικαιολογία γιὰ τὸν Ἀγαμέμνονα, πὸ ὑστερεῖ. Τὸ κατεργὸς ἐνισχυμένο μὲ τὸ *μάλα* παίρνει οὐσιαστικὰ συγκριτικὴ σημασίαν καὶ διαβαθμίζει τοὺς δυὸ ἥρωες.

Τὸν ξιπασμὸ τοῦ Ἀγαμέμνονα, πού φθάνει στὴν ὕβρη, τὸν βλέπομε στὸ x.15. Ἡ ἀπειλή τοῦ Ἀτρείδη πρὸς τὸν Ἀχιλλέα ὅτι δὲν τὸν λογαριάζει καὶ ὅτι θὰ τοῦ πάρει ὁ ἴδιος προσωπικὰ ἀπὸ τῆ σκηνῆ τῆ Βρισηίδα, γιὰ νὰ τοῦ δείξει πόσο εἶναι ἀνώτερός του: *φέριτερος* καὶ παράλληλα γιὰ παραδειγματισμὸ τῶν ἄλλων, δὲν ἀποδεικνύεται ἀληθινὰ στοιχεῖο ὑπεροχῆς τοῦ Ἀγαμέμνονα στὴν παλικαριά. Τὸ πρῶτο, ὅτι δὲ λογαριάζει τὸ θυμὸ τοῦ Ἀχιλλέα, φάνηκε ἀφέλεια καὶ παραλογισμὸς ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα: θὰ σπεύσει σύντομα νὰ ἐξευμενίσει τὸν ἥρωα. Τὸ δεύτερο, ὅτι θὰ πάρει ὁ ἴδιος τῆ Βρισηίδα ἀπὸ τῆ σκηνῆ τοῦ Ἀχιλλέα, πραγματοποιήθηκε, ὅχι ὅπως ὅπως τὸ ἀπέλησε, ἀλλὰ μὲ δυὸ κήρυκες. Δὲν τόλμησε νὰ παρουσιάσει ὁ ἴδιος μπροστὰ στὸν Ἀχιλλέα. Ὅτι τὸ *φέριτερος* ἐδῶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴν παλικαριά, θὰ τὸ δοῦμε λίγο πῶ κάτω.

Στὴν προσβλητικὴ ἀπειλή τοῦ Ἀγαμέμνονα ὁ Ἀχιλλέας, στὸ x.16, θὰ σύρει τὸ σπαθί του, γιὰ νὰ σφάζει τὸν Ἀτρείδη. Μιὰ τέτοια πράξη μόνον ἀπὸ τὴν πεποίθησι στὴν ὑπεροχὴ του μποροῦσε νὰ ὑπαγορευθεῖ. Ἡ πράξη, πού δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ, ματαιώνεται μὲ τὴν ἐπέμβασι τῆς Ἀθηνᾶς. Ὡστόσο ἡ ματαιώσι αὐτὴ δὲ μειώνει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα (βλ. σ. 67).

Ἐφόσον δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ Ἀχιλλέας τὴ φοβερὴ του πράξη, νὰ σφάζει τὸν ἀρχιστράτηγο, προειδοποιεῖ τὸν Ἀγαμέμνονα γιὰ τὰ μεγάλα δεινὰ πού περιμένουν τοὺς Ἀχαιοὺς ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησή του. Ὁ ποιητὴς προσικονομεῖ τὰ γεγονότα, πού θὰ ἀκολουθήσουν, στὸ χωρίο 17: ὁ πόθος τῶν Ἀχαιῶν γιὰ τὸν Ἀχιλλέα, πόθος πού θὰ γεννηθεῖ — τὸ ξέρει καλὰ ὁ Ἀχιλλέας — ἀπὸ τὴς συμφορῆς, πού θὰ σκορπίσει σ' αὐτοὺς ὁ Ἔκτορας, καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ Ἀγαμέμνονα νὰ τοὺς προστατεύσει καὶ τέλος ἡ μεταμέλεια καὶ ὁ σπαραγμὸς τῆς ψυχῆς του, γιὰ τὴν πρόσβασι τὸν *ἄριστον Ἀχαιῶν* (πρβλ καὶ A 411 - 12), εἶναι τρία στοιχεῖα, πού μαρτυροῦν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα. Στὴν ἔμμεσι αὐτὴ διαβάθμισι κριτήριον στέκεται ὁ Ἔκτορας. Ἡ πίστι ὅμως τοῦ Ἀχιλλέα ὅτι ὑπερέχει ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς — μέσα σ' αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ Ἀγαμέμνονας — ἐκφράζεται κι ἐδῶ μὲ τὸ ὑπερθετικὸ *ἄριστον* ρητὰ κι ἀπόλυτα (πρβλ καὶ I 111 - 12).

Τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τοῦ Ἀχιλλέα καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονα μέσα σὶδ ἀκαϊκὸ σιράτευμα καὶ τῆ διαβάθμισι τῶν δύο ἡρώων μᾶς τὴ δίνει στὸ x.18 ὁ Νέστορας, ἕνας ἥρωας μὲ πλοῦσια, ὅπως παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ μας, προτρωϊκὴ παράδοσι καὶ μὲ σοφία, πού τὴ χαρίζει ἢ ἡλικία του, ἀναγνωρισμένη μέσα σὶδ σιράτευμα: γι' αὐτὸ καὶ στέκεται ὁ ἀντικειμενικότερος κριτὴς τῶν δύο ἡρώων: ὁ Ἀχιλλέας εἶναι ὁ δυνατὸς, ὡς γιὸς θεᾶς ἀπεναντίας ὁ Ἀγαμέμνονας εἶναι ἀνώτερος στὴν ἐξουσία, γιὰ τὴ *πλεόνεσσι ἀνίσσει* (πρβλ καὶ I 96 - 99).⁹⁷ Ὁ ἕνας *καο-*

τερός, ὁ ἄλλος φέρτερος. Τώρα ἐξηγεῖται καὶ τὸ *ὅσον φέρτερός εἰμι σέθεν* τοῦ Ἀγαμέμνονα, πού εἶδαμε στὸ x.15. Δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὴν παλικαριά, ἀλλὰ ἀναφέρεται στὴν ἔκταση τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τοῦ στρατεύματός του. Τὸ *καρτερός*, πού πρέπει κι ἐδῶ νὰ ἔχει συγκριτικὴ σημασία, ἀναλύεται νοηματικὰ στὸ *ὅς μέγα πᾶσιν/ἔρκος Ἀχαιοῖσιν πέλεται πολέμοιο κακοῖο*. Ὁ Ἀχιλλέας στὸν πόλεμο γιὰ δλους τοὺς Ἀχαιοὺς εἶναι ἡ προστασία τους, τὸ κάστρο τους. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γνώρισμα, τὸ *μέγα πᾶσιν/ἔρκος Ἀχαιοῖσιν*, γίνεται τὸ μέτρο ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἥρωες, πού δίνει τὴν ὑπεροχὴ στὸν Ἀχιλλέα. Ἐξῆλλου τὴν κρίση τοῦ Νέστορα τὴν παραδέχεται στὴ συνέχεια ὁ ἴδιος ὁ Ἀγαμέμνωνας μετὰ τό: *ναὶ δὴ ταῦτά γε πάντα, γέρον, κατὰ μοῖραν εἶπες*. ἐδῶ εἶναι φανερὸ τὸ μεγάλο παράπονο τοῦ Ἀγαμέμνονα, πού παραγκωνίζεται ἀπὸ τὴν ἐξουσία του μετὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ἀχιλλέα. Ὅσο ὅμως ὁ Ἀγαμέμνωνας πιστεύει ὅτι ἡ ἀρχιστρατηγία τοῦ ἀνήκει: *ἄ τιν' οὐ πείθεσθαι δίω*, ἄλλο τόσο δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὴ θεόδοτη παλικαριά τοῦ Ἀχιλλέα: *μιν αἰχμητὴν ἔθεσαν θεοί*.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἀχιλλέα στὸ x.19 νὰ μὴ ὑπακούει ἀπ' ἐδῶ κι ἐμπρὸς τὸν ἀρχιστράτηγο καὶ νὰ μὴ παρακωρήσει πᾶ τίποτε ἄλλο στὸν Ἀγαμέμνονα, φανερώνει καὶ πάλι τὴν πίστη τοῦ ἥρωα στὴν προσωπικὴ του ὑπεροχὴ, μιὰ ὑπεροχὴ πού πηγάζει καθαρὰ ἀπὸ τὴν παλικαριά του. Ἡ προειδοποίηση *ἵνα γνώωσι καὶ οἶδε* ὅτι τὴν ἀπειλή του δὲ θὰ διατάσει νὰ τὴν κάνει πράξη *αἰγὰ τοι αἶμα κελαινὸν ἐρωήσει περὶ δουρὶ* ὅπως παραλίγο στὸ x. 16, μαρτυρεῖ τὴν ἀποφασιστικὴτητα τοῦ ἥρωα καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη στὴ δύναμή του.

Ἡ διαβάθμιση πάλι τοῦ Θεοσίτη στὸ x. 20 εἶναι προσωπικὴ, ρητὴ καὶ ἄμεση μετὰ τὸ *ἔο μέγ' ἀμείνονα φῶτα*. Ὁ ἀτσαλόστομος Ἀχαιὸς φωνάζει κατὰμουτρα στὸν Ἀγαμέμνονα τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα: ἐνῶ ὁ γέρο-Νέστορας μετὰ τὸ ἀπόλυτο *φέριστον* στὸ x. 21 ἀποφεύγει τὴν προσωπικὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων ὑψώνοντας τὸν Ἀχιλλέα γενικὰ πάνω ἀπ' ὅλους. Τέλος στὰ δύο τελευταῖα χωρία 22 καὶ 23 ὁ Ἀγαμέμνωνας πικρὰ μεταμελημένος, ὕστερα ἀπὸ τὶς συμφορές, πού τράβηξαν οἱ Ἀχαιοί, ζητάει ἔμπρακτα νὰ συμφιλιωθεῖ μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Ἀναγνωγνωρίζει πανηγυρικὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωα μετὰ τὸ *ἀντί νυ πολλῶν/λαῶν ἔσιν ἀνὴρ ὃν τε Ζεὺς κῆρι φιλήσῃ, / ὡς νῦν τοῦτον ἔτεισε* καὶ τὴν ἐπικυρώνει δημόσια μετὰ τὰ πολλὰ δῶρα πού χαρίζει στὸν Ἀχιλλέα (βλ. σ. 57, πρβλ καὶ I 9 - 16, 673 - 75).

Ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὰ ὅσα εἶδαμε καὶ στὰ x. 1 - 8 δίνουν σαφῆ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα. Ἔτσι ἡ κλιμάκωση εἶναι: Ἀχιλλέας - Ἀγαμέμνωνας. Ἡ παλικαριά καὶ ἡ ἐξουσία δὲν ταυτίζονται στὸ πρόσωπο ἑνὸς ἥρωα (βλ. σ. 43 - 44).

4) Μὲ τὸν Ὀδυσσεύα

24.— Ὀδυσσεύας

ὣδ' Ἀχιλεῦ, Πηλῆος υἱέ, μέγα φέροιατ' Ἀχαιῶν,
 κρείσσων εἰς ἐμέθεν καὶ φέροτερος οὐκ ὀλίγον περ Θ26/a
 ἔγχει, ἐγὼ δέ κε σεῖο νοήματι γε προβαλοίμην E2a/1a
 πολλόν, ἐπεὶ πρότερος γενόμην καὶ πλείονα οἶδα.

T 216 - 19

25.— Ἀντίλοχος

Αἴας μὲν γὰρ ἐμεῖ' ὀλίγον προγενέστερός ἐστιν,
 οὗτος (Ὀδυσ.) δὲ προτέρης γενεῆς προτέρων τ' ἀνθρώπων
 ὤμογέροισι δὲ μὴν φασ' ἔμμεναι ἀργαλέον δέ Θ2a/6
 ποσσὶν ἐριδήσασθαι Ἀχαιοῖς, εἰ μὴ Ἀχιλλεῖ.» E3γ

Ψ 789 - 92

Λίγα, ἀλλὰ ἐκφραστικότερα τὰ χωρία, ὅπου διαβαθμίζεται ὁ Ἀχιλλεύας μὲ τὸν Ὀδυσσεύα. Στὸ x. 24 ἡ σύγκριση εἶναι ἄμεση καὶ προσωπικὴ καὶ δίνεται μὲ τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ Ὀδυσσεύα. Τὸ κρείσσων εἰς ἐμέθεν καὶ φέροτερος οὐκ ὀλίγον περ/ ἔγχει κλιμακώνει τοὺς δύο ἥρωες κατὰ τρόπο ρητό. Ἡ ὑπεροχὴ μάλιστα τοῦ Ἀχιλλεῦ ἴσως τονίζεται κάπως ὑπερβολικὰ μὲ τὰ δυὸ ἐπίθετα κρείσσων καὶ φέροτερος καὶ τὸ σχῆμα λιτότητας οὐκ ὀλίγον, καὶ τοῦτο γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ἀντίθεση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ὀδυσσεύα στὴ γνώση καὶ τὴν ἐμπειρία.

Στὸ x. 25 στοιχεῖο σύγκρισης γιὰ τὴ διαβάθμιση ἢ ταχύτητα τῶν ποδιῶν, ποὺ εἶναι βασικὸ καὶ ἀπαραίτητο προσὸν τοῦ πολεμιστῆ τῆς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς (βλ. σ. 50). Ὁ Ἀντίλοχος παραδέχεται ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δύσκολα μποροῦν νὰ συναγωνιστοῦν στὴν ταχύτητα τὸν Ὀδυσσεύα, ἀν ἐξαιρέσουμε τὸν Ἀχιλλεῦ, ποὺ εἶναι ἀσυναγώνιστος, ὅπως εἶδαμε καὶ στὸ x. 4. Στὰ δύο αὐτὰ χωρία ἔχομε ἀκόμα μὲ τὸ μέγα φέροιατ' Ἀχαιῶν καὶ τὸ ἀργαλέον δὲ ποσσὶν ἐριδήσασθαι Ἀχαιοῖς, εἰ μὴ Ἀχιλλεῖ δύο γενικὲς διαβαθμίσεις τοῦ Ἀχιλλεῦ μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἔτσι ἡ διαβάθμιση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἥρωες εἶναι: Ἀχιλλεύας - Ὀδυσσεύας.

5) Μὲ τὸ Μενέλαο

26.— Ἀγαμέμνωνας

μηδ' ἔθελ' ἐξ ἔριδος σεῖ' ἀμείνωνι φασὶ μάχεσθαι,
 Ἐκτορι Πριαμίδῃ, τὸν τε στυγέουσι καὶ ἄλλοι. Θ2a/a
 καὶ δ' Ἀχιλεὺς τούτῳ ("Ἐκτ.) γε μάχῃ ἐν κενταυρείῳ E1a
 ἔργῳ' ἀντιβολῆσαι, ὃ περ σέο πολλὸν ἀμείνων.

H 111 - 14

Στὸ μοναδικὸ χωρίο, στὸ 26, ὅπου συγκρίνεται ἄμεσα καὶ προσωπικὰ ὁ Ἀχιλλεύας μὲ τὸ Μενέλαο, ὁ ποιητὴς μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἀγαμέμνονα κλιμακώνει τοὺς δύο ἥρωες τονίζοντας τὴ μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ

Ἄχιλλέα μὲ τὸ *σέο πολλὸν ἀμείνων*. Παράλληλα ὅμως στὸ χωρίο αὐτὸ ἔχουμε δύο ἄλλες συγκρίσεις: μία τοῦ Μενέλαου μὲ τὸν Ἔκτορα, ὅπου ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα δίνεται μὲ τὸ *σεῦ ἀμείνονι φωνί*, καὶ μία τοῦ Ἔκτορα μὲ τὸν Ἄχιλλέα μὲ τὸ *τούτῳ.../ἔργῳ ἀντιβολῆσαι*. Ἡ γνώμη τοῦ Ἀγαμέμνονα ὅτι τὸν Ἔκτορα φοβᾶται νὰ τὸν ἀνιμιτωπίσει στὴ μάχη καὶ ὁ Ἄχιλλέας ἀκόμα, ἔχει ὀλοφάνερη τὴ σκοπιμότητά της. Ὁ Ἀγαμέμνονας ἐξάπαντος δὲ θέλει νὰ διαβαθμίσει τὸν Ἄχιλλέα πρὸ κάτω ἀπὸ τὸν Ἔκτορα. Γιὰ νὰ μεταπίσει ὅμως τὸν ἀδελφὸ του ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ ὡς ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα στὴ μονομαχία, φτάνει στὸ σημεῖο μὲ ὑπερβολὴ νὰ ὑψώσει τὸν Ἔκτορα στὸ ἀνάστημα τοῦ Ἄχιλλέα — ὁ ποιητὴς προετοιμάζει τὸν Ἔκτορα γιὰ νὰ τὸν στήσει ἀντίπαλο τοῦ μεγάλου Αἴαντα —, ποῦ ξεπερνᾶει πολὺ βέβαια στὴν παλικαριά τὸ Μενέλαο. Ὁ ποιητὴς τὴν ἔξαρση αὐτὴ τοῦ Ἔκτορα φρόντισε νὰ τὴν περιορίσει μὲ τὴν παραχώρηση *καὶ δ' Ἀχιλλεύς... ἔργῳ καὶ τὸ μόριον γε*. Ἔτσι ἐδῶ ἐκτός ἀπὸ τὴν κλιμάκωση: Ἄχιλλέα - Μενέλαου, ἔχομε καὶ τὴ διαβάθμιση: Ἔκτορα - Μενέλαου, καὶ μὰ τρίτῃ ἀκόμα: Ἄχιλλέα - Ἔκτορα - Μενέλαου.

6) Μὲ τὸν Ἰδομενέα

Προσωπικὴ σύγκριση τῶν δύο ἡρώων δὲ συναντοῦμε. Μποροῦμε ὅμως νὰ ἀναφερθοῦμε στὸ χωρίο 4, ὅπου ὁ Ἰδομενέας, ἥρωας προχωρημένης κάπως ἡλικίας, παραδέχεται τὸν Ἄχιλλέα πρῶτο στὸν πόλεμο καὶ πρῶτο στὸ τρέξιμο. Καὶ ἀκόμα στὸ χωρίο 8, ὅπου ἔχομε καὶ τὴ μόνη συσχέτιση τῶν δύο ἡρώων (βλ. σ. 107). Ἡ κλιμάκωση εἶναι φυσιολογικὰ: Ἄχιλλέας - Ἰδομενέας.

7) Μὲ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα

Ἡ μόνη σύγκριση τῶν δύο ἡρώων στὸ χωρίο 25, ὅπου διαβαθμίζονται στὴν ταχύτητα, γνῶρισμα βασικὸ καὶ τῶν δύο ἡρώων, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἐπίθετα, ποῦ συνοδεύουν σταθερὰ τὰ ὀνόματά τους (Ἀχιλλεύς: *ὀκὺς, ποδάγκης, ποδάκις, ταχύς, λαιμηρός, κροισπός, καρπάλιμος* - Αἴας Ὀϊλέως: *ταχύς*). Ὁ Ἀχιλλέας εἶναι πρῶτος κι ἀσυναγώνιστος στὸ τρέξιμο (βλ. καὶ χ. 4). Ὁ Αἴας ποῦ ἀτύχησε στὸ ἀγώνισμα τῆς ταχύτητας, κατατάσσεται πίσω καὶ ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά. Ἔτσι ἡ κλιμάκωση στὸ χωρίο εἶναι: Ἀχιλλέας - Ὀδυσσεάς - Αἴας ὁ Λοκρὸς - Ἀντίλοχος.

8) Μὲ τὸν Πάτροκλο

27.— Μενότιος

*αέκρον ἐμόν, γενεῇ μὲν ὑπέριερός ἐστιν Ἀχιλλεύς,
πρεσβύτερος σὲ σὺ ἔσσι βίῃ δ' ὅ γε πολλὸν ἀμείνων.*

Θ2α
Ε1α

Α 786 - 87

28.— Ἀπόλλωνας

«Χάζεο, διογενὲς Πατρόκλεες· οὐκ ἔτι τοι αἶσα
 σῶ ὑπὸ δουρὶ πόλιν πέσθαι Τρώων ἀγερόχων, Θ3α
 οὐδ' ἔπ' Ἀχιλλῆος, ὅς περ σέο πολλὸν ἀμείνων.» Ε1α
 II 707 - 9

29.— Ποιητής

ἔγχος δ' οὐκ ἔλει' οἶον ἀμόμονος Αἰακίδαο,
 θοιδὴν μέγα σιθασόν· τὸ μὲν οὐ δύναι' ἄλλος Ἀχαιῶν Θ4α/6
 πάλλειν, ἀλλά μιν οἶος ἐπίσταιτο πῆλαι Ἀχιλλεύς, Ε4
 II 140 - 2, T 387 - 89

Ἡ διαβάθμιση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τὸν Πάτροκλο ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κοινωνικὴν σχέσιν τῶν ἡρώων. Στὴν ὁμηρικὴν ποίησιν ὁ «ἐταῖρος», ὁ «θεράπων», δὲ στέκει ποτὲ ψηλότερα ἀπὸ τὸ βασιλιά του (βλ. σ. 88, 94). Ἔτσι στὸ χ. 27 τὴν κλιμάκωσιν τῶν δύο ἡρώων τὴν κάνει ὁ Μενότιος, τοῦ Πάτροκλου ὁ πατέρας, μὲ τρεῖς διαφορετικὰς βάσεις: τὴν καταγωγὴν, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν παλικαριά. Στὴν καταγωγὴν γενεῆ καὶ τὴν παλικαριά *θίγη* εἶναι ὁ Ἀχιλλέας *ὑπέροχος* καὶ *πολλὸν ἀμείνων* ἀντίθετα στὴν ἡλικίαν ὁ Πάτροκλος εἶναι *πρεσβύτερος*. Ἡ ὑπεροχὴ τὴν παλικαριά τοῦ Ἀχιλλέα διατυπώνεται ρητὰ καὶ προσωπικὰ πάλιν ἀπὸ τὸ θεὸ Ἀπόλλωνα στὸ χ. 28. Ἡ διαβάθμιση δίνεται μὲ τὸ τυποποιημένον ὅς περ σέο πολλὸν ἀμείνων. Τέλος στὸ χ. 29 ἡ διαβάθμιση τῶν ἡρώων γίνεται μὲ στοιχεῖον σύγκρισης τὸν ὄπλισμόν — τὸ μεγάλο κοντάρι τοῦ Ἀχιλλέα —. Ὁ μέγας καὶ ἰσχυρὸς ὄπλισμὸς εἶναι ἐξάρτημα τοῦ μεγάλου ἥρωα (βλ. σ. 44 κκ). Καὶ ὁ Πάτροκλος καὶ οἱ ἄλλοι Ἀχαιοὶ κλιμακωνοῦνται χαμηλότερα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, μὰ καὶ δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ μεγάλο κοντάρι του. Ἔτσι ἔχομε δυὸ διαβαθμίσεις: Ἀχιλλέας - Πάτροκλος, καὶ Ἀχιλλέας - Ἀχαιοί.

Ἀξίζει καὶ πάλιν νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ξεχνάει νὰ ξεχωρίζει τὸν Ἀχιλλέα, τὸν πρῶτον τοῦ ἥρωα, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἐδῶ ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου ἀπαιτοῦσε νὰ δοθεῖ ὁ ὄπλισμὸς τοῦ Ἀχιλλέα στὸν Πάτροκλο, γιὰ νὰ ἀποκρούσει τοὺς Τρῶες. Ἡ χρῆσις τοῦ ὄπλισμοῦ τοῦ μεγάλου Ἀχιλλέα ἀπὸ τὸ *θεράποντά* του Πάτροκλο θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἐξίσωνε τοὺς δύο ἥρωες. Γι' αὐτὸ ὁ ποιητὴς ἐπινοεῖ τὸ ἐπεισόδιον μὲ τὸ κοντάρι. Ἔτσι ἐξασφαλίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἀχιλλέα καὶ στήνει τὸν ἥρωά του, ὅχι μόνον πάνω ἀπὸ τὸν Πάτροκλο, ἀλλὰ καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς.

Προτοῦ κλείσουμε μὲ λίγες ἀκόμια ἀνώνυμες καὶ γενικὰς συγκρίσεις τὴν διαβάθμιση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει ὀνομαστικὰ νὰ συγκρίνει τὸν Ἀχιλλέα μὲ τοὺς μικρότερους ἥρωες τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀχαιῶν. Ἐξαιρέσις ἀποτελοῦν ὁ Πάτροκλος καὶ ὁ Ἀντίλοχος. Μὲ τὸν Πάτροκλο ὑπο-

χρέωσε τὸν ποιητὴ νὰ συγκρίνει τὸν Ἀχιλλέα ἴσως ἢ σχέση: βασιλιᾶ - θεράποντα, ποῦ ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς δύο ἥρωες· ἴσως ὅμως καὶ γιὰ τὸν Πάτροκλο ὁ Ὅμηρος ἀπὸ ἀσήμαντο ἥρωα τὸν ὑψωσε μέσα στὴν Ἰλιάδα σὲ μεγάλο παλικάρι καὶ ὡς τέτοιο ἔπρεπε νὰ τὸ πλησιάσει καὶ νᾶ τὸ συγκρίνει μὲ τὸν Ἀχιλλέα, τὸ «μέτρο» τῆς παλικαριᾶς. Μὲ τὸν Ἀντίλοχο πάλι ἴσως ὑποχρέωσε τὸν ποιητὴ ἢ κοινὴ ιδιότητα τῶν δύο ἡρώων, ἢ ταχύτητα (x. 25), χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ ἀποκλείσουμε καὶ τὴν περίπτωση μιᾶς παλιότερης παραδοσιακῆς σχέσης τῶν δύο ἡρώων.⁹⁸

Ἀντίθετα εἶδαμε τὸν ποιητὴ νὰ διαβαθμίζει τὸν Ἀχιλλέα, ἄλλοτε ἄμεσα καὶ ρητὰ κι ἄλλοτε ἔμμεσα, μὲ ὅλους τοὺς μεγάλους ἥρωες Ἀχαιοὺς: Αἴαντα Τελ., Διομήδη, Ἀγαμέμνονα, Ὀδυσσεά, Μενέλαο, Ἰδομενεά, Αἴαντα τὸ Λοκρό. Μὲ τὸ γερο-Νέστορα βέβαια δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ συγκριθεῖ στὴν παλικαριὰ οὔτε ὁ Ἀχιλλέας οὔτε καὶ κανένας ἄλλος ἥρωας· τὸν εἶδαμε ὅμως κι αὐτὸν μὲ τὴν ἐμπειρία τῶν γερατειῶν νὰ ἀναγνωρίζει τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ τοῦ Ἀχιλλέα καὶ νὰ τὸν ὑψώνει πρῶτο παλικάρι τῶν Ἀχαιῶν (x. 18, 21). Τέλος ἡ διαβάθμιση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους ἥρωες Ἀχαιοὺς, ποῦ προσωπικὰ ὀνοματίζονται μέσα στὸ ἔργο καὶ δὲ συγκρίνονται μὲ τὸν ἥρωα, μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ ἀπὸ τίς γενικὲς συγκρίσεις τοῦ ἥρωα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, ποῦ εἶδαμε ὡς τώρα (x. 1 - 4, 8, 12, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 29) καὶ ἀπὸ αὐτὲς ποῦ σημειώνομε στὴ συνέχεια.

9) Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

30.— Ποιητῆς

*θύρην δ' ἔχε μοῖνος ἐπιβλῆς
εἰλάτινος, τὸν ἰρεῖς μὲν ἐπιρρήσεσκον Ἀχαιοί,
ἰρεῖς δ' ἀνασίγεσκον μεγάλην κληῖδα θυράων,
τῶν ἄλλων Ἀχιλεὺς δ' ἄρ' ἐπιρρήσεσκε καὶ οἶος·*
Ω 453 - 56

31.— Πάτροκλος — Γλαῦκος

*ὧς ἂν Πηλεΐδην τιμήσομεν, ὧς μέγ' ἄριστος
Ἀργείων παρὰ νηυσὶ καὶ ἀγγέμαχοι θεράποντες,*
Π 271 - 72, F 164 - 65

32.— Πάτροκλος

ὦ Ἀχιλεῦ, Πηλεΐσος υἱέ, μέγα φέροια Ἀχαιῶν,
Π 21

33.— Θέτης

*ὦ μοι ἐγὼ δειλή, ὦ μοι δυσαρτιστόταται,
ἢ τ' ἐπεὶ ἄρ' τέκον υἱὸν ἀμύμονά τε κρατερόν τε,
ἔξοχον ἠρώων*

Σ 54 - 56

34.— Ὀδυσσεύας

*ἐν δοιῇ δὲ σωσέμεν ἢ ἀπολέσθαι
 νῆας εὐσέλμους, εἰ μὴ σὺ γε δύσσαι ἀλκίην.* Θ26

ἀλλὰ πολὺ πρὶν E4
γράφεν, ὅπως Δαναοῖσιν ἀλεξήσεις κακὸν ἥμαρ.

I 230 - 31, 250 - 51

35.— Ἀχιλλέας

*νῦν δὲ μνησόμεθα χάρις
 αἶψα μᾶλ' οὐ γὰρ χρὴ κλοτοπέυειν ἐνθάδ' ἐόντας* Θ16/δ
οὐδὲ διαιτρίβειν· ἔτι γὰρ μέγα ἔργον ἄρεκτον· E4
ὥς κέ τις αὖτ' Ἀχιλῆα μετὰ πρότεροις ἴδηται
ἔγχεϊ χαλκείῳ Τρώων ὀλέκοντα φάλαγγας.

T 148 - 52

Στὸ x. 30 ἔχομε μιὰ διαβάθμιση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τρεῖς ἀνώνυμα Ἀχαιοὺς καὶ μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τῆ σωματικῆ δύναμη. Ἡ μεγάλη σωματικὴ δύναμη εἶναι ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς παλικαριᾶς ἐνὸς ἥρωα ὅπως εἶπαμε (σ. 48—50). Τὸ *καὶ οἶος* κλιμακώνει ἔντονα τὸν Ἀχιλλέα πάνω ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἀχαιοὺς. Στὸ x. 31 καὶ 32 ὁ Πάτροκλος καὶ ὁ Γλαῦκος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Τρώων διακηρύσσουσι ἔντονα τὴ μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα· εἶναι ὁ μέγ' ἄριστος Ἀργείων καὶ μέγα φέρεται Ἀχαιῶν. Περισσότερο ἀκόμα ἔντονα στὸ x. 33 ἡ θεὰ Θέτις, ἡ μητέρα τοῦ Ἀχιλλέα, ὑψώνει τὸ γιό της πάνω ἀπὸ ὅλους γενικὰ τοὺς ἥρωες μὲ τὸ *ἔξογον ἠρώων*, τὸ *ἀμύμονά τε κρατερόν τε* καὶ μὲ τὸ ἀνεπανάληπτο καὶ γεμάτο μητρικὸ πόνο *δυσσαριστιότης*. Ἡ σωτηρία, ἡ υπεράσπιση καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἀχαιῶν στὸν πόλεμο στηρίζονται στὴν παλικαριὰ τοῦ Ἀχιλλέα. Εἶδαμε τὴν ὁμολογία τοῦ Νέστορα γιὰ τὸν Ἀχιλλέα (x. 18) *ὅς μέγα πᾶσιν/ἔροκος Ἀχαιοῖσιν πέλειται πολέμοιο κακοῖο*, τώρα στὸ x. 34 εἶναι ὁ Ὀδυσσεύας, ποὺ βεβαιώνει τὸ γεγονός: χωρὶς τὴν παλικαριὰ τοῦ Ἀχιλλέα δὲν σώζονται οἱ Ἀχαιοί. Ἡ πίστις τοῦ Ὀδυσσεύα στὴν πολεμικὴ ἀνωτερότητα τοῦ Ἀχιλλέα καὶ ἡ ἀγωνιώδη παράκλησῆ του βρίσκει ἀπόλυτη ἀνταπόκριση στὴν ἀνυπομονησία τοῦ Ἀχιλλέα, x. 35, νὰ γυρίσει στὴ μάχη. Τὸ *Ἀχιλῆα μετὰ πρότεροις ἴδηται* κλιμακώνει τὸν ἥρωα ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς πρῶτο στὴ μάχη, ἐνῶ τὸ *Τρώων ὀλέκοντα φάλαγγας* τὸν διαβαθμίζει μὲ τοὺς Τρῶες. Τέλος ἡ πίστις τοῦ Ἀχιλλέα ὅτι ὑπερέχει ἀπ' ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς στὸν πόλεμο, δηλώνεται ρητὰ γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ στὸ Σ 105 - 6: *τοῖος ἐὼν οἶος οὗ τις Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων/ἐν πολέμῳ*.

Συνοψίζοντας τὶς παρατηρήσεις μας γιὰ τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐξετάσαμε στὴ σύγκριση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς, ὀνομαστικὰ καὶ ἀνώνυμα, μπορούμε νὰ καταλήξουμε ὅτι ὁ ποιητὴς σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιό

του, πέτυχε να σιγήσει πάνω από βλους τους 'Αχαιούς, μεγάλους και μικρούς, τὸν 'Αχιλλέα πρῶτο σὴν παλικάριά.⁹⁹

Αἶας Τελαμώνιος¹⁰⁰

Σὲ σύγκριση: 1) Μὲ τὸν 'Αχιλλέα (σ. 103-8)

Τὸ λόγο νὰ ἐξετάσουμε τὸν Αἶαντα δεύτερο, ὕστερα ἀπὸ τὸν 'Αχιλλέα, μᾶς τὸν ἐπιβάλλει ἡ ρητὴ διαβάθμιση, ποὺ μᾶς δίνει ὁ ποιητὴς γιὰ τοὺς δυὸ ἥρωες στὰ χωρία 1-8, ποὺ εἶδαμε. Ὁ Αἶας εἶναι ὁ πρῶτος 'Αχαιὸς ὕστερα ἀπὸ τὸν 'Αχιλλέα. Ἐφόσον ἡ κλιμάκωση τῶν δύο ἥρώων εἶναι: 'Αχιλλέας - Αἶας Τελ., μένει νὰ συνεχίσουμε τὴ σύγκριση τοῦ Αἶαντα μὲ τοὺς ἄλλους 'Αχαιοὺς ἥρωες. Αὐτὸ θὰ βοηθήσει καὶ ὁ Αἶας νὰ ἐξαρθεῖ καὶ ἡ πρὸς τὸ κάτω ἀπ' αὐτὸν κλιμάκωση τῶν ἄλλων ἥρώων νὰ φανεῖ.

2) Μὲ τὸ Διομήδη

36.— Ποιητὴς

*Ὡς γείκεσ' ὁ γέρον, οἱ δ' ἐγγέα πάντες ἀνέοιαν.
ὄρω πολὺν πρῶτος μὲν ἀναξ ἀνδρῶν 'Αγαμέμνων,
τῷ δ' ἐπὶ Τυδείδης ὄρω κραιτερός Διομήδης,
τοῖσι δ' ἐπ' Αἶαντες, θοῦρον ἐπιειμένοι ἀλκῆν,
τοῖσι δ' ἐπ' Ἰδομενεὺς καὶ ὀπάων Ἰδομενεὺς,
Μηριόνης, ἀτάλαντος Ἐνυαλίῳ ἀνδραειφόντη,
τοῖσι δ' ἐπ' Εὐρύπυλος, Εὐναίμονος ἀγλαὸς νείδης,
ἄν δὲ Θόας 'Ανδραϊμονίδης καὶ δῖος Ὀδυσσεύς·
πάντες ἄρ' οἳ γ' ἔθελον πολεμίζειν Ἐκτορι δῖῳ.*

Θ46
E3γ

H 161 - 69

37.— Ποιητὴς - 'Αχαιοὶ

*λαοὶ δ' ἠρήσαντο, θεοῖσι δὲ χεῖρας ἀνέσχον·
ὄδε δὲ τις εἶπεσκεν ἰδὼν εἰς οὐρανὸν εὐρόν·
«Ζεῦ πάτερ, ἢ Αἶαντα λαχεῖν, ἢ Τυδέος νιόν,
ἢ αὐτὸν βασιλῆα πολυχρόσιον Μυκῆνης».
Ὡς ἄρ' ἔφρα, πάλιν δὲ Γερήνιος ἱππότα Νέστωρ,
ἐκ δ' ἔθορε κλῆρος κενέης, ὃν ἄρ' ἤθελον αὐτοί,
Αἶαντος·*

Θ2α/4α
E3α

H 177 - 83

38.— Ποιητὴς

*Αἶας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος, ἕρκος 'Αχαιῶν,
Τρωῶν ῥῆξε φάλαγγα, φάως δ' ἐτάροισιν ἔθηγεν,
ἄνδρα βαλῶν ὅς ἀριετός ἐνὶ Θρήκεσσι τέτυκτο,*

- υῖον Ἑϋσοῶρον, Ἀκάμαντ' ἦν τε μέγαν τε.* Θ4α
Ἄξυλον δ' ἄρ' ἔπεμνε βοῖν ἀγαθὸς Διομήδης Ε3γ
Τευθρανίδην, Z 5 - 8, 12 - 13
- 39.— Ἄνδρομάχη
τρὶς γὰρ τῆ γ' ἐλθόντες ἐπειρήσανθ' οἱ ἄριστοι
ἄμγ' Αἴαντε δῶο καὶ ἀρακλιτὸν Ἴδομενεῖα Θ2γ
ἠδ' ἄμγ' Ἀτρεΐδης καὶ Τυδέος ἄλκιμον υῖόν Ε36
Z 435 - 37
- 40.— Ποιητὴς
Τοὺς δ' Αἴαντε δῶο καὶ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης Θ4α
ἄτρονον Δαναοὺς πολεμιζέμεν Ε36
E 519 - 20
- 41.— Ποιητὴς
κίχλησκεν δὲ γέροντας ἀριστήας Παναχαιῶν,
Νέστορα μὲν πρότιστα καὶ Ἴδομενεῖα ἄνακτι, Θ4α
αὐτὰρ ἔπειτ' Αἴαντε δῶο καὶ Τυδέος υῖόν, Ε3γ
ἕκτον δ' αὖτ' Ὀδυσῆα, Διὶ μῆτιν ἀτάλαντον.
αὐτόματος δὲ οἱ ἦλθε βοῖν ἀγαθὸς Μενέλαος
B 401 - 8
- 42.— Νέστορας
ποτὶ δ' αὖ καὶ ἐγείρομεν ἄλλους,
ἠμὲν Τυδεΐδην δουρικλιτὸν ἠδ' Ὀδυσῆα
ἠδ' Αἴαντα ταχὺν καὶ Φυλῆος ἄλκιμον υῖόν. Θ2α
ἀλλ' εἴ τις καὶ τούοδε μειοχόμενος καλέσειεν, Ε36
ἀντίθεόν τ' Αἴαντα καὶ Ἴδομενεῖα ἄνακτι
τῶν γὰρ νῆες ἕσσιν ἕκαστάτω, οὐδὲ μάλ' ἐγγύς.
K 108 - 13
- 43.— Ποιητὴς
Ἐνθ' οὗ τις πρότερος Δαναῶν, πολλῶν περ ἑόντων,
εὔξατο Τυδεΐδω πάρος οχέμεν ὠκέας ἵππους
τάφρου τ' ἐξελάσαι καὶ ἐναντίβιον μαχέσασθαι,
ἀλλὰ πολὺ πρότιος Τρώων ἔλεν ἄνδρα κορυσιήν, Θ4α
Τὸν δὲ μετ' Ἀτρεΐδαι, Ἀγαμέμνων καὶ Μενέλαος, Ε3γ
τοῖσι δ' ἐπ' Αἴαντες βοῶντιν ἐπιειμένοι ἀλκήν,
τοῖσι δ' ἐπ' Ἴδομενεὺς καὶ ὀπάων Ἴδομενεῖος
Μηριόνης, ἀτάλαντος Ἐνναλίῳ ἀνδρειαρόντη,
τοῖσι δ' ἐπ' Εὐρύπυλος, Εὐαίμορος ἀγλαὸς υἱός
Τεῦκρος δ' εἴνατος ἦλθε, παλίντορα τόξα τιταίνων,
Θ 253 - 56, 261 - 66
- 44.— Ποιητὴς — Διομήδης
Ἐνθ' οὗτ' Ἴδομενεὺς τλῆ μίμνειν οὗτ' Ἀγαμέμνων,

οὔτε δὺ Ἀΐαντες μενέτην, θεράποντες ἄριστος·
 «δωγενὲς Λαερτιάδῃ, πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ,
 πῆ φεύγεις μετὰ νότια θαλῶν κακῶς ὡς ἐν ὁμίλῳ;
 Τυδεΐδης δ' αὐτὸς περ ἐὼν προμάχοισιν ἐμίχθη,
 σιῆ δὲ πρόσθ' Ἴππων Νηληϊάδαο γέροντος,
 Θ 78 - 79, 93 - 94, 99 - 100

Θ4α/2α

Ε3β/5α

45.— Ποιητής

ἀλλ' ὅτε δὴ σχεδὸν ἦσαν ἐπ' ἀλλήλοισιν ἰόντες,
 τρις μὲν ἐπήϊξαν, τρις δὲ σχεδὸν ὀρμήθησαν.
 ἐνθ' Αἴας μὲν ἔπειτα κατ' ἀσπίδα πάντιοσ' ἔτιον
 νύξ', οὐδὲ χροῖ' ἴκανε· ξυνο γὰρ ἐνδοθι θώρηξ·
 Τυδεΐδης δ' ἄρ' ἔπειτα ὑπὲρ σάκεος μεγάλοιο
 αἶεν ἐπ' ἀσπίδι κῆρε φαινοῦ δουρὸς ἀκωκῆ.
 καὶ τότε δὴ ῥ' Αἴαντι περιδείσαντες Ἀχαιοὶ
 πανοσμέτους ἐκέλευσαν ἀέθλια ἴσ' ἀνελέσθαι.
 αὐτὰρ Τυδεΐδῃ δῶκεν μέγα γάσγανον ἥρωος
 σὸν κολεῶν τε γέρον καὶ εὐτιμήτω τελαμῶνι.

Η1α

Ε4

Ψ 816 - 25

Ἔχομε ἓνα πλῆθος χωρία, ὅπου ὁ Αἴας συσχεύεται καὶ διαβαθμίζεται μὲ πολλοὺς ἥρωες Ἀχαιοὺς γλωσσικὰ μὲ τὴ μορφὴ τῆς παράταξης ἢ τῆς διάζευξης. Ἐδῶ σημειώνομε ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ θυμηθοῦμε, ὅσα γιὰ τὸ ἐκφραστικὸ αὐτὸ μέσο ἀναφέραμε στὶς σ. 79 - 80. Ἔτσι στὸ x. 36, ὅπου οἱ ἑννιά Ἀχαιοὶ σηκώνονται νὰ μονομαχήσουν μὲ τὸν Ἔκτορα, ὁ ποιητὴς μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι σχηματίζει τὴ σειρά μὲ βάση τὴν παλικαριά καὶ στοιχεῖο κατὰ τάξης τὴν προθυμία τῶν ἑννιά ἡρώων. Εἶναι φανερὸ ὅμως ὅτι ἡ σειρά δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὸ μέγεθος τῆς παλικαριᾶς τοῦ κάθε ἥρωα. Οὔτε ὁ Ἀγαμέμνωνας εἶναι ὁ πρῶτος οὔτε ὁ Ὀδυσσεύς τελευταῖος ἀνάμεσα στοὺς ἑννιά. Ἡ πρώτη θέση εἶναι ἀποδεδειγμένο πᾶ ὅτι ἀνήκει στὸν Αἴαντα τὸν Τελ. — τὸ θέμα τοῦ Αἴαντα τοῦ Οἰλέα, πὸν τακτικὰ συνοδεύει τὸν Τελαμώνιο, θὰ τὸ ἐξετάσουμε πῶ κατῶ —, ἐνῶ τοῦ Ἀγαμέμνονα ἡ θέση εἶναι ἡ τρίτη, πὸν τώρα κρατᾷ ὁ Αἴας. Ἐδῶ ὁ Ἀτρεΐδης σκόπιμα προτάσσεται καὶ γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὡς ἀρχιστράτηγος καὶ γιὰ νὰ φανεῖ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιτίμησιν τοῦ Νέστορα, ὅτι αἰσθάνεται τὴν εὐθύνη τῆς περιστάσεως ὡς κύριος οὐσιαστικὰ ὑποκινητῆς τῆς ἐκστρατείας· παράλληλα ὅμως δὲν παύει κι αὐτὸς νὰ εἶναι κι ἓνας ἀπὸ τοὺς πῶ μεγάλους ἥρωες Ἀχαιοὺς. Ὁ Διομήδης σωστὰ τοποθετεῖται δεύτερος, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀριστεία του στὶς ἀμέσως προηγούμενες ραψωδίες. Ὅσο γιὰ τὸν Ὀδυσσεά, ἦταν ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ τὸν ἐξάρει ὁ ποιητὴς: νὰ τὸν τοποθετήσῃ στὸ τέλος τῆς σειρᾶς. Θὰ κανόταν ἐντελῶς τὸ ὄνομά του, ἂν τὸ ἀράδιαζε στὸ μέσο τῶν ὀνομάτων. Ἡ θέση τοῦ Ὀδυσσεά, πὸν εἶναι

πίσω από τὸν Ἀγαμέμνονα, θὰ προσδιορισθεῖ καλύτερα ἄλλοῦ. Οἱ ὑπόλοιποι ἥρωες, ἂν παρεμβάλουμε τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ ἀνάμεσα στὸν Ἰδομενέα καὶ τὸ Μηριόνη, εἶναι στὴ σωστὴ ἀξιολογικὴ σειρά.

Γιὰ τοὺς τρεῖς πρῶτους τὴ σωστὴ ἀξιολογικὴ σειρά μᾶς τὴ δίνει ὁ ποιητὴς στὸ χ. 37. Ἀπὸ τοὺς ἑννιά ἥρωες ἔπρεπε νὰ κληρωθεῖ ὁ ἀντίπαλος τοῦ Ἑκτορα. Τὴ στιγμὴ πού ὁ Νέστορας τινάζει τὴν περικεφαλαία, οἱ Ἀχαιοὶ μὲ τὰ χέρια ψηλὰ δέονται στοὺς θεοὺς καὶ παρακαλοῦν τὸν πατέρα Δία, τοῦ Αἴαντα νὰ βγεῖ ὁ κλῆρος ἢ τοῦ Διομήδη ἢ τοῦ Ἀγαμέμνονα. Καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν Ἀχαιῶν πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὴ θεὰ Τύχη, ἢ καλύτερα ἀπὸ τὸν ποιητὴ, πού μένει ἔτσι συνεπῆς στὸ σχέδιό του νὰ κρατήσῃ τὸν Αἴαντα πρῶτο στὴν παλικαριά ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Ὁ ποιητὴς ἐδῶ γιὰ τὴ διαβάθμιση χρησιμοποιεῖ ὡς κριτήριον τὴν πίστη τοῦ στρατοῦ *ὄν ἄρ' ἠθέλον αὐτοί*, πού ξέρεται ἀπὸ τὸν καθημερινὸ πόλεμο. ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἀχιλλέα, ὁ Αἴας εἶναι ὁ πιὸ ἄξιος νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὸν Ἑκτορα, τὸν πρῶτο τῶν Τρώων ἥρωα.

Τὸ χωρίο τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸ πιὸ σημαντικὸ γιὰ τὴν κλιμάκωση τῶν τριῶν ἡρώων. Εἶναι ὀλοφάνερη ἡ ἐπιθυμία καὶ τὸ σχέδιον τοῦ ποιητῆ νὰ διαβαθμίσει μὲ τὴ διάζευξη τοὺς βασικοὺς αὐτοὺς ἥρωες τοῦ ἔργου του. Μέτρο σύγκρισης εἶναι ὁ Ἑκτορας, πού γι' αὐτὸν ἡ σύγκριση αὐτὴ μὲ τοὺς μεγάλους τῶν Ἀχαιῶν εἶναι πιὸ πολὺ τιμὴ καὶ ἔξαρση τῆς παλικαριᾶς του. Στὸ βάθος τὸ ἐπεισόδιον τῆς μονομαχίας μὲ τὸν Ἑκτορα δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἐπίδειξη τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ μιὰ προετοιμασία τοῦ Ἑκτορα νὰ ὑψωθεῖ σὲ ἥρωα ἄξιο νὰ στηθεῖ ἀπέναντι στὸν Ἀχιλλέα. Στὴ διαβάθμιση τῶν τριῶν αὐτῶν Ἀχαιῶν μὲ μέτρο σύγκρισης τὸν Ἑκτορα θὰ ἀναφερθοῦμε καὶ πιὸ κάτω στὴ μικτὴ διαβάθμιση Ἀχαιῶν καὶ Τρώων. Ἄν ὁ ποιητὴς στὸ χωρίο τοῦτο ἀποφεύγει νὰ κλιμακώσει τοὺς τρεῖς μεγάλους Ἀχαιοὺς μὲ ἄμεση σύγκριση, εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, γιὰτὶ δὲ θέλει νὰ ταπεινώσει ἔντονα μὲ τὴ γλωσσικὴ σύγκριση τοὺς δυὸ ἀπὸ τοὺς ἥρωες. Αὐτὸ φαίνεται καὶ στὰ χωρία 1 καὶ 2, ὅπου ὑψώνει βέβαια τὸν Αἴαντα πρῶτο ἀπ' ὅλους, γενικὰ ὅμως, χωρὶς νὰ ὀνοματίζει τοὺς μεγάλους ἥρωες: Διομήδη, Ἀγα-

Μὲ στοιχεῖα σύγκρισης τὸ προβάδιον στὴ μάχη καὶ τὴν πρωτοβουλία μέμνονα, Ὀδυσσεά.

γενικὰ στὸν πόλεμον, στοιχεῖα πού πηγάζουν ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν πίστη τοῦ ἥρωα στὴν παλικαριά του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς του ἀπὸ τοὺς ἄλλους, βλέπομε τὸν Αἴαντα νὰ διαβαθμίζεται μὲ τὸ Διομήδη καὶ ἄλλους Ἀχαιοὺς στὰ τρία ἐπόμενα χωρία. Ἔτσι στὸ χ. 38 ὁ Αἴας σπάζει *πρῶτος* τὴν φάλαγγα τῶν Τρώων σκοτώνοντας μάλιστα ἕνα σπουδαῖο ἀντίπαλο *ἠὲν τε μέγαν τε* καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Διομήδης χωρὶς ιδιαίτερη ἔμφαση. Κάτι, πού πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅμως ἐδῶ, εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Αἴαντα μὲ τὸ *ἕρκος Ἀχαιῶν*, πράγμα πού εἶδαμε νὰ ἀποδίδεαι ὁ ποιητὴς στὸ μεγάλο του Ἀχιλλέα (χ. 18). Ὁ Ἀχιλλέας καὶ ὁ Αἴας

είναι οί μόνοι ήρωες που χαρακτηρίζονται προστάτες και υπερασπιστές των Ἀχαιῶν. Ἀλλά, ἐπειδὴ στὸ ἔργο συναντοῦμε τὸ χαρακτηρισμὸ αὐτὸ μόνο τέσσερις φορές κι ἀπ' αὐτὲς ἢ μία μόνο ἀποδίδεται στὸν Ἀχιλλέα καὶ οἱ τρεῖς στὸν Αἴαντα· κι ἀκόμα στὸν Αἴαντα ἡ ὅλη ἔκφραση νὰ ἔχει τὴ σταθερὴ καὶ εὐχρηστη φόρμουλα *ἔργος Ἀχαιῶν*, ἐνῶ στὸν Ἀχιλλέα νὰ βρίσκεται μέσα σὲ μιὰ μεγαλύτερη πρόταση χωρὶς σχηματοποίηση *ὡς μέγα πᾶσιν/ ἔργος Ἀχαιοῖσιν πέλεται πολέμοιο κακοῖο*, θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς παραδοσιακὰ πρέπει νὰ ἀνήκει στὸν Αἴαντα καὶ ὁ ποιητὴς τὸν ἐκμεταλλεύτηκε γιὰ νὰ στολίσει τὸν κεντρικὸ ἥρωα τοῦ τραγουδιοῦ του Ἀχιλλέα. Πάντως στὴν Ἰλιάδα, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τοῦ ποιητῆ, τὸ ρόλο τοῦ προστάτη τῶν Ἀχαιῶν, ὅσο ἀπουσίασε ἀπὸ τὸν πόλεμο ὁ Ἀχιλλέας, τὸν κράτησε σ' ὅλες τὶς κρίσιμες στιγμὲς ὁ Αἴας.

Στὸ χ. 39 ἡ Ἀνδρομάχη τὸν Αἴαντα πάλι ἀναφέρει πρῶτον ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, πού παλιότερα δοκίμασαν νὰ πάρουν τὴν Τροία. Ἄν ἡ πρόταξη τοῦ Αἴαντα ὀφείλεται σὴν παλιότερη παράδοση τοῦ ἥρωα γύρω ἀπὸ τὸν πόλεμο τῆς Τροίας, εἶναι θέμα πού δὲν ἐνδιαφέρει τὴν ἐργασία μας. Γιὰ μᾶς εἶναι ἀρκετὸ ὅτι ὁ ποιητὴς δίνει τὴν πρώτη θέση στὸν Αἴαντα, ἔστω κι ἂν εἶναι ἀκόμα ἡ παράδοση, πού τὸν ὑποχρεώνει σ' αὐτό. Ἡ τοποθέτηση πάλι τοῦ Διομήδη στὸ τέλος τῆς σειρᾶς εἶναι, γιὰ τὴν θέλησιν ὁ ποιητὴς ν' ἀκουστεῖ καὶ ὁ ἥρωας αὐτός, ὅσο γίνεται πὸ πολὺ. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος εἶναι οἱ δυὸ περίοπτες θέσεις. Τὴν πρώτη δικαιοματικὰ τὴν κατέχει ὁ Αἴας, κι ἔτσι ὁ Διομήδης δὲν μπορούσε παρὰ νὰ πάρει τὴν τελευταία. Οἱ δυὸ πὸ γενναῖοι σὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῆς σειρᾶς. Μετρικὰ δὲν παρουσιαζόταν κῶλυμα στὸν ποιητὴ νὰ ἀντικαταστήσει τὸ *καὶ ἀγακλιόν Ἰδομενεῖα* μὲ τὸ *καὶ Τυδέος ἄλκιμον υἱόν*, γιὰ νὰ τοποθετήσῃ δεῦτερο τὸ Διομήδη, ὅποτε ἡ σειρά τῶν ἡρώων θὰ ἦταν ἀξιολογικὰ σωστῆ. Καὶ στὸ χ. 40 πάλι οἱ δυὸ περίοπτες θέσεις τῆς σειρᾶς, τὴν πρώτη καὶ τὴν τελευταία, ὁ Αἴας καὶ ὁ Διομήδης. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶναι μέγας ἥρωας, ἀλλὰ σὴν παλικάριδ' δὲν μπορεῖ νὰ παραβγεῖ τοὺς δυὸ ἄλλους ἥρωες.

Τοὺς σπουδαίους Ἀχαιοὺς τοὺς βλέπομε νὰ συγκεντρώνονται σὲ ἔκτακτα συνέδρια. Στὸ χ. 41 ἡ σειρά τῶν ἡρώων εἶναι φανερό ὅτι ἔχει διπλὴ βάση στὸ σχηματισμὸ τῆς. Οἱ δύο πρῶτοι: Νέστορας - Ἰδομενεὺς προτάσσονται σὴν πρόσκληση μὲ κριτήριον τὴν ἡλικία καὶ τὴν πείρα· οἱ ὑπόλοιποι παρατάσσονται μὲ ἀξιολογικὸ στοιχεῖο τὴν πολεμικὴ ἀρετὴ τους: Αἴας - Διομήδης - Ὀδυσσεὺς - Μενέλαος. Λεῖπει ἀπὸ τὴν σειράν ὁ Ἀγαμέμνων, γιὰ τὸ αὐτὸ εἶναι, πού τοὺς συγκαλεῖ. Στὸ χ. 42 ὁ Νέστορας, καθὼς προτρέπει τὸν Ἀγαμέμνονα νὰ ξυπνήσουν τοὺς πὸ γενναίους γιὰ τὴν νυχτερινὴ κατασκόπευση τοῦ τρωϊκοῦ στρατοπέδου, σχηματίζει ὁ ἴδιος τὴν σειράν τῶν ἡρώων μὲ στοιχεῖο ἀξιολόγησιν φανερά τὴν πολεμικὴν ἰκανότητά. Σὲ μιὰ δεύτερη σειρά κατατάσσει ἰὸν

Αΐαντα τὸν Τελ. καὶ τὸν Ἴδομενέα μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι οἱ σκηνές τους βρίσκονται πολὺ μακριὰ — γιὰ τὸν Αἴαντα βλ. χωρ. 6 — καὶ ἀπαιτεῖται χρόνος νὰ εἰδοποιηθοῦν. Νομίζομε ὅτι τὸ ξεχώρισμα τῶν δύο μεγάλων, Αἴαντα καὶ Ἴδομενέα, γίνεται, γιὰ τὸ ποιητὴς θέλει, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιό του, νὰ προετοιμάσει τοὺς δύο ἥρωες τῆς νυχτερινῆς ἐπιχείρησής, τὸ Διομήδη καὶ τὸν Ὀδυσσεά. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς προτάσσει στὴν πρώτη σειρά, πὺ τὴ συμπληρώνει μὲ μικρότερους ἥρωες, τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα καὶ τὸ Μέγη. Μὲ τὴν ἐπιπρόσθετον ὅτι ὁ Αἴας ὁ Τελ. εἶναι μακριὰ, καὶ τὸ Διομήδη ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ προβάλλει καὶ τὸν Αἴαντα ἀποφεύγει νὰ κληριακώσει χαμηλότερα.

Ἐχομε ὅμως καὶ δύο χωρία, ὅπου ὁ Διομήδης ἔντονα προβάλλεται πὺ μπροστὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἥρωες. Στοιχεῖα ἀξιολόγησης τῶν ἡρώων, στὸ πρῶτο ἢ ὀρμητικότητα καὶ στὸ δεύτερο ἢ ἀντοχή καὶ ἢ καρτερία στὴ μάχη. Ἔτσι ἰδ. χ. 43, πὺ ἔχει κοινὴ φόρμουλα μὲ τὸ χ. 36 καὶ τροποποιεῖται σὲ ὀρισμένα σημεῖα γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀνάγκες τῆς νέας τῆς θέσης,¹⁰¹ βρίσκεται στὸ σημεῖο τῆς Ἰλιάδας (Θ), ὅπου οἱ Ἀχαιοὶ ὀρμητικοί, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιτίμησιν καὶ παρότρυνσιν τοῦ Ἀγαμέμνονα, ξεχύνονται ἔξω ἀπὸ τὴν τάφρον τοῦ στρατοπέδου τους καὶ κυνηγοῦν τοὺς Τρῶες. Ἡ φύσιν τοῦ ἐπεισοδίου ἐπομένως ἐπιβάλλει νὰ προηγηθοῦν οἱ ἀρματομάχοι καὶ νὰ ἀκολουθήσουν οἱ πεζοί. Ἔτσι πρῶτος, πολὺ πρῶτος μάλιστα, ὅπως μὲ ὑπερβολὴ τονίζουν τὰ *πρότερος, πάρος* καὶ πὺ κάτω *πολὺν πρότερος* βρίσκεται στὴ σειρά ὁ Διομήδης· ἀκολουθοῦν οἱ Ἀτρεΐδες, οἱ Αἴαντες καὶ οἱ ἄλλοι ἥρωες. Ἡ σειρά ἀξιολογικὰ εἶναι σωστή· ἴσως μόνον γιὰ τὴν τρίτη θέση, πὺ δίνεται στὸν Αἴαντα τὸν Τελ., θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι δὲν εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν παλικαριὰ τοῦ ἥρωα· δικαιολογεῖται ὅμως ἀπὸ τὴ μορφή τοῦ ἐπεισοδίου. Ὁ Ἀγαμέμνονας προτάσσεται — τὸ *Ἀτρεΐδαι*, πὺ καλύπτει καὶ τὸ Μενέλαο, εἶναι ἀνάλογη περίπτωση μὲ τὸ *Αἴαντες* καὶ θὰ μιλῆσουμε γι' αὐτὴν πὺ κάτω — καὶ γιὰ τὴν εἶναι ἀρματομάχος καὶ γιὰ τὸ ἀξίωμα του. Ὅσο γιὰ τὸ Διομήδη, πὺ παίρνει τὴν πρώτη θέση, δὲν εἶναι μόνον ὁ πὺ *δξὺς* ἀρματομάχος τῶν Ἀχαιῶν, ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα — ἀπόδειξιν καὶ ἡ νίκη του στὴν ἀρματοδρομία κατὰ τοὺς ἀγῶνες στὸ Ψ —, καὶ φυσικὸ ἦταν νὰ προταχθεῖ στὴν ἐξόρμησιν ἀπὸ τὸν πεζὸ καὶ βαρὶὰ ὀπλισμένο Αἴαντα, πὺ ποτὲ στὴν Ἰλιάδα δὲν τὸν συναντᾶμε ἀνεβασμένο πάνω σὲ ἄρμα· παράλληλα εἶναι ὁ Διομήδης καὶ ἰσάξιο σχεδὸν παλικάρι μὲ τὸν Αἴαντα· εἶναι ὁ ἀμέσως ἐπόμενος στὴν παλικαριὰ ἥρωα. Τέλος ἀκόμα βρισκόμαστε στὶς ραψωδίες ἐκεῖνες, ὅπου ἡ προβολὴ καὶ ἡ δραστηριότητα τοῦ Διομήδη εἶναι ἐξαιρετικὰ ἔντονη (ἀριστεία).

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Ὅμηρος τὸ τμήμα τῆς Ἰλιάδας, πὺ ἀπουσιάζει ὁ κεντρικὸς τοῦ ἥρωα Ἀχιλλέας, τὸ γεμίζει οὐσιαστικὰ μὲ τὴ δράσιν δύο ἡρώων, τοῦ Αἴαντα καὶ τοῦ Διομήδη¹⁰². Στὶς

πρώτες ραψωδίες του έργου, από το Δ ως το Λ, εντάσσεται η δράση του Διομήδη, ενώ του Αϊάντα αρχίζει βέβαια από τις πρώτες ραψωδίες, αλλά κορυφώνεται από το Λ ως το Σ. Από τη στιγμή δηλ. του τραυματισμού του Διομήδη, Ἀγαμέμνονα και Ὀδυσσέα γίνεται ο Αἴας ο κύριος ἄξονας του έργου. Δεν πρέπει να λησμονούμε ακόμα ότι ο Διομήδης διακρίνεται στον ἐπιθετικό πόλεμο· γι' αυτό και ἡ ἀριστεία του στο πρώτο μέρος του έργου, όπου ο πόλεμος τῶν Ἀχαιῶν εἶναι ἐπιθετικός. Ἀντίθετα ο Αἴας, πού διαπρέπει πὸ πολὺ — βλ. καὶ χωρ. 4 — στον ἀμυντικό πόλεμο, δρᾷ καὶ κινεῖται περισσότερο ἀπὸ το Δ ως το Σ, δπου τὸ ἔργο γιὰ τοὺς Ἀχαιοὺς εἶναι καθαρὰ ἀμυντικό. Ὅπωςδήποτε τῆ μορφῆ αὐτῆ καὶ τῶν δύο ἡρώων πρέπει νὰ τὴν εἶχε διαμορφώσει ἔτσι ἡ παράδοση καὶ ὁ ποιητὴς τὴν ἐκμεταλλεύεται μέσα στο ἔργο του, ὅπου τοῦ ταιριάζει.

Στὸ χ. 44 ὁ Διομήδης σώζει τὸ Νέστορα, πὸ μὲ πληγωμένο τὸ ἀλόγῳ του δὲν μπορεῖ νὰ ὑποχωρήσει¹⁰³. Ὁ Δίας ἔχει χαρίσει τὴ νίκη στον Ἔκτορα (Θ 64 - 77) καὶ ὅλοι οἱ Ἀχαιοὶ φεύγουν. Δὲν ἔχουν τὸ κουράγιο νὰ σταθοῦν οὔτε ὁ Ἴδομενέας οὔτε ὁ Ἀγαμέμνονας οὔτε οἱ Αἴαντες. Λίγο πὸ κεῖ φεύγει ἄτακτα ὁ Ὀδυσσεύς καὶ μόνον ὁ Διομήδης ὁρμᾷ μετὰ τὸ ἄρμα του καὶ σώζει τὸ Νέστορα, πὸ κινδυνεύει (Θ 80 - 97). Γιὰ τὴν πρώτη σειρά: Ἴδομενέας - Ἀγαμέμνονας - Αἴαντες, μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ κλιμάκωση εἶναι ἀξιολογικὰ ἀναβατική. Ἡ ὑποχώρηση τῶν ἡρώων γίνεται σύμφωνα μετὰ τὴν ἀντοχὴ τους στον πόλεμο. Καὶ τελευταῖος δὲν μπορούσε νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Αἴαντα, πὸ πάντα στὶς δύσκολες στιγμὲς τῶν Ἀχαιῶν σηκώνει τὸ θῆρος τοῦ πολέμου. Στὸ ἄλλο ζευγάρι μετὰ τὴν ἴδια ἀναβατικὴ μορφῆ ἡ κλιμάκωση εἶναι ἀξιολογικὰ καὶ πάλι σωστικὴ: Ὀδυσσεύς - Διομήδης. Μετὰ τὴν πράξη αὐτῆ ὁ Διομήδης προβάλλεται σὲ τόλμη πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς ἥρωες τοῦ χωρίου. Ὁ λόγος ὅμως, πὸ ὁ Διομήδης εἶναι ὁ ἥρωας, πὸ σώζει τὸ Νέστορα αὐτῆ τῆ στιγμῆ, δὲν εἶναι μόνον ὅτι αὐτὸς σὲ σχέση μετὰ τὸν Αἴαντα διαθέτει τὸ γρήγορο ἄρμα του, γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ γέρο ἥρωα μετὰ ἀσφάλεια στο στρατόπεδο· παράλληλα εἶναι ἴσως καὶ ἡ παράδοση, πὸ ὑποχρέωσε τὸν ποιητὴ νὰ κρατήσῃ μ' αὐτῆ τῆ μορφῆ τὸ ἐπεισόδιο.

Τελευταῖα θὰ ἐξετάσουμε τὸ κονταροχτύπημα τοῦ Αἴαντα μετὰ τὸ Διομήδη στοὺς ἐπιτάφιους ἀγῶνες στο Ψ. Τῆ σημασία πὸ ἔχουν οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες γιὰ τὸν ἥρωα καὶ γιὰ τὴ διαβάθμιση βλ. σ. 14, 68 - 70. Ἔτσι στο χ. 45, ὅταν ὁ Ἀχιλλεύς καλεῖ τοὺς Ἀχαιοὺς γιὰ τὸ ἐπικίνδυνο καὶ καθαρὰ πολεμικὸ αὐτὸ ἀγώνισμα, σηκώνονται μόνον ὁ Αἴας ὁ Τελ. καὶ ὁ Διομήδης. Ποιοὶ ἄλλοι μπορούσαν, ἂν βγάλουμε τὸν Ἀχιλλεύα, νὰ καυχηθοῦν γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὴν τέχνη στο κοντάρι; Ὁ ἀγῶνας στάθηκε σκληρὸς καὶ πεισματώδης, ἀληθινὴ μονομαχία. Στὸ τέλος ὁ Αἴας τρυπάει μετὰ τὸ κοντάρι τὴν ἀσπίδα τοῦ Διομήδη, μὰ τὸ σῶμα τοῦ ἥρωα τὸ προστατεύει ὁ θώρακας. Ἀντίθετα ὁ Διομήδης μετὰ τέχνη

πετυχαίνει νὰ σπρώξει τὸ κοντάρι του πάνω ἀπὸ τὴ μεγάλη ἀσπίδα στὸ λαιμὸ τοῦ Αἴαντα. Στὸ ἀπρόσμενο αὐτὸ θέαμα οἱ Ἄχαιοὶ «περιδείσαντες» γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Αἴαντα τοὺς προστάζουν νὰ σταματήσουν καὶ νὰ πάρουν ἴσα βραβεῖα. Ὁ Ἀχιλλέας ὥστόσο τὸ ξίφος, ποὺ ἀθλοθέτησε γιὰ τὸν πρῶτο, τὸ δίνει ὁ ἴδιος στὸ Διομήδη. Ἡ ὑπεροχὴ ἐδῶ τοῦ Διομήδη εἶναι φανερὴ. Οἱ Ἄχαιοὶ ὅμως, ποὺ πίστευαν στὴν παλικάριά καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἴαντα, προσπαθοῦν νὰ μετριάσουν τὴν ἀποτυχία του μὲ τὸ μοῖρασμα τῶν βραβεῖων. Ὁ Ἀχιλλέας ἀπεναντίας ἐπικυρώνει τὴ νίκη τοῦ Διομήδη. Ὑπερέχει βέβαια ὁ Αἴας σὲ σωματικὴ δύναμη, μὰ καὶ τρυπάει τὴν ἀσπίδα τοῦ Διομήδη, ἀλλὰ ἡ ὑπεροχὴ σὲ δεξιότητα τοῦ Διομήδη ἐξουδετέρωσε τὴ δύναμη αὐτή. Κάτι παρόμοιο θὰ συμβεῖ στὴν πάλη μὲ τὸν Ὀδυσσεύα. Γιὰ τὶς «ἀποτυχίες» τοῦ Αἴαντα στοὺς ἀγῶνες θὰ μιλήσουμε ἀργότερα, ἀφοῦ δοῦμε καὶ τὶς ἄλλες δύο, στὴν πάλη καὶ τὸ δίσκο.

Κλείνοντας τὴ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων παρατηροῦμε, σὲ συνδυασμὸ πάντοτε μὲ τὰ χωρία 1 καὶ 2, ὅτι μὲ τὶς δυὸ - τρεῖς περιπτώσεις, ποὺ ὁ ποιητὴς χαρίζει τὴν ὑπεροχὴ στὸ Διομήδη, δὲ μεταβάλλεται ἡ θέση τοῦ Αἴαντα. Ὁ ποιητὴς τὸν ἔστησε κάτω ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα καὶ πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἡ κλιμάκωση μένει σταθερὴ: Αἴας Τελ. - Διομήδης.

3) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα

46.— Πρίαμος — Ἑλένη

- ὡς μοι καὶ τῶνδ' ἄνδρα πελώριον ἐξονομίης,
ὅς τις ὄδ' ἐστὶν Ἀχαιῶς ἀνὴρ ἠΐς τε μέγας τε.
ἦτοι μὲν κεφαλῇ καὶ μείζονες ἄλλοι ἔασι,
καλὸν δ' οὔτω ἐγὼν οὔ πο' ἴδον ὀφθαλμοῖσιν,
οὔδ' οὔτω γεραρόν' βασιλῆϊ γὰρ ἀνδρὶ ἔοικε.» Θ2γ
- οὔτός γ' Ἀτρεΐδης εὐρὸν κρείων Ἀγαμέμνων,
ἀυφότερον βασιλεὺς ἰάγαθός κρατερός τ' αἰχμητής·
Λεύτερον αὖτ' Ὀδυσῆα ἰδὼν ἐρέειν' ὁ γεραῖός·
- «εἶπ' ἄγε μοι καὶ τῶνδε, φίλον τέκος, ὅς τις ὄδ' ἐστὶ
μείων μὲν κεφαλῇ Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο,
εὐρύτερος δ' ὅμοισιν ἰδὲ στέροισιν ἰδέσθαι.
- οὔτος δ' αὖ Λαερτιάδης πολέμητις Ὀδυσσεύς,
εἰδὼς παντοίους τε δόλους καὶ μῆδεα πυκνά.»
- Τὸ τρίτον αὖτ' Αἴαντα ἰδὼν ἐρέειν' ὁ γεραῖός·
- «τίς τ' ἄρ' ὄδ' ἄλλος Ἀχαιῶς ἀνὴρ ἠΐς τε μέγας τε,
ἔξοχος Ἀργείων κεφαλὴν τε καὶ εὐρέας ὤμους;»
- «οὔτος δ' Αἴας ἐστὶ πελώριος, ἔργος Ἀχαιῶν»

*Ἰδομενεὺς δ' ἐτέρωθεν ἐνὶ Κρήτεσσι θεὸς ὣς
ἔστιη**,

Γ' 166 - 70, 178 - 79, 191 - 94, 200, 202, 225 - 27

229 - 31

Ἄμεση προσωπικὴ σύγκριση τῶν δύο ἡρώων δὲν ἔχοιμε, πέρα ἀπὸ τῆ γενικῆ στὸ χωρ. 1 καὶ 2. Ὁ Αἴας ἔμμεσα διαβαθμίζεται μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα στὰ χωρία 36, 37, 39, 43 καὶ 44, ὅπως εἶδαμε. Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει τὸ 37, ὅπου εἶναι σαφῆς ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων: Αἴαντα - Διομήδη - Ἀγαμέμνονα. Τέλος μία ἀκόμα συσχέτιση τῶν δύο ἡρώων μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε στὸ ἐπεισόδιο τῆς «Τειχοσκοπίας». Ὅπως οἰκιστὴς βασικὸς στόχος τοῦ ποιητῆ στὸ σχηματισμὸ τῆς σειρᾶς αὐτῆς δὲν ἦταν ἡ σύγκριση τῶν ἡρώων στὴν παλικαριά. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σειρὰ παίρνει τὴ μορφή: Ἀγαμέμνονας - Ὀδυσσεύς - Αἴας - Ἰδομενέας. Ὑπάρχει ὅμως ἐδῶ μιὰ ἄμεση σύγκριση τοῦ Αἴαντα μὲ ὄλους αὐτοὺς — καὶ μὲ ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς — στὶς σωματικὲς διαστάσεις, πού εἶναι καὶ αὐτὲς ἕνα βασικὸ στοιχεῖο τῆς παλικαριᾶς. Ἔτσι ἡ κλιμάκωση αὐτῆ τῶν ἡρώων δίνει ἔμμεσα καὶ μιὰ διαβάθμιση τῆς παλικαριᾶς τους. Ἐδῶ χαρακτηρίζεται ὁ Ἀγαμέμνονας βέβαια *ἠὺς τε μέγας τε*, ἀλλὰ στὸ ὕψος τὸν ξεπερνοῦν καὶ ἄλλοι *κεφαλῇ καὶ μείζονες ἄλλοι ἔσσι*. Ὁ Ὀδυσσεύς εἶναι καμνηλότερος τοῦ Ἀγαμέμνονα *μείων μὲν κεφαλῇ Ἀγαμέμνονος*, ἀλλὰ ὑπερέχει στὸ φάρδος: *εὐρύτερος δ' ὅμοιοι ἰδὲ στέροισιν ἰδέσθαι*. Ὁ Αἴας ὅμως ξεπερνάει καὶ στὸ ὕψος καὶ στὸ φάρδος, ὄχι μόνον τοὺς δυὸ προηγούμενους, ἀλλὰ ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς: εἶναι καὶ *ἠὺς τε μέγας τε*, πού εἶναι ὁ Ἀγαμέμνονας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ *ἔξοχος Ἀργείων κεφαλῇ τε καὶ εὐρέας ὄμων*. Ἀκόμα τὸ *πελώριον*, πού ἀποδίδει ὁ Πρίαμος στὸν Ἀγαμέμνονα, τὸ ἐπαναλαμβάνει ἡ Ἑλένη γιὰ τὸν Αἴαντα συμπληρωμένο μὲ τὸ *ἔρκος Ἀχαιῶν*, πού δένει στὴ σωματικὴ δύναμη καὶ τὴν πολεμικὴ ἰκανότητα. Ὅσο γιὰ τὸν Ἰδομενέα, πού ἀπλῶς μόνον ὀνοματίζεται τέταρτος στὴ σειρὰ, ὁ ποιητῆς ἀποφεύγει νὰ τὸν συγκρίνει μὲ τοὺς μεγάλους ἥρωες καὶ μόνον μὲ μιὰ παρομοίωση *θεὸς ὣς/ἔστιη**, τοῦ χαρίζει ταιριαστὴ μὲ τὴν ἡλικία του μεγαλοπρέπεια καὶ παρουσία.

Ὡστόσο ὁ λόγος, πού ὀδήγησε τὸν ποιητῆ νὰ δώσει στὴ σειρὰ τὴ μορφή: Ἀγαμέμνονας - Ὀδυσσεύς - Αἴας, δὲν ἦταν ἀπλῶς γιὰ νὰ παρουσιάσει μόνον μερικὸς μεγάλους ἀρχηγοὺς τῶν Ἀχαιῶν στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου του· νομίζομε ὅτι ὁ ποιητῆς ἤθελε σκόπιμα νὰ ἀκουστοῦν πρῶτοι οἱ δύο ἥρωες, πού δίνουν τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ὁ Ἀγαμέμνονας εἶναι καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ ὁ δημιουργὸς οὐσιαστικὰ τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Ὀδυσσεύς πάλι μὲ τὴν «ἔξυπνάδα» του καὶ τὴν ἐφευρετικότητά του συνδέεται μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς Τροίας. Ἀκούοντας κανεὶς δίπλα - δίπλα τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀγαμέμνονα καὶ τοῦ Ὀδυσσεύς φέρ-

νει ἀμέσως στη φαντασία του τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου. Ἀντίθετα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο, ὁ Αἴας ἀντιπροσωπεύει τοὺς δεκάχρονους ἀγῶνες γύρω ἀπὸ τὴν Τροία· προβάλλεται ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἀνδρείας τῶν Ἀχαιῶν: *οὗτος δ' Αἴας ἐστὶ πελώριος, ἔρκος Ἀχαιῶν*. Οἱ δυὸ προηγούμενοι ἀντιπροσωπεύουν ἄλλες ἀξίες: ὁ πρῶτος τὸ ἀξίωμα, μὴ καὶ τὴν παλικαριά μαζί: *βασιλῆϊ γὰρ ἀνδρὶ ἔοικε, ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής*: ὁ δεύτερος τὴν πείρα καὶ τὴν παυρηγία: *εἰδῶς παντοίους τε δόλους καὶ μῆδεα πυκνά*.

Κάτι, ποὺ πρέπει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε, εἶναι γιὰ τὸ ἐπίθετο «πελώριος», ποὺ ἐδῶ ὁ ποιητὴς τὸ ἀποδίδει καὶ στὸν Αἴαντα καὶ στὸν Ἀγαμέμνονα. Στὴν Ἰλιάδα τὸ θρίσκοιμε νὰ χαρακτηρίζει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἄρη καὶ τὸν Ἄδη, τοὺς ἥρωες: τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. 4 φορές (Γ 229, Η 211, Ρ 174, 360), τὸν Ἀχιλλεὺς δύο (Φ 527, Χ 91), τὸν Περίφρατα τὸν Αἰτωλό, ποὺ σκοτώνει ὁ Ἄρης, δύο (Ε 842, 847), τὸν Ἀγαμέμνονα μία (Γ 166) καὶ μία τὸν Ἔκτορα (Λ 819). Ἔχομε τὴ γνώμη, ἂν ἐξετάσει κανεὶς ὅλες αὐτὲς τίς περιπτώσεις, ὅτι σὲ κείνον, ποὺ ταιριάζει νὰ ἀνήκει τὸ ἐπίθετο πῶς πολὺ παραδοσιακά, εἶναι ὁ Αἴας: τὸ μαρτυροῦν οἱ σωματικές του κυρίως διαστάσεις *ἔξοχος Ἀργείων κεφαλὴν τε καὶ εὐρέας ὤμους*, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ οἱ ἀρυντικές του ἰκανότητες, μὴ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς συνδέει ἐδῶ τὸ ἐπίθετο μὲ τὸ *ἔρκος Ἀχαιῶν*. Ἀκόμα γενικὰ μέσα στὸ ἔργο ὁ ποιητὴς δὲν ξεχνάει νὰ τονίζει πάντοτε τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα τοῦ ἥρωα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸ μέγεθος τῶν σωματικῶν του διαστάσεων: *μακρὰ θιβάσθων* (Ω 676), *ἐπιπυθνεῖον σάκος* (Η 222, 245, 266, Λ 554), *ξυστὸν μέγα ναύμαχον... δυναμικαικοσίπηχον*, (Ο 677-78) καὶ ἰδιαίτερα τὸ ἐπίθετο *μέγας*, ποὺ τὸν συνοδεύει σταθερὰ (18 φορές), ὅσο κανέναν ἄλλον ἥρωα.

Νομίζομε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ μᾶς δεῖξουν ὅτι ἡ κληιάκωση εἶναι: Αἴας Τελ. - Ἀγαμέμνονας.

4) Μὲ τὸν Ὀδυσσεύα

47.— Ποιητὴς

οἱ δ' ἔθελον Λιομήδει πολλοὶ ἔπεισθαι.

ἠθέλετ' Ἀϊάντε δύο, θεράποντες Ἄρης,

ἠθέλε Μηριόνης, μάλα δ' ἠθέλε Νέστορος υἱός,

ἠθέλε δ' Ἀτρεΐδης δουρικλειτὸς Μενέλαος,

ἠθέλε δ' ὁ κλυτὰς Ὀδυσσεὺς καταδύναμι ὄμιλον

Τρῶων· αἰεὶ γὰρ οἱ ἐνὶ φρεσὶ θυμὸς ἐτόλμα.

K 227 - 32

48.— Νέστορας

εἰ δ' ἄγε, τοὺς ἂν ἐγὼ ἐπιτόψομαι, οἱ δὲ πιθέσθων.

Φοῖνιξ μὲν πρότιστα Αἰεὶ φίλος ἠγησάσθω,

Θ1α

Ε3γ

Θ2α

Ε36/γ

αὐτιάο ἔπειτ' Αἴας τε μέγας καὶ δῖος Ὀδυσσεύς·
I 167 - 69

49.— Ποιητῆς - Ἀχιλλέας

οὔτ' Ὀδυσσεὺς δύναιο σφῆλαι οὔδει τε πελῆσσαι,
οὔτ' Αἴας δύναιο, κρατερὴ δ' ἔχεν ἴς Ὀδυσσοῖος.
ἀλλ' ὅτε δὴ ῥ' ἀνιάζον ἐν κνήμιδας Ἀχαιοὺς,
ὦ Ως εἰπὼν ἀνάειρε· δόλου δ' οὐκ ἴσθι· Ὀδυσσεύς·
κόνι' ὕπιδεν κώληπα ἰγῶν, ὑπέλυσε δὲ γυῖα,
κάδ δ' ἔβαλ' ἐξοπίσω ἐπὶ δὲ στήθεσσι· Ὀδυσσεὺς
κάμπεσε· λαοὶ δ' αὖθις ἐνὶ στήθεσσι τὸ θάμβησάν τε.
δεύτερος αὖτ' ἀνάειρε πολύτιλος δῖος Ὀδυσσεὺς,
κίνησεν δ' ἄρα τινθὸν ἀπὸ χθονός, οὐδ' ἔτ' ἄειρεν,
ἐν δὲ γόνυ γράμμεν ἐπὶ δὲ χθονὶ κάμπεσον ἄμφω
ἄμμεν· ἐρείδεσθον, μηδὲ τρίβεσθε κακοῖσι·
νίκη δ' ἄμφοστέροισιν· ἀέθλια δ' ἴσ' ἀνελότιες
ἔρχεσθ'·...

Π76
E4

Ψ 719 - 21, 725 - 31, 735 - 37

Ὀυσιαστικὰ ἢ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων γίνεται στὰ χωρία ποῦ εἶδαμε: 7, 8, 36, 40, 41, 42, 44 καὶ 46 σὲ συνδυασμὸ πάντοτε καὶ μὲ τὰ χωρία 1 καὶ 2. Θὰ ἐξετάσουμε δύο ἀκόμα χωρία, ὅπου καὶ πάλι οἱ δυὸ ἥρωες ἐμφανίζονται μαζί, καὶ τέλος τὸ χωρίο τῆς πάλης. Καὶ πρῶτα στὸ x. 47: ὁ ποιητῆς μᾶς δίνει μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἥρωες — αὐτὴ τῆ φορὰ καὶ μικρότερους —, ποῦ ἐπιθυμοῦσαν νὰ συνοδεύσουν τὸ Διομήδη στὴ νυχτερινὴ κατασκόπευση τῶν Τρώων. Ἡ προθυμία τῶν ἡρώων προϋποθέτει τὸλμη καὶ αὐτοπεποίθηση στὴν παλικαριά τους, ἀλλὰ στὸ σχηματισμὸ τῆς σειρᾶς δὲν ὑπάρχει ἀξιολογικὴ κλιμάκωση. Οἱ δυὸ πιδ γενναῖοι βρίσκονται στὶς δυὸ περίοπτες θέσεις, στὴν πρώτη ὁ Αἴας καὶ στὴν τελευταία ὁ Ὀδυσσεύς. Ἀκόμα ὁ Μενέλαος ἔπρεπε νὰ στηθεῖ πιδ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἀντίλοχο καὶ τὸ Μηριόνη. Ὁ Διομήδης — καλύτερα ὁ ποιητῆς — δὲν προτιμᾷ τὸν πρῶτο καὶ γενναϊότερο, ἀλλὰ τὸν τελευταῖο καὶ δεύτερο στὴν παλικαριά Ὀδυσσεύς. Ἡ ἐκλογὴ δὲ γίνεται μὲ βάση τὴν παλικαριά. Ὁ Διομήδης δικαιολογεῖ τὴν προτίμησή του γιὰ τὸν Ὀδυσσεύς φιλεῖ δὲ ἐ Παιλλὰς Ἀθήνη καὶ ἐπεὶ περίοιδε ροῆσαι (K 245, 247). Ὁ ποιητῆς γιὰ τὴ δύσκολη αὐτὴ ἐπιχείρηση διαλέγει δυὸ ἥρωες, ποῦ ὁ ἕνας νὰ συμπληρῶναι τὸν ἄλλο σὲ ἀρετὲς καὶ νὰ ἀποτελοῦν οἱ δυὸ τους ἕνα ταιριαστὸ ζευγάρι δράσης. Ὁ ὀρμητικὸς καὶ ἀνδρεῖος Διομήδης μὲ τὸν πολυμήχανο καὶ καρτερικὸ Ὀδυσσεύς ἀποτελοῦν ἰκανὴ δυάδα γιὰ κάθε ἔργο, καθὼς σκεπάζονται καὶ οἱ δυὸ τους ἀπὸ τὴν προστασία τῆς παντοδύναμης Ἀθηνᾶς. Θὰ ἦταν πράγματι ἀταίριαστο ζευγάρι, ἂν ὁ ποιητῆς ἔστελνε τὸν Αἴαντα κοντὰ στὸ Διομήδη, γιὰ τὴν ὑστεροῦσαν σὲ πείρα καὶ πανουργία, ποῦ ἀπαιτοῦσε μιὰ τέτοια λεπτὴ ἀποστολή. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ εἶναι καὶ ἡ παλιότερη παράδοση, ποῦ ὑποχρέωσε

ιὸν ποιητὴ σιὸ σχηματισμὸ αὐτῆς τῆς δυάδας.

Ἡ πρεσβεΐα σιὸ χ. 48, ποὺ πῆγε σιὸ θυμωμένο Ἄχιλλέα, μᾶς δίδεται μὲ τὴ σειρά: Φοίνικας - Αἴας - Ὀδυσσεάς. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸ Φοίνικα, ποὺ τάχιστα ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς γιὰ λόγους ἡλικίας καὶ σιὸ πολὺ τῆς ἰδιαίτερης σχέσης του μὲ τὸν Ἄχιλλέα — ἦταν ὁ παιδαγωγὸς του —, ὁ Αἴας πάλι προηγείται τοῦ Ὀδυσσεά. Καὶ ἐδῶ βέβαια ἡ ἐκλογή τῶν δύο ἡρώων ἔχει σκοπὸ νὰ δημιουργήσῃ ἕνα ζευγάρι ἰκανὸ — κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ προηγούμενο τοῦ Διομήδη καὶ Ὀδυσσεά — γιὰ νὰ μεταπέσει τὸ χολωμένο Ἄχιλλέα. Οἱ δύο ἥρωες ἀντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικοὺς κόσμους, ποὺ ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν Ἄχιλλέα. Ὁ Ὀδυσσεάς, ποὺ εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς πείρας καὶ τῆς «διπλωματίας», μάταια μὲ τὴν εὐγλωττία του θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ συγκινήσῃ τὸ θυμωμένο ἥρωα· ἀντίθετα ὁ Αἴας, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴν παλικάριά, τὸν ἡρωϊσμό, θὰ μιλήσῃ μὲ τὸν ἀπλό του τρόπο καὶ τὴν παρουσία του σιὸ πειστικῶς σιὴν ψυχὴ τοῦ Ἄχιλλέα καὶ θὰ τὸν μεταπέσει νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ τουλάχιστον ἀπὸ τὴν Τροία (I 624-53). Ἀκόμα ἐνδεικτικὰ τῶν δύο κόσμων ποὺ ἀντιπροσωπεύουν εἶναι καὶ τὰ ἐπίθετα, ποὺ συνοδεύουν τοὺς ἥρωες: *μέγας* ὁ Αἴας, *δῖος* ὁ Ὀδυσσεάς.

Τέλος κλείνοντας τὴ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων, ὅπου ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Αἴαντα εἶναι ἀναμφισβήτητη, θὰ δοῦμε καὶ μιὰ περίπτωση, ποὺ ὁ Ὀδυσσεάς ὑψώνεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ σιὸ ἀνάστημα τοῦ μεγάλου Αἴαντα. Πρὸκειται γιὰ τὸ ἀγώνισμα τῆς πάλης. Σηκώνονται ν' ἀγωνιστοῦν ὁ Αἴας ὁ πελώριος πρῶτα καὶ δεύτερος ὁ Ὀδυσσεάς ὁ πολυμήχανος. Τὸ πρόσωπο τοῦ Ὀδυσσεά μᾶς βάζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ ἀνησυχία, ὅχι γιὰ τὴ δύναμή του ποὺ δὲ φθάνει τοῦ Αἴαντα, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἰκανότητά του νὰ ἐπιδιώκει μὲ ὅλα τὰ μέσα ἐκεῖνο, ποὺ ἐπιθυμεῖ. Ἡ πάλη εἶναι κρατερή. Οἱ δύο ἥρωες ἐμφανίζονται σὰν νὰ εἶναι ἰσοδύναμοι, καθὼς δὲν ὑποχωρεῖ οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος· οἱ Ἀχαιοὶ ἀρχίζουν νὰ ἀδημονοῦν γιὰ τὴν ἀδυναμία τοῦ Αἴαντα νὰ ρίξει τὸν Ὀδυσσεά· γνωρίζουν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Τελαμώνιου σὲ δύναμη. Ὁ Αἴας, ποὺ νιώθει αὐτὴ τὴ στενοχώρια τοῦ πλήθους, ζητᾷ νὰ τελειώσουν σηκώνοντας ἢ ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος. Πρῶτος ὁ Αἴας σηκώνει τὸν Ὀδυσσεά χωρὶς δυσκολία, μὰ ἐκεῖνος, ποὺ δὲ λησμονεῖ τοὺς δόλους του *ζέρδευ εἰδώς* (Ψ 709), χτυπάει σιὸ πίσω μέρος τὴν ἄρθρωση τοῦ γόνατος καὶ ρίχνει τὸν Αἴαντα κάτω. Τὸ γεγονός εἶναι ἀπρόσμενο γιὰ τοὺς Ἀχαιοὺς, καθὼς βλέπουν τὴν πονηριά νὰ ἀνατρέπει τὸν σιὸ δυνατὸ. Ὁ δόλος ὅμως τοῦ Ὀδυσσεά δὲν κατορθώνει νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴ ρώμη τοῦ Αἴαντα. Ἡ διακοπὴ τῆς πάλης καὶ ἡ μορασιὰ τῆς νίκης ἀπὸ τὸν Ἄχιλλέα θὰ λέγαμε ὅτι ἀδικεῖ τὸν Αἴαντα. Καὶ μ' αὐτὸ ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα, ἂν προσέξουμε τὶς λεπτομέρειες, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Αἴαντα σὲ σωματικὴ δύναμη εἶναι φανερή:

μπορεί και σηκώνει χωρίς καμιά δυσκολία τὸν Ὀδυσσεά, ἐνῶ ἐκεῖνος μόλις καταφέρνει νὰ τὸν κουνήσει ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Ἀκόμα ἡ ἀδημονία καὶ ἡ ἔκπληξη τοῦ πλήθους γιὰ τὸ ἀπροσδόκητο ἀποτέλεσμα εἶναι μιὰ μαρτυρία ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ περίμεναν νικητὴ τὸν Αἴαντα, γιατί πίστευαν στὴν ὑπεροχὴ του. Ἔτσι τὸ ἰσόπαλο ἀποτέλεσμα δὲ μικραίνει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἴαντα· ἀντίθετα ὁ ποιητὴς θέλει νὰ ὑψώσει καὶ τὸν Ὀδυσσεά. Εἶναι καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἕνας μεγάλος ἥρωας, πού, ἂν σὲ προσφορὰ πολεμικῶν ὑπηρεσιῶν δὲ συγκρίνεται μὲ τὸν Αἴαντα, ὅμως μὲ τὸ λόγο, τὴν πείρα καὶ τὴν πανουργία πρόσφερε πάμπολλα στὸν πόλεμο τῆς Τροίας.

5) Μὲ τὸ Μενέλαο

50.— Μενέλαος - Ποιητὴς

αἶγα δ' ἄρ' Αἴαντα προσεγόνεον ἐγγὺς ἐόντα
«Αἴαν διογενὲς Τελαμώνιε, κοίρανε λαῶν,
ἀμφὶ μ' Ὀδυσσῆος ταλασίφρονος ἔκει' αἰτή, Θ2α
ἀλλ' ἴομεν καθ' ὅμιλον ἀλεξέμεναι γὰρ ἄμεινον. Ε4/3γ
δεῖδω μὴ τι πάθῃσιν ἐνὶ Τρώεσσι μοιωθεῖς,
ὣς εἰπὼν ὁ μὲν (Αἴ) ἤρχ', ὁ δ' ἄμ' ἔσπετο ἰσόθεος γῶς.
Α 464 - 66, 469 - 70, 472

51.— Μενέλαος - Ποιητὴς

«Αἴαν, δεῦρο, πέποι, περὶ Παιτρόκλοιο θανάτος
σπεύσομεν, αἶ κε νέκυν περ' Ἀχιλλῆϊ προγέρομεν
γυμνὸν ἀτὰρ τὰ γε τεύχε' ἔχει κορυθαίολος Ἔκτωρ». Θ2α/4α
ὣς ἔφατ', Αἴαντι δὲ δαιίφρονι θυμὸν ὄρωε· Ε4/3β
ὅῃ δὲ διὰ προμάχων, ἅμα δὲ ξανθὸς Μενέλαος.
Ρ 120 - 21

52.— Μενέλαος

αἶ δὲ που Αἴαντός γε βοῆν ἀγαθὴν πνθοίωμιν,
ἅμφω κ' αὖτις ἰόντες ἐπιμηροαίμεθα χάρις Θ2α
καὶ πρὸς δαίμονά περ, εἴ πως ἐρνοαίμεθα νεκρὸν Ε4
Πηλεΐδῃ Ἀχιλλῆϊ Ρ 102 - 5

Ἡ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων γίνεται γενικὰ καὶ ἄμεσα σιὰ χωρ. 1 καὶ 2, ἔμμεσα σιὰ 39, 41, 43 καὶ 47. Μία κλιμάκωση προσωπικῆ τῶν δύο ἡρώων μὲ κριτήριον τὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Αἴαντα σιὴ μάχη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Μενέλαο θὰ δοῦμε ἀκόμα σὲ τρία χωρία. Καὶ πρῶτα σιὸ χ. 50· σιὴ μεγάλη μάχη τοῦ Α ὁ Μενέλαος, πού ἀκούει τὸν πληγωμένο Ὀδυσσεά νὰ κινδυνεύει, σπεύδει σιὸν Αἴαντα, γιατί δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη οὔτε σιὴν παλικαριά του νὰ τρέξει μόνος νὰ βοηθήσει οὔτε καὶ σὲ κανέναν ἄλλον. Μὲ τὸν Αἴαντα πιστεύει ὅτι θὰ ἀποκρούσει

τοὺς Τρῶες ἀποτελεσματικότερα *ἀλεξέμεναι γὰρ ἄμεινον*. Ἔτσι ὁ ἥρωας παραδέχεται τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἴαντα, πού παραστατικὰ ὁ ποιητὴς μᾶς τὴ δίνει μὲ τὸ *ὁ μὲν ἦρχ', ὁ δ' ἄμ' ἔσπετο ἰσόθεος φῶς*. Ὁ Αἴας τραβάει μπροστά, γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ ἰσχυρότερος καὶ ὄχι ὁ Μενέλαος.

Ἡ ἴδια σκηνὴ στὸ x. 51 καὶ στὴ μάχη γύρω στὸ νεκρὸ Πάτροκλο, ὅπου ὁ Μενέλαος, γιὰ νὰ σώσουν τὸ σῶμα τοῦ ἥρωα, τὸν Αἴαντα καλεῖ καὶ πάλι. Κι ἐδῶ ὁ τελευταῖος στίχος μᾶς δίνει ἔντονα αὐτὴ τὴν κλιμάκωση τῶν δύο ἡρώων: ὁ Αἴας προχωρεῖ ἀτρόμητος στὸ πεδίο τῆς μάχης, δίπλα καὶ πίσω του ὁ Μενέλαος *θῆ δὲ διὰ προμάχων, ἄμα δὲ ξανθὸς Μενέλαος*. Τέλος ἡ ἴδια πίστη τοῦ Μενέλαου γιὰ ὑπεροχὴ τοῦ Αἴαντα φαίνεται πῶς πολὺ ἀκόμα στὸ x. 52. Ἡ ὑπερβολικὴ αἰσιοδοξία τοῦ Μενέλαου ὅτι μὲ τὸν Αἴαντα θὰ μπορούσε καὶ ἓνα θεὸ νὰ πολεμήσει *καὶ πρὸς δαίμονά περ* φανερὰ πηγάζει καὶ πάλι ἀπὸ τὴν πίστη του στὴ μεγάλη παλικαριά τοῦ Αἴαντα. Μόνος του ὁ Μενέλαος ξέρει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὸν Ἔκτορα· τοῦτο τὸ ἀκούσαμε στὸ χωρ. 26 νὰ τὸ φωνάζει ὁ Ἀγαμέμνονας, γιὰ νὰ σώσει τὸν ἀδελφὸ του, πού ἀπερίσκεπτα σηκώθηκε νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Ἔκτορα (H 109-19). Καὶ ἰότε ὁ Αἴας ἦταν πού στήθηκε ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα. Ἔτσι ἡ κλιμάκωση εἶναι σαφής: Αἴας Τελ - Μενέλαος.

6) Μὲ τὸν Ἰδομενέα

53.— Ποιητὴς

*οἱ μὲν ἄρ' ἄμφ' Αἴαντα καὶ Ἰδομενεῆα ἀνακτα,
Τεῦκρον Μηριόνην τε Μέγην τ', ἀτάλαστον Ἄρηϊ,
ὄρμινην ἤρινον, ἄριστιῆς καλέσαντες,* Θ4α
E36

O 301-3

Καὶ μὲ τὸν Ἰδομενέα ἡ διαβάθμιση σιτηρίζεται στὰ χωρία πού ἐξειάσαμε: ἡ γενικὴ καὶ ἄμειση στὰ x. 1 καὶ 2, ἐνῶ ἡ ἔμμεση στὰ x. 36, 39, 41, 42, 44 καὶ 46. Μιὰ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Αἴαντα ἀκούμε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἰδομενέα στὸ x. 4, ὅπου κατατάσσει τὸν ἥρωα στὸν Ἀχιλλέα δίπλα, πού εἶναι ὁ πρῶτος τῶν Ἀχαιῶν. Τέλος ἀναφέρουμε ἀκόμα τὸ x. 53, ὅπου ὁ Αἴας καὶ πάλι προηγεῖται. Ὁ Ἰδομενέας, μολονότι προχωρημένος στὴν ἡλικία, βρίσκεται πάντοτε ἀνάμεσα σιτὸς μεγάλους Ἀχαιοὺς ἥρωες, καὶ στὰ συμβούλια καὶ στὶς σκληρὲς μάχες. Ὁ ποιητὴς ὅμως ἀποφεύγει νὰ τὸν συγκρίνει μὲ μεγάλους ἥρωες, πού βρίσκονται στὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας τους. Στιλιζεῖται περισσότερο μὲ τιμὴ καὶ λιγότερο μὲ πολεμικὰ κατορθώματα. Ἡ διαβάθμιση εἶναι: Αἴας Τελ. - Ἰδομενέας.

7) Μὲ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλῆα

54.— Ποιητὴς

*Λοκροῖν δ' ἠγεμόνευεν Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας,
μειῶν, οὗ τι τόσος γε ὅσος Τελαμώνιος Αἴας,* Θ4α
E1α

- ἀλλὰ πολὺν μείων* B 527 - 29
- 55.— Αἴας Λοκρ. - Αἴας Τελ.
 — καὶ δ' ἐμοὶ ἀντιῶ θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισι
 μᾶλλον ἐγορμᾶται πολεμίζειν ἢ δὲ μάχεσθαι,
 μαιμώωσι δ' ἔνευθε πόδες καὶ χεῖρες ὑπερθε.

 μενοιώω (Τελ.) δὲ καὶ οἶος Θ1α/γ
 "Ἐκτορι Πριαμίδῃ ἄμοτον μεμαῶτι μάχεσθαι . E4
 N 73 - 5, 79 - 80
- 56.— Ποιητῆς
 Αἴας δ' οὐκέτι πάμπαν, Ὀϊλῆος ταχὺς νῆος,
 ἴσται' ἀπ' Αἴαντος Τελαμωνίου οὐδ' ἠβαιόν,
 ἀλλ' ὥς τ' ἐν νεῖῳ ὅδε οἶνοπε πικτὸν ἄροισον Θ4α
 ἴσον θυμὸν ἔχοντε ιταίρειον ἀμφὶ δ' ἄρα σφι E4/5α
 ὥς τὼ παρθεβαῶτε μάλ' ἔστασαν ἀλλήλοισιν.
 N 701 - 4, 708
- 57.— Αἴας Τελ.
αὐτὰρ ὕπισθε
 νῶϊ μαχησόμεθα Τρωσὶν τε καὶ "Ἐκτορι δίῳ, Θ1α/γ/δ
 ἴσον θυμὸν ἔχοντες ὁμώνυμοι, οἳ τὸ πάρος περ E4
 μίνομεν ὁξὺν Ἄρημα παρ' ἀλλήλοισι μένοντες». P 718 - 21

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐμφάνισης τῶν δύο Αἰάντων μέσα στὴν Ἰλιάδα παραμένει ἀκόμα ἄλυτο.¹⁰⁴ Τόσο ὁ δυϊκὸς ἀριθμὸς Αἴαντε, ὅσο καὶ ὁ πληθυντικὸς Αἴαντες δημιουργοῦν ἀρκετὰ προβλήματα στὴν ἐρμηνεία τῶν σχέσεων καὶ τῆς δράσης τῶν δύο ἡρώων. Οἱ ἐρμηνεῖες ποὺ δόθηκαν, δὲν ικανοποιοῦν καὶ δὲ λύνουν ὅλες τὶς περιπτώσεις. Μερικὲς φορὲς εἶναι πιθανὸν ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα Αἴαντες ὁ ποιητῆς καλύπτει τὰ δύο ἀδέρφια, τὸν Αἴαντα καὶ τὸν Τεῦκρο, στίς μὲν πολλὰς ὅμως περιπτώσεις ὁ ποιητῆς ἀναφέρεται στοὺς δυὸ ὁμώνυμους ἥρωες.

Γιὰ τὴ διαβάθμιση ὡστόσο τῶν δύο ἡρώων νομίζομε ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲ μᾶς ἐμποδίζει τόσο, ὅσο μᾶς δυσκολεύει νὰ καθορίσουμε τὴν κλιμάκωση τοῦ Λοκροῦ ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς. Βασικὰ γενικὴ ἄμμεση διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων στὰ χωρία 1 καὶ 2. Ἡ κοινὴ παρουσία τῶν δύο ἡρώων στὰ χωρία 39, 40, 41, 43, 44 καὶ 47, καθὼς καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα, δὲν παρέχει στοιχεῖα σύγκρισης, μὰ οὔτε μπορούμε νὰ πιστέψουμε ὅτι ὁ ποιητῆς τοὺς ἐξισώνει. Ἀντίθετα ἡ σύνδεση καὶ ἡ κοινὴ ἐμφάνιση τῶν δύο ἡρώων τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ ὑψώνει καὶ ἐνισχύει ἀξιολογικά. Π.χ, στὸ x. 36 εἶδαμε τοὺς Αἴαντες νὰ σηκώνονται γιὰ νὰ μονομαχήσουν μὲ τὸν Ἐκτορα τρίτοι στὴ σειρά. Τοῦτο γιὰ τὸ Λοκρὸ εἶναι τιμὴ ἐξαιρετικὴ, γιὰτὶ ἀνήκει στοὺς μικρότερους ἥρωες,

πὸ δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν Ἔκτορα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ χ. 37. Ἡ μεγάλη ὥστόσο ὑπεροχὴ τοῦ Τελαμώνιου φανερώνεται κυρίως στὶς σπουδαῖες στιγμὲς τοῦ ἔργου, ὅπως στὰ χωρία 4, 7, 8, 38, 42, 46, 48, 51, 52, 53 καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα, πὸ θὰ δοῦμε ἀργότερα στὴ διαβάθμιση μὲ τοὺς Τρῶες. Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματος *Αἴαντες* στὴ φαντασία τοῦ ἀκροατῆ ἢ μορφῆ τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελαμώνιου προβάλλει πελώρια, ὄχι τοῦ Λοκροῦ. Χαρακτηριστικὰ διακρίνονται οἱ δύο ὁμώνυμοι ἥρωες στὶς σωματικὲς διαστάσεις. Ἄν εἶναι ὁ Ὅμηρος ἢ ἡ παράδοση, πὸ θέλησε νὰ ἔχουν αὐτὴ τὴ μορφὴ οἱ δύο ἥρωες, δὲν τὸ ξέρομε. Πάντως ὁ Ὅμηρος τονίζει πολὺ ἔντονα αὐτὴ τὴ διαφορὰ στὸ χ. 54. Ἡ διαβάθμιση γίνεται πολὺ ἔντονα πρὸς τὰ κάτω μὲ τὰ *οὗ τι τόσος γε ἴσος... καὶ μείων..., ἀλλὰ πολὺ μείων*. Ἀνάμεσα στοὺς δύο ἥρωες ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι μεγάλη μόνο στὶς σωματικὲς διαστάσεις, ἀλλὰ καὶ στὴν εὐψυχία. Ὁ ποιητὴς διαβαθμίζει τοὺς δύο ἥρωες μὲ μέτρο τὸν Ἔκτορα στὸ χ. 55. Ὁ Λοκρὸς ἀπλῶς δηλώνει ὅτι νιώθει ψυχωμένος νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο, ἐνῶ ὁ Τελαμώνιος ἐπιθυμεῖ καὶ μόνος του νὰ χτυπηθεῖ προσωπικὰ μὲ τὸν μανιασμένο Ἔκτορα.

Τέλος ὁ ποιητὴς σὲ δύο κρίσιμες στιγμὲς τοῦ πολέμου προσπαθεῖ νὰ ἐξάρει τὸ Λοκρὸ καὶ νὰ τὸν στήσει δίπλα στὸν Τελαμώνιο. Ἔτσι βλέπομε στὸ χ. 56 ὁ Τελαμώνιος νὰ σιέκεται στὸ κέντρο τῆς συμπλοκῆς καὶ δίπλα του νὰ στήνει ὁ ποιητὴς τὸ Λοκρὸ: *οὐκέτι πάμπαν.../ἴσται ἀπ' Αἴαντος Τελαμωνίου οὐδ' ἡβαιόν*. Ἡ παρομοίωση πάλι *ὡς τ' ἐν νεῖφ βόε* καὶ τὸ *ἴσον θυμὸν ἔχοιτε* τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ εἶναι πὸ ὑψώνουν πὸ πολὺ, γιὰ νὰ τοῦ χαρίσουν γιὰ λίγο κάτι ἀπὸ τὴν παλικαριά τοῦ Τελαμώνιου. Πόσο πὸ χαμηλὰ στέκεται σὲ παλικαριά ὁ Λοκρὸς φαίνεται στὸ χ. 57, ὅπου ὁ Τελαμώνιος προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐμψυχώσει γιὰ νὰ σταθεῖ δίπλα του στὴν ὀρμητικὴ ἔφοδο τοῦ Ἔκτορα καὶ τῶν Τρῶων.

Ἔχομε τὴ γνώμη ὅτι ὁ Αἴας ὁ Λοκρὸς στὴν Ἰλιάδα τουλάχιστο τὴ δόξα καὶ τὴν ἀξία του τὴ χρωσιάει στὴν ὁμωνυμία καὶ τὴ σύνδεσή του μὲ τὸν Τελαμώνιο. Μπορεῖ ὁ ἥρωας στὴν παλιότερη τρωϊκὴ παράδοση νὰ κατεῖχε κάποια σημαντικὴ θέση. Στὴν Ἰλιάδα πάντως, ἂν φθάνει πολλὲς φορὲς νὰ βρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς ἐπτὰ-ὀκτῶ μεγάλους ἥρωες καὶ βασιλιάδες, τὸ ὀφείλει πὸ πολὺ στὴν ὁμωνυμία του μὲ τὸν Τελαμώνιο, ἐνῶ οὐσιαστικά, ἂν τὸν ἀξιολογούσαμε μόνο ἀπὸ τὴ δράση του, θὰ τὸν κατατάσσαμε στοὺς μικρότερους ἥρωες, στὴ δεύτερη σειρά.

Οἱ λόγοι πὸ ὀδήγησαν τὸν ποιητὴ νὰ συνδέσει τοὺς δύο ἥρωες δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ προσδιοριστοῦν. Ἴσως νὰ εἶναι ἡ παράδοση, πὸ πρόσφερε στὸν Ὅμηρο ἔτοιμη αὐτὴ τὴ σύνδεση· ἴσως, πὸ πολὺ, ἡ συνιομία καὶ ἡ εὐκολία, πὸ παρεῖχε ὁ δυϊκὸς καὶ πληθυντικὸς ἀριθμὸς στὸ παρουσίασμα τῶν δύο ἡρώων. Μπορεῖ ἀκόμα οἱ ἀλληλοσυμπληρούμενες ἰκανότητες, πὸ οἱ δύο ἥρωες εἶχαν κληρονομήσει ἀπὸ τὴν παράδοση,

νά βοήθησαν νά σχηματισθεῖ ἓνα ἀκαταμάχητο πολεμικὸ ζευγάρι: σταθερὸς καὶ ἀκατάβλητος στὴ σῶμα μὲ σῶμα μάχη ὁ Τελαμώνιος, ταχύς καὶ ὀρμητικὸς στὴν ἐπίθεση ὁ Λοκρὸς (Γ 520 - 22). Τέλος δὲν ἀποκλείεται καὶ μετρικὰ νά ἐξυπηρετοῦσε τὸν ποιητὴ αὐτὴ ἡ συνεκφορὰ τῶν

δύο ἡρώων: $\bar{A}\bar{i}\bar{\alpha}\bar{n}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{s}$ — $\bar{A}\bar{i}\bar{\alpha}\bar{n}\bar{\tau}\bar{\epsilon}$, πού τις πῶ πολλὰς φορὰς συνοδεύονται ἀπὸ τὸ ἀριθμητικὸ δὺ *Αἴαντες* — *Αἴαντε δύο*.

8) Μὲ ἄλλους μικρότερους ἥρωες

58.— Μενεσθέας

ἄρχεο, δῖε Θουῶτα, θέων Αἴαντα κάλεσον,

εἰ δὲ σπιν καὶ κείθι πόνος καὶ νεῖκος ὄρωρεν,

ἀλλὰ περ οἷος ἴω Τελαμώνιος ἄλκιμος Αἴας,

καὶ οἱ Τεῦκρος ἅμα σπέσθω ἰόξων ἐν εἰδώς.

Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀλίθῃσε μέγας Τελαμώνιος Αἴας.

M 343, 348 - 50, 364

Θ2α/4α

E36/4

59.— Αὐτομέδοντας

Ὡς εἰπὼν Αἴαντε καλέσσαιο καὶ Μενέλαον

«Αἴαντ', Ἀργείων ἡγήτορε, καὶ Μενέλαε,

νώϊν δὲ ζωοῖσιν ἀμύνητε νηλεὲς ἡμῶν

οἳ δ' ἦλθον καθ' ὅμιλον ἐταίρων κικλήσκοντες

P 507 - 8, 511, 532

Θ2α/4α

E36

60.—Πιοιητής

Ὡς ἔφατ', ὄρωτο δ' ἔπειτα μενεπτόλεμος Πολυποίτης,

ἂν δὲ Λεοντῆος κρατερὸν μένος ἀντιθέοιο,

ἂν δ' Αἴας Τελαμωνιάδης καὶ δίος Ἐπειός.

ἐξείης δ' Ἰσιαντο, σόλον δ' ἔλε δίος Ἐπειός,

ἦκε δὲ δινήσας· γέλασαν δ' ἐπὶ πάντες Ἀχαιοί.

δεύτερος αὐτ' ἀφένκε Λεοντεύς, ὄζος Ἀρηος·

τὸ τρίτον αὐτ' ἔρριψε μέγας Τελαμώνιος Αἴας,

χειρὸς ἄπο σιβαρῆς, καὶ ἐπέρβαλε σήματα πάντων.

ἀλλ' ὅτε δὴ σόλον εἶλε μενεπτόλεμος Πολυποίτης,

ἄσπον τὶς τ' ἔρριψε καλυύρσπα θουκόλος ἀνήρ,

ἣ δὲ ὕ' ἐλισσομένη πέτεται διὰ βοῶς ἀγελαίας,

τόσπον παντὸς ἀργῶνος ἐπέρβαλε· τοὶ δὲ βόησαν.

Ψ 836 - 47

Π7α

E36/γ

Ἄμεση γενικὴ διαβάθμιση τοῦ Αἴαντα μὲ κάθε ἥρωα Ἀχαιοὺ πάντοτε στὰ x. 1 καὶ 2. Ἐμμεσα ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται: Μὲ τὸ Μ η-ριόνη στὰ x. 36, 43, 47 καὶ 53. Μὲ τὸν Τεῦκρο¹⁰⁵ στὰ x. 43, 53 καὶ 58. Μὲ τὸν Ἀντίλοχο στὸ x. 47. Μὲ τὸν Εὐρύ-

πυλο σιά χ. 36 καὶ 43. Μὲ τὸ Θόαντα σιὸ χ. 36. Μὲ τὸ Μέγη σιά χ. 42 καὶ 53.

Θὰ ἀφήσουμε νὰ δοῦμε σιὸ τέλος τὸ χωρίο μὲ τὸ ἀγώνισμα τοῦ δίσκου καὶ θὰ ἐξετάσουμε ἀκόμα δύο χωρία, ὅπου μικρότεροι ἥρωες σιὸς δύσκολες σιιγμὲς τῆ βοήθεια τοῦ Αἴαντα ζητοῦν, ὅπως καὶ ὁ Μενέλαος σιὰ χωρ. 50, 51 καὶ 52. Καὶ σιὸς δύο περιπτώσεις ἡ διαβάθμιση γίνεται μὲ κριτήριο τὴν ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Αἴαντα σιὴν παλικαριά. Σιὸ χ. 58 ἡ ἐμπιστοσύνη, πού ἔχει ὁ Μενεσθέας σιὴν πολεμικὴ ἀρετὴ τοῦ Αἴαντα τονίζεται ἐντονα μὲ τὸ *ἀλλά περ οἶος ἴτω Τελαμώνιος ἄλκιμος Αἴας*. Ἐδῶ βλέπομε ἀκόμα καὶ μιὰ διαβάθμιση τοῦ Αἴαντα μὲ τὸν Τεῦκρο. Κλιμακώνει τοὺς ἥρωες ὁ ἴδιος ὁ Μενεσθέας χαρακτηρίζοντας τὸν καθένα μὲ τὴν προσωπικὴ του ιδιότητα: *ἄλκιμος εἶναι ὁ Αἴας, τόξων ἐϋ εἰδώς ὁ Τεῦκρος*. Ἡ προθυμία τοῦ Αἴαντα νὰ βοηθήσει τοὺς βασανιζόμενους σιὴ μάχη Ἀχαιοῦς, *οὐδ' ἀπίθησε μέγας Τελαμώνιος Αἴας*, δείχνει καὶ πάλι τὴν πίστη τοῦ ἥρωα σιὴν ὑπεροχὴ του. Καὶ σιὸ χ. 59 ἡ ἀπελπιμένη πρόσκληση γιὰ βοήθεια τοῦ Αὐτομέδοντα δίνει πάλι τὸ μέτρο τῆς διαβάθμισης τῶν ἠρώων. Καὶ ὁ Αἴας σὲ καμιά περίσταση δὲν ἀρνεῖται τὴ σωτήρια συνδρομὴ του. Ὁ ποιητὴς τὸν θέλει καὶ τὸν ἐμφανίζει πάντοτε πραγματικὸ *ἔργος* τῶν Ἀχαιῶν. Σημειώνομε σιὸ χωρίο τοῦτο καὶ μιὰ διαβάθμιση Αἴαντα - Μενέλαου.

Σιὸ ἀγώνισμα τέλος τῆς δισκοβολίας βρίσκομε μιὰ ἀκόμα διαβάθμιση τοῦ Αἴαντα μὲ τρεῖς μικρότερους ἥρωες μὲ κριτήριο, ὄχι μόνο τὴ σωματικὴ δύναμη, ἀλλὰ καὶ κάποια δεξιότητα τῶν χερῶν.¹⁰⁶ Ἡ μορφή τῆς κλιμάκωσης, χ. 60, εἶναι ἀναβατικὴ. Τὸ ἀποτέλεσμα κατατάσσει τοὺς ἥρωες σιὴ σειρά: Ἐπειὸς - Λεοντέας - Αἴας Τελ. - Πολυποίτης. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Πολυποίτη δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν παλικαριά. Τὸ πέταγμα τοῦ δίσκου δὲ συνδέεται μόνο μὲ τὴ σωματικὴ δύναμη, ἀλλὰ καὶ τὴν τεχνικὴ. Ἐδῶ ἡ νίκη τοῦ Πολυποίτη εἶναι πιδὸ πολὺ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδεξιότητος καὶ τῆς τεχνικῆς κατάρτισης τοῦ ἥρωα, πού σ' αὐτὰ φαίνεται νὰ ξεπερνᾷ τὸν Αἴαντα. Ἡ μεγάλη σωματικὴ δύναμη τοῦ Αἴαντα δηλώνεται μὲ τὸ *χειρὸς ἀπο σιθιαρῆς*, ἐνῶ τοῦ Πολυποίτη ἡ δεξιότης τονίζεται παραστατικὰ μὲ τὸ *ὅσον τις τ' ἔργουε καλύροπα θουκόλος ἀνήρ, / ἡ δὲ θ' ἐλισσομένη πέτεται διὰ βοῆς ἀγελαίας*. Ὁ βοσκὸς, χρόνια καὶ χρόνια, γυμνάζεται πετώντας τὴ ράβδο του γιὰ νὰ γυρίσει καὶ νὰ κατευθύνει τὸ κοπάδι του. Καὶ αὐτὴ ἡ συνεχὴς ἄσκηση χαρίζει σιὸ βοσκὸ μιὰ θαυμάσια δεξιότης νὰ πετᾷ σιριφογυριστὰ μὲ ἄνεση τὸ ραβδί του σὲ ἀποστάσεις μεγάλες, πράγμα πού δύσκολα θὰ τὸ κατόρθωνε ἄνθρωπος ἄλλος καὶ μὲ πολὺ πιδὸ μεγάλες σωματικὲς δυνάμεις. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν Πολυποίτη. Ἡ ἐπιτυχία του ξαφνιάζει τὸ πλῆθος τῶν Ἀχαιῶν *τοὶ δὲ βόησαν*, γιὰτὶ περιμένει τὸν Αἴαντα βέβαιον νικητὴ. Τὸ ἴδιο πράγμα εἶδαμε νὰ συμβαίνει καὶ σιὸ κονιαροτύπημα μὲ τὸ Διομήδη

καὶ σιὴν πάλῃ μὲ τὸν Ὀδυσσεά. Καὶ σις τρεῖς περιπτώσεις ὑπερισχύει ἢ ἐπιτηδεϊότητα καὶ ἢ τεχνική. Νομίζομε ὅτι κι ἐδῶ ὁ ποιητὴς ἔναν ἥρωα ἀπὸ τοὺς μικρότερους θέλει νὰ ἐξάρει καὶ χρησιμοποιεῖ γιὰ μέτρο καὶ βοήθημά του τὸν Αἴαντα. Ὁ Πολυπόιτης, πὺ στέκεται πολὺ πὺ κάτω σὲ δύναμη καὶ παλικαριά ἀπὸ τὸν Αἴαντα, γιὰ μιὰ στιγμὴ ὑψώνεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ ἔρχεται στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀκροατῶν, γιὰτι ξαφνιάζονται ἀπὸ τὸ ἀπροσδόκητο ἀποτέλεσμα. Μπορεῖ ὁ Ὀμηρος νὰ εἶναι οὐσιαστικὰ ὁ ποιητὴς, πὺ προοικονομεῖ συστηματικὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἔργου του, ὅμως δὲν παύει, θὰ λέγαμε, νὰ εἶναι καὶ ὁ ποιητὴς τῶν «αἰφνιδιασμῶν» ἰδιαίτερα σὲ λεπτομέρειες, πὺ δὲ μεταβάλλουν τὸ βασικὸ του σχέδιο.

9) Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

61.— Ποιητὴς

<i>Αἴας ῥα πρῶτος Τελαμώνιος ὕρτιον οὔτα</i>	<i>Θ4α</i>
<i>Γυρτιάδην, Μυοῶν ἡγήτορα καρτεροθύμων</i>	<u><i>Ε2α</i></u>
<i>Ξ 511 - 12</i>	

62.— Φοίνικας

<i>ἄνδρας δὲ λίσσεσθαι ἐπιπροέηκεν ἀρίστους</i>	<i>Θ2α</i>
<i>κρινάμενος κατὰ λαὸν Ἀχαιϊκόν, οἳ τε σοὶ ἀντὶφ</i>	<u><i>Ε2α</i></u>
<i>φίλιταιοι Ἀργείων</i>	<i>Ι 520 - 22</i>

63.— Ἔκτορας

<i>«Αἴαν, ἐπεὶ τοι δῶκε θεὸς μέγεθός τε δίην τε</i>	<i>Θ2α/δ</i>
<i>καὶ πινυτήν, περὶ δ' ἔργει Ἀχαιῶν φέρτατός ἐσοι,</i>	<u><i>Ε2α</i></u>
<i>Η 288 - 89</i>	

Σύγκριση καὶ διαβάθμιση τοῦ Αἴαντα μὲ ὅλους γενικὰ τοὺς Ἀχαιοὺς ἔχομε κυρίως στὰ χωρ. 1, 2, 38 καὶ 46. Μὲ τις ἐκφράσεις *ἀνδρῶν μέγ' ἄριστος... Αἴας, ὅς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο/τῶν ἄλλων Δαναῶν, Αἴας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος, ἔρκος Ἀχαιῶν, καὶ ἔξοχος Ἀργείων*, καθὼς καὶ μ' αὐτὲς πὺ θὰ δοῦμε σὲ τρία ἀκόμα χωρία, φαίνεται καθαρὰ ἢ πρόθεση τοῦ ποιητὴ νὰ κρατήσῃ τὸν Αἴαντα πρῶτο ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς, ὅσο ἀπουσιάζει ὁ Ἀχιλλέας.

Σὲ ἐπίθεση τῶν Ἀχαιῶν ἀναφέρεται καὶ τὸ χ. 61, ὅπου ὁ Αἴας καὶ πάλι πρωτοστατεῖ *Αἴας ῥα πρῶτος... ὕρτιον οὔτα...*, ἐνῶ τὸ χ. 62 *ἄνδρας... ἀρίστους/ κρινάμενος κατὰ λαὸν Ἀχαιϊκόν* κλείνει μέσα καὶ τὸν Ὀδυσσεά, πὺ μαζὶ μετέχουν σιὴν πρεσβεῖα γιὰ τὸν Ἀχιλλέα (βλ. καὶ χ. 48). Τέλος στὸ χ. 63 ἢ ἀναγνώριση τοῦ Ἔκτορα, τοῦ πὺ γενναίου ἀντιπάλου, ὅτι ὁ Αἴας, ὅχι μόνον εἶναι στολισμένος μὲ σωματικὲς διαστάσεις καὶ δύναμη καὶ σύνεση, ἀλλὰ καὶ ὅτι ξεπερνάει στὸ κοντάρι ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς *περὶ δ' ἔργει Ἀχαιῶν φέρτατός ἐσοι*, ἀποτελεῖ

μία ακόμα άμεση σύγκριση και σαφή διαβάθμιση του ήρωα, που προϋποθέτει πάλι την άπουσία του Ἀχιλλέα.

Συγκεφαλαιώνοντας για τη σύγκριση του Αΐαντα με τους Ἀχαιοὺς, προσωπική και γενική, ἔχομε νὰ παρατηρήσουμε: ὁ ποιητὴς ρητὰ διαβαθμίζει τὸν ἥρωα πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν Αἶαντα διαποτίζει τόσο τὴν παράδοση στὰ ὀμηρικὰ χρόνια, ὥστε νὰ μεταφέρεται ἔντονη καὶ στὴν Ὀδύσσεια (λ 469 - 70, 550 - 51, 556 - 58, ω 17 - 18). Ὁ ποιητὴς σ' ὄλο τὸ ἔργο κρατεῖ μὲ συνέπεια τὸ σχέδιό του νὰ προβάλλει τὸν Αἶαντα ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς πρῶτο, ὅσο ἀπουσιάζει ὁ Ἀχιλλέας. Παρέκκλιση, θὰ λέγαμε, ἀποτελεῖ ἡ περίπτωση τῶν ἀγώνων στὸ Ψ (βλ. σ. 68).

Τὸ ἐρώτημα προβάλλει εὐλογο: γιὰ τὸ ποιητὴς στὰ ἀγωνίσματα δὲ χαρίζει μιὰ νίκη καὶ στὸν Αἶαντα. Τὸν σηκώνει τὸν ἥρωα καὶ ἀγωνίζεται τρεῖς φορές, χωρὶς νὰ τοῦ ἀξιῶνει νὰ κερδίσει μιὰ καθαρὴ νίκη. Στὴν πάλη μὲ τὸν Ὀδυσσεά διακόπτει ὁ Ἀχιλλέας τὸν ἀγῶνα ἰσόπαλο γιὰ τοὺς δυὸ ἥρωες. Στὸ κονταροχτύπημα μὲ τὸ Διομήδη, χωρὶς καί πάλι νὰ λήξει οὐσιαστικὰ ὁ ἀγῶνας, ἡ τεχνικὴ ὑπεροχὴ δίνεται στὸ Διομήδη.

Τέλος στὸ ἀγώνισμα τοῦ δίσκου νικιέται ὁ Αἶας ἀπὸ τὸν Πολυποίτη, ἥρωα δευτέρας σειρᾶς τουλάχιστο στὴν Ἰλιάδα. Δύσκολο εἶναι νὰ προσδιορίσουμε μὲ σιγουριὰ τοὺς λόγους, πὺ ὀδήγησαν τὸν ποιητὴ στὸ σχῆμα αὐτό. Μπορεῖ νὰ θέλει ὁ ποιητὴς νὰ ξαφνιάσει τὸν ἀκροατὴ, πὺ μὲ βεβαιότητα περιμένει νικητὴ τὸν πιὸ ἰσχυρό, τὸν Αἶαντα· μπορεῖ νὰ θέλει νὰ ἐξάρει κι ἄλλους ἥρωες, πὺ στέκονται χαμηλότερα, χρησιμοποιώντας ὡς μέτρο σύγκρισης τὸν Αἶαντα. Μπορεῖ ἀκόμα ὁ ποιητὴς, ὕστερα ἀπὸ τὸν τρομαχτικὸ πόλεμο τῶν τελευταίων ραψωδιῶν, γιὰ νὰ ἀνακουφίσει καὶ νὰ χαλαρώσει τὴν ἔνταση τὴν ψυχικὴ τοῦ ἀκροατῆ, νὰ «παίζει», χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται πολὺ-πολὺ γιὰ τὴ φαινομενικὴ ἀσυνέπεια. Τὸ πρόβλημα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ μένει. Ὅπωςδήποτε ὅμως ἡ νίκη τοῦ Αἶαντα, πὺ θὰ ἦταν τὸ λογικὸ ἐπακόλουθο, δὲ θὰ προκαλοῦσε τὸ ξάφνιασμα τοῦ ἀκροατῆ. Γι' αὐτὸ ἴσως καὶ στερεῖ ἀπὸ τὴ δόξα μιᾶς νίκης στοὺς ἀγῶνες τὸν Αἶαντα. Ἐξάλλου ὁ ποιητὴς τοῦ χάρισε μέσα στὸ ἔργο του μεγάλη καὶ πλατιά τὴ δόξα τῆς μάχης καὶ τοῦ πολέμου, πὺ μετράει ἀναμφισβήτητα πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴ δόξα ὀποιασδήποτε νίκης στοὺς ἀγῶνες. Ἀκόμα στὴν ἀνάλυση τῶν ἀντίστοιχων χωρίων εἶδαμε ὅτι ὁ ποιητὴς καὶ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις δὲν παραλείπει νὰ τονίζει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἶαντα σὲ σωματικὴ δύναμη. Οὔτε ὁ ποιητὴς θέλει στὰ σοβαρὰ νὰ μικραίνει τὴν ἀξία τοῦ Αἶαντα ἀπὸ τὶς περιπτώσεις αὐτὲς οὔτε ὅμως καὶ ὁ ἀκροατὴς τῆς Ἰλιάδας μποροῦσε νὰ φθάσει σὲ μιὰ τέτοια σκέψη. Ὁ Αἶας ὑψώνεται μέσα μας, καθὼς μελετοῦμε τὸ ἔργο, πελώριος, σύμβολο ἀνυπέρβλητο τοῦ γενναίου πολεμιστῆ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυ-

νατὸ τὰ ἀσήμαντα αὐτὰ ἐπεισόδια νὰ ἀλλοιώσουν μέσα μας τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου ἥρωα.¹⁰⁷

Διομήδης

Ἐπιθετικὴ ἢ ἀποθετικὴ θέση στὴ διαβάθμιση τῶν Ἀχαιῶν ἀνήκει στὸ Διομήδη, τὸ εἶδαμε στὴ σύγκρισή του μὲ τὸν Αἴαντα, καὶ ἰδιαίτερα στὸ x. 37. Ὁ ἥρωας παρακολουθήσαμε ὅτι διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἀχιλλέα (σ. 108 - 111) καὶ 2) Μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελε. (σ. 122 - 129).

3) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα

64.— Διομήδης

*σοὶ δὲ διάνδιχα δῶκε Κρόνου πάϊς ἀγκυλομήτεω
σκήπτρω μὲν τοι δῶκε τετιμῆσθαι περὶ πάντων,
ἀλκὴν δ' οὐ τοι δῶκεν, ὅ τε κράτος ἐστὶ μέγιστον.*

Θ2α
E4

I 37 - 39

65.— Διομήδης

δεῦτ' ἴομεν πόλεμόνδε καὶ οὐτάμενοί περ ἀνάγκη.

Θ1α
E4

E 128

66.— Ποιητὴς

*τούς δ' αὐτοὶ βασιλῆες ἐκόσμεον οὐτάμενοί περ,
Τυδείδης Ὀδυσσεύς τε καὶ Ἀτρεΐδης Ἀγαμέμνων·*

Θ4α
E3β

E 379 - 80

Βασικὰ ἡ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων στὸ x. 37, ὅπου ὁ ποιητὴς κλιμακώνει τοὺς τρεῖς μεγάλους ἥρωες: Αἴαντα - Διομήδη - Ἀγαμέμνονα. Ἀκόμα ξίμηση διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων ἔχομε στὰ χωρ. 36, 39, 43 καὶ 44. Ἐντονα τονίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδη σὲ παλικαριά στὸ x. 44. Ἀκόμα μία διαβάθμιση, ὅχι βέβαια ἄμεση καὶ προσωπικὴ, τῶν ἡρώων μὲ κριτήριον τὴν ὑποτίμηση τοῦ Ἀγαμέμνονα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ Διομήδη ἔχομε στὸ x. 64. Ἡ γνώμη βέβαια τοῦ Διομήδη ὅτι ὁ Ἀγαμέμνωνας δὲν εἶναι παλικάρη, εἶναι ὑπερβολικὴ καὶ εἶναι μιὰ ἀνταπόδοση, θὰ λέγαμε, γιὰ τὴν προσβολὴν ποὺ εἶχε κάνει ὁ ἀρχιστράτηγος στὸ Διομήδη στὸ Δ 365 - 418. Τὰ λόγια τοῦ Διομήδη θυμίζουν τὴν διαμάχη καὶ τὸν δξὺν διάλογο Ἀχιλλέα - Ἀγαμέμνονα στὸ Α 225 - 51. Καὶ ἐδῶ δηλώνεται κάτι παρόμοιο. Ὁ Διομήδης ἀναγνωρίζει τὴ βασιλικὴ ἐξουσία τοῦ Ἀγαμέμνονα, ὅπως καὶ ὁ Ἀχιλλέας, ἀλλὰ ὅχι καὶ τὴν παλικαριά του. Ὁ Ἀχιλλέας καὶ ὁ Διομήδης εἶναι ἥρωες, ποὺ ὁ ποιητὴς τοὺς θέλει νὰ ὑπερέχουν ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα σὲ παλικαριά, καὶ ἴσως γι' αὐτὸ τοὺς παρουσιάζει νὰ μιλοῦν ἔτσι στὸν ἀρχιστράτηγο. Τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδη σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ δηλώνουν καὶ τὰ x. 65 καὶ 66. Ἡ προθυμία τοῦ Διομήδη στὸ x. 65 νὰ τρέξουν καὶ πληγωμένοι ἀκόμα στὴ μάχη οἱ

τρεις ήρωες: Διομήδης - Άγαμέμνωνας - Όδυσσέας, προβάλλει πιό ψηλά τόν ήρωα από τούς άλλους δυό. Καί στο χ. 66 πάλι ό Διομήδης πρωτοστατεί άνάμεσα στους τραυματισμένους βασιλιάδες για τή σύνταξη του στρατού. Στις δυό σπουδαίες θέσεις τής σειράς οί πιό γενναίοι, στην πρώτη ό Διομήδης καί στην τελευταία ό Άγαμέμνωνας. Είπαμε καί άλλου ότι άμεση προσωπική σύγκριση τών ήρώων γενικά άποφεύγει ό ποιητής· με όλα όμως αυτά τά στοιχεία, καθώς καί με άλλα, πού θα δοϋμε στη διαβάθμιση με τούς Τρῶες, διαβαθμίζει ξεκάθαρα τούς δύο ήρωες: Διομήδη - Άγαμέμνονα.

4) Μὲ τὸν Ὀδυσσεά

67.— Ὀδυσσεάς - Διομήδης

*Ἔρθε κε λοιγός ἔην καὶ ἀμήχανα ἔργα γέροντο,
καὶ νύ κεν ἐν νήεσσι πέσον φεύγοντες Ἀχαιοί,
εἰ μὴ Τυδεΐδῃ Διομήδῃ κέκλει' Ὀδυσσεύς·
«Τυδεΐδη, τί παθόντε λελάσμεθα θούριδος ἀλκῆς;
ἀλλ' ἄγε δεῦρο, πέπον, παρ' ἔμ' ἴσται· δὴ γὰρ ἔλεγχος
ἔσεται εἴ κεν νῆας ἔλῃ κορυθαίολος Ἔκτωρ».* Θ2α/1γ
Ε4
*Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη κρατερὸς Διομήδης·
«ἦτοι ἐγὼ μενέω καὶ τλήσομαι'
Ἦ, καὶ θυμβραῖον μὲν ἀφ' ἵππων ὡσεὶ χαμάζε,
δοῦρι θαλῶν κατὰ μαζὸν ἀριστερόν' αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
ἀπὸ τεινον ἑρῶποντα Μολίονα τοῖο ἄνακτος.*

Α 310 - 17, 320 - 22

68.— Ὀδυσσεάς - Ποιητής

*«οὔτός τοι, Διομήδης, ἀνὴρ, οὔτοι δέ τοι ἵπποι,
οὔς νῶϊν πίψασκε Δάλων, ὃν ἐπέφρομεν ἡμεῖς.
ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφραζε κρατερὸν μένος· οὔδέ τί σε χροὴ
ἐσάμεναι μέλεον σὺν τεύχεσιν, ἀλλὰ λυ' ἵππους».* Θ2α
Ε4
*ἦέ σύ γ' ἀνδρας ἔναιρε, μελήσουσιν δ' ἐμοὶ ἵππων.
Ὡς φάτο, τῷ δ' ἔμπνευσε μένος γλαυκῶπις Ἀθήνη,
κτεῖνε δ' ἐπιστροφάδην τῶν δέ σιδνος ὄροντι' ἀεικῆς
ἄορι θεινομένων, ἐρηνθαίνετο δ' αἶματι γαῖα.*

Κ 477 - 84

Τὴ διαβάθμιση Διομήδη - Ὀδυσσεά μᾶς τὴ δίνει παραστατικότατα ό ποιητής στο χ. 44 με τὸ πῆ φεύγεις μετὰ νῶϊα θαλῶν κακὸς ὡς ἐν ὁμίλῳ. Ὁ τρόπος, πὸν ἀντιδροῦν οἱ δύο ήρωες στὸν κίνδυνο τῆς μάχης, ἀποτελεῖ ἰκανὸ στοιχεῖο διαβάθμισης αὐτῶν: ὁ Ὀδυσσεάς φεύγει τρομοκρατημένος μπροστὰ στὸν Ἔκτορα, ἐνῶ ὁ Διομήδης προχωρεῖ θαρραλέα νὰ σώσει τὸ Νέστορα. Ἀκόμα στο χ. 42 ἡ πρόταξη τοῦ Διομήδη στη σει-

ρὰ τῶν ἡρώων δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν πολεμικὴ ἀξία τῶν δύο ἡρώων, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Διομήδη ὡς ἀρχηγοῦ τῆς νυκτερινῆς ἀποστολῆς στὸ χ. 47.¹⁰⁸ Ἄλλες ἔμμεσες διαβαθμίσεις ἔχομε στὰ χωρ. 36, 40, 41, 42, 66. Ἀκόμα διαβάθμιση τῶν ἡρώων μὲ κριτήριον τὴν ἀναγνώριση τῆς πολεμικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Διομήδη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ὀδυσσεῦ ἔχομε στὸ χ. 67. Ἡ ἀδυναμία τοῦ Ὀδυσσεῦ νὰ συγκρατήσῃ μόνος τοῦ τὴν ὑποχώρηση τῶν Ἀχαιῶν μπροστὰ στὸν Ἔκτορα καὶ ἡ πίστη, ποὺ ἔχει στὴν πολεμικὴ ἀρετὴ τοῦ Διομήδη, κλιμακώνει τοὺς δύο ἥρωες. Ἐξάλλου ἡ πρωτοβουλία τοῦ Διομήδη στὴ μάχη εἶναι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο διαβάθμισης: πρῶτος σκοτώνει τὸ βασιλιά Θυμβραῖο, ἐνῶ ὁ Ὀδυσσεὺς φονεύει τὸ θεράποντα τοῦ βασιλιά, ἥρωα κατώτερο. Ἡ ὑπεροχὴ εἶναι φανερὴ. Τέλος στὸ χ. 68 ἡ πρωτοβουλία σὲ πολεμικὴ ἐνέργεια δίνεται πάλι στὸ Διομήδη καὶ ὄχι στὸν Ὀδυσσεῦ. Μὲ τὸ *ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφραε κραιερόν μένος* ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ κάποιον τρόπο ἀναγνωρίζει τὴν πολεμικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδη, ὁ ὁποῖος ἐπιβεβαιώνει τὴν πολεμικὴ ἰκανότητά του μὲ τὴ φοβερὴ σφαγὴ.

Σχετικὰ μὲ τοὺς δύο ἥρωες θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι στὴν Ἰλιάδα ἀποτελοῦν πολλὰς φορὲς ἕνα πολεμικὸ ζευγάρι. Ἀκόμα εἶναι οἱ δυὸ «προστατευόμενοι» τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Τὴ σχέση τους μὲ τὴ θεὰ τοῦ πολέμου καὶ τῆς σοφίας πρέπει νὰ τὴν ἔχουν κληρονομήσει ἀπὸ τὴν παράδοση, καὶ ἴσως αὐτὸ εἶναι ποὺ ὑποχρεώνει τὸν ποιητὴ νὰ τοὺς στήνῃ τόσες φορὲς πλάι-πλάι μέσα στὸ ἔργο του.¹⁰⁹

Πάντως ἡ διαβάθμιση εἶναι σαφής: ὁ Διομήδης ὑπερέχει σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ, ἐνῶ ὁ Ὀδυσσεὺς σὲ ἐμπειρία καὶ πανουργία.

5) Μὲ τὸ Μενέλαο

69.— Ἀχιλλέας - Ποιητῆς

*«λοῖσθος ἀνὴρ ὄριστος ἐλαύνει μῶνυχας ἵππους·
ἀλλ' ἄγε δὴ οἱ δῶμεν ἀέθλιον, ὡς ἐπεικέες,
δεύτερον· αἰῶν τὰ πρότα φερέσθω Τυδέος νίος.»*

Π7α

Ἡ ῥα, καὶ Ἀχιλλόχοιο Νόημοι δῶκεν εἰαίρω

Ε4/3γ

ἵππον ἄγειν· ὁ δ' (Μενέλ.) ἔπειτα λέβηθ' ἔλε παμφανώοντα.

Μηριόνης δ' ἀνάειρε δύο χρυσοῖο τάλαντα

τείρωτος, ὡς ἔλασεν...

Ψ 536 - 38, 612 - 15

Ὁ Διομήδης διαβαθμίζεται μὲ τὸ Μενέλαο ἔμμεσα στὰ χωρία 39, 41, 43 καὶ 47. Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ὅτι στὴ μονομαχία Αἴαντα - Ἔκτορα ὁ Μενέλαος ἀποτρέπεται ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα νὰ συγκρουσθεῖ μὲ τὸ μεγάλο Ἔκτορα ὡς κατώτερός του (Η 109 - 12), ἐνῶ ὁ Διομήδης προκρίνεται ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς ἄξιους νὰ χτυπηθοῦν μὲ τὸν Ἔκτορα, ὅπως εἶδαμε στὸ χ. 37. Στὸ χ. 69 βλέπομε

μία ακόμη διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων στὸ ἀγώνισμα τῆς ἀρματοδρομίας. Ἐδῶ πρωτεύει ὁ Διομήδης, ἀκολουθεῖ ὁ Ἀντίλοχος ἀντικανονικά, τρίτος ὁ Μενέλαος, τέταρτος ὁ Μηριόνης καὶ τελευταῖος ὁ ἄτυχος Εὐμηλος. Στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν ἔχομε βέβαια σύγκριση στὴν καθαυτὴ προσωπικὴ παλικαριά· ὅμως καὶ ἡ ἀρματηλατικὴ ἱκανότητα εἶναι ἕνα στοιχεῖο τῆς γενικότερης πολεμικῆς ἀρετῆς τοῦ ἥρωα. Ἡ ἱκανότητα τοῦ ἥρωα νὰ ὀδηγεῖ γρήγορα καὶ ἐπιδέξια τὸ ἄρμα του στὸ πεδίο τῆς μάχης εἶναι ἕνα προσὸν σπουδαῖο· κάνει τὸν ἥρωα νὰ ὑπερέχει ἀπὸ τὸν ἀντίπαλό του καθὼς δρᾷ μὲ ταχύτητα, ποῦ ξεπερνᾷ τὴν ἀνθρώπινη εὐκινησία. Ἡ ὑπεροχὴ ὅμως ἀνάμεσα στοὺς ἀρματομάχους στηρίζεται, ὄχι μόνον στὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν πείρα τοῦ ἀρματηλάτη, ἀλλὰ καὶ στὰ δυνατὰ ἄλογα. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἐξαιρετικὰ ἄλογα εἶναι στὸ ἔπος δῶρα θεῶν, ἀθάνατα (βλ. σελ. 45). Ἔτσι στὸ ἀγώνισμα νικητὴς βέβαιος ἀναμενόταν, μιὰ καὶ δὲν ἀγωνιζόταν ὁ Ἀχιλλέας, ὁ Εὐμηλος, ποῦ εἶχε τὰ πιὸ γρήγορα ἄλογα (Β 763-67). Μὰ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ πάλι — δηλ. ὁ ποιητὴς — χάρισε τὴν νίκη στὸν εὐνοούμενὸ τῆς Διομήδη. Ἡ κλιμάκωση εἶναι: Διομήδης - Μενέλαος.

6) **Μὲ τὸν Ἴδομενεά:** Ἡ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων γίνεται μόνον ἀπὸ ἔμμεσες συγκρίσεις, ἀλλὰ ἡ κλιμάκωση εἶναι ξεκάθαρη. Φτάνει νὰ συσχετίσουμε μόνον τὰ χ. 36 καὶ 37, γιὰ νὰ φανεῖ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδη. Καὶ στὰ χ. 42, 43 καὶ πιὸ πολὺ στὸ χ. 44 ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδη εἶναι ἔντιονη. Τέλος εἶναι καὶ ἡ προχωρημένη ἡλικία τοῦ Ἴδομενεά, ποῦ δικαιολογεῖ τὴ μεγάλη ὑπεροχὴ τοῦ Διομήδη, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ πιὸ κάτω στὴ σύγκριση μὲ τοὺς Τρῶες.

7) **Μὲ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα:** Ἡ διαβάθμιση τοῦ Διομήδη μὲ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρό, ὅσο κι ἂν ἡ ὁμωνυμία τῶν Αἰάντων εἶναι ἕνα ἐμπόδιο, γίνεται σαφὴς ἀπὸ τὶς ἔμμεσες συγκρίσεις. Καὶ πρῶτα ἡ συσχέτιση τῶν χ. 36 καὶ 37 εἶναι ἀρκετὴ νὰ μᾶς κλιμακώσει τοὺς δύο ἥρωες μὲ μέτρο σύγκρισης τὸν Ἔκτορα. Ἐπειτα στὸ χ. 42, ὅπου ὁ Αἴας ὁ Λοκρὸς ἐμφανίζεται μόνος, ὁ Διομήδης προηγεῖται. Ἄν στὸ χ. 39 καὶ 41 προτάσεται ὁ Λοκρὸς, τὸ ὀφείλει ἐξᾶπαντος στὴν ὁμωνυμία του μὲ τὸν Τελαμώνιο καὶ ὄχι στὴ δική του ὑπεροχὴ. Τέλος στὰ χ. 43, 44 καὶ 47 προηγεῖται ὁ Διομήδης. Ἡ κλιμάκωση εἶναι: Διομήδης - Αἴας τοῦ Ὀϊλέα.

8) Μὲ ἄλλους μικρότερους Ἀχαιοὺς ἥρωες

70.— Σθένελος - Διομήδης

*«Τυδεΐδη Διομήδες, ἐμῶν κεχαρισμένε θυμῶν,
ἄνδρ' ὀφείω κρατερόν ἐπὶ σοὶ μεμαῶτε μάχεσθαι (Αἴν. - Πάνθ.),
ἀλλ' ἄγε δὴ χαζώμεθ' ἐγ' ἱππῶν, μηδέ μοι οὔτω*

θῦνε διὰ προμάχων, μή πως γίλον ἦτορ ὀλέσσης.» Θ2α/1α
 Τὸν δ' ἄρ' ὑπόδρα ἰδὼν προσέφη κρατερὸς Διομήδης· E4
 ἀμή τι φόβονδ' ἀγόρευ', ἐπεὶ οὐδέ σε πεισέμεν οἶω.
 οὐ γάρ μοι γενναῖον ἀλυσκάζοντι μάχεσθαι
 οὐδὲ καταπιόσσειν· ἔτι μοι μένος ἔμπεδόν ἐστιν·
E 243 - 44, 249 - 54

Ἔμμεσα διαβαθμίζεται ὁ Διομήδης, ἂν μάλιστα συσχετίσουμε καὶ τὰ χωρ. 36 καὶ 37: Μ ἐ τὸ Μ η ρ ι ὶ ὄ ν η σ τὰ χ. 36, 43 καὶ 47. Μ ἐ τὸ ν Τ ε ὕ κ ρ ο σ τὸ χ. 43. Μ ἐ τὸ ν Ἀ ν τ ῖ λ ο χ ο σ τὰ χ. 47 καὶ 69. Μ ἐ τὸ ν Ε ὕ ρ ὑ π υ λ ο σ τὰ χ. 36 καὶ 43. Μ ἐ τὸ Θ ὄ α ν τ α σ τὸ χ. 36. Μ ἐ τὸ Μ ἔ γ η σ τὸ χ. 42. Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ἀναμφισβήτητα ὑπερέχει στὴν παλικάριά ὁ Διομήδης. Ἀκόμα μιὰ διαβάθμιση τοῦ Διομήδη με τὸ Σθένελο βλέπομε στὸ χ. 70. Ὁ Σθένελος τρομάζει μπροστὰ στὸν Αἰνεΐα καὶ τὸν Πάνδαρο καὶ προτρέπει τὸ Διομήδη νὰ ὑποχωρήσουν. Ἀντίθετα ἡ στάση καὶ ἡ ἀπάντησι τοῦ Διομήδη μαρτυροῦν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωα στὴν παλικάριά Ὁ Σθένελος εἶναι δπάων, βοηθὸς καὶ ἡνίοχος τοῦ Διομήδη καὶ δὲν ταίριαζε νὰ σταθεῖ ψηλότερά του. Τοὺς δύο ἥρωες συνδέουν ἡ κοινὴ πατρίδα καὶ οἱ προηγούμενοι κοινοὶ ἀγῶνες στὴ Θήβα. Στὴν Ἰλιάδα ὅμως ὁ Σθένελος ἐπισκιάζεται, σχεδὸν ἐξαφανίζεται μπροστὰ στὴ μεγάλη δόξα τοῦ Διομήδη· ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ μοναδικὴ ἔξαρσή του στὸ Δ 404 - 10.

9) Μ ἐ τ οὺ ς Ἀ χ α ι οὺ ς γ ε ν ι κ ᾶ

71.—Διῶνη

μὴ δὴν Αἰγιάλεια, περίφρων Ἀδρησιτίνη,
 ἐξ ὕπνου γόωσα φίλους οἰκῆας ἐγείρει,
Θ36
 κοιρίδιον ποθέουσα πόσιν, τὸν ἄριστον Ἀχαιῶν,
E2α
 ἰφθίμη ἄλοχος Διομήδεος ἵπποδάμοιο». E 412 - 15

72.— Πάνδαρος

«ὄρνυσθε, Τρῶες μεγάθυμοι, κέτορες ἵπων» Θ2δ
 βέβληται γὰρ ἄριστος Ἀχαιῶν, οὐδὲ ἔ γ η μ ι (Α ι ο μ) E2α
 δήθ' ἀνοσχέσεται κρατερόν βέλος,
E 102 - 4

73.— Ποιητὴς

ἡ δ' ἐς δίφρον ἔβαινε παρὰ Διομήδεα δῖον
 ἔμμεμανῖα θεᾶ μέγα δ' ἔβραχε γήγινος ἄξων Θ46
 βριθουσῆγ' δεινήν γὰρ ἄγεν θεὸν ἄνδρα τ' ἄριστον. E2α
E 837 - 39

- 74.— Ποιητής
*Τυδεΐδην δ' οὐκ ἄν γνοίης ποιέροισι μετεΐη,
 ἠὲ μετὰ Τρώεσσιν ὀμιλέοι ἢ μετ' Ἀχαιοῖς.* Θ46/δ
θῦνε γὰρ ἄμ πεδίον ποταμῶν πλήθοντι ἔοικώς E4/5γ
χειμάρρω E 85--88
- 75.— Διομήδης
*γὰς ἔμεν ἀπιόλεμον καὶ ἀνάγκιδα ταῦτα δὲ πάντα
 ἴουσ' Ἀργείων ἠμὲν νέοι ἠδὲ γέροντες.* Θ1α/6
*εἰ δέ τοι αὐτῶν θυμὸς ἐπέσονται ὡς τε νέεσθαι,
 ἔρχεο'* E4
*εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ (Ἀχαιοὶ)
 γευρόντων σὸν νησοὶ γίλιν' ἐς πατρίδα γαῖαν
 νῶϊ δ', ἐγὼ Σθένελός τε, μαχησόμεθ' εἰς ὃ κε τέκμωρ
 Ἴλιον εὔρομεν· σὸν γὰρ θεῶν εἰλήλουθμεν.»*
 I 35 - 36, 42 - 43, 46 - 49
- 76.— Διομήδης
«Νέστορ, ἔμ' ὀτρύνει καρδίη καὶ θυμὸς ἀγήρωρ Θ1α/δ
ἀνδρῶν δυσμενέων δῦναι σιραιὸν ἐγγυὸς ἐότιων, E4
Τρώων. K 220 - 22
- 77.— Νέστορας
 .. *«Τυδεΐδην, πέρι μὲν πολέμω ἔνι καρτερὸς ἔσοι,* Θ26/δ
καὶ βουλῇ μετὰ πάντας ὀμήλικας ἔπλεν ἄριστος. E4/2α
 I 53 - 54

Ἄριεση γενικὴ σύγκριση τοῦ Διομήδη μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς ἔχομε σὲ τρία χωρία: Στὸ x. 71 εἶναι ἡ Διώνη, ἡ μητέρα τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ ἀγανακτησιμένη, γιατί βλέπει τὴν κόρη της πληγωμένη ἀπὸ τὸ Διομήδη, προειδοποιεῖ (E 405 - 11) τὸν ἥρωα ὅτι, ἂν συνεχίσει νὰ τὰ βάξει μὲ τοὺς θεοὺς, γρήγορα θὰ τὸν κλάψει ἡ γυναίκα του. Ἡ Διώνη διαβαθμίζει τὸν ἥρωα ὡς τὸν πρὸ γενναῖο ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς, καὶ αὐτὸ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἔκπληξή της γιὰ τὸ κατόρθωμα τοῦ ἥρωα, νὰ πληγώσει μιὰ θεά. Ὅμως τὸ ἔργο τοῦτο δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ τοῦ ἥρωα, ἀλλὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἔτσι ἡ διαβάθμιση μὲ τὸ τὸν ἄριστον Ἀχαιῶν πηγάζει ἀπὸ ἕνα γεγονός, ποὺ δὲν ἀνήκει ἀπόλυτα στὸν ἥρωα καὶ δὲν μπορεῖ ἐπομένως νὰ μεταβάλλει τὴ θέση τοῦ Διομήδη στὴν κλιμάκωση τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ τὸ x. 72, ὅπου ὁ Πάνδαρος μεγαλοποιώντας τὸ κατόρθωμά του διαβαθμίζει τὸ Διομήδη μὲ τὸ ἄριστον Ἀχαιῶν. Ἀκόμα καὶ ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ τὸ ἀπόλυτο ἄριστον σὲ τὸ x. 73 γιὰ νὰ τονίσει καὶ πάλι τὴν παλικάριὰ τοῦ ἥρωα. Πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι καὶ τὰ τρία χωρία ἀνήκουν στὴν περιοχὴ τῆς ἀριστείας¹¹⁰ τοῦ ἥρωα καὶ κάθε ὑπερβολὴ εἶναι δικαιολογημένη. Ὅμως νομίζομε

ὅτι καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις τὸ ἄριστον ἔχει τὴν ἔννοια ὅτι ὁ Διομήδης εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρὸ μεγάλους ἥρωες Ἀχαιοὺς — ὁ τρίτος στὴ σειρά, ὅπως εἶδαμε — καὶ ὄχι ὁ πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς.

Ὡστόσο ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ τοῦ Διομήδη ἀποδεικνύεται στὸ πεδίο τῆς μάχης. Στὸ χ. 74 ἡ τόλμη καὶ ἡ ὀρμητικότητά του τὸν φέρνουν τόσο μπροστὰ ἀπὸ τοὺς συμπολεμιστές του, πὺς δυσκολεύεται κανεὶς νὰ τὸν ἀναγνωρίσει, ἂν ἀνήκει στοὺς Τρῶες ἢ στοὺς Ἀχαιοὺς. Ἡ παρομοίωση μὲ ὀρμητικὸ φουσκωμένο ποτάμι εἶναι ἀπόλυτα ταιριαστὴ στὸν πολεμικὸ χαρακτήρα τοῦ ἥρωα. Ἡ πίστη πάλι τοῦ ἥρωα στὴν παλικαριά του φαίνεται στὸ χ. 75. Ἔτοι ἡ ἀπόφασί του νὰ συνεχίσει μόνος του μὲ τὸ Σθένελο τὸν πόλεμο καὶ τὴν πολιορκία τῆς Τροίας τὸν διαβαθμίζει, ὄχι μόνον πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα, πὺς στὴ δύσκολη στιγμή γιὰ τοὺς Ἀχαιοὺς πρότεινε τὴ φυγὴ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους γενικὰ τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἐξάλλου τὸ ἴσως Ἀργείων ἡμὲν νέοι ἠδὲ γέροντες δὲ μαρτυρεῖ ὑπεροπτικὴ καύχηση τοῦ ἥρωα, ἀλλὰ ἀλήθεια πὺς τὴν ἀπέδειξε ἡ λίγο πρὸ μπροστὰ (Ε) ἀριστεία τοῦ ἥρωα στὴ μάχη. Τὸ ἡμὲν νέοι ἴσως νὰ ἀναφέρεται μόνον στὴν πολεμικὴ δράση τοῦ ἥρωα γύρω στὴν Τροία, ἐνῶ τὸ ἠδὲ γέροντες στὴν παλιότερη προτρῶικὴ δόξα του στοὺς ἀγῶνες τῆς Θήβας. Ἴσως ἀκόμα στὸ ἠδὲ γέροντες νὰ ὑπαινίσσεται τὸ ἐπεισόδιο τῆς σωτηρίας τοῦ γέροντα Νέστορα. Δὲν ἀποκλείεται ἡ δλη ἔκφραση νὰ εἶναι μᾶ ἡ ὄρμουλα ποιητικὴ, πὺς ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει γενικὰ τοὺς πολύχρονους ἀγῶνες τοῦ ἥρωα γύρω στὴν Τροία. Ἀκόμα καὶ ἡ προθυμία τοῦ ἥρωα στὸ χ. 76 — καλύτερα ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ ἐξάρει τὸν ἥρωα — νὰ ἀναλάβει μόνος του τὸ παράτολμο ἐγχείρημα τῆς νυχτερινῆς κατασκόπευσης τοῦ τρωϊκοῦ στρατοπέδου, μαρτυρεῖ τὴν πεποίθηση τοῦ ἥρωα στὴν παλικαριά του. Τέλος τὴν ὑπεροχὴ γενικὰ τοῦ ἥρωα σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ τὴν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ πρὸ ἔμπειρος ἀπὸ πολέμους γερο-Νέστορας στὸ χ. 77. Ἡ συγκριτικὴ ἔκφραση *περὶ μὲν πολέμου ἔνι καριερός ἐσσι* τονίζει γενικὰ καὶ ἀπρόσωπα τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωα σὲ παλικαριά. Ὁ ἥρωας δὲν εἶναι μόνον πολὺ γενναῖος, ἀλλὰ σὲ *βουλῆ* ξεπερνᾷ καὶ ὄλους τοὺς συνομηλικές του.

Ἔτοι μὲ δλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ὁ ποιητὴς στήνει τὸ Διομήδη πολὺ κοντὰ στὸν Αἴαντα τὸν Τελ. καὶ τὸν διαβαθμίζει τρίτο στὴ σειρά ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς: Ἀχιλλέας - Αἴας Τελ. - Διομήδης.¹¹¹

Ἀ γ α μ ἔ μ ν ο α ς¹¹²

Ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἀχαιῶν διαβαθμίζεται: 1) Μ ἔ τ ὸ ν Ἀ χ ι λ λ έ α (σ. 111 - 16). 2) Μ ἔ τ ὸ ν Αἴ α ν τ α τ ὸ ν Τ ε λ (σ. 129 - 131). 3) Μ ἔ τ ὸ Δ ι ο μ ῆ δ η (σ. 141 - 142). Καί ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἥρωες κατατάσσεται χαμηλότερα εἶναι ὁ τέταρτος στὴν παλικαριά Ἀχαιός,

ὅπως εἶδαμε στὸ χ. 37 καὶ ὅπως θὰ φανεῖ καὶ σιὴ σύγκριση μὲ τοὺς Τρῶες.

4) Μὲ τὸν Ὀδυσσεύα

78.— Ὀδυσσεύας

*αἰμή τι χολωσάμενος θέξῃ κακὸν νῆας Ἀχαιῶν
θνητὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτρεφέων βασιλῆων,* Θ2α
σημαίνειν, μηδ' ἄμιν ἀνασόμεν, οἷσιν ἄρα Ζεὺς Θ2α
B 195 - 97

79.— Ὀδυσσεύας

*Ἄτρεΐδη, ποῖόν σε ἔπος γύγην ἔρκος ὀδόντων
οὐλόμεν' αἰθ' ὠφελῆες ἀεικελίου στρατοῦ ἄλλου* Θ2α
σημαίνειν, μηδ' ἄμιν ἀνασόμεν, οἷσιν ἄρα Ζεὺς E4
ἐκ νεότητος ἔδωκε καὶ ἐς γῆρας τολυπεύειν
ἀργαλέους πολέμους, ἄρα φθιόμεσθα ἕκαστος.
οὕτω δὴ μέμονας Τρώων πόλιν εὐρύαργιαν
καλλείρειν, ἧς εἶνεκ' οἰζύομεν κακὰ πολλὰ;
E 83 - 89

Σύγκριση προσωπικῆ καὶ ἄμηση τοῦ Ἀγαμέμνονα μὲ ἄλλους ἥρωες ἀποφεύγει ὁ ποιητής, ἴσως γιατί τὸ θεωρεῖ ἀταίριαστο νὰ συγκρίνει τὸν ἄρχισιράτηγο. Ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ φόβος τῶν ἄλλων ἠρώων πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα δὲν ἀπορρέει μόνο ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τὸ βασιλικό, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τοῦ ἥρωα παλικαριά, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ στὴν ἠρωϊκὴ ἐποχὴ ἐξουσία μεγάλη, χωρὶς καὶ τὴν ἀνάλογη προσωπικὴ παλικαριά (βλ. σ. 43 - 44).

Ἐμμεση ὅμως διαβάθμιση τοῦ Ἀγαμέμνονα μὲ τὸν Ὀδυσσεύα ἔχομε σιὰ χ. 36, 46, 66. Συσχετίζοντας τὰ χ. 36 καὶ 37, ὅπου στὸ 36 ὁ Ἀγαμέμνονας σηκώνεται πρῶτος νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Ἔκτορα καὶ ὁ Ὀδυσσεύας τελευταῖος, καὶ στὸ 37, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνονας εἶναι τρίτος μετὰ τὸν Αἴαντα καὶ τὸ Διομήδη ἄξιος ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα, καταλήγομε ὅτι ὁ ποιητής θέλει τὸν Ἀγαμέμνονα ἀνώτερο σὲ παλικαριά ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεύα. Ἡ σωματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονα δίνεται μὲ ἄμηση σύγκριση στὸ χ. 46. Τέλος στὸ χ. 78 καὶ 79 ὁ Ὀδυσσεύας, μὲ τὸν τρόπο, πὺ ἐκφράζεται, ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι παραδέχεται ἔμμεσα, ὅχι μόνο τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπεροχὴ του σὲ δύναμη. Σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ὁ Ἀχιλλεύς (βλ. χ. 12, 16 καὶ 19) καὶ ὁ Διομήδης (βλ. χ. 64 καὶ I 31 - 49), πὺ νιώθουν τὴν ὑπεροχὴ τους σὲ παλικαριά, ἀντιδρῶν διαφορετικὰ ἀπέναντι στὸν Ἀγαμέμνονα.

5) Μὲ τὸν Μενέλαο. Ὁ ποιητής ἀποφεύγει νὰ συγκρίνει τοὺς δύο ἀδελφοὺς ἄμεσα καὶ προσωπικά. Ἀπὸ τίς ἔμμεσες ὅμως συσχετίσεις φαί-

νεται καθαρά ύι ο "Ομηρος θέλει τόν 'Αγαμέμνονα — τόν ύποχρεώνει καλύτερα ή παράδοση — άνώτερο άπό τόν Μενέλαο καί στο άξίωμα καί στη γενναιότητα. Είναι άρκετό καί μόνο τόν γεγονός ότι ο 'Αγαμέμνονας έμποδίζει ώς κατώτερο σέ παλικαριά τόν Μενέλαο νά μονομαχήσει με τόν "Εκτορα (Η 109 - 12 καί χ. 26), ένώ ο ίδιος ο 'Αγαμέμνονας σηκώνεται πρώτος στο χ. 36 νά χτυπηθεί με τόν "Εκτορα καί στο χ. 37 κρίνεται ώς ο τρίτος γενναίος 'Αχαιός νά σταθεί άπέναντι στο μεγάλο Τρώα.

"Όσο για τήν κοινή παρουσίαση τών δύο άδελφών με τόν πατρωνυμικό τους όνομα: 'Ατρείδαι - 'Ατρείδα (δυϊκ.) — κάτι άνάλογο με τόν Αϊαντες - Αϊαντε —, δέν αποτελεί πρόβλημα σοβαρό στη διαβάθμιση τών δύο άδελφών. "Όπως στην περίπτωση με τούς Αϊαντες στο άκουσμα τού όνόματος ο Τελαμώνιος είναι πού προβάλλει στη φαντασία μας πρώτος καί υπεύθυνος για κάθε ένέργεια, έτσι καί με τόν 'Ατρείδαι ο 'Αγαμέμνονας είναι εκείνος, πού πρώτος έρχεται στη σκέψη μας. 'Εξάλλου ο ποιητής φρόντισε ο ίδιος στο χ. 43 καί Ε 552, Η 373, 470 καί Ρ 249 νά μάρ δώσει στην άνάλυση τού 'Ατρείδαι τή σειρά — γιατί όχι άξιολογική; —: 'Αγαμέμνων και Μενέλαος.

6) Με τόν 'Ιδομενέα. Χωρίς άμεση προσωπική σύγκριση ο 'Αγαμέμνονας διαβαθμίζεται ψηλότερα πολύ άπό τόν 'Ιδομενέα άπό τίς έμμεσες μεταξύ τους συσχετίσεις. Βασικά ή συσχέτιση τών χ. 36 καί 37 δίνει τήν ύπεροχή στον 'Αγαμέμνονα. 'Ακόμα στα χ. 43 καί 44, όπου ή άξιολόγηση αντίστροφη, καί στο χ. 46 υπέρχει ο 'Αγαμέμνονας. Τέλος στο χ. 39 είναι τόν μέτρο καί ή κατασκευή τού διστίχου με τά ζεύγη πρώτα, πού δίνουν τήν πρωτοπορεία στον 'Ιδομενέα. 'Η διαφορά άνάμεσα στους δύο ήρωες θά φανεί πιο έντονα, όταν συγκριθούν πιο κάτω με τούς Τρώες.

7) Με τόν Αϊαντα τού 'Οϊλέα. 'Αμεση προσωπική σύγκριση δέν έχομε. Οί έμμεσες συσχετίσεις είναι άρκετές νά κλιμακώσουν τούς δύο ήρωες. Τόν πρόβλημα τής όμωνυμίας τού Λοκρού με τόν Τελαμώνιο δυσκολεύει όπωσδήποτε τή διαβάθμιση. Πάντως ή συσχέτιση τών χ. 36 καί 37, καί τόν 43 δίνουν σαφή τήν ύπεροχή στον 'Αγαμέμνονα, ένώ φανερά στα χ. 39 καί 44 ή πρόταξη τού Λοκρού όφείλεται στην όμωνυμία με τόν Τελαμώνιο. 'Η σύγκριση με τούς Τρώες θά δείξει μεγαλύτερη τήν ύπεροχή τού 'Αγαμέμνονα.

8) Με άλλους μικρότερους ήρωες. 'Από έμμεσες συσχετίσεις ο 'Αγαμέμνονας διαβαθμίζεται με τούς έξής ήρωες: Με τόν Μηριόνη στα χ. 36 καί 43. Στο άγώνισμα τού άκοντισμοϋ ο 'Αγαμέμνονας κρίνεται άπό τόν 'Αχιλλέα ως άνώτερος τού Μηριόνη χωρίς άγώνα Ψ 890 -

94. Μὲ τὸν Τεῦκρο σὺ χ. 43. Μὲ τὸν Εὐρύπυλο
 σὺ χ. 36 καὶ 43 καὶ μὲ τὸ Θόαντα σὺ χ. 36. Κλιμακώνεται
 ψηλότερα ἀπ' ὅλους.

9) Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

- 80.— Ποιητὴς
τῶν ἑκατὸν νηῶν ἦρχε κρείων Ἀγαμέμνων
Ἀτρεΐδης· ἅμα τῷ γε πολὺ πλείστοι καὶ ἄριστοι Θ46
λαοὶ ἔποντ'· ἐν δ' αὐτὸς ἐδύσειτο νόροπα χαλκῶν E2a/6
κιδιῶν, πᾶσιν δὲ μειέπρεπεν ἠρώεσσι,
οὔνεκ' ἄριστος ἔην, πολὺ δὲ πλείστους ἄγε λαούς.
B 576 - 580
- 81.— Ποιητὴς
Θῆ δ' ἴμεν ἀντήσων ὄν ἀδελφεόν, ὅς μέγα πάτιων Θ46
Ἀργείων ἦρασσε, θεός δ' ὥς τίειτο δῆμῳ. E26/5a
K 32 - 33
- 82.— Κάλχας
ἦ γὰρ οὔμαι ἄνδρα χολωσέμεν, ὅς μέγα πάτιων
Ἀργείων κρατέει καὶ οἱ πείθονται Ἀχαιοί· Θ26/a
κρείσων γὰρ βασίλειος ὅτε χόσεται ἀνδρὶ χέρῃ· E26/1a
A 78 - 80
- 83.— Νέοιορας - Ἀχιλλέας
νῦν δ' ἴδεν ὅς (Ἀγαμ) μέγ' ἄριστος Ἀχαιῶν εὔχεται εἶναι Θ16
B 82 (πρὸς A 91) E2a
- 84.— Ποιητὴς
Ἔνθ' οὐκ ἂν θρήζοντα ἴδοις Ἀγαμέμνονα δῖον,
οὐδὲ καταπιώσοσσι, οὐδ' οὐκ ἐθέλοντα μάχεσθαι, Θ46
ἀλλὰ μάλα σπεύδοντα μάχην εἰς κενδιάνειραν. E4
A 223 - 25
- 85.— Ποιητὴς
Αὐτὰρ ὁ τῶν ἄλλων ἐπεπωλεῖτο σίχας ἀνδρῶν Θ46
ἔγχεϊ τ' ἄορι τε μεγάλοισί τε χειρμαδίοισιν, E4
A 264 - 65
- 86.— Ποιητὴς
ἐν δ' Ἀγαμέμνων Θ46
πρῶτος ὄρουσ', ἐθέλεν δὲ πολὺ προμάχεσθαι ἀπάντων. E2a/6
A 216 - 17

- 87.— Ποιητής
ἐν δ' Ἀγαμέμνων Θ46
πρῶτος ὄρουσ', ἔλε δ' ἄνδρα Βιήνορα, ποιμένα λαῶν, E2a
Λ 91 - 92
- 88.— Ἔκτορας
οἴχεται ἀνήρ ὄριστος (Ἀγαμ), ἐμοὶ δὲ μέγ' εἶχος ἔδωκε Θ2δ
Ζεὺς Κρονίδης· Λ 288 - 89 E2a
- 89.— Ἀχιλλέας
αἰνοθαρές, κενὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάγιοι,
οὔτε ποτ' ἐς πόλεμον ἅμα λαῶν θωρηχθῆναι Θ2a/6
οὔτε λόγον δ' ἰέναι σὶν ἀριστήεσσιν Ἀχαιῶν E4/5γ
τέτληκας θνητῶν· Λ 225 - 28
- 90.— Ἀχιλλέας
ἄΑιρεΐδη· ἴδμεν γὰρ ὅσον προσέβηκας ἀπάντων
ἦδ' ὅσον δυνάμει τε καὶ ἡμῶσιν ἔπλεν ἄριστος·
ἀλλὰ σὺ μὲν τόδ' ἀεθλον ἔχων κοίλας ἐπὶ νῆας Θ26/117a
ἔρχεν, ἀτὰρ δόρην Μηριόνη ἦρωϊ πόρωμεν, E26/a
εἰ σὺ γε σῶ θνητῶ ἐθέλοις· κέλομαι γὰρ ἔγωγε·.
Ψ 890 - 91

Γενική καὶ ἀνώδυμη διαβάθμιση τοῦ Ἀγαμέμνονα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς βρίσκομε σὲ πολλὰ χωρία μέσα στὸ ἔργο. Παραθέτομε μερικὰ χαρακτηριστικά: Ἔτσι στὸ x. 80 βλέπομε νὰ τονίζεται ἔντονα, ὄχι μόνο ἡ ἔκταση τῆς βασιλικῆς του ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πολεμική του ἀρετὴ *πᾶσιν δὲ μειέπρεπεν ἠρώεσσιν/οὔνεκ' ἄριστος ἔην*. Ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δηλώνεται πῶς ἔντονα στὸ x. 81, καθὼς ἐνισχύεται καὶ μὲ τὴν παρομοίωση *θεὸς δ' ὣς*. Τὴν ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπεροχὴ σὲ δύναμη τοῦ Ἀγαμέμνονα μᾶς ὑπενθυμίζει καὶ ὁ μάντης Κάλχας στὸ x. 82 μὲ ὑπερβολὴ *ὄς μέγα πάντων/Ἀργείων κρατέει... κρείσσων γὰρ βασιλεύς...* Στὸ x. 83 ὁ αὐτοχαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀγαμέμνονα *ἄριστος Ἀχαιῶν*, πὺ δείχνει τὸν ξηπασμὸ *εὔχεται εἶναι*, πὺ κυρίεψε τὸν ἀρχισιράτηγο, μεταφέρεται ἐδῶ ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα πρῶτα μὲ κάποια εἰρωνεΐα καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ γέρο-Νέστορα, πὺ δείχνει ὅτι προσωπικὰ δὲν τὸ πιστεύει (βλ. x. 12 καὶ σ. 114). Ὡστόσο ὁ Ἀγαμέμνονας εἶναι ἕνας μεγάλος ἥρωας καὶ δὲν ὕστερεῖ σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ· τὸ βλέπομε σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ χωρία: Στὸ x. 84 ὁ πῶθος τοῦ ἥρωα γιὰ τὴ μάχη, στὸ x. 85 ἡ μεγάλη δραστηριότητα τοῦ ἥρωα στὴν πρώτη γραμμὴ, σὲ x. 86 καὶ 87 ἡ ὀρμητικότητά του καὶ ἡ φιλοδοξία του νὰ ξεπεράσει δλους στὴ μάχη *ἔθλεν δὲ πολὺ προμάχεσθαι ἀπάντων*, εἶναι στοιχεΐα πὺ τὸν διαβαθμίζουν γενικὰ μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς. Σημειώνομε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ χωρία προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἀριστεΐας τοῦ ἥρωα (Λ). Ἀκόμα τὴν παλικαριά *ὄριστος* τοῦ Ἀγαμέμνονα

ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Ἔκτορας στὸ χ. 88, ὅταν ὁ ἀρχιστράτηγος πληγωμένος ὑποχωρεῖ στὰ καράβια, γιὰ νὰ ἀφήσει ἔτσι τὸν Ἔκτορα ἐλεύθερο νὰ δράσει, πὺ ὡς τώρα δὲν τολμοῦσε. Τὶς σωματικὲς πάλι διαστάσεις τοῦ Ἀγαμέμνονα, τὴν πολεμικὴ του ἀρετὴ καὶ τὸ ἀξίωμα του μᾶς τὰ ἔδωσε καὶ ὁ Πρίαμος μὲ τὴν Ἑλένη στὸ χ. 46 (σ. 130). Στὸ τέλος ἀφήσαμε δύο χωρία πὺ χαρακτηρίζουν, ὄχι μόνο τὸν Ἀγαμέμνονα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀχιλλέα σὲ δύο διαφορετικὲς στιγμὲς. Ἔτσι στὸ χ. 89 τὴν ὥρα τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἀγανάκτησης ὁ Ἀχιλλέας χαρακτηρίζεται μὲ ὑπερβολὴ τὸν ἀρχιστράτηγο δειλὸ καὶ ἀπόλεμο *...ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφου, οὔτε... ἐς πόλεμον... θωρηχθῆναι/οὔτε λόχονδ' ἰέναι.../τέτληκας θυμῷ*. Οἱ λόγοι τοῦ Ἀχιλλέα εἶναι ὑπερβολικὰ ταπεινωτικοὶ καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ προηγούμενα χωρία. Ὄταν ὄμως οἱ δύο ἥρωες συμφιλιωθοῦν, ὁ Ἀχιλλέας τότε λυτρωμένος ἀπὸ τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ βλέπει πάλι ἀντικειμενικὰ τὴν πραγματικότητα καὶ ἀποκατασταίνει τὴν ἀδικία. Ἀναγνωρίζει στὸ χ. 90 ὁ Ἀχιλλέας μπροστὰ σ' ὄλους — βρισκόμαστε στοὺς ἀγῶνες — τὴν παλικαριά τοῦ Ἀγαμέμνονα: *ἴδμεν γὰρ ὅσον προβέβηκας ἀπάντων/ἠδ' ὅσον δυνάμει τε καὶ ἡμῶσιν ἔπλευ ἄριστος*. Τὸν ἀναγνωρίζει νικητὴ σὺ ἀγώνισμα τοῦ ἀκοντισμοῦ χωρὶς ἀγῶνα. Ἡ ταπείνωση καὶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Ἀγαμέμνονα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ταπείνωση καὶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Ἀχιλλέα ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα, πὺ προηγήθηκε, εἶναι μέσα στὸ σκέδιο τοῦ ἔργου — εἶναι ὁ πυρῆνας τοῦ ἔργου.

Γενικὰ συγκεφαλαιώνοντας μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ ποιητὴς δὲ θέλει βέβαια τὸν ἀρχιστράτηγο πρῶτο σὺ τὴν παλικαριά ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς, ὅπως ὅποτε ὄμως τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν πὺ μεγάλων ἡρώων τῆς Ἰλιάδας. Εἶναι ὁ Ἀγαμέμνονας ὁ ἰετάρτος σὺ τὴν παλικαριά ἡρώων τῶν Ἀχαιῶν ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, Αἴαντα καὶ Διομήδη, καὶ τρίτος, ὅσο ἀπουσιάζει ὁ Ἀχιλλέας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ χ. 37 καὶ θὰ φανεῖ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴ σύγκριση μὲ τοὺς Τρῶες.¹¹³

Ἄδυσσεας

Ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἀχιλλέα (σ. 117). 2) Μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. (σ. 131 - 134). 3) Μὲ τὸ Διομήδη (σ. 142 - 144). 4) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα (σ. 149).

5) Μὲ τὸ Μενέλαο

91.— Ἀντήνορας

στάντων μὲν Μενέλαος ὑπείρεχεν εὐρέας ὄμους,

ἄμφω δ' ἐξομένο γεραιότερος ἦεν Ὀδυσσεύς·

Θ2γ

Ε16/α

I' 210 - 11

Ἄμεσα καὶ προσωπικὰ δὲ συγκρίνονται οἱ δύο ἥρωες. Μποροῦμε ὅμως νὰ παρακολουθήσουμε μιὰ ἔμμεση διαβάθμιση αὐτῶν ἀπὸ τίς συσχετίσεις, πού παρουσιάζουν μέσα στὸ ἔργο. Ἔτσι συσχετίζοντας τὸ χ. 36, ὅπου ὁ Ὀδυσσεύς εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐννιά ἐθελοντὲς ἀντιπάλους τοῦ Ἑκτορα, μὲ τὸ Η 111 - 12, ὅπου ὁ Μενέλαος δὲ θεωρεῖται ἰκανὸς νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὸ μεγάλο Τρῶα, θὰ λέγαμε ὅτι ὁ ποιητὴς θέλει νὰ στήσει ψηλότερα τὸν Ὀδυσσεύα, χωρὶς αὐτὸ ὅμως νὰ ἀποδεικνύεται, γιὰτὶ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς στὸ χ. 37 δὲν προκρίνεται ὡς ἄξιος ἀντίπαλος τοῦ Ἑκτορα. Ὡστόσο στὸ χ. 47 τὸν Ὀδυσσεύα προτιμᾷ ὁ Διομήδης καὶ στὸ χ. 41 ὁ Ὀδυσσεύς ὡς ἐπίσημα προσκαλεσμένος προηγεῖται ἀπὸ τὸν αὐτόκλητο Μενέλαο. Ἐπίσης στὸ Α 670 - 71 ὁ φόβος τοῦ Μενέλαου, μὴ πάθει κάτι ὁ Ὀδυσσεύς, γιὰτὶ τότε πολὺ οἱ Ἀχαιοὶ θὰ τὸν ποθήσουν, δὲ δείχνει μόνο τὴν ἀξία γενικὰ τοῦ Ὀδυσσεύα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναγνώριση αὐτῆς ἀπὸ τὸ Μενέλαο.¹¹⁴ Στὸ χ. 91 ἔχομε ἀκόμα μιὰ σύγκριση τῶν δύο ἡρώων στὶς σωματικὲς διαστάσεις: πλατύτερος στοὺς ὤμους ὁ Μενέλαος, ἢ ὅλη ὅμως σωματικὴ διάπλαση τοῦ Ὀδυσσεύα ἀρχοντικότερη, πῶ μεγαλόπρεπη, πράγμα πὸ μαρτυρεῖ εὐρωστία καὶ σωματικὴ δύναμη μεγαλύτερη. Τέλος ἡ ὅλη προβολὴ καὶ δραστηριότητα τοῦ Ὀδυσσεύα μέσα στὸ ἔργο (πρβλ. τὰ χωρ. 7, 8, 40, 42, 44, 46, 48, 49, 66, 68, 79 κ.ἄ., καθὼς καὶ Β 272 - 75) σὲ σχέση μὲ τὴν ὅλη παρουσίαση τοῦ Μενέλαου φανερώνει καθαρὰ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ νὰ στήσει πῶ ψηλὰ τὸν Ὀδυσσεύα ἀπὸ τὸ Μενέλαο. Ὁ Ὅμηρος θέλει τὸν Ὀδυσσεύα δίπλα στοὺς τέσσερις μεγάλους: Ἀχιλλεῖα - Αἴαντα - Διομήδη - Ἀγαμέμνονα. Μπορεῖ ὁ Ὀδυσσεύς νὰ ὑστερεῖ κάπως σὲ παλικαριά ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τέσσερις, ὅμως προικισμένος μὲ τὴν πείρα καὶ τὴν εὐστροφία, πὸ ἀναπληρώνουν τὴν ὑστέρηση αὐτή, ἐντάσσεται στὴν ὁμάδα τῶν μεγάλων ἡρώων καὶ πρωτοστατεῖ, ὄχι βέβαια τόσο στὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅσο στὰ σχέδια καὶ τίς ἐνέργειες, πὸ ἀναφέρονται στὴν ὀργάνωση καὶ τὴ διοίκηση τοῦ στρατοπέδου. Ἀντίθετα ὁ Μενέλαος, μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἄμεσα ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκστρατείας, μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀρχισιράτηγου, μπορεῖ ἀκόμα νὰ ἀκούεται πολλὰς φορὲς τὸ ὄνομά του στὴν ὥρα τῆς μάχης, ὅμως δὲν ὑψώνεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ οὔτε ὡς κεντρικὸς ἥρωας τοῦ ἔργου οὔτε καὶ ἀνάμεσα στοὺς πολὺ πρώτους ἥρωες τῶν Ἀχαιῶν.

6) Μὲ τὸν Ἰδομενέα

Καὶ ἐδῶ ἡ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων στηρίζεται στὶς ἔμμεσες συσχετίσεις. Ἔτσι στὸ χ. 8 καὶ 41 ὁ Ἰδομενέας βρίσκεται πῶ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεύα, φανερὰ ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του, ἐνῶ στὰ χ. 42 καὶ 44, ὅπου ἡ ἀξιολόγηση εἶναι ἀντίστροφη, καθὼς καὶ στὸ χ. 46, προηγεῖται

ἔντονα ὁ Ὀδυσσεύς. Ὅσο γὰρ τὸ χ. 36, ὅπου ὁ Ἰδομενεύς εἶναι πέμπτος στὴ σειρά καὶ ὁ Ὀδυσσεύς τελευταῖος, εἶναι φανερό ὅτι ὁ ποιητὴς τοποθετώντας τὸν Ὀδυσσεύα τελευταῖο δὲ θέλει νὰ τὸν κλιμακώσει πρὸ κάτω ἀπὸ τόσους μικροὺς ἥρωες, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀκουσθεῖ πρὸ πολὺ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα, καθὼς κλείνει τὴν σειράν τῶν ἡρώων. Καὶ ἀπὸ μόνον τὰ λίγα αὐτὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὄλη θέσιν ποῦ κατέχει ὁ καθένας ἥρωας μέσα στὸ ἔργο, μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ εἶναι νὰ κρατήσῃ τὸν Ὀδυσσεύα στὴν παλικαριά ψηλότερα ἀπὸ τὸν ἡλικιωμένο Ἰδομενεύα.

7) Μὲ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα

93.— Ποιητὴς - Αἴας Λοκρ.

κρητῆρ' αὐτ' ἀνάειρε πολίτλας δῖος Ὀδυσσεύς,

ὡς ἦλθε φθάμενος· ὁ δὲ βοῶν ἔλε φαίδιμος Αἴας.

117a

«ὦ πόποι, ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἢ τὸ πάρος περ

E3γ

μήτηρ ὡς Ὀδυσσῆϊ παρίστανται ἠδ' ἐπισηύγειω.

Ἄντιλοχος δ' ἄρα δὴ λισιοθήϊον ἔκπερ' ἄεθλον

Ψ 778 - 79, 782 - 83, 785

Δὲν ἔχομε ἄμεση καὶ προσωπικὴ σύγκριση τῶν δύο ἡρώων. Ἡ ἔμμεση διαβάθμιση σκοπιώταται τὶς πρὸ πολλὰς φορὰς στὴν ὁμωνυμία τῶν Αἰάντων. Ἔτσι στὰ χ. 36, 40, 41, 44, 47 δὲν εἶναι ἡ παλικαριά ποῦ φέρνει πρὸ μπροστὰ τὸ Λοκρὸ ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεύα, ἀλλὰ ἡ ὁμωνυμία μὲ τὸν Τελαμώνιο, ὁ ὁποῖος δικαιοματικὰ προηγεῖται. Στὸ χ. 47 ὅμως, μολονότι ὁ Ὀδυσσεύς τελευταῖος, αὐτὸς προκρίνεται ἀπὸ τὸ Διομήδη. Τὴν πραγματικὴν θέσιν τῶν δύο ἡρώων μποροῦμε νὰ τὴν δοῦμε στὸ χ. 42, ὅπου οἱ δύο Αἴαντες ὀνοματίζονται χωριστά. Προηγεῖται ὁ Ὀδυσσεύς καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Λοκρός. Τέλος στὸ χ. 93 ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Ψ ἔχομε σύγκριση τῶν ἡρώων στὴν ταχύτητα τῶν ποδιῶν. Ὁ Ὀδυσσεύς νικάει μὲ τὴ βοήθεια βέβαια τῆς Ἀθηνᾶς τὸν ταχὺν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ καὶ τὸ νεώτερό τους Ἄντιλοχο. Ὁ ποιητὴς, ὅταν στὸ χ. 25 μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἄντιλοχου βεβαιώνει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ὀδυσσεύα, ὅτι κανένας ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς δὲν τὸν παραβγαίνει στὸ τρέξιμο ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, ἐκφράζει φανερὰ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ὑψώσει τὸν Ὀδυσσεύα πάνω ἀπὸ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ.

8) Μὲ ἄλλους Ἀχαιοὺς

Μὲ μικρότερους ἥρωες ἔμμεσα ὁ Ὀδυσσεύς διαβαθμίζεται: Μὲ τὸ Μηριόνη στὰ χ. 36 καὶ 47. Μὲ τὸν Ἄντιλοχο στὰ χ. 25, 47 καὶ 93. Μὲ τὸν Εὐρύπυλο στὸ χ. 36. Μὲ τὸ Θόαντα στὸ χ. 36. Μὲ τὸ Μέγη στὸ χ. 42. Μὲ τὸ Θερσίτη

B 265-68. "Αν στὰ χ. 36 και 47 ὁ Ὀδυσσεύς βρίσκεται τελευταῖος στίς σειρὲς ὕστερα ἀπὸ ὀρισμένους μικροὺς ἥρωες, εἶναι ὅπως εἶπαμε, γιατί ὁ ποιητὴς θέλει νὰ ἐξάρει πάνω ἀπ' αὐτοὺς τὸν Ὀδυσσεύα.

Σύγκριση τοῦ Ὀδυσσεύα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ δὲ συναντοῦμε. Τὴν ἀγάπη τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὸν Ὀδυσσεύα γιὰ τὴν ἀξία του καὶ τὴν προσφορά του στὸν πόλεμο τὴ βλέπομε στοὺς στίχους B 272-75 καὶ Λ 670-71 ποὺ μνημονεύσαμε καὶ ἄλλου.¹⁵

Μενέλαος¹⁶

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἀχιλλεῦα (σ. 117 - 118). 2) Μὲ τὸν Αἴαντα Τελ. (σ. 134 - 135). 3) Μὲ τὸ Διομήδη (σ. 144 - 45). 4) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα (σ. 149 - 150) 5) Μὲ τὸν Ὀδυσσεύα (σ. 153 - 154).

6) Μὲ τὸν Ἰδομενέα

Προσωπικὴ ἄμεση διαβάθμιση δὲν ἔχομε. Ὑπάρχει καὶ ἐδῶ τὸ πρόβλημα τῆς ἡλικίας τοῦ Ἰδομενέα. Ἐμμεσερ συσχετίσεις ἔχομε: σὶ χ. 36, ὅπου ὁ Ἰδομενέας ἐγείρεται πέμπτος στὴ σειρά ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα, ἐνῶ πρὸ μπροστὰ ὁ Μενέλαος σὶ Η 101-3 εἶχε προσφερθεῖ νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Ἔκτορα, τὴν ὥρα ποὺ ὅλοι οἱ Ἀχαιοὶ στέκονται διστακτικοὶ μπροστὰ στὸν προκλητικὸ Ἔκτορα. Οὔτε ὅμως τὸν Ἰδομενέα οὔτε τὸ Μενέλαο ὁ ποιητὴς σχεδίαζε νὰ ἀξιώσει τελικὰ νὰ γίνῃ ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα. Στὸ χ. 39 ἴσως μετρικοὶ λόγοι νὰ προώθησαν τὸν Ἰδομενέα πρὸ μπροστὰ ἀπὸ τοὺς Ἀτρεΐδεις ἢ, ὅπως παρατηρήσαμε (σ. 126), γιατί ἤθελε ὁ ποιητὴς νὰ ἐξάρει τὸ Διομήδη τοποθετώντας τον στὴν τελευταία θέση. Ἀκόμα σὶ χ. 41 ἡ πρόιαξη τοῦ Ἰδομενέα ὀφείλεται καθαρὰ στὴν ἡλικία του, ἐνῶ σὶ χ. 43, ὅπου ἔχομε ἐπίθεση τῶν Ἀχαιῶν, προηγεῖται κανονικὰ ὁ Μενέλαος. Μποροῦμε ἀκόμα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι σὶ χ. 47 ὁ Μενέλαος σηκώνεται νὰ ἀκολουθήσει τὸ Διομήδη στὴ νυχτερινὴ κατασκόπευση, ἐνῶ ὁ ἡλικιωμένος Ἰδομενέας ἐντεχνα ἀπὸ τὸν ποιητὴ δὲν καλεῖται στὴ συγκέντρωση τῶν πολεμάρχων.

Γενικὰ ἡ πολεμικὴ δράση τοῦ Μενέλαου μέσα σὶ ἔργο εἶναι πρὸ πλοῦσια καὶ μὲ πρὸ πολλὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα ἡρωϊκῆς παλικαρίας, ἐνῶ τοῦ Ἰδομενέα ἡ πολεμικὴ δραστηριότητα εἶναι σχετικὰ περιορισμένη, καὶ μόνο σὶ Ν, ὅπου ὁ ἥρωας ἀριστεύει, τὸν βλέπομε νὰ μοχθεῖ στὴ μάχη μὲ ὅλη τὴν ἡλικία του. Εἶναι φανερὸ καὶ θὰ γίνῃ πρὸ πολύ, ὅταν δοῦμε καὶ τὴ σύγκριση μὲ τοὺς Τρῶες, ὅτι ὁ ποιητὴς σὶ ἡν πολεμικὴ ἀρετὴ τὸ Μενέλαο θέλει νὰ στήσει πρὸ ψηλά, ἐνῶ στὸν Ἰδομενέα χαρίζει πρὸ πολύ ἀξίωμα καὶ τιμὴ, ποὺ ταιριάζει στὴν ἡλικία του. Ἐξάλλου ὁ ἴδιος ὁ Ἰδομενέας τὸ διακηρύσσει σὶ Ν 484 ὅτι τῆς νιότης εἶναι ἡ παλικαρία καὶ ὄχι τῶν γερατειῶν.

7) Μὲ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀϊλέα

Ἡ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων μέσα στὴν παράταξη, ἐπειδὴ δὲν ἔχομε προσωπικὴ σύγκριση, γίνεται πολὺ δύσκολη κυρίως ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα ἐμπόδια: τὴν ὁμωνυμία τοῦ Λοκροῦ μὲ τὸν Τελαμῶνιο καὶ τὴν κοινὴ παρουσίαση τοῦ Μενέλαου μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα κάτω ἀπὸ τὸ πατρωνυμικὸ τους ὄνομα (*Ἄγαρτες - Ἀτρεΐδαι*). Ἔτσι οἱ ἔμμεσες συσχετίσεις δὲ βοηθοῦν οὐσιαστικά. Στὸ χ. 36, ἂν ὁ Λοκρὸς σηκώνεται γιὰ ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα, ὁ Μενέλαος εἶχε σηκωθεῖ πρὶν, στὸ Η 101 - 2. Κανένας ὅμως δὲν προκρίνεται ὡς ἀντίπαλος τοῦ Ἔκτορα. Στὰ χ. 39, 41 καὶ 47 προηγεῖται ὁ Λοκρὸς χάρη στὴν ὁμωνυμία μὲ τὸν Τελαμῶνιο· ἀντίθετα στὸ χ. 43 προηγεῖται ὁ Μενέλαος, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα. Τὴ διαβάθμιση τῶν ἡρώων μᾶς τὴ δίνει σαφὴ ἢ προσωπικὴ δράση τοῦ καθενὸς μέσα στὸ ἔργο. Τοῦ Μενέλαου ἡ δραστηριότητα ἀπλώνεται σὲ μεγαλύτερη ἔκταση: συγκρούεται, ὅπως θὰ δοῦμε, μὲ πρὸ πολλοὺς ἀντιπάλους στὴ μάχη: τὸν Ἔκτορα, τὸν Αἰνεΐα, τὸν Πάρη, τὸν Ἐλενο, τὸν Εὐφορβο. Ἀντίθετα τοῦ Λοκροῦ ἡ προσωπικὴ δράση εἶναι περιορισμένη, καὶ δὲ συγκρούεται μόνος του προσωπικὰ μὲ κανένα μεγάλο ἀντίπαλο. Ἀκόμα ὁ Μενέλαος σκοιτώνει στὴ μάχη ὀκτὼ Τρῶες, ἐνῶ ὁ Λοκρὸς μόνον ἕναν. Ὁ ποιητὴς θέλει τὸ Μενέλαο ὑπέρτερο σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ ἀπὸ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρό.

8) Μὲ ἄλλους μικρότερους Ἀχαιοὺς

94.— Μενέλαος

*«Ἀντίλοχον ψεύδεσσι βησιόμενος Μενέλαος
οἴχεται ἵππον ἄγων, ὅτι οἱ πολλὴ χεῖρονες ἦσαν
Ἴπποι, αὐτὸς δὲ κρείσσων ἀρετῇ τε βίῃ τε.»* Θ1α
Ε1α
Ψ 576 - 78

95.— Μενέλαος

*«Ἀντίλοχε, νῦν μὲν τοι ἐγὼν ὑποείξομαι αὐτὸς
χωδόμενος,
δεύτερον αὖτ' ἀλέασθαι ἀμείνονας ἠπεροπέυειν.»* Θ1α
Ε1α
Ψ 602 - 3, 605

96.— Ἀντίλοχος

*«ἄσχετο νῦν πολλὸν γὰρ ἔγωγε νεότερός εἰμι
σεῖο, ἄναξ Μενέλαε, σὸν δὲ πρότερος καὶ ἀρείων.»* Θ2α
Ε1α
Ψ 587 - 88

Ἀπὸ ἔμμεσες συσχετίσεις ὁ Μενέλαος διαβαθμίζεται ἀκόμα: Μὲ τὸ Μ η ρ ι ὀ ν η στὰ χ. 43 καὶ 47. Μὲ τὸ ν Τ ε ὕ κ ρ ο στὸ χ. 43. Μὲ τὸ ν Ἀ ν τ ἰ λ ο χ ο στὸ χ. 47, ἀλλὰ ἰδιαίτερα στὰ χ. 94 - 96, ὅπου ὁ ποιητὴς μὲ ἄμε-

ση σύγκριση τῶν δύο ἡρώων δίνει τὴν ὑπεροχὴν στὸ Μενέλαο μὲ σοβαρὴ δικαιολογία τῆ νεαρῆ ἡλικία τοῦ Ἀντίλοχου. Ὁ Μενέλαος στὰ χ. 94 καὶ 95 μὲ τὰ *κρείσσων ἀρετῆ τε βίη τε καὶ ἀμείνονας* καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀντίλοχος στὸ χ. 96 μὲ τὸ *ἀρείων* καθορίζουν κατηγορηματικὰ τὴν μεταξὺ τους διαβάθμιση. Ὁ Ἀντίλοχος ἀπὸ τοὺς πιὸ νέους ἥρωες Ἀχαιοὺς σχετίζεται ἀρκετὲς φορὲς μὲ τὸ Μενέλαο καὶ ἀποτελοῦν στὴ μάχη ζευγάρι (N 563 - 72). Εἶναι δύσκολο νὰ ἐξακριβώσουμε, ἂν ἡ σύνδεση αὐτῆ τῶν δύο ἡρώων προέρχεται ἀπὸ τὴν παράδοση ἢ ἂν εἶναι δημιουργία τοῦ ποιητῆ.

Ἀκόμα συσχετίζεται ὁ ἥρωας: Μὲ τὸν Εὐρύπυλο στὸ χ. 43. Μὲ τὸν Αὐτομέδοντα στὸ χ. 59. Ἐν τῷ χ. 36 ὁ Μηριόνης, ὁ Εὐρύπυλος καὶ ὁ Θόας παρουσιάζονται ὡς ἐθελοντὲς ἀντίπαλοι τοῦ Ἐκτορα, καὶ ὁ Μενέλαος προηγήθηκε στὸ II 101 - 2· δὲ θεωρήθηκε ἄξιος κανένας. Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ ποιητὴς θέλει τὸ Μενέλαο κοντὰ στοὺς μεγάλους ἥρωες, δίπλα στὸν Ὀδυσσεύα, ψηλότερα ἀπὸ τὸν ἡλικιωμένο Ἴδομενέα καὶ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρό, καθὼς καὶ ἀπὸ ὄλου τοὺς ἄλλους ἥρωες Ἀχαιοὺς.¹¹⁷

Ἴδομενέας

Ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἀχιλλέα (σ. 118). 2) Μὲ τὸν Αἴαντα Τελ. (σ. 135). 3) Μὲ τὸ Διομήδη (σ. 145). 4) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα (σ. 150). 5) Μὲ τὸν Ὀδυσσεύα (σ. 154). 6) Μὲ τὸ Μενέλαο (σ. 156).

7) Μὲ τὸν Αἴαντα τοῦ Οἴλεα

97.— Αἴας Λοκρ.

<i>οὐδέ τί σε χρὴ</i>	<i>Θ1α</i>
<i>λαθραγόρην ἔμεναι· πάρα γὰρ καὶ ἀμείνονες ἄλλοι.</i>	<i>Ε1α</i>
<i>Ψ 478 - 79</i>	

98.— Ἴδομενέας

<i>«Αἴαν, νεῖκος ἄριστε, κακοῖσι γὰρ, ἄλλα τε πάντα</i>	<i>Θ26</i>
<i>δεύειαι Ἀργείων, ὅτι τοι νόσος ἐστὶν ἀληθής.</i>	<i>Ε36</i>
<i>Ψ 483 - 84</i>	

99.— Ποιητὴς

<i>Ὡς ἔφρατ', ὁξὺ δ' ἄκουσεν Οἴλιος ταχὺς Αἴας·</i>	
<i>πρῶτος δ' ἀντίος ἦλθε θεῶν ἀνὰ διήϊοιτα,</i>	<i>Θ46</i>
<i>τὸν δὲ μετ' Ἴδομενεὺς καὶ ὀπάων Ἴδομενεὺς,</i>	<i>Ε2α/ββ/α</i>
<i>Μηριόνης,</i>	<i>Ρ 256 - 59</i>

Ἡ προσωπικὴ σύγκριση τῶν δύο ἡρώων παρουσιάζει ἀρκετὲς δυσκο-

λίες. Ἔτσι τὰ δυὸ χ. 97 καὶ 98, ποὺ ἀναφέρονται στὴ διαμάχη τῶν δύο ἡρώων τὴν ὥρα τῆς ἀρματοδρομίας γιὰ τὸ ποιὸς ἦρωας ἔτρεχε πρῶτος, εἶναι πρὸς πολὺ ὑβριστικοὶ χαρακτηρισμοὶ γηπέδου (βλ. σ. 22), ποὺ ἀνταλλάσσουν οἱ δυὸ ἦρωες σὲ στιγμῆς ἔξαψης καὶ ὀργῆς γιὰ νὰ ταπεινώσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· ἐκφράζονται ἀκόμα μὲ ὑπερβολὴ στοιχεῖα ὑποκειμενικὰ καὶ μὲ τρόπο γενικὸ καὶ ἀόριστο. Ἔτσι οὔτε ὁ Λοκρὸς μὲ τὸ *πάρα γὰρ καὶ ἀμείνορες ἄλλοι* τολμᾷ νὰ διατυπώσει σύγκριση προσωπικῆ τοῦ μὲ τὸν Ἰδομενέα — μέσα στὸ *ἄλλοι* ὅπωςδήποτε ὁ Λοκρὸς κλείνει καὶ τὸν ἑαυτὸ τοῦ — οὔτε ὁ Ἰδομενέας συγκρίνει ἀπευθείας τὸν ἑαυτὸ τοῦ μὲ τὸ Λοκρὸ στὸ *ἄλλα τε πάντα/δεύεται Ἀργείων* — καὶ αὐτὸς ὅμως μέσα στὸ *Ἀργείων* ὑπολογίζει ἐξάπαντος τὸν ἑαυτὸ τοῦ —. Ἐπειτα οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοῖ μὲ τὴ συγκριτικὴ τους μορφή δὲν ἀναφέρονται ἀκριβῶς μόνο στὴν παλικαριά. Τὸ *ἀμείνορες* τοῦ Λοκροῦ ἴσως πρὸς πολὺ νὰ ἔχει σχέση μὲ τὴν ὀπτικὴ ικανότητα τῶν ἡρώων, ποὺ δὲν τὴν ἔχει ὁ Ἰδομενέας, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Λοκροῦ, ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του. Καὶ τοῦ Ἰδομενέα ὅμως τὸ *ἄλλα τε πάντα/δεύεται Ἀργείων* δὲν περιορίζεται μόνο στὴν παλικαριά, ἀλλὰ ἴσως στὸ ἀνάστημα ἢ ἀπλώνεται ἀόριστα καὶ σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τοῦ χαρακτήρα τοῦ Λοκροῦ. Ὁ ὑποκειμενισμὸς λοιπὸν καὶ ἡ γενικότητα τῶν χωρίων αὐτῶν δὲν προσφέρουν σαφὴ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα.

Στὸ χ. 99 βλέπομε τὸ Λοκρὸ, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ Μενέλαος ζητοῦν βοήθεια γιὰ νὰ σώσουν τὸ νεκρὸ τοῦ Πάτροκλου, νὰ τρέχει πρῶτος καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Ἰδομενέας μὲ τὸ Μηριόνη. Τὸ χωρίο εἶναι ἀπὸ τὰ δυὸ - τρία, ὅπου ὁ Λοκρὸς χωριστὰ ἀπὸ τὸν Τελαμώνιο παρουσιάζει κάποια προσωπικὴ πρωτοβουλία καὶ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ ἐνδειξη ὑπεροχῆς τοῦ ἥρωα. Νομίζομε ὅμως ὅτι στὴν ἐπείγουσα αὐτὴ στιγμὴ ἦταν φυσικὸ νὰ προταθεῖ ὁ ταχύτερος καὶ ὄχι ὁ γενναιότερος. Καὶ ταχύτερος εἶναι ὁ Λοκρὸς. Κάτι ἀνάλογο εἶδαμε στὸ χ. 43 μὲ τὸ Διομήδη καὶ τὸν Τελαμώνιο.

Ἔχομε ἀρκετὲς ἑμμεσες συσχετίσεις τῶν δύο ἡρώων, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ τὸ γνωστὸ ἐμπόδιο, ἡ ὁμωνυμία τοῦ Λοκροῦ μὲ τὸν Τελαμώνιο, δὲν ἐπιτρέπει μιὰ σαφὴ διαβάθμιση. Ἔτσι στὰ χ. 36, 39, 43 καὶ 44 ἡ πρόταξη τοῦ Λοκροῦ εἶναι φανερὸ ὅτι ὀφείλεται στὴν ὁμωνυμία, ἐνῶ στὸ χ. 41 προηγεῖται ὁ Ἰδομενέας. Τέλος ὄχι τόσο ἀπὸ τὰ ἀντιφατικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ὅσο ἀπὸ τὴ θέση καὶ τὴν προσωπικὴ δράση, ποὺ χαρίζει στὸν καθένα ἥρωα ὁ ποιητὴς μέσα στὸ ἔργο του, φαίνεται ὅτι ὁ Ὅμηρος τὸν Ἰδομενέα θέλει πρὸς μπροστὰ ἀπὸ τὸ Λοκρὸ, ὄχι μόνο στὸ ἀξίωμα καὶ τὸ κύρος, ἀλλὰ καὶ στὴν παλικαριά. Τοῦ Λοκροῦ ἡ δράση ἢ προσωπικὴ, εἴπαμε καὶ ἀλλοῦ, εἶναι ἐλάχιστη, ἐνῶ τοῦ Ἰδομενέα εὐρύτερη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Κρήτης, μολονότι ἡλικιωμένος, ἀκούεται πρὸς πολλὰς φορὰς στὴ μάχη, ἀριστεύει (N 210 - 525), συγκρούεται μὲ περισσότερους ἀντιπάλους, σκοτώνει πρὸς πολλοὺς — ἑπτὰ, ἐνῶ ὁ Λοκρὸς ἕναν — καὶ γενικὰ δείχνει τὴν

παρουσία του πιό έντονη μέσα στο έργο.

8) Μὲ ἄλλους ἥρωες Ἀχαιοὺς

100.— Ποιητῆς

Ἴδομενεὺς μὲν ἐνὶ προμάχοις, οὐτ' εἵκελος ἄλκην, Θ4α
Μηριόνης δ' ἄρα οἱ πωμάτας ὄτρυνε γ' ἀλαγγας. E3γ/5β
A 253 - 54

101.— Ποιητῆς

δύο δ' ἄνδρες ἀρήϊοι ἔζοχον ἄλλων, Θ46/δ
Αἰνεΐας τε καὶ Ἴδομενεύς, ἀτάλαντοι Ἄρηϊ, E2β/5β
ἴεντ' ἀλλήλων ταμέειν χροῦ νηλεῖ χαλκῶ.
N 499 - 501

Ὁ Ἴδομενεὺς ἔμμεσα μόνο διαβαθμίζεται μὲ ἄλλους ἥρωες. Ἔτσι στὰ x. 36, 43 καὶ 57 βλέπομε νὰ κλιμακώνεται ψηλότερα ἀπὸ τὸ Μηριόνη, τὸν *ἀπάνά* του. Ὁ ἀκόλουθος ἐνὸς βασιλιᾶ δὲν μπορεῖ νὰ παρασταθεῖ πιὸ γενναῖος ἀπὸ τὸ βασιλιά του (βλ. σ. 43, 94). Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς βλέπομε καὶ στὸ x. 100, μπροστὰ ὁ Ἴδομενεὺς καὶ πίσω ὁ Μηριόνης. Ἡ διαφορὰ ὑπεροχῆς τοῦ βασιλιᾶ τονίζεται ἐδῶ καὶ μὲ τὴν παρομοίωση *οὐτ' εἵκελος ἄλκην*. Ἀκόμα ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται: Μὲ τὸν Τεῦκρο στὰ x. 43, 57. Μὲ τὸν Εὐρύπυλο στὰ x. 36, 43. Μὲ τὸ Θόαντα στὸ x. 36. Μὲ τὸ Μέγη στὰ x. 42 καὶ 57. Τέλος στὸ x. 101 φαίνεται ἡ πολεμικὴ διάθεση τοῦ ἥρωα σὲ μιὰ γενικὴ σύγκριση μὲ Ἀχαιοὺς καὶ Τρῶες μὲ τὸ *ἀρήϊοι ἔζοχον ἄλλων*. Ἐδῶ ἀκόμα μπορούμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὴ γνώμη τοῦ Τελαμώνιου γιὰ τὸν Ἴδομενεὺς ποὺ βρίσκομε στὸ Δ 257 - 59: *Ἴδομενεῦ, περὶ μὲν σε τίω Αἰαντῶν ταχυνόλων/ἡμὲν ἐνὶ πολέμῳ ἡδ' ἀλλοίῳ ἐπὶ ἔργῳ/ἡδ' ἐν δαίθ'.*

Γενικὰ κλείνοντας τὴ διαβάθμιση τοῦ ἥρωα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς παρατηροῦμε ὅτι καὶ τὸν Ἴδομενεὺς ὁ ποιητῆς τὸν θέλει ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς, δίπλα στὸν Ὀδυσσεὺς καὶ τὸ Μενέλαο, καὶ πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ καὶ τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς ἥρωες¹¹⁸.

Αἴας ὁ Λοκρὸς¹¹⁹

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἀχιλλεὺς (σ. 118). 2) Μὲ τὸν Αἴαντα Τελ. (σ. 135 - 138). 3) Μὲ τὸ Διομήδη (σ. 145). 4) Μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα (σ. 150). 5) Μὲ τὸν Ὀδυσσεὺς (σ. 155). 6) Μὲ τὸ Μενέλαο (σ. 156). 7) Μὲ τὸν Ἴδομενεὺς (σ. 158 - 59). 8) Μὲ ἄλλους Ἀχαιοὺς ἀπὸ ἔμμεσες μόνο συσχετίσεις: Μὲ τὸ Μηριόνη στὰ x. 36, 43, 47. Μὲ τὸν Τεῦκρο στὰ x. 43, 57. Μὲ τὸν Ἀντίλοχο στὸ x. 47 καὶ στὴν ταχύτητα στὰ x. 25 καὶ 93. Μὲ τὸν

Εὐρύπυλο στὰ χ. 36, 43. Μὲ τὸ Θόαντα στὸ χ. 36. Μὲ τὸ Μέγη στὰ χ. 42, 57. Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ὁ Λοκρὸς στήνεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ ψηλότερα.

9) Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

102.— Ποιητῆς

*ὀλίγος μὲν ἔην, λινοθώρηξ,
ἔγγειη δ' ἐκέκαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς* Θ46
B 529 - 30 E2β

103.— Ποιητῆς

*ἔνθα πολὺ πρότιτος Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας
Σάτιον οὕτωςε δουρὶ μετάλλμενος δευόεντι* Θ46/Π1α
Ἴηνοπίδην, E2α
Ξ 442 - 44

104.— Ποιητῆς

*πλείστοις δ' Αἴας εἶλεν, Ὀϊλῆος ταχὺς νίος·
οὐ γὰρ οἷ τις ὁμοῖος ἐπισπέσθαι ποῖν ἦεν* Π16/Θ46
ἀνδρῶν τρεσσάντων, ὅτε τε Ζεὺς ἐν γόβον ὄρησιν. E4/16
Ξ 520 - 22

Μία γενικὴ σύγκριση τοῦ Λοκροῦ μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς στὸ κοντάρι ἔγγειη βλέπομε στὸ χ. 102, ἐνῶ στὸ χ. 103 καὶ 104 ἔχομε τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἥρωα γενικὰ στὴν ὀρμητικότητα, ποὺ ὀφείλεται βασικὰ στὴ γρηγοράδα του. Στὴν καταδίωξη ὁ Λοκρὸς εἶναι ἄφθαστος, μᾶς λέγει ὁ ποιητῆς μὲ τὸ *οὐ γὰρ οἷ τις ὁμοῖος ἐπισπέσθαι ποῖν ἦεν ἀνδρῶν τρεσσάντων*. Γενικὰ ὁ Λοκρὸς, μολονότι παρουσιάζει μικρότερη προσωπικὴ δράση ἀπὸ μερικοὺς κατώτερούς του ἥρωες (Μηριόνη - Τεῦκρο), ὅμως ἡ συνεχὴς παρουσία του ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους ἥρωες μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ποιητῆς τὸν θέλει ἢ ὑποχρεώνεται ἀπὸ τὴν παράδοση νὰ τὸν ἐντάξει στὴν ὀμάδα τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν ἡρώων, δίπλα στὸν Ὀδυσσεά, τὸ Μενέλαο καὶ τὸν Ἴδομενέα καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Εἶναι ὁ Λοκρὸς ὁ τελευταῖος τῆς ὀμάδας τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν¹²⁰.

Ὅπως σημειώσαμε στὸ τρίτο κεφάλαιο (σ. 90 - 93), ὁ ποιητῆς μέσα στὸ ἔργο διαβαθμίζει ὀμαδικὰ τοὺς ἥρωες σὲ τρία ἀλλεπάλληλα στρώματα: τοῦ ἀνώνυμου πλήθους τῶν στρατῶν, τῶν βοηθητικῶν καὶ μικρότερων βασιλιάδων καὶ ἀκολουθῶν τους καὶ τῶν μεγάλων ἡρώων. Ἔτσι ὡς τώρα στὴν παράταξη τῶν Ἀχαιῶν εἶδαμε τὴν πρώτη ὀμάδα, τοὺς *μείζονες* Ἀχαιοὺς ἥρωες, ὅπου ὁ ποιητῆς περιέλαβε μόνον βασιλιάδες, Ξακουστοὺς ἀπὸ τὴν παράδοση: τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Αἴαντα τὸν Τελ., τὸ Διόμηδη, τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Ὀδυσσεά, τὸ Μενέλαο, τὸν Ἴδομενέα καὶ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ ὀκτὼ συνολικά. Σ' αὐτοὺς ἀκόμα πρέπει νὰ προσ-

θέσουμε και τὸ Νέστορα, πού γιὰ τὴν πολὺ προχωρημένη ἡλικία του δὲν τὸν συγκρίνει ὁ ποιητὴς μὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς ἥρωες στὴν παλικαριά. Τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Νέστορα σὲ ἄλλες ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς ιδιότητες, ταιριαστὲς μὲ τὴν ἡλικία του, δὲν ξεχνάει κάθε τόσο νὰ μᾶς τὴν τονίζει ὁ ποιητὴς, ὅπως καὶ τὴν περασμένη του μεγάλη παλικαριά ¹²¹. Ἐννιά λοιπὸν ἥρωες — ἀριθμὸς τυπικὸς γιὰ τὸν ποιητὴ, ¹²² πού ἀρκετὲς φορὲς τὸν χρησιμοποιεῖ: Β 96, 134, 654, Ζ 174, Η 161, Π 785, Σ 578, Ψ 173, Ω 252 — ἀποτελοῦν τὴν πρώτη ομάδα, τὸ «ἐπιτελεῖο», θὰ λέγαμε, τῶν Ἄχαιῶν.

Δίπλα στὴν πρώτη αὐτὴν ομάδα τῶν μεγάλων μᾶς παρουσιάζει ὁ ποιητὴς τὴ δευτέρη ομάδα ἡρώων ἀπὸ ἀκολουθοῦς *ὀπάωνας - θεράποντας - ἐταίρους* τῶν μεγάλων βασιλιάδων, πού εἶναι μερικοὶ πῶς σημαντικοὶ καὶ ἀπὸ ἕνα πλῆθος ἀκόμα βασιλιάδων, πού ἀνήκουν στὴν ομάδα αὐτὴ καὶ πού ἡ δράση καὶ ἡ παρουσία τους μέσα στὸ ἔργο εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντη. Αὐτοὺς τοὺς μικρότερους ἥρωες θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

Δεύτερη σειρά Ἄχαιῶν ἡρώων

Ἄν στὴν πρώτη ομάδα, στὴ σειρά τῶν μεγάλων Ἄχαιῶν, ὁ ποιητὴς συνειδητὰ ἐπιζητεῖ εὐκαιρίες νὰ συσχετίσει τοὺς ἥρωες καὶ νὰ τοὺς διαβαθμίσει, αὐτὸ δὲ φαίνεται νὰ τὸ ἐπιδιώκει τόσο ἔντονα στοὺς λιγότερο σημαντικοὺς ἥρωες τῆς δευτέρας σειράς. Ὡστόσο ἦταν καὶ ἀδύνατο ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα νὰ διαβαθμίσει ὁ ποιητὴς σὰν ἕνας κοινὸς λογιστὴς ὅλο τὸ πλῆθος τῶν μικρότερων ἡρώων. Ἀκόμα ἡ μικρὴ δράση καὶ οἱ ἐλάχιστες ἐμφάνσεις, πού ἦταν ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸ σκεδῖό του ὁ ποιητὴς νὰ χαρίσει στοὺς μικροὺς αὐτοὺς ἥρωες, δὲν ἐπέτρεπαν συσχετίσεις καὶ συνδέσεις οὔτε μὲ τοὺς μεγάλους ἥρωες οὔτε καὶ μεταξύ τους ἀκόμα. Ὅπωςδήποτε ὅμως καὶ ἡ παράδοση γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μικροὺς αὐτοὺς ἥρωες δὲ θὰ παρεῖχε στὸν ποιητὴ παρὰ πενιχρὰ καὶ ἀσαφῆ στοιχεῖα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιεῖ βοηθητικὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἥρωες στὸ ἔργο του, χωρὶς νὰ δείχνει σοβαρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ διαβάθμισή τους.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ παρατηρήσουμε: α) ὅτι ὁ ποιητὴς λίγες φορὲς συγκρίνει προσωπικὰ τοὺς μικροὺς μὲ τοὺς μεγάλους ἥρωες, καὶ β) ὅτι πολὺ σπάνια ἢ καθόλου δὲν ἐπιδιώκει νὰ συγκρίνει τοὺς μικροὺς ἥρωες μεταξύ τους. Ἐπομένως ἀξιολογικὴ κλιμάκωση τῶν ἡρώων τῆς δευτέρας σειράς σχεδὸν δὲν ὑπάρχει. Μιὰ ἀπλὴ κατάταξη μὲ τὰ λίγα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, πού βρίσκουμε μέσα στὸ ἔργο, καὶ σύμφωνα μὲ τὴ δράση καὶ τὴν προβολή, πού χαρίζει στὸν καθένα ἥρωα ὁ ποιητὴς — ἐδῶ φαίνεται ἀκριβῶς καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν καθένα —, θὰ ἦταν κατὰ τὴ γνώμη μας ἡ παρακάτω.

Πάτροκλος¹²³

Πρῶτο στή δεύτερη σειρά, χωρίς νὰ μπορούμε νὰ τὸν ἐντάξουμε ἀπόλυτα σ' αὐτήν, θὰ ἐξετάσουμε τὸν Πάτροκλο. Εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη περίπτωση καὶ μόνο γιατί εἶναι κι αὐτὸς ἕνας *ἑταῖρος* τὸν τοποθετοῦμε ἐδῶ. Ὁ Πάτροκλος, χωρίς καμιὰ ἀμφιβολία εἶναι ἕνας μεγάλος ἥρωας μέσα στὴν Ἰλιάδα. Ὁ Ὅμηρος μᾶς τὸν δίνει μέσα στοῦ ἔργου του μὲ μία παρουσία σύντομη, ἀλλὰ πολὺ ἔντονη σὲ παλικάριά. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ὡστόσο, ποὺ ἐμεῖς ἐξετάζουμε τὸ θέμα τῆς διαβάθμισης τῶν ἡρώων, ὁ Πάτροκλος ἀποτελεῖ ἕνα ἰδιαίτερο φαινόμενο: ὁ ἥρωας δὲ συσχετίζεται καὶ δὲ συγκρίνεται μὲ κανένα μεγάλο Ἀχαιό, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Αὐτὸ ἐμποδίζει νὰ τὸν διαβαθμίσουμε ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους ἥρωες. Καὶ ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς ἥρωες ὅμως δὲν μπορούμε νὰ τὸν κατατάξουμε, γιατί καὶ τοὺς ξεπερνάει ὅλους μὲ τὴν ἐκρηκτικὴ του δράση καὶ δὲ συσχετίζεται μὲ κανέναν ἀπὸ αὐτούς. Γι' αὐτὸ θὰ τὸν ἐξετάσουμε πρῶτο στή δεύτερη σειρά.

Ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἀχιλλέα (σ. 118-120)

2) Μὲ τὸν Αὐτομέδοντα

105.— Ποιητῆς

*πάντων δὲ προπάρουθε δὺ' ἀνέρε θωρήσοιστο,
Πάτροκλός τε καὶ Αὐτομέδων, ἕνα θυμὸν ἔχοντες, Θ4α/6
πρόσθεν Μυρμιδόνων πολεμιζέμεν. Ε3β/2β*

Η 218 - 20

106.— Ποιητῆς

*ἥρωας Αὐτομέδων ἦδ' Ἀλκιμος, οὔς ῥα μάλιστα Θ4α
πῖ' Ἀχιλεὺς ἐτάρων μετὰ Πάτροκλόν γε θανόντα, Ε36/16
Ω 574 - 75*

Ὁ Πάτροκλος εἶπαμε ὅτι συγκρίνεται μόνο μὲ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸ σύντροφό του Αὐτομέδοντα. Καὶ τοῦτο, ἴσως γιατί ἡ παρουσία του μέσα στοῦ ἔργου εἶναι πολὺ σύντομη· ἴσως γιατί λείπει ἀπὸ τὸν ἥρωα ἡ παράδοση, ποὺ θὰ τὸν συσχέτιζε μὲ τοὺς ἄλλους Ἀχαιοὺς. Τὸ δεύτερο, πιστεύουμε, εἶναι ὁ λόγος, ποὺ κρατᾷ τὸν ἥρωα ἀπομονωμένο καὶ ἀσυσχετιστο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἥρωες. Ὁ Πάτροκλος παραδεχόμαστε καὶ ἐμεῖς ὅτι εἶναι τοῦ Ὀμήρου δημιούργημα καινούριο. Οἱ μόνες συσχετίσεις τοῦ ἥρωα μὲ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τοὺς συντρόφους του Μυρμιδόνες ἐπιβάλλονταν ἀπὸ τὰ πράγματα. Ἔπρεπε νὰ δηλωθεῖ ἡ ἀξιολογικὴ θέση τοῦ μεγάλου *ἑταίρου* πρὸς τὸν ἄρχοντά του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους συστρατιῶτες του.

Ἔτσι σὶδὲ x. 105 δὲν ἔχομε μόνο διαβάθμιση τῶν δύο συντρόφων τοῦ Ἀχιλλέα, Πάτροκλου καὶ Αὐτομέδοντα, μὲ ὅλους τοὺς Μυρμιδόνες, ἀλ-

λά καὶ μεταξύ τῶν δύο συντρόφων διαφαίνεται μία κλιμάκωση, πού γίνεται πρὸ φανερῆ στὸ χ. 106 μὲ τὸ *μετὰ Πάτροκλον γε*. Ἐδῶ ἡ διαβάθμιση τοῦ Πάτροκλου δὲ γίνεται μόνο μὲ τὸν Αὐτομέδοντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἄλκιμο. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Πάτροκλου ἐνιοχύεται ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς στίχους II 145 - 47.

3) Μὲ τοὺς Μυρμιδόνες καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

107.— Ἀχιλλέας

ὣς ποτέ μοι μήτηρ διεπέγραδε, καὶ μοι ἔειπε Θ26
Μυρμιδόνων τὸν ἄριστον ἔτι ζώοντος ἐμεῖο Ε2α
χερσὶν ὑπο Τρώων λείψειν φάος ἡέλιου.

Σ 9 - 11

108.— Μενέλαος

πέγαιται δ' ὄριστος Ἀχαιῶν, Θ26
Πάτροκλος, μεγάλη δὲ ποθὴ Δαναοῖσι τέτυται. Ε2α

P 689 - 90

Δύο γενικὲς συγκρίσεις τοῦ Πάτροκλου μὲ τοὺς Μυρμιδόνες καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς ἔχομε στὰ χ. 107 καὶ 108. Στὸ πρῶτο ἡ διαβάθμιση τοῦ ἥρωα μὲ τοὺς Μυρμιδόνες *Μυρμιδόνων τὸν ἄριστον* γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀχιλλέα, πού ὡς ἀρχηγὸς τοὺς ἦταν ὁ μόνος, πού μποροῦσε σωστὰ νὰ ἀξιολογήσει τοὺς συντρόφους του. Ὅπως δὲ ἀπὸ τῆς διαβάθμιση αὐτῆ ὁ Ἀχιλλέας ἐξαιρεῖ τὸν ἑαυτὸ του. Στὸ δεύτερο τῆς σύγκριση τὴν κάνει ὁ Μενέλαος, πού τὸν βάζει ὁ ποιητὴς γὰ ἀπλώνει τώρα τῆς διαβάθμιση πάνω σὲ ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἰδιαίτερη ἀξία θὰ εἶχαν γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Πάτροκλου οἱ δύο αὐτὲς συγκρίσεις, ἂν μπορούσαμε νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν προέλευσή τους· ἂν δηλ. εἶναι παραδοσιακὲς ἢ στιγμιαία ἐπίνοια τοῦ ποιητῆ. Αὐτὸ θὰ μᾶς φώτιζε κάπως τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας τοῦ ἥρωα.

Ἄν λογαριάζουμε τὸν Πάτροκλο μεγάλο ἥρωα ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς, ἐνῶ δὲν ἔχομε διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα, τὸ κάνομε στηριγμένοι στὴ δράση του τῆς γεμάτης δείγματα θαυμαστῆς παλικάριᾶς, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ σύγκρισή του μὲ τοὺς Τρῶες.¹²⁴

Μ η ρ ι ό ν η ς

Ὁ Μηριόνης, ὁ *δπάων* τοῦ Ἰδομενέα, δὲ συγκρίνεται βέβαια ἄμεσα καὶ προσωπικὰ μὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἥρωες· εἶναι ὅμως ἀπὸ τοὺς μικροὺς, πού πρὸ πολὺ συσχετίζεται ἕμμεσα μὲ ὅλους αὐτούς, καθὼς συντροφεύει τὸν Ἰδομενέα σὲ ἀρκετὰ ἐπεισόδια τοῦ ἔργου. Ἐξάλλου δὲ λείπει ἀπὸ τὸ Μηριόνη καὶ ἡ προσωπικὴ καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸν Ἰδομενέα δράση. Τὸν παρουσιάζει ὁ ποιητὴς πρὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μικροὺς

νὰ ἀγωνίζεται δίπλα στοὺς μεγάλους μὲ ἡρωϊσμό. Ἔτσι τὸν συναντοῦμε στὰ χ. 36, 43, 47, 69, 90, ὅπου ἔμμεσα διαβαθμίζεται πότε μὲ ὅλους τοὺς μεγάλους καὶ πότε μὲ μερικούς, πάντοτε χαμηλότερα βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς. Παράλληλα στὰ ἴδια χωρία μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε ὅτι διαβαθμίζεται, ἔμμεσα πάντοτε, ψηλότερα ἀπὸ μιὰ σειρά μικροῦς ἥρωες, ὅπως τὸν Τεῦκρο, τὸν Ἀντίλοχο, τὸν Εὐρύπυλο, τὸ Θόαντα, τὸ Μέγη. Ἀκόμα σὲ δυὸ σειρὲς I 80-84 καὶ T 238-40 βρίσκομε τὸν ἥρωα ἀνάμεσα σὲ πολὺ μικρότερους ἥρωες, ἀλλὰ καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις ὁ ποιητὴς δὲ φαίνεται νὰ σχηματίζει τίς σειρὲς ἀξιολογικά.

1) Μὲ τὸν Τεῦκρο

109.— Ποιητὴς

*Αὐτὰρ ὁ τοξευτῆσι τίθει ἰόεντα σίδηρον,
 "Ὡς ἔφατ', ὄρω δ' ἔπειτα βίη Τεῦκροιο ἄνακτος,
 ἄν δ' ἄρα Μηριόνης, θεράπων ἐὼς Ἴδομενῆος. II7a
 Τεῦκρος δὲ πρότις κλήρω λάχεν· αὐτίκα δ' ἰὸν E4
 ἤκεν ἐπικρατέως, σὺδ' ἠπείλιθεν ἄνακτι
 ἄρῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην,
 ὄρνιθος μὲν ἄμαρτε· μέγηρε γὰρ οἱ τό γ' Ἀπόλλων
 σπερχόμενος δ' ἄρα Μηριόνης ἐξείρυσσε χειρὸς
 τόξον· αὐτὰρ δὴ δῖστον ἔχεν πάλαι, ὡς ἴθυσεν.
 αὐτίκα δ' ἠπείλιθεν ἐκηβόλω Ἀπόλλωνι
 ἄρῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.
 ἦψι δ' ὑπὸ νεφέων εἶδε τρήρωνα πέλειαν
 τῆ ῥ' ὃ γε δινεύουσαν ὑπὸ πτέρυγος βάλε μέσσην,
 ἀντικρὺ δὲ διῆλθε βέλος·
 . . . λαοὶ δ' αὖ θηεῖντό τε θάμβησάν τε.
 Ψ 850, 859 - 60, 862 - 65, 870 - 76, 881*

Μὲ τὸν Τεῦκρο ὁ Μηριόνης ἔχει καὶ μιὰ ἀκόμα προσωπική διαβάθμιση μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγωνίσματος τοῦ τόξου στοὺς ἀγῶνες τοῦ Ψ. Ὁ Μηριόνης νικᾷ τὸν Τεῦκρο στὸ τόξο, ἐνῶ εἶναι κατώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ὅλη τους τοξευτικὴ δραστηριότητα μέσα στὸ ἔργο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἔκπληξη τῶν Ἀχαιῶν *λαοὶ δ' αὖ θηεῖντό τε θάμβησάν τε* καὶ τὸ ξάφνιασμα τῶν ἀκροατῶν ἀπὸ τὸν ποιητὴ. Τὴν ὑπεροχὴ μάλιστα τοῦ Τεῦκρου στὴν τοξευτικὴ τὴν ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Ἴδομενέας, ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς τοῦ Μηριόνη, στοὺς στίχους N 313-14: *Τεῦκρός θ', ὅς ἄριστος Ἀχαιῶν/τοξοσύνη, ἀγαθὸς δὲ καὶ ἐν σιαδίῃ ὑομίῃ.* Τὴν προτίμησή του πρὸς τὸ Μηριόνη ἢ τὸ σχέδιό του ὁ ποιητὴς τὸ δικαιολόγησε μὲ τὸ συνήθη τρόπο: ὅτι ἡ εὐσέβεια καὶ τὸ τάμα τοῦ ἥρωα πρὸς τὸ θεὸ Ἀπόλλωνα ἦταν ἡ αἰτία τῆς νίκης του.

Οἱ δύο αὐτοὶ ἥρωες παρουσιάζουν μία μεγάλη ὁμοιότητα καὶ ἀντιστοιχία μέσα στοῦ ἔργου: δὲν εἶναι βασιλιάδες, ἀλλὰ ἀκόλουθοι τοῦ Ἴδομενέα, τοῦ κρητικοῦ βασιλιᾶ, ὁ Μηριόνης, τοῦ Αἴαντα τοῦ Τελαμώνιου ὁ Τεῦκρος — ἑτεροθαλῆς μάλιστα ἀδελφός — στολίζονται μὲ τις ἴδιες πολεμικὲς ἰκανότητες: πρῶτοι στοῦ τόξου, ἀλλὰ σπουδαῖοι καὶ στοῦ κοντάρι. Ἔχουν σημαντικὴ δράση στοῦ ἔργου καὶ ὡς ἥρωες φαίνεται νὰ ἔχουν παράδοση στὰ ἔπη τοῦ τρωϊκοῦ κύκλου. Στὴ δράση τους στὴν Ἰλιάδα ὁ Τεῦκρος παρουσιάζεται περισσότερο τοξότης, ἐνῶ ὁ Μηριόνης πρὸ πολὺ κονταρομάχος. Καὶ ὅμως τὴ νίκη στοῦ ἀγώνισμα τοῦ τόξου ὁ ποιητὴς τὴ χαρίζει στοῦ Μηριόνη. Γενικὰ ἀπὸ τὴν ὅλη παρουσίαση τοῦ Μηριόνη φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς θέλει τὸν ἥρωα ψηλότερα ἀπὸ τὸν Τεῦκρο.

2) Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

110.— Μηριόνης

*οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐμὲ γημι λειασμένον ἔμμεναι ἀλκῆς,
ἀλλὰ μετὰ πρῶτοισι μάχην ἀνὰ κνιδιάνειραν
ἴσταμαι, ὁππότε ρεῖκος θρώρηται πολέμοιο.*

Θ16
E4

N 269 - 71

111.— Ἴδομενέας

*«οἶδ' ἀρετὴν οἶός ἐσσι· τί σε χορὴ ταῦτα λέγεσθαι;
εἰ γὰρ νῦν παρὰ νηυσὶ λεγοίμεθα πάντες ἄριστοι
ἐς λόχον, ἔνθα μάλιστα ἀρετὴ διαείδεται ἀνδρῶν,
ἐνθ' ὃ τε δειλὸς ἀνὴρ ὅς τ' ἄλκιμος ἐξεγαάνθη
οὐδέ κεν ἔνθα τεόν γε μένος καὶ χεῖρας ὄρουτο».*

Θ26
E2a/4

N 275 - 78, 287

Μία γενικὴ σύγκριση τοῦ Μηριόνη μὲ τοὺς προμάχους καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν Ἀχαιῶν στὴν πολεμικὴ ἀρετὴ μᾶς δίνουν τὰ x. 110 καὶ 111. Ἡ παλικαριὰ τοῦ ἥρωα φαίνεται ἀπὸ τὴ θέση ποὺ παίρνει στὴ μάχη. Καὶ τὰ λόγια τοῦ Μηριόνη στοῦ x. 110 δὲν εἶναι μία καυχησιὰ, ἀλλὰ ἀλήθεια, ποὺ τὴν ἀποδεικνύει ὁ ἥρωας κάθε φορὰ στὴ μάχη. Τὴν παλικαριὰ τοῦ Μηριόνη τὴ βεβαιώνει ὁ Ἴδομενέας στοῦ x. 111. Κατατάσσει τὸν ἥρωα στὴν τόλμη ἀνάμεισα στοὺς πρὸ γενναίους Ἀχαιοὺς. Κριτήριον τῆς τόλμης ἢ ἐνέδρα λόχος, ποὺ διακρίνει τὸ παλικάρι ἀπὸ τὸ δειλό.

Γενικὰ ὁ Μηριόνης εἶναι — ἐξαιρώντας τὴν περίπτωσιν τοῦ Πάτροκλου — ὁ πρὸ σπουδαῖος ἀπὸ τοὺς μικροὺς ἥρωες καὶ στέκεται πρὸ ψηλὰ ἀπὸ ὅλους.

Τεῦκρος¹²⁵

Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

112.— Ποιητῆς

*Τεῦκρος δὲ πρῶτος Τελαμῶνιος ἄνδρα κατέκτα,
Ἴμβριον αἰχμητήν, πολέπλον Μέντορος υἱόν*
N 170 - 71

Θ4β/Π1α
E2α

113.— Ἔκτορας

*δὴ γὰρ ἴδον ὀφθαλμοῖσιν
ἄνδρὸς ἀριστῆος ἰόθεν βλαψθέτα βέλεμνα.*
O 488 - 89

Θ2δ
E4

Προσωπικὴ σύγκριση μὲ τοὺς μεγάλους ἥρωες καὶ ὁ Τεῦκρος δὲν ἔχει. Διαβαθμίζεται μὲ πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς βέβαια χαμηλότερα στὰ x. 43, 57 καὶ 58. Μὲ τὸ Μηριόνη τὴ διαβάθησή του εἶδαμε ἀμέσως πρὸ πάντων (σ. 165). Μὲ τὸν Εὐρύπυλο στὸ x. 43 καὶ τὸ Μέγη στὸ x. 57. Ἀκόμα στὴ σειρά N 91 - 93 βρίσκεται πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς. Μόνο ἡ πολεμικὴ δραστηριότητα τοῦ Τεῦκρου μπορεῖ νὰ σταθεῖ ὡς βοήθημα γιὰ νὰ κατατάξουμε τὸν ἥρωα κάτω ἀπὸ τὸ Μηριόνη καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς ἄλλους μικροὺς ἥρωες. Τέλος μία γενικὴ σύγκριση τοῦ ἥρωα μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς ἔχομε στὰ x. 112 καὶ 113. Ἡ ὑπεροχὴ του σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ ἀνάμεσα στοὺς Ἀχαιοὺς δίνεται μὲ τὸ *πρῶτος* καὶ τὸ *ἄνδρὸς ἀριστῆος*, ποὺ εἶναι μία ὁμολογία ἑνὸς μεγάλου ἀντιπάλου, τοῦ Ἔκτορα. Ἡ παλικαριά τοῦ Τεῦκρου θὰ φωτισεῖ περισσότερο στὴ σύγκρισή του μὲ τοὺς Τρῶες.

Ἀντίλοχος¹²⁶

• Ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται μὲ τὸν Ἀχιλλέα στὸ x. 25, τὸ Διομήδη στὸ x. 69, τὸν Ὀδυσσεά στὸ x. 25, τὸ Μενέλαο ἄμεσα στὰ x. 94, 95, 96 καὶ τὸν Αἴαντα τὸ Λοκρὸ στὸ x. 25. Φυσικὰ κλιμακώνεται χαμηλότερα ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ὁ νεαρὸς Ἀντίλοχος. Μὲ τοὺς μικροὺς ἥρωες διαβαθμίζεται μὲ τὸ Μηριόνη στὸ x. 47. Ἀκολουθεῖ τὸ Μηριόνη καὶ τὸν Τεῦκρο στὶς σειρὰς N 91 - 3, N 478 - 9 καὶ μόνον στὸ E 511 - 20 προηγεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο. Γενικὰ ἀπὸ τὴ δράση του κατατάσσεται κάτω ἀπὸ αὐτοὺς καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ ὅλους τοὺς μικροὺς, ποὺ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

Μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ

114.— Μενέλαος

*Ἐάντιλόχ', οὗ τις σεῖο νεώτερος ἄλλος Ἀχαιῶν,
οὔτε ποσὶν θάσσωσιν οὔτ' ἄλκιμος ὡς σὺ μάχεσθαι
εἶ τινα που Τρώων ἐξάλμενος ἄνδρα βάλισθα.*
O 569 - 71

Θ26
E1α/4

115.— Ποιητής

Πρωτος δ' Ἀντίλοχος Τρώων ἔλεν ἄνδρα κορυστὴν Θ4β/111α
ἔσθλόν ἐνὶ προμάχοισι, Θαλυσιάδην Ἐχέπωλον E2α
τὸν ῥ' ἔβαλε πρωτος κόρυθος ἡάλον ἵπποδουσείης,
Δ 457 - 59

116.— Ἀντίλοχος

τὴν δ' ἐγὼ σὺ δώσω περὶ δ' αὐτῆς πειροθήτω Θ1β
ἄνδρῶν ὅς κ' ἐθέλοιεν ἐμοὶ χεῖρεσσι μάχεσθαι. E4
Ψ 553 - 54

Γενικά μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς συγκρίνεται σὲ τρία χωρία. Στὸ χ. 114 ἡ σύγκριση τοῦ ἥρωα ἀπλώνεται μόνο ἀνάμεσα στοὺς νεώτερους Ἀχαιοὺς. Ὁ Μενέλαος χαρακτηρίζει τὸν Ἀντίλοχο, ὄχι μόνο τὸν ταχύτερο ἀπὸ ὄλους τοὺς νέους, πράγμα ποὺ βεβαιώνει καὶ ὁ ποιητὴς στὸ Ψ 756 *ὁ γὰρ αὐτε νέους ποσι πάντας ἐνίκα*, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνδρειότερο στὴ μάχη. Στὸ χ. 115 ὁ ποιητὴς μὲ τὸ *πρωτος . . . ἐνὶ προμάχοισι . . . πρωτος . . .* τονίζει μὲ πολλὴ ἔμφαση τὴν ὀρμητικότητα τοῦ ἥρωα στὴ μάχη γενικά. Τέλος στὸ χ. 116 μᾶς δίνεται ἡ αὐτοπεποίθηση τοῦ ἥρωα στὴ δύναμή του μὲ κάποια ὅμως ὑπερβολὴ καὶ νεανικὴ ὑπεροψία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ οὐσιαστικά ὁ Ἀντίλοχος ἀπευθύνεται στὸν Εὐμηλο καὶ αὐτὸν ἀπειλεῖ καὶ ὄχι ὄλους τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἡ στάση τοῦ Ἀντίλοχου στὸ χ. αὐτὸ καὶ ὁ τρόπος ποὺ ἐκφράζεται θυμίζει κάτι ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα στὸν κυβγά του μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα (χ. 19). Ὁ Ἀντίλοχος, ὁ νεώτατος αὐτὸς γιὸς τοῦ Νέστορα, στέκεται κοντὰ στὸ Μηριόνη καὶ τὸν Τεῦκρο, καθὼς ὁ ποιητὴς τοῦ χαρίζει ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία του μὴ σημαντικὴ παρουσία μέσα στὸ ἔργο.¹²⁷

Μὲ λιγότερα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα ἔχομε μία σειρὰ ἀπὸ βασιλιάδες καὶ ἀρχηγούς, ποὺ παρουσιάζονται νὰ ἀντιπροσωπεύουν μὲ πολλὰ καράβια σημαντικὰ τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Σὲ ἄλλους ἀπὸ αὐτοὺς ὁ ποιητὴς χαρίζει στὶς μεγάλες μάχες κάποια σύννομη ἀριστεία καὶ σὲ ἄλλους δίνει μόνο κάποια τιμητικὴ θέση οἰοὺς ἐπιτάφιους ἀγῶνες. Χαρακτηριστικὸ εἶναι διὰ ἀπὸ ὄλους αὐτοὺς τοὺς βασιλιάδες πολὺ λίγοι σκοτώνονται καὶ ἀκόμα πιὸ λίγοι πληγώνονται, πράγμα ποὺ ρυθμίζεται κυρίως ἀπὸ τὸ γενικὸ σχέδιο τοῦ ἔργου, χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ ἀποκλείσουμε καὶ τὴν παράδοση, ποὺ ἦταν σχηματισμένη γύρω ἀπὸ κάθε ἥρωα. Μερικῶν ἀπὸ τοὺς ἥρωες αὐτοὺς ἡ θέση καὶ ἡ προσωπικὴ παλικάριὰ θὰ τονιστεῖ κάπως στὴ σύγκρισή τους πρὸ κάτω μὲ τοὺς Τρῶες.

Εὐρύπυλος: Ἐμφανίζεται στὰ χ. 36 καὶ 43 μὲ τὸν ἴδιο τυπικὸ στίχο *τοῖσι δ' ἐπ' Εὐρύπυλος, Ἐνδαίμονος ἀγλαὸς νιός*, τὴν πρώτη φορά ἔβδομος καὶ τὴ δεύτερη ὄγδοος ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς. Ἡ διάκριση καὶ ἡ τιμὴ, ποὺ ὁ ποιητὴς κάνει στὸν ἥρωα, νὰ τὸν συμπεριλάβει ἀνάμεσα οἰοὺς ἥρωες, ποὺ φιλοτιμήθηκαν νὰ χτυπηθοῦν μὲ τὸν Ἐκτορα,

τὸ πρῶτο παλικάρι τῆς Τροίας, καὶ νὰ τὸν παρουσιάσει στὴν ἐπίθεση ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς, εἶναι διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κατὰ τάξιν του ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἀντίλοχο. Ἀκόμο ὁ τραυματισμὸς τοῦ ἥρωα (N 581 - 85) καὶ ἡ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴ μάχη, ὅπως τῶν μεγάλων ἡρώων Διομήδη, Ἀγαμέμνονα, Ὀδυσσεά, δείχνει ὅτι ὁ ποιητὴς τὸν λογαριάζει ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους προμάχους.

Θόα ς: Ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὸν ἥρωα στὸ x. 36 ἄν δὲ Θόας Ἀνδραϊμονίδης ὄγδοο στὴ σειρά τῶν ἐθελοντῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἔκτορα καὶ τέταρτο στίς σειρὰς τῶν μικρῶν ἡρώων N 91—93 καὶ T 238 - 40. Μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς γενικὰ συγκρίνεται στὸ O 281 - 83 . . . Θόας . . . Αἰτωλῶν ὄχ' ἄριστος, ἐπιστάμενος μὲν ἄκοντι, / ἐσθλὸς δ' ἐν σταδίῃ καὶ ἦταν φυσικὸ ὡς βασιλιάς τους νὰ στέκεται πρῶτος στὴν παλικαριά, πού ὁ ποιητὴς ὅμως δὲν ἐκμεταλλεύεται μέσα στὸ ἔργο.¹²⁸

Μέγη ς: Στὸ x. 42 ἀκούεται μόνος ἀπὸ τοὺς μικροὺς ἥρωες νὰ προσκαλεῖται σὲ συμβούλιο μὲ τοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς. Ἀκόμα στὸ x. 57 εἶναι πέμπτος στὴ σειρά καὶ στὸ T 238 - 40 τρίτος. **Πηνέλεως:** Τρίτος στὴ σειρά N 91 - 93. **Πολυποίτης:** Στὸ χωρίο 60 νικάει στὸ δίσκο τὸν Αἴαντα τὸν Τελ., τὸ Λεοντέα καὶ τὸν Ἐπειό. **Λεοντέα ς:** Στὸ x. 60 νικάει στὸ δίσκο τὸν Ἐπειό.

Ἐπειός: Διαβαθμίζεται μὲ τὸν Εὐρύαλο στὸ ἀγώνισμα τῆς πυγμαχίας: Ψ 664 - 99.

117.— Ποιητὴς - Ἐπειός

Ὡς ἔγαι', ὄρνυτο δ' αὐτίκ' ἀνὴρ ἠὲς τε μέγας τε
εἰδὼς πυγμαχίης, νῖός Πανοπῆος Ἐπειός,
ἄημιονον δ' οὐ φημί τιν' ἀξέμεν ἄλλον Ἀχαιῶν Θ16/Π7α
πυγμῇ νικήσαντ', ἐπεὶ εὐχομαι εἶναι ἄριστος. Ε2α/6
ἢ οὐχ ἄλλις ὅτι μάχης ἐπιδεύομαι; οὐδ' ἄρα πως ἦν
ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαίμονα φῶτα γενέσθαι.
Ἐὐρύαλος δὲ οἱ οἶος ἀνίστατο, ἰσθθεὸς γῶς,
Μηκιστῆος νῖός Ταλαϊονίδαο ἄνακτος,
..... ἐπὶ δ' ὄρνυτο δῖος Ἐπειός,
κόψε δὲ πατήρ' ἄρα πατήρ' οὐδ' ἄρ' ἔτι δὴν
ἐσθήκειν αὐτοῦ γὰρ ὑπήριπε φαίδιμα γνῖα.

Ψ 664 - 65, 668 - 71, 677 - 78, 689 - 91

Ἡ πίστις τοῦ Ἐπειοῦ στὴν πυγμαχική του ὑπεροχὴ δὲν εἶναι καύχηση ἀλαζονική, ἀλλὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀμέσως ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνα, πού ὁ ποιητὴς περιγράφει μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Στὸ x. 117 ὁ ἥρωας συγκρίνει γενικὰ τὸν ἑαυτό του μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς: ἰσχυρίζεται ὅτι ξεπερνάει ὅλους στὴν πυγμῇ, ἀλλὰ ὕστερεῖ στὴν πολεμικὴ ἀρετῇ. Ἡ δι-

καιολογία τοῦ ἥρωα, ὅτι κάθε ἄνθρωπος δὲν εἶναι γιὰ ὅλες τὶς δουλειές, εἶναι ἀντίληψη, ποὺ συχνὰ τὴ βρίσκομε μέσα στὸ ὀμηρικὸ ἔργο (N 726 - 28, Σ 249 - 52, T 216 - 19. Πρβλ. καὶ Ὀδύσσεια θ. 167 - 77). Ἴσως ἐδῶ νὰ εἶναι καὶ ὡς μία δικαιολογία τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν ἀνυπαρκτὴ πολεμικὴ δράση τοῦ Ἐπειοῦ μέσα στὴν Ἰλιάδα. Δὲν ἀποκλείεται ἀκόμα καὶ ἡ παράδοση νὰ ἐπέβαλε στὸν ποιητὴ αὐτὸ τὸ σχῆμα γιὰ τὸν ἥρωα.¹²⁹

Εὐρύαλος: Στὸ Z 9 - 36 σχετίζεται μὲ τοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς καὶ στὸ x. 117 διαβαθμίζεται μὲ τὸν Ἐπειὸ στὴν πυγμαχία. **Μενεσθεῖα:** Διαβαθμίζεται μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. καὶ τὸν Τεῦκρο στὸ x. 58. Στὸ B 552 - 55 ὁ ἥρωας διαβαθμίζεται καὶ πρὸς ὅλους τοὺς Ἀχαιοὺς γενικὰ καὶ προσωπικὰ μὲ τὸ Νέστορα, ὅχι καθαρὰ στὴν παλικαριά, ἀλλὰ σὲ μία πολεμικὴ ἰκανότητα σιουδαία γιὰ ἀρχηγό, νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ συντάσσει ὅπως πρέπει, τὸ ἵππικὸ καὶ πεζικὸ του στράτευμα . . . οὐ πῶ τις ὁμοῖος ἐπιχθόνιος γένητ' ἀνήρ/χοσμῆσαι ἵππους τε καὶ ἀνέρουσ ἀσπιδιώτας/Νέστωρ οἶος ἔριζεν' ὁ γὰρ προγενέστερος ἦεν. **Λήϊτος:** Στὸ N. 91 - 93 δεύτερος ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς ἥρωες. **Αὐτομέδοντας:** Διαβαθμίζεται μὲ τὸν Πάτροκλο στὸ x. 105 καὶ 106 καὶ παράλληλα μὲ τοὺς Μυρμιδόνες. **Λυκομήδης:** Ἐμφανίζεται στὸ T 238 - 40 τέταρτος καὶ στὸ I 80 - 84 ἔβδομος. Ἀκόμα στὸ M 366 - 67 τὸν βλέπομε δίπλα στὸν Αἴαντα τὸ Λοκρό. **Θρασυμήδης:** Μόνον στὸ I 80 - 81 πρῶτος στοὺς ἀρχηγοὺς τῶν καστροφυλάκων. Στὸ μεγάλο αὐτὸ γιὸ τοῦ Νέστορα ὁ ποιητῆς λίγη χαρίζει δράση, ἀντίθετα μὲ τὴν τόσο ζωντανὴ καὶ συμπαθητικὴ παρουσία τοῦ Ἀντίλοχου. **Σθένελος:** Στὸ x. 70 διαβαθμίζεται μὲ τὸ Διομήδη καὶ στὸ Δ 404 - 10 ἔχομε τὴν καυχησιά του ὡς μιὰ γενικὴ οὐγκρίση μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς. **Εὐμηλος:** Ὁ ἥρωας στὸ x. 69 χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα *ἀνὴρ ὄριστος* καὶ ὁ ποιητῆς στὸ ἀγώνισμα τῆς ἀρματοδρομίας τὸν σηκώνει πρῶτο προβάλλοντάς τον στὴν ἱπνευτικὴ ἰκανότητα *ὅς ἵπποσύνη ἐκέκαστο* (Ψ 289). Ἐξάλλου καὶ τὰ ἄλογα τοῦ Εὐμηλου τὰ προβάλλει ὁ ποιητῆς στὸ B 763 - 64 ὡς τὰ καλύτερα τῶν Ἀχαιῶν — ἐξαιρώντας τὰ ἄλογα τοῦ Ἀχιλλέα —. Τὸ παράξενο εἶναι, γιὰ τὸ ποιητῆς δὲν ἐκμεταλλεύεται αὐτὸν τὸν ἥρωα στὸ πολεμικὸ μέρος τῆς Ἰλιάδας, καὶ ἰδιαίτερα στὸ ἐπιθετικὸ ἴσως γιὰ νὰ ἐξάρει τὸ Διομήδη.¹³⁰ **Ἀσκάλαφος:** πρῶτος στὶς σειρὰς I 80 - 84, N 478. **Ἀφάρεας:** δεύτερος στὴ σειρὰ N 478 καὶ πέμπτος στὸ I 80 - 84. **Δηῖπυρος:** τρίτος στὸ N 478, πέμπτος στὸ N 92 - 93 καὶ ἕκτος στὸ I 80 - 84. **Ἰάλιμενος:** τρίτος στὸ I 80 - 84. **Μελάνιππος:** τελευταῖος στὸ T 238 - 40. **Σχεδίος:** Συγκρίνεται στὸ P 307 μὲ τὸ *Φωκῶν ὄχ' ὄριστον*. **Τληπόλεμος:** χαρακτηρίζεται μὲ τὸ *ἦθς τε μέγας τε* στὸ B 653. Τοὺς τελευταίους τούτους ἥρωες, ποὺ ὄλοι σχεδὸν σκοτώνονται, τοὺς μνημονεύομε, γιὰ τὸ ποιητῆς ἔστω καὶ γιὰ μιὰ φορὰ τοὺς χα-

ρίζει μιὰ ὑπεύθυνη θέοι μέου σιὸ ἔργο, πού ἔχει ὡς προϋπόθεσι τὴν παλικαριά τοῦ ἥρωα.

Τέλοσ ἀρκετοὶ εἶναι ἀκόμα οἱ Ἀχαιοὶ ἥρωεσ, πού ἐμφανίζονται μέσα σιὸ ἔργο, ἀλλὰ μὲ δράσι ἐντελῶσ ἀσήμαντη. Ἀπὸ αὐτοῦσ ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε μόνο γιὰ τὴν ἰδιότητά τουσ καὶ γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὴ γενικὴ εἰκόνα τοῦ ἀχαικοῦ στραιοῦ: α) τὸ γιατρὸ Μ α χ ά ο ν α, πού δὲν εἶναι μόνο ἐξαιρετικὸσ γιατρὸσ *ἡτιῆρ' ἀγαθῶ* — ὁ ἀδελφὸσ Ποδαλείριοσ λιγότερο ἀκουστὸσ —, ἀλλὰ καὶ σπουδαῖοσ πολεμιστήσ, πού πληγώνεται ἀριστεύονιασ σιτὴ μάχη *εἰ μὴ Ἀλέξανδροσ... παῦσεν ἀριστεύοντα Μαχάονα, ... ἰῶν τριγλώχινι βαλῶν* (Α 505-7). β) τὸ μάντη Κ ά λ χ α ν τ α πού μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ του μαντικὴ ὁδήγησε τοῦσ Ἀχαιοῦσ σιτὴν Τροία καὶ τὴν καταστροφὴ τῆσ. Ὁ Ὅμηροσ τὸν χαρακτηρίζει *οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστοσ* (Α 69) καὶ *μάντισ ἀμύμων* (Α 92). γ) τὸν κήρυκα Τ α λ θ ύ β ι ο, πού προσφέρει τίσ ὑπηρεσίεσ του σιὸν Ἀγαμέμνονα καὶ γενικὰ σιουὶσ Ἀχαιοῦσ, ἀκόμα καὶ σιτὴ μάχη — ὁ Εὐρυβάτησ λιγότερο ἀκούεται —. Ὁ Ταλθύβιοσ παραβάλλεται σιτὴ φωνὴ μὲ θεὸ *θεῶ ἐναλίγκιοσ ἀδὴν* (Τ 250) καὶ μαζί μὲ τὸν Τρώα κήρυκα Ἴδαῖο χαρακτηρίζονται *πεπνυμένω ἄμφω* (Η 276).

Κλείνονιασ τὴ διαβάθμιση σιτὴν παράταξη τῶν Ἀχαιοῶν συνοψίζουμε παρατηρώντασ καὶ πάλι ὅτι ἡ κλιμάκωση τῶν μεγάλων ἡρώων γίνεται συνειδητὰ καὶ μὲ συνέπεια. Ἀντίθετα ὁ ποιητήσ φαίνεται νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται — καλύτερα δὲν μπορεῖ — νὰ κάνει συνεχὴ τὴν κλιμάκωση σιὸ πληθὸσ τῶν μικρῶν ἡρώων. Κι ἐδῶ ὅμωσ εἶναι ἔκδηλη ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητὴ νὰ ἀξιολογεῖ, ἀνάλογα μὲ τοῦσ σκοποῦσ πού κάθε φορὰ ἐπιδιώκει, τοῦσ ἥρωεσ σιτὴν παρουσίασὴ τουσ.

ΠΑΡΑΤΑΞΙΑΚΗ ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ: β) Τρώων

Προτοῦ προχωρήσουμε σιτὴν ἐξέταση, θὰ σημειώσουμε μερικέσ γενικέσ παρατηρήσεισ: 1) Ἡ διαβάθμιση τῶν ἡρώων σιτὴν τρωϊκὴ παράταξη δὲν ἔχει τὴν ἴδια πληρότητα, πού παρουσιάζει σιτὴν παράταξη τῶν Ἀχαιοῶν. Ἐμφανίζονται λιγότερα τὰ διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα. Καὶ οἱ θεωρητικέσ καὶ οἱ ἀπὸ τὰ πράγματα συγκρίσεισ εἶναι περιορισμένεσ· ἰδιαίτερα λείπουν σχεδὸν ἐντελῶσ οἱ ἐκφραστικὰ ἄμεσεσ συγκρίσεισ τῶν ἡρώων, δηλ. ἡ διαβάθμιση μὲ σύγκριση καὶ ὑπέρθεση. Ἡ διαβάθμιση τῶν ἡρώων στηρίζεται οὐσιαστικὰ σιὸ κριτήριο τῆσ παράταξησ, πού καὶ τὴν ἀμεσότητα δὲν ἔχει τῆσ σύγκρισησ καὶ τῆσ ὑπέρθεσησ, καὶ μετρικοὶ λόγοι τὴν ἐπιρεάζουν πολλέσ φορέσ (βλ. σ. 79-81). 2) Διακρίνομε καὶ σιτὴν παράταξη τῶν Τρώων δύο ὀμάδεσ ἡρώων: τοῦσ μεγάλουσ, πού εἶναι περίπου ἰσάριθμοι μὲ τοῦσ μεγάλουσ Ἀχαιοῦσ καὶ τοῦσ μικροῦσ, πού ὀνοματίζονται πολυπληθέστεροι ἀπὸ τοῦσ ἀντίστοιχοῦσ Ἀχαιοῦσ. Ὅλο τὸ

πλήθος τῶν ἀσήμενων Τρώων ἡρώων, ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ ἀριστεία τῶν μεγάλων Ἀχαιῶν, δὲν παρουσιάζει καμιά σπουδαία οὔτε πολεμική οὔτε ἄλλη δράση, γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ κάποια διαβάθμιση· ἐμφανίζονται γιὰ νὰ σκοτωθοῦν ἀμέσως. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς μεγάλους Τρῶες οὐσιαστικὰ μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο ὁ μόνος ποὺ πρωτοστατεῖ καὶ δρᾷ πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις, καὶ στὸν πόλεμο καὶ στὸ στρατόπεδο τὸ τρωϊκὸ καὶ μέσα στὴν πόλη, εἶναι ὁ Ἔκτορας· ὁ ποιητὴς φορτῶνει στὸν Ἔκτορα ὅλη τὴν εὐθύνη καὶ τὴν δράση τῆς τρωϊκῆς πλευρᾶς. Βοηθητικὰ τὸν ἀκολουθοῦν στὸν πόλεμο ὁ Αἰνεΐας καὶ στὰ συμβούλια ὁ Πολυδάμιος καὶ πολὺ λιγότερο οἱ ἄλλοι. Κυρίως ἡ δράση τῶν Τρώων δίνεται περισσότερο ὁμαδική, ὡς δράση τοῦ πλήθους, καὶ ὄχι προσωπική τοῦ κάθε ἥρωα: δροῦν οἱ Τρῶες μὲ τὸν Ἔκτορα ἢ κάπου - κάπου μὲ τὸν Αἰνεΐα. Ἔτσι ἡ ἔλλειψη προσωπικῆς πρωτοβουλίας καὶ δράσης περισσοτέρων ἡρώων δὲν παρέχει πολλές εὐκαιρίες σύγκρισης καὶ διαβάθμισης ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες τῆς παράταξης. Καὶ μὲ τὰ λιγοστὰ ὅμως στοιχεῖα, ποὺ βρίσκομε, μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε κάποια κλιμάκωση στὴν παράταξη τῶν Τρώων. 3) Ἡ κλιμάκωση καὶ στὴν παράταξη τῶν Τρώων προσφέρεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα νὰ πάρει τὴν κατιούσα μορφή, ὅπως καὶ στὴν ἀχαιϊκή. Ὁ Ἔκτορας, ὅπως στήνεται μέσα στὴν Ἰλιάδα, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ὁ Ὀμηρος τὸν θέλει πρῶτο ἥρωα στὴν παράταξή του. Ἔτσι κάτω ἀπὸ τὸν Ἔκτορα θὰ δοῦμε μὲ ποιά σειρά ὁ ποιητὴς κλιμακώνει τοὺς ἄλλους μεγάλους Τρῶες. 4) Ἀκόμα πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ ποιητὴς τοὺς συμμάχους τῶν Τρώων, τοὺς Ἐπικούρους, τοὺς διαβαθμίζει παράλληλα καὶ σὲ ἰδιαίτερη κλιμάκωση· ἀποφεύγει νὰ τοὺς συσχετίσει πολὺ μὲ τοὺς Τρῶες καὶ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς λαούς· τοὺς ἐμφανίζει νὰ ἀποτελοῦν μιὰ ξέχωρη πολεμική μονάδα ἐνταγμένη σιὸ ποικιλώνυμο στράτευμα τῶν Τρώων.

Ἔκτορας ¹³¹

Σὲ σύγκριση: 1) Μὲ τὸν Αἰνεΐα

118.— Ποιητὴς

*Τρωσὶ μὲν ἡγεμόνευε μέγας κορυθαίολος Ἔκτωρ
 Πριαμίδης· ἅμα τῶν γε πολὺ πλεῖστοι καὶ ἄριστοι
 λαοὶ θεωρήσαντο.....
 Δαρδανίων ἀντ' ἤρχεν ἐὸς πάϊς Ἀγχίσαιος,
 Αἰνεΐας, τὸν ὕπ' Ἀγχίσῃ τέκε δῖ' Ἀφροδίτη,
 Β 816 - 20*

*Θ4α
 Ἐ3γ*

119.— Ποιητὴς

Οἱ μὲν ἅμ' Ἔκτορ' ἴσαν καὶ ἀμύμονι Πουλυδάμαντι.

οὐ πλεῖστοι καὶ ἄριστοι ἔσαν.

καὶ σφιν Κεβριόνης τρίτος εἶπετο πάο δ' ἄο ὄχεσθιν
ἄλλον Κεβριόναο χειρίονα κάλλιπεν Ἐκτωρ.
τῶν δ' ἐτέρων Πάρις ἤρχε καὶ Ἀλκάδοος καὶ Ἀγήνωρ,
τῶν δὲ τρίτων Ἐλενος καὶ Δηϊφοβος θεοειδής,
ὤϊε δὴ Πριάμοιο τρίτος δ' ἦν Ἄσσιος ἤρωρ,
τῶν δὲ τετάρτων ἤρχεν εὖς πάϊς Ἀγχίσοο,
Αἰνείας, ἅμα τῷ γε δὴ Ἀντήνορορ ὤϊε,
Ἀρχέλοχορ τ' Ἀκάμαρ τε, μάχηρ εὖ εἰδότε πάσηρ.
Σαρπηδόων δ' ἠγήσαστ' ἀγακλειῶν ἐπικούρων,
πρὸρ δ' ἔλειτο Γλαῦκορ καὶ ἀρήϊορ Ἀστειροπαῖορ
M 88 - 89, 91 - 95, 98 - 102

Θ4α
E3γ

120.— Ποιητῆρ

Τρῶερ δ' αὖθ' ἐτέρωθεν ἐπὶ θρωσμοῶ πεδίοιο,
Ἐκτορά τ' ἀμφὶ μέγαν καὶ ἀμύμονα Πουλυδάμαντα
Αἰνείαν θ', ὅρ Τρωσὶ θεὸρ ὄρσ τίετο δήμω
τρεῖρ τ' Ἀνηρορίδαρ, Πόλυβορ καὶ Ἀγήνορα δίορ
ἠΐθεόν τ' Ἀκάμαντ', ἐπιείκελορ ἀθανάτοισιν.
A 56 - 60

Θ4α
E3β

121.— Ποιητῆρ

Ἐκτωρ μὲν Στιχίορ τε καὶ Ἀρκεσίλοορ ἔπερνε,
Αἰνείαρ δὲ Μέδονα καὶ Ἰασορ ἐξενάριξεν.
Μηκιστῆ δ' ἔλε Πουλυδάμαρ, Ἐχίορ δὲ Πολίτηρ
O 329, 332, 339

Θ4α/Π1α
E3γ

122.— Ποιητῆρ - Γλαῦκορ

αὐτὰρ ἔπειτα μετὰ Τρῶαρ κίε μακρὰ βιβιάσθων,
Πουλυδάμαντ' ἐπὶ Πανθοῖδιην καὶ Ἀγήνορα δίορ,
βῆ δὲ μετ' Αἰνείαν τε καὶ Ἐκτορα χαλκοκοροιστήρ,
ἀγχοῦ δ' ἰοτάμενορ ἔπερ πτερόενητα προσηύδα·
Ἐκτορ, νῦν δὴ πάγχερ λελωσμένορ εἰρ ἐπικούρωρ,
Π 534 - 38

Θ4α
E3β

123.— Ἐλενορ

εἰ μὴ ἄο Αἰνεία τε καὶ Ἐκτορ εἶπε παρμοτιῶρ
Πριαμίδηρ Ἐλενορ, οἰωνοπόλορ ὄχ' ἄριτορ·
Αἰνεία τε καὶ Ἐκτορ, ἐπεὶ πόνορ ἔμμι μάλιστα
Τρῶων καὶ Λυκίων ἐγκέκλιται, οὔνεκ' ἄριτορ
πᾶσων ἐπ' ἰθὺν εἰτε μάχεσθαί τε φρονέειν τε,
σιῆτ' αὐτοῦ,

Θ2α
E3β

Ἔκτορ, ἀτὰρ σὺ πόλινδε μετέρχο,

Z 75 - 80, 86

124.— Ἄκάμας (Ἄρης)

κεῖται ἀνὴρ ὃν ἴσον εἶομεν Ἔκτορι δίῳ,

Θ2α ἢ 3α

Αἰνείας,

E1β

E 467 - 68

Μία γλωσσικὰ ἄμηση καὶ προσωπικὴ σύγκριση τοῦ Ἔκτορα μὲ τὸν Αἰνεΐα δὲν ἔχομε. Οὔτε ὅμως οἱ δυὸ ἥρωες συγκρίνονται καὶ μὲ τὸν τρόπο, ποῦ συγκρίνεται ὁ Ἀχιλλέας μὲ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ., τὸ δεύτερο ἥρωα τῶν Ἀχαιῶν (πρβ. x. 1-4). Ἐνῶ ὁ ποιητὴς στὴ ραψωδία Β, στὸ τέλος τῆς ἀπαρίθμησης τῶν Ἀχαιῶν, προσδιορίζει ποιὸς εἶναι ὁ πιὸ γενναῖος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἀχιλλέα (Β 768-69), δὲν κάνει τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Τρώων. Ἐδῶ εἶναι ἡ σειρὰ τῆς παράταξης, ποῦ ἀξιολογεῖ τοὺς δυὸ μεγάλους Τρῶες. Ἔτσι στὸ x. 118 προηγεῖται ὁ Ἔκτορας καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Αἰνεΐας. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἀκόμα ὅτι ὁ ποιητὴς στὸν Ἔκτορα τονίζει πιὸ πολὺ τὰ στοιχεῖα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐξουσίας: *τὸ μέγας κορυθαίολος* καὶ *τὸ ἅμα τῷ γε πολὺ πλείστοι καὶ ἄριστοι/λαοὶ θωρήσοοντο* δείχνουν: τὸ πρῶτο τίς σωματικὲς διαστάσεις καὶ τὴν πολεμικότητα τοῦ Ἔκτορα· τὸ δεύτερο τὴν εὐρύτητα τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματός του. Ἀντίθετα στὸν Αἰνεΐα ὁ ποιητὴς προβάλλει πιὸ πολὺ τὴ θεϊκὴ καταγωγή του καὶ λιγότερο τὴν παλικάριά του μὲ μόνον τὸ *ἐὺς*. Ἡ ὑπεροχὴ πάντως τοῦ Ἔκτορα εἶναι σαφής.

Τὴν πρώτην θέσιν κρατᾷ καὶ πάλι στὸ x. 119 ὁ Ἔκτορας, ὅπου ὁ ποιητὴς μᾶς δίνει τὴ διάταξη τῶν Τρώων, τὴν ὥρα ποῦ ἐτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθοῦν στὸ κάστρο τῶν Ἀχαιῶν. Στὸ χωρίο βλέπομε τοὺς Τρῶες χωρισμένους σὲ τέσσερα τμήματα μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τους. Τὸ πέμπτο τμήμα ἀποτελοῦν οἱ σύμιαχοί τους. Τὸ πρῶτο, τὸ πιὸ μεγάλο καὶ τὸ πιὸ ἐκλεκτὸ *οἱ πλείστοι καὶ ἄριστοι*, ὀδηγεῖ ὁ Ἔκτορας ἔχοντας δεξί του χέρι τὸ συνετὸ Πολυδάμαντα· τὸ δεύτερο ὁ Πάρης· τὸ τρίτο ὁ Ἐλενος καὶ τὸ τέταρτο ὁ Αἰνεΐας. Ἐδῶ, ἂν σκεφθοῦμε ὅτι τὸ πρῶτο καὶ τὸ τέταρτο τμήμα εἶναι τὰ δύο ἀκροῖα τῶν Τρώων — μιὰ καὶ τὸ πέμπτο τῶν ἐπικούρων εἶναι ἀνεξάρτητο μὲ τὸ Σαρπηδόνα —, τότε βλέπομε ὅτι οἱ δυὸ πιὸ γενναῖοι, μὲ πρῶτο τὸν Ἔκτορα, κρατοῦν τὰ καίρια σημεῖα τῆς τρωϊκῆς παράταξης. Κάτι ἀνάλογο εἶδαμε καὶ γιὰ τοὺς δυὸ πιὸ γενναίους Ἀχαιοὺς, τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. (βλ. x. 6).

Καὶ στὸ x. 120, ὅπου βλέπομε συγκεντρωμένους τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Τρώων, πάλι ὁ Ἔκτορας μνημονεύεται πρῶτος. Κι ἐδῶ εἶναι *μέγας*, ἐνῶ στὸν Αἰνεΐα ὁ ποιητὴς μὲ τὸ *θεὸς ὣς* τονίζει περισσότερο τὸ κύρος καὶ τὴν ἐκτίμηση, ποῦ ἔχαιρε ὁ ἥρωας μέσα στὸ λαό. Ἄν ὁ Αἰνεΐας αὐτὴ τὴν φορὰ κρατᾷ τὴν τρίτην θέσιν, δὲ σημαίνει ὅτι ὁ Πολυδάμας εἶναι ἀνδρειότερος ἀπ' αὐτόν. Ὁ Πολυδάμας εἶναι τὸ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τοῦ Ἔκτορα,

είναι ὁ συνετὸς σύμβουλός του — τὸ εἶδαμε καὶ στὸ προηγούμενο χω-
ρίο — οἱ δύο ἥρωες ἀποτελοῦν ἓνα ζευγάρι ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τοῦ Διο-
μήδη - Ὀδυσσεά (πρβ. Ὀρέστης - Πυλάδης, Ἐρωτόκριτος - Πολύδωρος).
Γι' αὐτὸ καὶ τακτικὰ θὰ τοὺς βλέπομε δίπλα - δίπλα μέσα στὸ ἔργο τοὺς
δύο ἥρωες. Ἐξάλλου μετρικὰ ὁ ποιητὴς δὲν μποροῦσε νὰ βολέψει τὸν
Αἰνεΐα δίπλα στὸν Ἔκτορα.

Ὅτι ὁ Αἰνεΐας στὴν παλικαριά στέκεται πάνω ἀπὸ τὸν Πολυδάμαν-
τα καὶ δίπλα στὸν Ἔκτορα φαίνεται στὸ χ. 121, ὅπου στὴ μάχη παρου-
σιάζονται οἱ ἥρωες στὴ σειρὰ νὰ κατασφάζουν τοὺς τρομοκρατημένους
ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα Ἀχαιοῦς. Πάλι προηγεῖται ὁ Ἔκτορας καὶ ἀκολου-
θεῖ ὁ Αἰνεΐας καὶ πρὸ πίσω στέκεται ὁ Πολυδάμας. Ἀξίζει νὰ παρατηρή-
σουμε διὰ μόνον αὐτοὶ οἱ δύο, Ἔκτορας καὶ Αἰνεΐας, καταβάλλουν ἀπὸ δύο
ἀντιπάλους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ ἕναν.

Σὲ ἀντίστροφη ἀξιολογικὰ σειρά, ἀνιούσα κλιμάκωση, βρίσκονται οἱ
σπουδαιότεροι Τρῶες ἥρωες στὸ χ. 122. Ὁ Γλαῦκος φωνάζει νὰ σώσουν
τὸ σῶμα τοῦ σκοτωμένου ἀπὸ τὸν Πάτροκλο Σαρπηδόνα. Ὁ Ἔκτορας
εἶναι τελευταῖος καὶ πρότελευτατος στὴ σειρὰ ὁ Αἰνεΐας. Ἐδῶ τὸ νόμο
«τοῦ τελευταίου καὶ καλυτέρου» ἔρχεται νὰ τὸν ἐνισχύσει, ἂν προσέ-
ξουμε, καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γλαῦκος στὸν Ἔκτορα προσωπικὰ ἀπευθύ-
νεται μὲ τὴν προσφώνησή του καὶ σὲ κανέναν ἄλλον. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ὁ
Γλαῦκος ἀπὸ ὅλους αὐτούς, πρὸ συναντάει, τὸν Ἔκτορα θεωρεῖ ἰκανὸ
νὰ τὸν βοηθήσει στὴν περίστασι. Ἐξάλλου ὁ ποιητὴς προσοικονομεῖ, μιὰ
καὶ ὁ Ἔκτορας θὰ πάρει ἐκδίκηση γιὰ τὸ Σαρπηδόνα.

Τὰ δυὸ πρὸ γενναῖα παλικάρια τῆς Τροίας ἀπομονώνονται στὸ χ.
123. Προηγεῖται τώρα ὁ Αἰνεΐας καὶ ἀκολουθεῖ ὁ Ἔκτορας. Ἡ κλιμάκωση
εἶναι καὶ πάλι ἀνιούσα. Ὁ μάντης Ἐλενος στὸ Z 77 - 101, ὅταν βλέπει
τοὺς Τρῶες νὰ κάμπτονται, καλεῖ τὸν Αἰνεΐα καὶ τὸν Ἔκτορα νὰ σταθοῦν
καὶ νὰ συγκρατήσουν τοὺς Τρῶες. Κι ἐδῶ παράλληλα μὲ τὸ νόμο «τοῦ
τελευταίου καὶ καλυτέρου» παρατηροῦμε ὅτι ὁ Ἐλενος ἀπευθύνεται καὶ
πάλι στὸν Ἔκτορα. Ἴσως ἀκόμα καὶ λόγοι οἰκονομίας τοῦ ἔργου ἐπι-
βάλλουν τὴν πρόταξη αὐτή: τὸν Ἔκτορα ὁ Ἐλενος θὰ τὸν στείλει μέσα
στὴν πόλη, ἐνῶ τὸν Αἰνεΐα, πρὸ θὰ μείνει νὰ συγκρατήσῃ τοὺς Τρῶες,
προσπαθεῖ νὰ τὸν φιλοτιμήσῃ καὶ νὰ τὸν ἐμψυχώσῃ προτάσσοντάς τον
στὴν προσφώνησι. Ὁ ποιητὴς μὲ τὸ σιῶμα τοῦ Ἐλενου θέλει τοὺς δύο
ἥρωες ἀνάμεσα στοὺς Τρῶες πρώτους στὴ μάχη καὶ στὸ νοῦ. Θὰ μπο-
ροῦσε νὰ δεῖ κανένας σιῶ χωρὶο αὐτὸ ὅτι ἀποδίδεται κάποια διοικητικὴ
ἰσότητα ἀνάμεσα στοὺς δύο ἥρωες, καθὼς ὁ Ἐλενος τοὺς ἀναθέτει ἐξί-
σου τὴν εὐθύνη τῆς δύσκολης στιγμῆς. Καὶ ὅμως οἱ ἥρωες κι ἐδῶ δὲν
ἐξισώνονται. Ἡ ὑπεροχὴ ἀνήκει στὸν Ἔκτορα. Ὁ Αἰνεΐας ὑψώνεται νὰ
φθάσῃ τὸν Ἔκτορα, ὅπως φαίνεται στὸ χ. 124. Ὁ Ἄρης μὲ τὴ μορφὴ τοῦ
Τρώα Ἀκάμαντα βεβαιώνει ὅτι καὶ τὸν Αἰνεΐα τὸν τιμοῦσαν, ὅσο καὶ τὸν

Ἔκτορα. Ἡ ἔκφραση δείχνει καθαρὰ ὅτι ὁ Ἔκτορας στέκεται ψηλότερα καί ὁ Αἰνεΐας πάει νὰ ἐξισωθεῖ μαζί του.

Γενικὰ παρατηροῦμε ὅτι ὁ ποιητὴς δὲ θέλει νὰ ταπεινώσει τὸν Αἰνεΐα μὲ μιὰ ἄμεση προσωπικὴ σύγκριση πρὸς τὸν Ἔκτορα. Ἀφήνει νὰ φανεῖ ἀπὸ τὴν ὅλη ἐξέλιξη καὶ δρᾶση μέσα στὸ ἔργο ὅτι καὶ ὁ Αἰνεΐας εἶναι γενναῖος, ἀλλὰ ὁ Ἔκτορας εἶναι τὸ πρῶτο παλικᾶρι τῆς Τροίας. Γιὰ τὴ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων νομίζομε ὅτι εἶναι ἀρκετὰ τὰ στοιχεῖα μέσα στὸ ἔργο, ποὺ δίνουν τὴν ὑπεροχὴ στὸν Ἔκτορα: Βασικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω στοιχεῖα, ἡ πολεμικὴ δρᾶση τοῦ κάθε ἥρωα μέσα στὸ ἔργο — ὁ Ἔκτορας σκοτώνει 28 ἀντιπάλους, ὁ Αἰνεΐας μόνο 6 — ἔπειτα ἡ γενικὴ γιὰ τὸν ἥρωα ἀντίληψη μέσα στὸ ἔργο ὅτι ὁ Ἔκτορας εἶναι τὸ πρῶτο παλικᾶρι τῆς Τροίας, προστάτης καὶ σωτήρας τῆς πόλης, ὅπως θὰ δοῦμε σὲ πλῆθος πιὸ κάτω χωρία· τέλος τὸ πιὸ σπουδαῖο ἴσως εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς ποτὲ δὲ θὰ ἤθελε — καλύτερα τὸν δέσμευε ἢ φύση τοῦ ἔργου, ὁ ἐπικὸς κανόνας — νὰ στήσει ἀντίπαλο ἀπέναντι στὸν Ἀχιλλεΐα, στὸν πρῶτο τῶν Ἀχαιῶν, ἕναν Ἔκτορα, ποὺ θὰ ἦταν δεύτερος στὴν παλικαριά, ὑστερα ἀπὸ τὸν Αἰνεΐα.

Πῶς ἀκριβῶς παρουσίαζε τὸν Ἔκτορα ἢ παλιότερη ἀπὸ τὸν Ὀμηρο παράδοση δὲν ξέρομε. Οἱ προσπάθειες ὡστόσο νὰ προσδιορισθεῖ τί δέχτηκε ὁ Ὀμηρος ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ τί ὁ ἴδιος πρόσθεσε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἔκτορα εἶναι πολλές.¹³² Στις σχέσεις πάλι Αἰνεΐα - Ἔκτορα, ἢ καλύτερα Αἰνεΐα καὶ οἰκογενεῖας Πριάμου, φαίνεται νὰ ὑπάρχει κληρονομημένη ἀπὸ τὴν παράδοση μιὰ ψυχρότητα καὶ διαμάχη. Τὴ βλέπομε καὶ στὰ N 459 - 61, Y 178 - 86, ἀλλὰ καὶ στὰ Y 293 - 308, ὅπου ὁ Ποσειδῶνας προλέγει ὅτι τοῦ Αἰνεΐα ἡ γενιά εἶναι πεπρωμένο νὰ διαδεχθεῖ τὴ μισητὴ γενιά τοῦ Πριάμου. Στὴ διαμάχη αὐτὴ γιὰ τὴν ἐξουσία τῆς περιοχῆς φαίνεται ὅτι ἡ πολυπληθέστερη οἰκογένεια τοῦ Πριάμου ὑπερίσχυσε καὶ παραμέρισε τὸν προικισμένο μὲ πολλὰς ἰκανότητες Αἰνεΐα. Πάντως εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδας τὸν Ἔκτορα θέλει πρῶτο στὴν παράταξη τῶν Τρώων καὶ τῶν συμμάχων τους.

2) Μὲ τὸν Πάρι

125.— Πάρις

Ἔκτορ, ἐπεὶ τοι θυμὸς ἀναΐτιον αἰτιάσθαι,

ἄλλοτε δὴ ποτε μᾶλλον ἐρωῆσαι πολέμοιο

μέλλω, ἐπεὶ οὐδ' ἐμὲ λάμπαν ἀνάγκιδα γείνατο μήτηρ·

νῦν δ' ἄρχ', ὅππῃ σε κραδίη θυμὸς τε κελεύει·

ἡμεῖς δ' ἐμμεμαῖοτες ἄμ' ἐφόμεθ', οὐδὲ τί φημι

ἀλλ' ἄλλῃς δευήσεσθαι, ὅση δύναμις γε πάρεσσι.

N 775 - 77, 784 - 86

Θ2α

Ε3γ

Ἡ θέση τοῦ Ἔκτορα μέσα στὴν Ἰλιάδα καὶ ἡ πολεμικὴ του δράση συγκριτικὰ μὲ τὸν Πάριον διαβαθμίζουσι ξεκάθαρα τοὺς δύο ἀδελφούς. Ὁ Πάριος ὡς ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν περιπέτεια αὐτὴ τῆς Τροίας λίγες σχετικὰ φορές ἀκούεται στὴ μάχη. Στὴν παράταξη τῶν Τρώων στὸ χ. 119 ὁ Πάριος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ δεύτερου τμήματος, ἐνῶ ὁ Ἔκτορας τοῦ πρώτου. Ἀκόμα τὴν ἀνωτερότητα τοῦ Ἔκτορα τὴν ἀναγνωρίζει στὸ χ. 125 καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πάριος, καθὼς παραχωρεῖ τὴν πρωτοβουλία στὸν Ἔκτορα μὲ τὸ *νῦν δ' ἄρχ' . . . ἡμεῖς . . . ἄμ' ἐγόμεθ'*. Ἀκόμα καὶ τὸ *ἐπεὶ οὐδ' ἐμὲ πάμπαν ἀνάγκη γείνατο μήτηρ* δείχνει ὅτι ὁ Πάριος παραδέχεται τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα στὴν παλικαριά. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ στίχος Γ 63: *ὡς σοὶ ἐνὶ σιγήθεσσι ἀτάρβητος νόος ἐστί*, ὅπου ὁ Πάριος παραδέχεται τὴν τόλμη καὶ τὴ γενναιοσύνη τοῦ Ἔκτορα. Πρὸ κάτω θὰ συναντήσουμε μιὰ γενικὴ σύγκριση τοῦ Ἔκτορα μὲ τοὺς ἀδελφούς του, πού μέσα σ' αὐτοὺς θὰ εἶναι πάλι καὶ ὁ Πάριος.

3) Μὲ τὸν Πολυδάμας

- 126.— Ποιητὴς
*τοῖσι δὲ Πολυδάμας πεπνυμένος ἦρχ' ἀγορεύειν
 Πανθοίδης· ὁ γὰρ οἶος ἔρα πρόσσω καὶ ὀπίσω·* Θ4α
*Ἔκτορι δ' ἦεν ἑταῖρος, ἱῆ δ' ἐν νυκτὶ γέγοντο,
 ἀλλ' ὁ μὲν ἄρ' μύθοισιν, ὁ δ' ἔργει πολλὸν ἐνίκω* E16
Σ 249 - 52
- 127.— Πολυδάμας
*Ἔκτορ, ἀμήχανός ἐσσι, παραρρητοῖσι πιθέσθαι.
 οὔνεκά τοι περὶ δόκω θεὸς πολεμήϊα ἔργα,
 τοῦνεκα καὶ βουλῆ ἐθέλεις περιίδμεναι ἄλλων·* Θ2α
E16
N 726 - 28
- 128.— Ἔκτορας
*οὐ γάρ τοι κραδίη μενεδήϊος οὐδὲ μαχήμων.
 εἰ δὲ σὺ δηϊοτήϊος ἀγέξῃαι, ἠέ τιν' ἄλλον* Θ1α
*παργάμενος ἐπέεσσιν ἀποτρέφεις πολέμοιο,
 αὐτίκ' ἐμῶ ὑπὸ δουρὶ τυπείς ἀπὸ θυμὸν ὀλέσσεις.* E4
M 247 - 50
- 129.— Πολυδάμας
*Ἔκτορ, αἰεὶ μὲν πῶς μοι ἐπιπλήσσεις ἀγορήσιν
 ἐσθλά φραζομένω, ἐπεὶ οὐδὲ μὲν οὐδὲ ἔοικε* Θ2α
*δῆμον ἐόντια παρῆξ ἀγορευέμεν, οὔτ' ἐνὶ βουλῆ
 οὔτε ποτ' ἐν πολέμῳ, σὸν δὲ κράτος αἰὲν ἀέξειν·* E4
M 211 - 14

130.— Ποιητής - Έκτορας

Τὸν δ' ἄρ' ὑπόδρα ἰδὼν προσέφη κορυθαίολος Ἔκτωρ· *Θ1α*
Πολυδάμα, σὺ μὲν οὐκέτι ἔμοι φίλα ταῦτ' ἀγορεύεις· *Ε4*
οἶσθα καὶ ἄλλον μῦθον ἀμείνονα τοῦδε νοῆσαι.

M 230 - 32

Ἡ σύγκριση στὸ x. 126 τοῦ Ἔκτορα μὲ τὸν Πολυδάμαντα εἶναι προσωπικὴ καὶ ἡ διαβάθμιση ἕμεση καὶ ξεκάθαρη. Τὸ *ὁ δ' ἔγχει πολλὸν ἐνίκα* δίνει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα στὴν πολεμικὴ ἀρετὴ, ἐνῶ τὸ *μύθοισιν* τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Πολυδάμαντα στὸ λόγο καὶ τὸ νοῦ. Τὴν παλικάριά τοῦ Ἔκτορα τὴν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πολυδάμας στὸ x. 127, ὅχι ὅμως καὶ τὴν ἰκανότητά του νὰ λέγει πάντα τὸ ὀρθὸ (N 729 - 36) — κάτι ἀνάλογο ἀκοῦμε στὸ x. 24 γιὰ τὸν Ἀχιλλεὺς ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεὺς —. Ἡ ἀπειλή τοῦ Ἔκτορα, x. 128, δείχνει τὴν ὑπεροχὴ ἀπέναντι στὸ σύντροφό του. Τὸ *οὐ γὰρ τοι κραδίη μενεδήϊος οὐδὲ μαχήμων* λέγεται μὲ κάποια ὑπερβολὴ ἀπὸ τὸν Ἔκτορα, πάνω στὸν ξηπασμὸ του, πού ὁ Δίας τοῦ χαρίζει προσωρινὰ τὴ νίκη, γιὰ τὴν ὁ Πολυδάμας εἶναι ἀπὸ τοὺς ἥρωες, πού ἀκούονται ἀρκετὰ στὴ μάχη. Στὸ x. 129 ἡ ἀναγνώριση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἔκτορα ἐκφράζεται ὡς παράπονο καὶ ὑποχρέωση τοῦ Πολυδάμαντα νὰ ὑπακούει καὶ νὰ δουλεύει πάντοτε γιὰ τὴ δόξα καὶ τὴ δύναμη τοῦ Ἔκτορα.¹³³ Τέλος στὸ x. 130 ὁ τρόπος πού μιλάει πολλὰς φορὲς ὁ Ἔκτορας στὸν Πολυδάμαντα δηλώνει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα, μιὰ ὑπεροχὴ πού στηρίζεται τόσο στὸ ἀξίωμά του, ὅσο καὶ στὴν παλικάριά του (πρβλ. καὶ Σ 284 - 85). Ἀκόμα ἡ διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων μᾶς δίνεται σαφῆς καὶ στὰ χωρία 119, 120, 121 καὶ 122, ὅπου πάντοτε προηγεῖται ὁ Ἔκτορας. Ἐξάλλου ὁ *εἰαῖρος* δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ του (βλ. σ. 43 - 44 καὶ 94 - 95).

4) Μὲ τὸν Ἑλενο

Ἡ κλιμάκωση τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπὸ τὰ λίγα διαβαθμιστικὰ στοιχεῖα εἶναι σαφῆς. Στὸ x. 123 ὁ Ἑλενος ἀναγνωρίζει τὸν Ἔκτορα καὶ τὸν Αἰνεΐα ὡς τοὺς δυὸ πρὸ γενναίους τῆς Τροίας καὶ στὸ x. 119 ὁ Ἑλενος εἶναι ἀρχηγὸς στὸ τρίτο τμήμα, ἐνῶ ὁ Ἔκτορας στὸ πρῶτο. Ἐξάλλου ἡ δράση τοῦ Ἑλενοῦ συγκριτικὰ μὲ τοῦ Ἔκτορα εἶναι ἐλάχιστη μέσα στὸ ἔργο.

5) Μὲ τὸ Δηϊφοβο: Ἡ μόνη διαβάθμιση στὸ x. 119, ὅπου ὁ Δηϊφοβος εἶναι δεῦτερος στὸ τρίτο τμήμα, πού διευθύνει ὁ Ἑλενος. Ὁ Ἔκτορας στέκει πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἀδέλφια του, ὅπως θὰ δοῦμε λίγο πρὸ κάτω.

Ἡ μόνη διαβάθμιση

6) Μὲ τὸν Ἀγήνορα: Ἡ διαβάθμιση στὰ χωρία 119, 120, 122 εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποδείξει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα, ὑπεροχὴ πού

Ἡ διαβάθμιση στὰ χ

γίνεται έντονα μεγαλύτερη, αν παραβάλουμε τὴ δράση τῶν δύο ἡρώων μέσα στὸ ἔργο.

7 Μὲ τὸν Ἄσιο

131.— Ἄσιος (Ἀπόλλωνας)

Ἔκτορ, τίπτε μάχης ἀποπαύεται; οὐδὲ τί σε χροί. αἰῶ' ὅσον ἦσσαν εἰμί, τόσον σέο φέρτερος εἴην· τῷ κε τάχα σινγερωῶς πολέμου ἀπερωήσειας.

Θ2α ἢ 3α
E1α

Π 721 - 23

Ἐδῶ ἔχομε μὰ ἀπὸ τίς πολὺ σπάνιες ἄμεσες προσωπικὲς συγκρίσεις τοῦ Ἔκτορα μὲ ἥρωα τῆς παράταξής του. Ὁ Ἄσιος, ποῦ τῆ στιγμή αὐτὴ εἶναι ὁ θεὸς Ἀπόλλωνας μὲ τὴ μορφή τοῦ ἥρωα, παραδέχεται τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα. Ἡ έντονη προβολὴ τῆς παλικαριᾶς τοῦ Ἔκτορα ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα ἔχει τὴ σκοπιμότητά της: ὁ θεὸς θέλει νὰ ἐμπυκώσῃ τὸν ἥρωα γιὰ νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὸν Πάτροκλο. Μιὰ ἀκόμα διαβάθμιση τῶν δύο ἡρώων στὸ χ. 119.

8) Μὲ τοὺς ἀδελφοὺς του

132.— Πρίαμος

αἰῶ' ἅμα πάντες

Ἔκτορος ὀφείλει' ἀντὶ θοῆς ἐπὶ νηναὶ πεφάσθαι. ὦ μοι ἐγὼ πανάποιμος, ἐπεὶ τέκον νῆας ἀρίστους Τροίη ἐν εὐρείῃ, τῶν δ' οὐ τίνα φημι λελείφθαι, Μήστορά τ' ἀντίθεον καὶ Τρωῖλον ἵπποχάρομν Ἔκτορά θ', ὅς θεὸς ἔσκε μετ' ἀνδράσιν, οὐδὲ ἐώκει ἀνδρός γε θνητοῦ πάϊς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο. τοὺς μὲν ἀπόλεσ' Ἄρης, τὰ δ' ἐλέγχεα πάντα λέλειπται,

Θ2α
E2α/3β/5α

Ω 253 - 60

133.— Πρίαμος

ἢ ὀνόσασθ' ὅτι μοι Κρονίδης Ζεὺς ἄλγε' ἔδωκε, παῖδ' ὀλέσαι τὸν ἄριστον; ἀτάρ γνώσεσθε καὶ ὕμμες· ῥῆῖτεροι γὰρ μᾶλλον Ἀχαιοῖσιν δὴ ἔσεσθε κείνου τεθνηῶτος ἀναιρέμεν.

Θ2α/δ
E2α

Ω 241 - 44

134.— Πρίαμος

τόσους γὰρ μοι παῖδας ἀπέκτανε τηλεθάοντας· τῶν πάντων οὐ τόσον ὀδύρομαι ἀγνύμενός περ ὡς ἐνός, οὐ μ' ἄχος ὀξὺ καιοῖσεται Ἄϊδος εἶσω, Ἔκτορος·

Θ2α
E4

X 423 - 26

Ὁ Ἔκτορας συγκρίνεται ἄμεσα μὲ τοὺς ἀδελφοὺς του, ζωντανούς

καὶ σκοτωμένους, καὶ διαβαθμίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πατέρα του ὡς ὁ πρῶτος ἀνάμεσά τους. Στὸ χ. 132 ὁ Πρίαμος κάνει διπλὴ σύγκριση τοῦ Ἔκτορα, μιὰ μὲ τοὺς ζωντανοὺς ὄλους χωρὶς νὰ τοὺς ὀνομάσει καὶ μιὰ μὲ τοὺς νεκρούς. Στὴ δεύτερη περίπτωση ἡ διαβάθμιση εἶναι ὀνομαστικὴ καὶ ἀνιούσα στὴν ἀξιολόγησή της: Μήστορας - Τρωΐλος - Ἔκτορας. Ὁ Ἔκτορας εἶναι ὁ ἀνώτερος, γιατί δὲ μοιάζει νὰ εἶναι θνητοῦ παιδί, ἀλλὰ θεοῦ. Ἐδῶ ὁ νόμος «τοῦ τρίτου ἢ τοῦ τελευταίου καὶ καλύτερου» εἶναι ὀλοφάνερος. Ἐνῶ οἱ δύο πρῶτοι καλύπτουν ἕνα στίχο μὲ ἕνα ἐπίθετο ὁ καθένας, ὁ Ἔκτορας μόνος του κρατεῖ ἕνα δίστιχο καὶ ὑψώνεται ὡς τοὺς θεούς. Καὶ στὸ χ. 133 ὁ Πρίαμος χαρακτηρίζει τὸν Ἔκτορα ὡς τὸν πῶ γενναῖο γιό του *τὸν ἄριστον*. Παράλληλα διμῶς μὲ τὸ *ῥῆϊτεροι . . . ἔσεσθε/ κείνου τεθνηῶτος . . .* ἔχομε καὶ μιὰ ἔμμεση διαβάθμιση μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὴν ἰκανότητα τοῦ Ἔκτορα νὰ σώζει τὴν πόλη, πὺ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἥρωα ὁ Πρίαμος προβλέπει σύντομα τὴν πτώση της, γιατί κανένας ἀπὸ τοὺς γιούς του καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Τρῶες δὲν ἔχει τὴν παλικαριά νὰ τὴν ὑπερασπίσει. Καὶ στὸ χ. 134 πάλι ὁ Πρίαμος διαβαθμίζει τὸν Ἔκτορα μὲ ὄλους τοὺς γιούς του ἀπρόσωπα. Ἐδῶ διμῶς ὁ πόνος τοῦ πατέρα, καθὼς καὶ τῆς μάνας στὸ Ω 748 *πάντων πολὺ φίλιαιτε παίδων* καὶ τῆς Ἑλένης στὸ Ω 762 *δαέρων πολὺ φίλιαιτε πάντων*, γιὰ τὸ χαρὸ τοῦ Ἔκτορα πηγάζει κυρίως ἀπὸ τὴν ἀγάπη τους γι' αὐτόν. Αἰτία διμῶς τῆς ἀγάπης αὐτῆς, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἥρωα, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ἡ παλικαριά του. Ἡ γενναιότητα πάντα γεννᾷ τὸ θαυμασμὸ καὶ σκλαβώνει τὴς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, πῶ πολὺ μάλιστα, ὅταν αὐτὴ συνοδεύεται μὲ στοιχεῖα ἀνθρωπιᾶς, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Ἔκτορα. Δὲν ἔξομε ποιόν ἀπὸ τοὺς γιούς τοῦ Πριάμου πρόβαλε περισσότερο ἢ τρωϊκὴ παράδοση, ὁ Ὀμηρος πάντως θέλει ξεκάθαρα πρῶτον τὸν Ἔκτορα.

9) Μὲ τοὺς Τρῶες γενικὰ

- 135.— Ἔκτορας
Ἔκτορος ἴδε γυνή, ὅς ἀριστεύεσκε μάχεσθαι Θ1β
Τρώων ἱποδάμων, ὅτε Ἴλιον ἀμυμάχοντο. E2β
Z 460 - 61
- 136.— Ἔκτορας
μὴ ποτέ τις εἴπῃσι κακίτερος ἄλλος ἐμεῖο· Θ16
«Ἔκτωρ ἦφι βίηφι πιθήσας ὄλεσε λαόν.» E1α
X 106 - 7
- 137.— Ἔκτορας
μή με κάθις, Ἑλένη, φιλέουσά περ' οὐδέ με πείσεις· Θ16
ἦδη γάρ μοι θυμὸς ἐπέσσεται ὄφρ' ἐπαμύνω E4

Τρώεσσ', οἳ μέγ' ἐμεῖο ποθὴν ἄπεόντος ἔχουσιν.
Z 360 - 62

138.— Ἔκτορας

τάων δὲ πρόσθ' Ἔκτορος ὠκέες ἵπποι
ποσσὶν ὀρωρέχεται πολέμειζεν· ἔγχεϊ δ' αὐτὸς
Τρωσὶ φιλοπολέμοιοι μεταπρέπω, ὅσιν ἀμύνω
ἡμαρ ἀναγκαῖον...
Θ1β
E26

II 833 - 36

139.— Ἐκάβη

ὁ μοι νύκτις τε καὶ ἡμαρ
εὐχολὴ κατὰ ἄστυ πελέοκεο, πᾶσι τ' ὄνειμα
Τρωσὶ τε καὶ Τρωῆσι κατὰ πτόλιν, οἳ σε θεὸν ὡς
δειδέχαιτ'· ἦ γὰρ καὶ σφι μάλα μέγα κῆδος ἔησθα
ζῶδς ἐών·
Θ2β
E4/5a

X 432 - 36

140.— Ἀχιλλέας

νῦν δ' ἄγ' αἰδουτιες πατήροα κοῦροι Ἀχαιῶν
μησοῖν ἐπι γλαφυρῆσι νεώμεθα, τόνδε δ' ἄγωμεν.
ἠράμεθα μέγα κῆδος· ἐπέφρομεν Ἔκτορα δῖον.
ᾧ Τρῶες κατὰ ἄστυ θεῶν ὡς εὐχειόωντο.
Θ26
E4/5a

X 391 - 94

141.— Ποιητὴς

Ἔκτωρ δ' ἀρπάξας λῆαν φέρειν, ὅς ῥα πύλων
ἐστίγκει πρόσθε, πρυμνὸς παχύς, αὐτὰρ ὑπερθερ
ὀξὺς ἔην· τὸν δ' οὐ κε δῶ' ἀνέρε δῆμον ἀρίστω
ῥηϊδίως ἐπ' ἄμαξαν ἀπ' οὐδεος ὀχλίσειαν,
οἴοι νῦν βροτοὶ εἶδ'· ὁ δὲ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος.
Θ4a
E4/2a

M 445 - 49

142.— Ἀπόλλωνας

Ἔκτορος ὄρωμεν κρατερὸν μένος ἵπποδάμοιο,
ἦν τινά που Δαναῶν προκαλέσσειται οἰόθεν οἶος
ἀντίθιον μαχέσασθαι ἐν αἰνῇ δηϊοτήτι,
Θ3a
E4

H 38 - 40

143.— Ποιητὴς

Ἔκτωρ Πριαιμίδης, βροτολογιῶ ἴσος Ἄρηϊ.
αὐτὸς δ' ἐν πρώτοιισι μέγα φρονέων ἐβεβήκει,
ἐν δ' ἔπεσ' ὑομίνη ὑπεραεῖ ἴσος ἀέλλη,
ἦ τε καθαλλομένη ἰοειδέα πόνητον ὀρίνει.
Θ4β
E5β

A 295 - 98

144.— Ποιητής

Ἔκτωρ δ' ἐν πρώτοισι γέρον' ἀσπίδα πάντισ' ἔτισεν.
 οἶος δ' ἐκ νεγέων ἀναγαίνεται οὐλίος ἀστὴρ
 παμφαίνων, τοιὲ δ' αὖτις ἔδν νέφευ οκίδεντα,
 ὣς Ἔκτωρ ὅτε μὲν τε μετὰ πρώτοισι φάνεσκεν,
 ἄλλοτε δ' ἐν πυμάτοισι κελεύων· πᾶς δ' ἄρα χαλκῶ
 λάμψ' ὡς τε σιερροπὴ πατρὸς Διὸς αἰγιόχοιο.
 Λ 61 - 66

Θ 16
 E5a/β

145.— Ἀχιλλέας

ὦ φίλοι, Ἀργείων ἡγήτορες ἠδὲ μέδοτες,
 ἐπεὶ δὴ τόνδ' ἄνδρα θεοὶ δαμάσασθαι ἔδωκαν,
 ὅς κακὰ πόλλ' ἔρρεξεν, ὅσ' οὐ σύμπαντες οἱ ἄλλοι,
 εἰ δ' ἄγει' ἀμφὶ πόλιν σὺν τεύχεσι πειρηθέωμεν,
 ὄρα κ' εἴ τι γινώμεν Τρώων νόον, ὃν τιν' ἔχουσιν,
 ἢ καταλείψουσιν πόλιν ἄκροην τοῦδε πεσόντος,
 ἢε μένειν μεμῶασι καὶ Ἔκτορος οὐκέτ' ἐόντος.
 X 378 - 84

Θ 26/II 1a
 E4

Βλ. καὶ Z 441 - 46, Z 476 - 80, Ω 214 - 16: $\frac{\Theta 1\beta}{E26/1a/4}$

N 802 - 3, O 306 - 7: $\frac{\Theta 4\beta}{E56/4}$

Z 262, X 507, Ω 704 - 6, Ω 729 - 30: $\frac{\Theta 2\beta}{E4}$

M 436 - 38, O 610 - 14: $\frac{\Theta 4\beta}{E4/26}$

Τῇ διαβάθμιση τοῦ Ἔκτορα γενικᾶ με τοὺς Τρῶες μᾶς τῇ δίνει ὁ ποιητὴς με ποικιλία τρόπων καὶ ἐκφραστικῶν μέσων σ' ὄλο τὸ πλάτος τοῦ ἔργου. Κάθε ἐμφάνιση τοῦ ἥρωα οὐσιαστικᾶ εἶναι καὶ μία κλιμάκωση του πάνω ἀπὸ ὅλους τοὺς Τρῶες. Ἔτσι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα στὴν παλικάριᾶ παίρνει μιὰ πολὺμορφη διατύπωση μέσα στὴν Ἰλιάδα: Ἄλλοτε τῇ βλέπομε στὴ σωματικὴ δύναμη, ἄλλοτε στὴ χαρὰ καὶ τὸ καμάρι τῶν συμπολιτῶν του, ἄλλοτε ὡς σωτηρία καὶ ὑπεράσπιση τῆς πόλης, ὡς προστασία καὶ χρέος, ποὺ αἰσθάνεται ὁ ἴδιος ὁ ἥρωας πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ ἄλλοτε πάλι καθαρὰ στὴν πολεμικὴ ὀρμὴ τοῦ ἥρωα στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν χωρίων, ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ παρουσιάσουμε, παραθέτομε ἀντιπροσωπευτικᾶ ἕναν πολὺ μικρὸ ἀριθμὸ καὶ παραπέμπομε ἀκόμια σὲ μερικὰ ἄλλα.

Προτοῦ ὅμως προχωρήσουμε στὸ σχολιασμὸ τους, ἔχομε νὰ παρατηρήσουμε κάτι, ποὺ συμβαίνει με τὴν ἄμηση γενικὴ σύγκριση τοῦ Ἔκτορα με τοὺς Τρῶες. Δὲ συναντοῦμε μέσα στὸ ἔργο οὔτε μιὰ φορὰ τὸν Ἔκτορα

νὰ συγκρίνεται μὲ μιὰ ὑπέρθυση, πού νὰ συνοδεύεται μὲ τὸν ἑτερόπλιτο προσδιορισμὸ τῆς γενικῆς τοῦ ὅλου. Δὲ βρίσκομε γι' αὐτὸν π.χ. ἕνα χαρακτηρισμὸ: *ἄριστος πάντων Τρώων*, ὅπως τακτικὰ ἀκοῦμε, ὄχι μόνο γιὰ τὸν Ἀχιλλεῦς: *μέγα ἄριστος Ἀργείων, ἄριστον Ἀχαιοῶν, φέρεται Ἀχαιοῶν, ἔξοχον ἠρώων* κ.ἄ., ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. καὶ γιὰ τὸ Διομήδη καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα. Δυὸ φορὲς ὁ ποιητὴς χαρακτηρίζει τὸν Ἔκτορα μὲ τὸ *ἄριστος* (Φ 289, Ω 242), ἀλλὰ κατὰ τρόπο ἀπόλυτο χωρὶς προσδιορισμὸ, ἐνῶ χρησιμοποιεῖ τὸ χαρακτηρισμὸ *Τρώων τὸν ἄριστον* γιὰ ἕναν πολὺ μικρότερο ἥρωα, τὸν Εὐφορβο (Ρ 80). Γιατὶ ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει νὰ προβάλλει μὲ ἕναν τέτοιο ἔντονο τρόπο τὸν Ἔκτορα, δὲν ξέρομε. Ὑποπτευόμαστε ὅτι ἡ παράδοση γύρω ἀπὸ τὸν Ἔκτορα θὰ εἶναι ἴσως τὸ ἐμπόδιο καὶ ὄχι ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ Ὀμήρου νὰ προβάλλει περισσότερο ὀλοκληρωμένα τὸν Ἀχιλλεῦς καὶ τοὺς μεγάλους Ἀχαιοὺς. Ὡστόσο ὁ ποιητὴς βρῆκε ἄλλους τρόπους, γιὰ νὰ ὑψώσει τὸν Ἔκτορα πρῶτο ἀνάμεσα στοὺς Τρῶες μέσα στὴν Ἰλιάδα. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τὰ χωρία:

Στὸ χ. 135 ὁ Ἔκτορας, στὴ συνομιλία του μὲ τὴν Ἀνδρομάχη, τὴ γνώμη του ὅτι αὐτὸς εἶναι, πού ἀπὸ τοὺς Τρῶες πῶς συχνὰ ἀριστεύει στὴ μάχη, μᾶς τὴ δίνει ὡς κρίση μελλοντικῆ τῶν ἀνθρώπων. Δὲ νομίζομε ὅτι ἡ ἔκφραση *ὅς ἀριστεύεσκε μάχεσθαι/Τρώων ἵπποδάμων* εἶναι ἰσοδύναμη μὲ τὸ *ἄριστος Τρώων*. Ὁ θαμιστικὸς τύπος *ἀριστεύεσκε* δὲν ἀποδίδει μιὰ μόνιμη κατάσταση, ἀλλὰ κάτι, πού τακτικὰ ἐπαναλαμβάνεται. Ἔτσι ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει νὰ χαρίσει στὸν Ἔκτορα συνεχὴ τὴν ιδιότητα τοῦ *ἀρίστου* τῶν Τρώων. Ἀλλὰ καὶ στὸ χ. 136 ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει καὶ πάλι νὰ ἀναφέρει στὴ σύγκριση συνολικὰ τοὺς Τρῶες μὲ τὸ *μὴ ποτέ τις... ἄλλος*. Ἀκόμα ἡ σύγκριση γίνεται ἐκφραστικὰ ἀντίστροφη: δὲν ὑψώνεται ὁ Ἔκτορας πάνω ἀπὸ τοὺς Τρῶες, ἀλλὰ ὑποβιβάζονται οἱ Τρῶες, γιὰ νὰ σταθεῖ ψηλὰ ὁ Ἔκτορας. Καὶ ἐδῶ πάλι ἡ ὑποκειμενικότητα εἶναι ἔντονη. Θὰ λέγαμε ὅτι ὁ Ἔκτορας ὡς νὰ μὴ τολμᾷ νὰ διαβαθμίσει ἄμεσα καὶ ξεκάθαρα τὸν ἑαυτό του πρῶτο ἀνάμεσα στοὺς Τρῶες, πράγμα πού δὲ διατάζει νὰ κάνει ὁ Ἀχιλλεῦς πολλὰς φορὲς μέσα στὸ ἔργο.

Ἡ πεποίθηση τοῦ Ἔκτορα στὸ χ. 137 καὶ 138 ὅτι εἶναι ὁ προσιότερος, ὁ ὑπερασπιστὴς καὶ σωτήρας τῶν συμπολιτῶν του, τῶν γυναικοπαίδων καὶ αὐτοῦ τοῦ κάστρου τῆς Τροίας (βλ. Ζ 262, Χ 507, Ω 214 - 16, Ω 729 - 30), μὲ ὅλον τὸν ὑποκειμενισμὸ πού κρύβει, μαρτυρεῖ ὅπωςδήποτε τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἔκτορα στὴν παλικαριά αὐτὸ τοὺς ἄλλους Τρῶες. Τὰ *ἀφ' ὃ' ἐπαμύνω Τρώεσσ', ὃ σφιν ἀμύνω/ἴμαρ ἀναγκαῖον* καὶ τὸ *ἔγχεϊ δ' αὐτὸς/Τρώσι γ' ἰλοπτολέμοισι μεταπρέπω*, ὅσο κι ἂν φαίνονται καυχησιὰ καὶ ξηπασμός, εἶναι στὴν πραγματικότητα μιὰ ἀλήθεια, πού τὴν ἀποδεικνύει ἡ δράση τοῦ ἥρωα μέσα στὸ ἔργο. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐκτίμηση, πού ἔχουν ὅλοι, Τρῶες καὶ Τρωαδίτισσες, γιὰ τὸν Ἔκτορα, τονίζεται στὸ χ. 139 ἀπὸ τὴν Ἑκάβη. Ἦταν τὸ πᾶν γι' αὐτούς, ὁ θεὸς τους. Ὅσο κι ἂν ὁ πόνος

τῆς μάνας γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ παλικαριοῦ τῆς ἔχει βέβαια στὴν ἔκφρασή του τὴν ὑπερβολή, ὡστόσο ἐκφράζει καταστάσεις, ποὺ οἱ ἴδιοι οἱ Τρῶες ἔζησαν στὸ πρόσωπο τοῦ Ἑκτορα: ἦταν γιὰ ὅλους *εὐχολή, ὄνειρα* καὶ *μέγα κῦδος* καὶ αὐτὸ ὀφειλόταν στὴν παλικαριά του. Ὁ πόνος τῶν Τρώων δηλώνεται χαρακτηριστικὰ στὸ Ω 708 - 14 τῆ στιγμῆ, ποὺ ὁ Πρίαμος περνᾷ τὸ νεκρὸ τοῦ Ἑκτορα στὸ κάστρο. Ἀκόμα τὴν ἐκτίμησιν αὐτῆ τῶν Τρώων γιὰ τὸν Ἑκτορα τὴ βεβαιώνει καὶ ὁ Ἀχιλλέας στὸ χ. 140 μὲ τὸ *ἐπέφρονμεν Ἑκτορα δῖον/ῆ Τρῶες κατὰ ἄσιν θεῶ ὡς εὐχετόωντο*.

Στὸ χ. 141 δηλώνεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑκτορα στὴ σωματικὴ δύναμιν μὲ κριτήριον τὸ λίθον, ποὺ σηκώνει γιὰ νὰ σπάσει τὴν καστρόπορτα τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἑκτορα ἀνάμεσα ἀπὸ ὅλους τοὺς Τρῶες, ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ θεὸ Ἀπόλλωνα — δηλ. τὸν ποιητὴ —, νὰ μονομαχήσει μὲ τὸν Αἴαντα στὸ χ. 142, διαβαθμίζει τὸν ἥρωα πάνω ἀπὸ ὅλους. Ἀκόμα ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑκτορα στὴν πολεμικὴ ἀρετὴ φαίνεται καλύτερα στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐμφανίζεται ὁ ἥρωας στὸ πεδίο τῆς μάχης. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ χ. 143 καὶ 144. Ὁ Ἑκτορας πρῶτος σὰν τὸ θεὸ Ἄρη μπαίνει στὴ μάχην φοβερὸς σὰν τὴ θύελλα, λαμπερὸς σὰν τὸ ἀστὲρι καὶ σὰν τὴν ἀστραπὴ ξεχύνεται στὴ μάχην πρῶτος ἀνάμεσα στοὺς πρῶτους. Αὐτὸς καὶ στὸ κάστρο μέσα τῶν Ἀχαιῶν πρῶτος θὰ πηδήξει (Μ 436 - 38), μὰ δόξα, ποὺ τοῦ χάρισε ὁ Δίας, γιὰτὶ μόνον αὐτὸν ὁ θεὸς τιμοῦσε — καὶ οἱ θεοὶ τιμοῦν μόνον τοὺς γενναίους —, μὰ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἥρωα θὰ ἦταν σύντομη (Ο 610 - 13). Τέλος τὸ μέτρο τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἑκτορα ἀπὸ τοὺς ἄλλους Τρῶες μᾶς τὸ δίνει στὸ τελευταῖον χ. 145, ὁ Ἀχιλλέας: ἂν κάποιος προκάλεσε συμφορὰς στοὺς Ἀχαιοὺς, αὐτὸς ἦταν μόνον ὁ Ἑκτορας· καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἂν τὸ κάστρο τῆς Τροίας κρατοῦσε τόσο καιρὸ, αὐτὸ τὸ χρωστοῦσε στὴν παλικαριά τοῦ Ἑκτορα. Γι' αὐτὸ καὶ μέγα τὸ κατόρθωμα τοῦ σκοτωμοῦ τοῦ Ἑκτορα.

Ἀναντίρρητα ὁ ποιητὴς θέλει τὸν Ἑκτορα πρῶτον ἀπὸ τοὺς Τρῶες στὴν παλικαριά, γιὰτὶ τέτοιο ἄξιο παλικᾶρι ἐπιθυμεῖ νὰ στήσει ἀντίπαλον ἀπέναντι στὸν Ἀχιλλέα του. Καὶ ὅσο πιὸ μέγας ἀντίπαλος εἶναι ὁ Ἑκτορας, τόσο πιὸ πολὺ ὑψώνεται ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Ἀχιλλέα, γιὰτὶ θὰ καταβάλλει ἕνα τέτοιο παλικᾶρι.

Αἰνείας¹³⁴

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἑκτορα (σ. 173-177)

2) Μὲ τὸν Πάρη

146.— Ποιητῆς

*Αἰνείας δ' ἐτέρωθεν ἐκέκλειτο οἷς ἐτάροισι,
 Ἀητιροβὸν τε Πάριν τ' ἐσορῶν καὶ Ἀγήνορα δῖον. Θ4α
 οἱ οἱ ἄμ' ἠγεμόνες Τρώων ἔσαν ἀντάρ' ἔπειτα Ε3β/5α*

λαοὶ ἔπονθ', ὡς εἶτε μετὰ κίλον ἔσπετο μῆλα
πιόμεν' ἐκ βοτάνης· γάνυται δ' ἄρα τε φρένα ποιμήν·
ὡς Αἰνεΐα θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γεγῆθει,
ὡς ἴδε λαῶν ἔθνος ἐπισπόμενον ἐοῖ αὐτῷ.

N 489 - 95

Οἱ δύο ἥρωες δὲ συγκρίνονται ἄμεσα καὶ προσωπικά. Ὡστόσο τὸ χ. 146 εἶναι σημαντικό γιὰ νὰ δείξει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἰνεΐα ἀπέναντι στὸν Πάρη καὶ σιοὺς δύο ἄλλους Τρῶες ἥρωες. Ὄταν λείπει ὁ Ἔκτορας ἀπὸ τῆς μάχης, τὴν ἀρχηγία τῶν Τρώων ἔχει ὁ Αἰνεΐας. Ἐξάλλου αὐτὸ τὸ εἶδαμε καὶ στὸ χ. 123. Ὁ τρόπος πάλι πού προχωρεῖ μπροστὰ ἀπὸ ὄλους ὁ Αἰνεΐας, σὰν τὸ κριάρι στὸ κοπάδι, μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ὑπεροχὴ του σὲ πολεμικὴ ἀρετὴ ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους. Μιὰ ἀκόμα συσχέτιση τῶν δύο ἡρώων εἶδαμε στὸ χωρίο 119. Δὲν ἀμφισβητοῦμε ὅτι ὁ Πάρης στὴν τρωϊκὴ παράδοση θὰ ἦταν μεγάλος ἥρωας, ὁ Ὅμηρος ὅμως στὴν Ἰλιάδα του εἶναι φανερό ὅτι θέλει τὸν Αἰνεΐα πιο ψηλὰ ἀπὸ τὸν Πάρη, δεύτερο κοντὰ στὸν Ἔκτορα. Ἡ πολεμικὴ δραστηριότητα τοῦ Αἰνεΐα εἶναι πολὺ πιο ἔντονη καὶ πλούσια ἀπὸ τοῦ Πάρη. Στὴ μάχη ὁ Αἰνεΐας σκοτώνει 6 ἀντιπάλους καὶ ὁ Πάρης μόνο 3. Ἀκόμα πιο κάτω μὲ κριτήριον τὸ Μενέλαο, πού φοβᾶται τὸν Αἰνεΐα καὶ δείχνεται ἰσχυρότερος τοῦ Πάρη, μπορούμε καὶ πάλι ἀναλογικὰ νὰ διαπιστώσουμε τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἰνεΐα.

3) Μὲ τὸν Πολυδάμαντα

147.— Ποιητὴς

ἀλλ' οὐ τις ἐδυνήσατο ποιμένα λαῶν
οὐτίσσι οὐδὲ βαλεῖν· πρὶν γὰρ περίθωσαν ἄριστοι, Θ4α
Πολυδάμας τε καὶ Αἰνεΐας καὶ δῖος Ἀγῆτωρ Ε2α/3β
Σαρπηδόων τ', ἀρχὸς Λυκίων, καὶ Γλαῦκος ἀμύμων.
E 423 - 26

Σύγκριση προσωπικῆ δὲν ἔχομε· οἱ ἥρωες διαβαθμίζονται στὰ χ. 118 - 122. Ἄν ὁ Πολυδάμας στὰ χ. 119 καὶ 120 βρίσκεται δίπλα στὸν Ἔκτορα, συμβαίνει γιὰ τὸ εἶναι ὁ εἰαίρωσ του. Δὲν εἶναι ὅμως ἀρχηγὸς τμήματος, ὅπως ὁ Αἰνεΐας στὰ χ. 118 καὶ 119. Στὴ μάχη στὸ χ. 121 ὁ Αἰνεΐας σκοτώνει δύο ἥρωες, ὅπως ὁ Ἔκτορας, ὁ Πολυδάμας ἕναν. Ἀκόμα στὸ χ. 122, ὅπου ἡ ἀξιολόγηση εἶναι ἀντίστροφη, ὁ Αἰνεΐας βρίσκεται κοντὰ στὸν Ἔκτορα, θέση πού ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ χ. 123. Τέλος στὸ χ. 147, ἂν προτάσεται πάλι ὁ Πολυδάμας ἀπὸ τὸν Αἰνεΐα, εἶναι γιὰ τὸ εἶναι ἰαίρωσ τοῦ Ἔκτορα αὐτὸς θὰ ταίριαζε πιο πολὺ πρῶτος νὰ τρέξει κοντὰ στὸν πεσμένο ἀπὸ τὸ χτύπημα τοῦ Αἴαντα ἥρωα. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Αἰνεΐα, πού εἶναι γιὰ τὸν Ὅμηρον πιο πολὺ ὀξύς πολεμιστὴς ἀπὸ τὸν Πολυδάμαντα, θὰ φανεῖ περισσότερο στὴ σύγκριση μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς.

4) Μὲ τὸν Ἑλενο: Ἡ διαβάθμιση τῶν ἡρώων ἀπὸ τὸ x. 119 σὲ οὐσχέσιση μὲ τὸ x. 118 καὶ πὸ πολὺ στὸ x. 123, ὅπου ὁ Ἑλενος ἀναγνωρίζει τὸν Αἰνεΐα καὶ τὸν Ἑκτορα ὡς τὰ πρῶτα παλικάρια τῆς Τροΐας.

5) Μὲ τὸ Δηϊφοβο: Ἡ διαβάθμιση τῶν ἡρώων ξεκάθαρη στὸ x. 146, ἀλλὰ καὶ στὸ x. 119, ὅπου ὁ Αἰνεΐας εἶναι ἀρχηγὸς τμήματος, ἐνῶ ὁ Δηϊφοβος δεύτερος στὸ τμήμα τοῦ Ἑλενου. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Αἰνεΐα φαίνεται πὸ πολὺ ἀπὸ τὴ δράση τους: ὁ Αἰνεΐας οκοτώνει 6 ἀντιπάλους, ἐνῶ ὁ Δηϊφοβος μόνο 2.

6) Μὲ τὸν Ἀγήνορα: Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Αἰνεΐα εἶναι ξεκάθαρη. Τὴ βλέπομε στὸ x. 146. Ἀκόμα στὸ x. 119, ὅπου ὁ Ἀγήνορας εἶναι τρίτος στὸ τμήμα τοῦ Πάρη, ἐνῶ ὁ Αἰνεΐας εἶναι ἀρχηγὸς τμήματος. Ἀκόμα στὰ x. 120, 122, 147 καὶ πὸ πολὺ στὸ 146 ὑπερέχει ὁ Αἰνεΐας καὶ διαβαθμίζεται σταθερὰ πάνω ἀπὸ τὸν Ἀγήνορα.

7) Μὲ ἄλλους Τρῶες ὀνομαστικά: Διαβαθμίζεται στὸ x. 119 μὲ τὸν Κεβριόνη, τὸν Ἀλκάθοο, τὸν Ἄσιο, τὸν Ἀρχέλοχο καὶ τὸν Ἀκάμαντα: στὸ x. 120 πάλι μὲ τὸν Ἀκάμαντα καὶ τὸν Πόλυβο. Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ὑπερέχει ὁ Αἰνεΐας.

8) Μὲ τοὺς Τρῶες γενικά:
148.— Ποιητῆς

ὁ δὲ χειρμάδιον λάβε χειρὶ
Αἰνεΐας, μέγα ἔργον, ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε γέροισιν, *Θία*
οἷοι νῦν βροτοὶ εἶσ'· ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος. *Ἐ4*
Υ 285 - 87

Μὲ στοιχεῖο σύγκρισης τὸ λίθο ὁ Αἰνεΐας διαβαθμίζεται στὸ x. 148 ἀνώνυμα μὲ δύο Τρῶες στὴ σωματικὴ δύναμη. Ἡ χρῆση στὴ μάχη μεγάλου λίθου, ὅπως σημειώσαμε στὴ σ. 58, γίνεται μόνο ἀπὸ τοὺς πολὺ μεγάλους ἥρωες. Τέλος γενικὴ σύγκριση μὲ τοὺς Τρῶες ἔχομε στὸ x. 147, ὅπου μὲ τὸ ἄριστοι κατατάσσεται ἀνάμεσα σιοὺς ἰπὸ γενναίους Τρῶες

Π ἄ ρ η ς¹³⁵

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἑκτορα (σ. 177). 2) Μὲ τὸν Αἰνεΐα (σ. 185). 3) Μὲ τὸν Πολυδάμαντα: Στὸ x. 119 ὁ Πάρης εἶναι ἀρχηγὸς τμήματος, ἐνῶ ὁ Πολυδάμας δεύτερος στὸ τμήμα τοῦ Ἑκτορα. Ὁ Πάρης ὑπερέχει σὲ πρωτοβουλία καὶ σὲ οὐσιαστικὴ παρουσία μέσα στὸ ἔργο. 4) Μὲ τοὺς ἄλλους Τρῶες ὀνομαστικά: Ὁ Πάρης διαβαθμίζεται στὸ x. 119 μὲ τὸν Ἑλενο, τὸ Δηϊφοβο, τὸν Ἀγήνορα, τὸν Κεβριόνη, τὸν Ἀκάμαντα, τὸν Ἄσιο, τὸν Ἀλκάθοο καὶ τὸν Ἀρχέλοχο. Ἀπ' ὅλους αὐτοὺς ὑπερέχει, ὅπως φαίνεται κυρίως ἀπὸ τὴν ὅλη του δράση.

5) Μὲ τοὺς Τρῶες γενικά:

149.— Ποιητής

*Τρωσὶν μὲν προμάχιζεν Ἀλέξανδρος θεοσιδῆς,
παρδαλέην ὄμοισιν ἔχων καὶ καμπύλα τόξα
καὶ ξίφος· αὐτὰρ δούρε δῦο κεκορυθμένα χαλκῷ
πάλλων Ἀργείων προκαλίζετο πάντας ἀρίστους
ἀντίθιον μαχέσασθαι ἐν αἰνῇ δηϊοτήτι.*

*Θ4β/δ
E4/2a*

I' 16 - 20

150.— Πάρης

*αὐτὰρ ἐγὼ Τρώεσσι μὲν ἵπποδάμοις ἀγορεύσω·
ἀντικρῶ δ' ἀπόγημι, γυναῖκα μὲν οὐκ ἀποδώσω·*

*Θ1β
E4*

H 361 - 62

151.— Ἔκτορας

*δαιμόνι', οὐκ ἂν τίς τοι ἀνήρ, ὅς ἐναίσιμος εἴη,
ἔργον ἀτιμήσειε μάχης, ἐπεὶ ἄλκιμός ἐσοι·
ἀλλὰ ἐκὼν μεθιεῖς τε καὶ οὐκ ἐθέλεις·*

*Θ2β
E4*

Z 521 - 23

152.— Ἑλένη

*αὐτὰρ ἐπεὶ τάδε γ' ὠδε θεοὶ κακὰ τεκμήρατο,
ἀνδρὸς ἔπειτ' ὄψ' εἶλον ἀμείνονος εἶναι ἄποιτις,
ὅς ἤδη νέμεσίν τε καὶ αἴσχεα πόλλ' ἀνθρώπων*

*Θ2a
E1a*

Z 349 - 51

Ὁ Πάρης διαβαθμίζεται γενικά μὲ τοὺς Τρῶες μὲ κριτήριον τὴν τόλμη σιὸ x. 149, καθὼς τὸν βλέπομε μισροσιὰ στὴν τρωϊκὴ παράταξη νὰ προκαλεῖ τοὺς γενναίους Ἀχαιοὺς σὲ μονομαχία. Σιὸ x. 150 ἡ ἄρνηση πάλι τοῦ Πάρη στοὺς Τρῶες νὰ ἐπιστρέψει τὴν Ἑλένη μαρτυρεῖ τὴν ἀφοβία καὶ τὴν παλικαριά τοῦ ἥρωα ἀπέναντι στοὺς Τρῶες. Ὁ Ἔκτορας, πού τότε φορὸς ἐκφράστηκε μὲ ταπεινωτικὰ λόγια γιὰ τὸν Πάρη, σιὸ x. 151 παραδέχεται τὴν παλικαριά του, χωρὶς βέβαια νὰ τὸν διαβαθμίζει μὲ κανέναν. Τέλος σιὸ x. 152 ἡ Ἑλένη, πού ὀμιλεῖ μὲ περιφρόνηση γιὰ τὸν Πάρη, δὲν ἀρνεῖται ρητὰ τὴ γενναϊότητά του, καθὼς τον συγκρίνει ἐντελῶς ἀόριστα: θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι γυναῖκα κάποιου γενναϊότερου ἀνδρα, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι ὁ Πάρης δὲν εἶναι γενναῖος.

Ἴσως ὁ Πάρης νὰ ἦταν στὴν τρωϊκὴ παράδοση ἀπὸ τοὺς πολὺ μεγάλους ἥρωες, ὅπως μᾶς δείχνει παραστατικὰ ἡ περιγραφή σιὸ 149. Ἄν ὁ ἥρωας στὴν Ἰλιάδα παραμερίζεται καὶ ἐπισκιαζεται ἀπὸ τὸν Ἔκτορα καὶ τὸν Αἰνεΐα, πού προβάλλονται, αὐτὸ εἶναι ἔργο καθαρὰ τοῦ Ὀμήρου, πού ὡς βασικὸ σκοπὸ στὴν Ἰλιάδα του δὲν εἶχε νὰ δώσει ὀλόκληρο τὸν τρωϊκὸ πόλεμο, ἀλλὰ μόνο ἓνα ἐπεισόδιο, τὴν «μῆνιν» τοῦ Ἀχιλλέα. Ἔτσι τὸ σχέδιο τοῦ ποιητῆ ὑποχρέωνε, γιὰ νὰ ἐξαρθεῖ ὁ Ἀχιλλεὺς, νὰ ὑ-

ψωθει από τους Τρῶες ὁ Ἔκτορας καὶ νὰ ὑποβιβαστεῖ ὁ Πάρης, μιὰ καὶ ἡ παράδοση τὸν ἔφερνε ὡς φονιά τοῦ Ἀχιλλέα. Ὅσο γιὰ τὸν Αἰνεΐα, ποὺ διαβαθμίζεται πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸν Πάρη, ἂν δὲν εἶναι ἡ παράδοση, ποὺ ἀναγκάζει τὸν ποιητὴ σ' αὐτό, ἴσως εἶναι μιὰ προσωπικὴ εὐνοια τοῦ Ὀμήρου πρὸς κάποιο σύγχρονό του ἀρχοντικὸ γένος τῶν Αἰνεΐαδῶν.¹³⁶

Π ο λ υ δ ά μ α ς¹³⁷

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἔκτορα (σ. 177-78). 2) Μὲ τὸν Αἰνεΐα (σ. 186). 3) Μὲ τὸν Πάρη (σ. 187). 4) Μὲ ἄλλους Τρῶες ὀνομαστικά: Διαβαθμίζεται στὰ χ. 119, 120 καὶ 122 μὲ τὸν Ἐλενο, Δηΐφοβο, Ἀγήνορα, Ἀκάμαντα, Ἄσιο, Ἀλκάθοο, Πόλυβο. Μόνο ἡ δράση τοῦ ἥρωα μέσα στὸ ἔργο εἶναι τὸ στοιχεῖο, ποὺ δίνει κυρίως τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Πολυδάμαντα ἀπέναντι σ' ὄλους αὐτούς. Ἀκόμα στὸ χ. 147 ὁ ἥρωας χαρακτηρίζεται γενικὰ ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους τῶν Τρῶων.

Ἐ λ ε ν ο ς

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἔκτορα (σ. 179). 2) Μὲ τὸν Αἰνεΐα (σ. 186). 3) Μὲ τὸν Πάρη (σ. 187). 4) Μὲ τὸν Πολυδάμαντα (σ. 188). 5) Μὲ ἄλλους Τρῶες ὀνομαστικά: Στὰ χ. 119 ἔχομε διαβάθμιση μὲ τὸ Δηΐφοβο, τὸν Ἀγήνορα καὶ τοὺς μικρότερους: Κεβριόνη, Ἄσιο, Ἀκάμαντα, Ἀλκάθοο καὶ Ἀρχέλαο. Ὁ Ἐλενος στέκεται ψηλότερα ἀπὸ ὄλους αὐτούς. Ἀκόμα ἡ μαντικὴ του ἰκανότητα ἐνισχύει τὴν παρουσίαν του.

Δ η ῖ φ ο β ο ς

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἔκτορα (σ. 179). 2) Μὲ τὸν Αἰνεΐα (σ. 186). 3) Μὲ τὸν Πάρη (σ. 187). 4) Μὲ τὸν Πολυδάμαντα (σ. 188). 5) Μὲ τὸν Ἐλενο (σ. 189). 6) Μὲ ἄλλους Τρῶες ὀνομαστικά: Ὁ ἥρωας στὸ χ. 119 διαβαθμίζεται μὲ τὸν Ἀγήνορα, Κεβριόνη, Ἄσιο, Ἀκάμαντα, Ἀλκάθοο, Ἀρχέλοχο· κυρίως ἀπὸ τὴν δράση του κλιμακώνεται ἀπὸ ὄλους αὐτούς ψηλότερα¹³⁸.

Ἀ γ ῆ ν ο ρ α ς

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸν Ἔκτορα (σ. 179). 2) Μὲ τὸν Αἰνεΐα (σ. 186). 3) Μὲ τὸν Πάρη (σ. 187). 4) Μὲ τὸν Πολυδάμαντα (σ. 188). 5) Μὲ τὸν Ἐλενο (σ. 188). 6) Μὲ τὸ Δηΐφοβο (σ. 188). 7) Μὲ ἄλλους Τρῶες ὀνομαστικά: Διαβαθμίζεται μὲ τοὺς μικροὺς ἥρωες: Ἄσιο, Ἀκάμαντα, Ἀλκάθοο, Ἀρχέλοχο στὸ

χ. 119 και στο χ. 120 με τον Ἀκάμαντα ξανά και τον Πόλυβο. Ὁ Ἀγήνορας, πού φαίνεται νά ἔχει πίσω του κάποια παράδοση, στήνεται ἀπό τόν ποιητῆ ψηλότερα ἀπό ὄλους αὐτούς.

Μέ τόν Ἀγήνορα κλείνει ἡ σειρά τῶν μεγάλων Τρώων ἡρώων τῆς Ἰλιάδας: Ἔκτορας, Αἰνεΐας, Πάρης, Πολυδάμιας, Ἐλενος, Δηΐφοβος, Ἀγήνορας. Αὐτοὶ εἶναι οἱ μεγάλοι γιά τόν Ὅμηρο πρόμαχοι τῆς Τροίας, μορφές γνωστές μέσα στήν παράδοση. Ὅλοι πρέπει νά ἦσαν ἥρωες μέ προομηρική Τρωϊκή παράδοση· μερικοὶ ἴσως καί μέ προτρωϊκή· ἀκόμα ὄλοι, ἂν βγάλουμε τόν Ἔκτορα, ἔχουν καί ὑστεροϊλιαδική παράδοση καί μερικῶν ἡ παρουσία προχωρεῖ καί πέρα ἀπό τήν καταστροφή τῆς Τροίας. Τέλος στοὺς μεγάλους αὐτοὺς ἥρωες πρέπει ἀκόμα νά προσθέσουμε καί τὸ βασιλιά τῆς Τροίας, τὸ γέροντα Πρίαμο, ὅχι γιά τὴν τωρινή του παλικαριά οὔτε τόσο καί γιά τὸ βασιλικὸ του κύρος, ὅσο γιά τὴν καρτερία καί τὸ ψυχικὸ του σθένος πού δείχνει μπροστὰ στήν τραγική του μοίρα. Ἡ θαρραλέα αὐτὴ στάση τοῦ Πριάμου μπροστὰ στοῦ ἀνελέητο πεπρωμένο του εἶναι βέβαια ἕξ αἰτίας τῆς ἡλικίας του παθητική, μαρτυρεῖ ὅμως ἥρωα, πού κάποτε τὸν στόλιζε ξακουστὴ παλικαριά. Χαρακτηριστικὰ εἶναι γι' αὐτὸν τὰ λόγια τῆς Ἐκάβης στοῦ Ω 203 - 5: *πῶς ἐθέλεις ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν ἐλθέμεν οἶος, / ἀνδρὸς ἐς ὄφθαλμοὺς ὅς τοι πολέας τε καὶ ἐσθλοὺς / υἱέας ἐξενάριξε· σιδήρειόν νύ τοι ἦτορ*. Γενικά ἡ παρουσία τοῦ Πριάμου μέσα στήν Ἰλιάδα εἶναι σημαντική γιά τὴν ὅλη οἰκονομία τοῦ ἔργου, ἀσχετα, ἂν ἡ πολεμική του προσφορά εἶναι ἐντελῶς ἀνύπαρκτη¹³⁹. Ὁ Νέστορας, πού θὰ μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι εἶναι ἡ ἀντίστοιχη περίπτωση ἡλικιωμένου ἥρωα στοῦ στρατόπεδο τῶν Ἀχαιῶν, ἐμφανίζει περισσότερη συμμετοχὴ καί κίνηση στίς μάχες.

Δεύτερη σειρά ἡρώων

Ἀπὸ τοὺς μικροὺς ἥρωες πολὺ λίγοι εἶναι, πού ἔχουν κάποια σχετική δράση· οἱ πῶ πολλοὶ εἶναι δημιουργήματα καί τῆς στιγμῆς ἐπινοήσεις τοῦ ποιητῆ, γιά νά οἰκονομήσει τίς ἀνάγκες τῆς πολεμικῆς δράσης. Θὰ ἀναφέρουμε σύντομα τοὺς πῶ σημαντικούς, γιατί ὄλοι σχεδὸν δὲν παρουσιάζουν καμιά σοβαρὴ διαβάθμιση ἔξω ἀπὸ τὸ θάνατό τους.

Πά ν δ α ρ ο ς: Διαβαθμίζεται γενικά με τοὺς Τρῶες:

153.— Αἰνεΐας

<i>Πάνδαρε, ποῦ τοι τόξον ἰδὲ πτερόεντες οἴοισι</i>	Θ2β
<i>καὶ κλέος; ἧ οὔ τις τοι ἐρύξεται ἐνθάδε γ' ἀνήρ,</i>	<u>Ε1α</u>
<i>οὔδέ τις ἐν Λυκίῃ σέο γ' εὔχεται εἶναι ἀμείνων.</i>	
<i>E 171 - 75</i>	

Ὁ Πάνδαρος προσωπικά δὲ συγκρίνεται μέ κανένα μεγάλο Τρῶα. Ὁ Αἰνεΐας στοῦ χ. 153 τὸν διαβαθμίζει πρῶτο στήν τοξευτική, ὅχι μόνο ἀ-

νάμεσα στοὺς Λυκίους, ἀλλὰ ἀνάμεσα καὶ σ' ἄλλους τοὺς Τρῶες. Στὴ σύγκριση ὅπωςδήποτε ὑπάρχει κάποια ὑπερβολή, μὰ καὶ ὁ Πάνδαρος εἶναι σύντροφος τοῦ Αἰνεία καὶ στὴ μάχη ἀποτελοῦν πολεμικὸ ζευγάρι. Ἐξάλλου στοὺς Τρῶες ὁ μεγάλος τοξότης εἶναι ὁ Πάρης. Ἡ μορφή τοῦ Πάνδαρου παρουσιάζει κάποια ἀντιστοιχία μὲ τὴ μορφή τοῦ Τεύκρου: Αἰνείας - Πάνδαρος: Αἴας Τελ. - Τεῦκρος, μόνο πὸν ὁ Πάνδαρος σκοτώνεται νωρίς.

Εὐφορβος: Διαβαθμίζεται μὲ τοὺς Τρῶες γενικά.

154.— Μέντης (Ἀπόλλωνας)

<i>τόφρα δέ τοι Μενέλαος, ἀρήϊος Ἀτρέος υἱός,</i>	<i>Θ2β/Π1α</i>
<i>Παιρόκλω περιθῶς Τρώων τὸν ἄριστον ἔπεφνε,</i>	<i>E2α</i>
<i>Πανθοΐδην Εὐφορβον, ἔπανσε δὲ θούριδος ἀλκῆς.</i>	
<i>P 79 - 81</i>	

155.— Ποιητής

<i>Πανθοΐδης Εὐφορβος, ὃς ἡλικίην ἐκέκαστο</i>	<i>Θ46</i>
<i>ἔγχεΐ θ' ἵπποσύνη τε πόδεσσι τε καρπαλίμοισιν</i>	<i>E2β</i>
<i>Π 808 - 9</i>	

Ὁ Εὐφορβος, νέος ἥρωας, δὲν ἔχει καμιά συσχέτιση μὲ τοὺς ἄλλους μεγάλους Τρῶες. Στὸ x. 154 διαβαθμίζεται γενικά μὲ τοὺς Τρῶες *Τρώων τὸν ἄριστον* καὶ στὸ x. 155 συγκρίνεται μὲ τοὺς Τρῶες τῆς ἡλικίας του· τοὺς ξεπερνάει ὅλους καὶ στὸ κοντάρι καὶ στὴν ἵππευτικὴ καὶ στὴ γρηγοράδα τῶν ποδιῶν, στίς τρεῖς βασικὲς ἀρετὲς τοῦ μεγάλου ἥρωα. Ὁ ποιητὴς θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι περιβάλλει τὸ νεαρὸ ἥρωα μὲ ιδιαίτερη συμπάθεια, καθὼς τὸν ἀξιώνει μόνον αὐτὸν μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν *Τρώων τὸν ἄριστον*, πράγμα πὸν δὲν ἔκανε οὔτε γιὰ τὸν Ἔκτορα (σ. 183). Πρέπει νὰ εἶναι τοῦ Ὀμήρου «πλάσμα», πὸν πρόκειται σύντομα νὰ τὸ θυσιάσει, καί, καθὼς δὲ δεσμεύεται ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὴν παράδοση, τὸ στολίζει, ὅπως θέλει. Μποροῦμε νὰ πῶμε ὅτι ὁ Εὐφορβος στὴν παράταξη τῶν Τρώων εἶναι ὁ Ἀντίλοχος τῶν Ἀχαιῶν· ἡ ἀντιστοιχία εἶναι θαυμαστική· θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ ποιητὴς ἀντιγράφει ἢ παρουσιάζει κατὰ ἀντιστοιχία στίς δύο παρατάξεις ὀρισμένα πρότυπα ἡρώων.

Κεβριόνης: Εἶναι ὁ γενναῖος ἠνίοχος τοῦ Ἔκτορα. Στὸ x. 119 εἶναι τρίτος ἀρχηγὸς στὸ τμήμα τοῦ Ἔκτορα μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ὁ Ἔκτορας στὸ ἄρμα τοῦ ἄλλον *Κεβριόνωο χειρίονα κάλλιπεν*. Καμιά ἄλλη σύγκριση.

Ἀκάμας Ἀνηνορίδης: Διαβαθμίζεται στὸ x. 119 ὡς τρίτος ἀρχηγὸς στὸ τέταρτο τμήμα τοῦ Αἰνεία καὶ στὸ x. 120 μὲ τοὺς μεγάλους ἥρωες τελευταῖος στὴ σειρά.

Ἀσιος Ὑρτακίδης: Ἡ μόνη διαβάθμιση στὸ x. 119, τρίτος ἀρχηγὸς στὸ τρίτο τμήμα τοῦ Ἐλενου.

Ἄλκαθοος: Διαβαθμίζεται στὸ x. 119, ὅπου εἶναι δεύτερος ἀρχηγὸς στὸ δεύτερο τριῆμα, ποὺ διευθύνει ὁ Πάρης.

Ἄρχελοχος: Στὸ x. 119 δεύτερος ἀρχηγὸς στὸ τέταρτο τριῆμα τοῦ Αἰνεΐα.

Πόλυβος: Στὸ x. 120 ὅπου διαβαθμίζεται τελευταῖος στοὺς μεγάλους ἥρωες.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παραπάνω ἥρωες ὑπάρχει μιὰ ὀλόκληρη σειρά ἀπὸ μικροὺς ἥρωες, ποὺ ἀναφέρονται ὡς ἀρχηγοὶ σιραιῶν, τοὺς ὁποῖους δὲ θὰ ἐξετάσουμε, γιατί δὲν παρουσιάζουν καμιὰ ἀξιόλογη δράση. Ἀπλῶς χωρὶς ἀξιολόγηση θὰ ὀνοματίσουμε μερικοὺς: 1) Σῶκος Λ 427-57, 2) Πολίτης Β 791, Ν 533, Ο 339, Ω 250, 3) Πείροος Β 844, Δ 520, 525, Υ 484, 4) Ἄνιφος Β 678, 864, Δ 489, Λ 101, 104, 109, 5) Φάλκης Ν 791, Ξ 513, 6) Ὀρθαῖος Ν 791, 7) Πολυφήτης Ν 791, 8) Πάλμυς Ν 792, 9) Ἀσκάνιος Β 862, Ν 792, 10) Μόρυς Ν 792, Ξ 514, 11) Μέσθλης Β 864, Ρ 216, 12) Μέδων Β 501, 13) Θερσίλοχος Ρ 216, Φ 209, 14) Φόρυκος Β 862, Ρ 218, 312, 318, 15) Χρομῖος Ρ 218, 494, 534, 15) Πυλαιμέκκος Π 851, Ε 576, Μ 643, 17) Πυραΐχης Β 848, Π 287, 18) Ἰππόθοος Β 840, 842, Ρ 217, 289, 313, 318, 19) Πύλαιος Β 842 καὶ ἄλλοι πολλοί, ποὺ μνημονεῦνται συνήθως δυὸ στιγμὲς μέσα στὸ ἔργο: μιὰ στὸν Κατάλογο καὶ μιὰ στὴ σκηνὴ ποὺ σκοτιώνονται στὴ μάχη.

Διαβάθμιση ἐπικούρων

Ὁ ποιητὴς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπικούρων τοὺς διαβαθμίζει χωριστὰ (βλ. σ. 88, 172) καὶ ἀποφεύγει νὰ τοὺς συγκρίνει μὲ τοὺς μεγάλους Τρῶες. Τοὺς κλιμακώνει ὅμως κάτω ἀπὸ τὸν Ἔκτορα, τὸν πρῶτο τῆς ἱρωϊκῆς παράταξης. Τρεῖς εἶναι οἱ πιὸ σημαντικοί: Σαρπηδόνας, Γλαῦκος καὶ Ἀστεροπαῖος.¹⁴⁰ Ἀρκετοὶ ἄλλοι ἀπλῶς μνημονεῦνται χωρὶς καμιὰ δράση, ὅπως οἱ παραπάνω ἥρωες.

Σαρπηδόνας¹⁴¹

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸ Γλαῦκο

156.— Ποιητῆς

*Σαρπηδὼν δ' ἠγήσασ' ἀγακλειῶν ἐπικούρων,
πρὸς δ' ἔλετο Γλαῦκον καὶ ἀρήϊον Ἀστεροπαῖον* Θ4α
οἱ γὰρ οἱ εἴσωτο διακρίδων εἶναι ἄριστοι E2α/36
τῶν ἄλλων μετὰ γ' αὐτὸν ὁ δ' ἔπρεπε καὶ διὰ πάντων.

M 101-4

157.— Ποιητῆς

Σαρπηδὼν δ' ἠρξεν Ἀρξίων καὶ Γλαῦκος ἀμύμων Θ4α
B 876 E36

Ὁ ποιητὴς στὸ χ. 156 μᾶς δίνει ρητὰ τὴν κλιμάκωση τῶν τριῶν ἡρώων ἐπικούρων. Ὁ Γλαῦκος καὶ ὁ Ἀστεροπαῖος εἶναι ἀριστοὶ/τῶν ἄλλων· αὐτοὶ πάλι κατώτεροι ἀπὸ τὸ Σαρπηδόνα μετὰ γ' αὐτόν, γιατί αὐτὸς τοὺς ξεπερνοῦσε ὅλους ὁ δ' ἔπρεπε καὶ διὰ πάντων. Διαβάθμιση τοῦ Σαρπηδόνα μὲ τὸ Γλαῦκο ἔχομε καὶ στὰ χ. 147 καὶ 157, ὅπου πάντα ὡς ἀρχηγὸς παρουσιάζεται ὁ Σαρπηδόνας.

2) Μὲ τὸν Ἀστεροπαῖο: Ἡ διαβάθμιση στὸ χ. 156 δίνει τὴν ὑπεροχὴ στὸ Σαρπηδόνα.

3) Μὲ τοὺς Λυκίους καὶ Τρῶες γενικά:

158.— Ποιητὴς

<i>πολλέες γὰρ ἄμ' αὐτῶ</i>	<u>Θ46</u>
<i>λαοὶ ἔποντ', ἐν δ' αὐτὸς ἀριστεύεσκε μάχεσθαι</i>	<u>Ε26</u>
<i>Η 550 - 51</i>	

159.— Πάτροκλος

<i>κεῖται ἀνήρ ὃς πρῶτος ἐσῆλατο τείχος Ἀχαιῶν,</i>	<u>Θ26</u>
<i>Σαρπηδῶν</i>	<u>Ε2α</u>
<i>Η 558 - 59</i>	

160.— Γλαῦκος

<i>ἀνήρ δ' ὄριστος ὄλωλε,</i>	<u>Θ26</u>
<i>Σαρπηδῶν, Διὸς υἱός·</i>	<u>Ε2α</u>
<i>Η 521 - 22</i>	

Ἡ διαβάθμιση τοῦ ἥρωα μὲ τοὺς Λυκίους καὶ τοὺς Τρῶες γενικά μᾶς δίδεται στὰ τρία παραπάνω χωρία. Στὸ χ. 158 ἡ σύγκριση γίνεται μόνο μὲ τοὺς Λυκίους, ἐνῶ στὰ χ. 159 καὶ 160 ἀπλώνεται καὶ σὲ ὅλους τοὺς Τρῶες. Τὰ ἀριστεύεσκε, πρῶτος καὶ ὄριστος τονίζουν ἔντονα τὴν παλικάριὰ τοῦ ἥρωα.

Γιὰ τὸ πρῶτος ἐσῆλατο τείχος Ἀχαιῶν, ποὺ ὁ Πάτροκλος ἀποδίδει στὸ Σαρπηδόνα καὶ ποὺ στὸ Μ 437 - 71 ὁ ποιητὴς τὸ εἶπε γιὰ τὸν Ἔκτορα, παρατηροῦμε ὅτι πρῶτος, ποὺ πάτησε τὸ κάστρο τῶν Ἀχαιῶν σπάζοντας μὲ πελώριο λίθο τὴν πόρτα, εἶναι ὁ Ἔκτορας. Ὁ Σαρπηδόνας εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μπόρεσε νὰ πλησιάσει καὶ νὰ γκρεμίσει ἓνα μέρος ἀπὸ τὶς ἐπάλξεις τοῦ κάστρου (Μ 397 - 436)· νὰ μπεῖ σ' αὐτὸ δὲν μπόρεσε, γιατί ἀποκρούστηκε ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τὸν Αἴαντα τὸν Τελ. καὶ τὸν Τεῦκρο. Τῆ μεγάλη δόξα τῆς εἰσόδου στὸ κάστρο τὴ χάρισε ὁ Δίας στὸν Ἔκτορα. Ἄν ὁ Πάτροκλος ἀποδίδει τώρα στὸ Σαρπηδόνα τὸ μεγάλο αὐτὸ γεγονός, δὲν πρόκειται γιὰ καμιά σπουδαία ἀντίφαση, ἀλλὰ γιὰ ἓναν ποιητικὸ τρόπο τοῦ Ὀμήρου, νὰ ἐξαρθεῖ ὁ Πάτροκλος: ὑψώνοντας ὁ ποιητὴς τὸ Σαρπηδόνα σὲ μεγάλο ἥρωα, ποὺ μπῆκε πρῶτος στὸ κάστρο, λάμπρυνε ἔτσι πῶς πολὺ τὸ κατόρθωμα τοῦ Πάτροκλου, ὅτι σκότωσε ἓνα σπουδαῖο ἀντίπαλο, τὸ μεγάλο Σαρπηδόνα. Ἐξάλλου ὁ θάνατος τοῦ Σαρπηδόνα εἶναι καὶ τὸ σημαντικώτερο προσωπικὸ κατόρ-

θωμα τοῦ Πάτροκλου, γι' αὐτὸ καὶ ἔπρεπε νὰ δοξαστεῖ ὁ Σαρπηδόνας. Ἀκόμα ἡ «ἀνακρίβεια» αὐτῆ, καθὼς ἀκούεται ὕστερα ἀπὸ τέσσερις ὁλόκληρες ραψωδίες, γεμίτες δραματικὰ πολεμικὰ γεγονότα, νομίζομε ὅτι περνᾷ ἀπαρατήρητη καὶ ἐξυπηρετεῖ μόνον τὸ σκοπὸ τοῦ ποιητῆ, νὰ ὑψώσει τὸ Σαρπηδόνα. Ὁ Ὅμηρος ἐξατομικεῖ τις δραματικὲς στιγμὲς καὶ τὰ διάφορα ἐπεισόδια μέσα στὴν ποίησίν του καὶ κάθε φορὰ ἐνδιαφέρεται μόνον γιὰ κεῖνο πὺ ἔχει μπροστά του νὰ δοθεῖ τέλεια καὶ ὁλοκληρωμένα· δὲ νοιάζεται καὶ πολὺ γιὰ τὸ τί ἀσήμαντο εἶπε πῶ μπροστά καὶ γενικὰ γιὰ μικροαντιφάσεις,¹⁴² πὺ ξέρει ὅτι μέσα στὸ μῆκος τοῦ ἔργου καὶ στὸ πλῆθος τῶν γεγονότων θὰ περάσουν γιὰ τὸν ἀκροατὴ ἀπαρατήρητες, θὰ ὑπηρετήσουν ὅμως τὸ σκοπὸ του.

Γ λ α ὤ κ ο ς

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸ Σ α ρ π η δ ό ν α (σ. 192). 2) Μὲ τὸν Ἄ σ τ ε ρ ο π α ί ο: Στὸ χ. 156 ἡ ἀξιολόγησι τῶν ἡρώων εἶναι σαφῆς. Ἀκόμα ὁ Γλαῦκος ὑπερτερεῖ καὶ σὲ δράση μέσα στὸ ἔργο ἀπὸ τὸν Ἄστεροπαῖο. Γενικὰ μὲ τοὺς Τρῶες διαβαθμίζεται ὁ ἥρωας στὸ Π 592-94, ὅπου πρωτοστατεῖ σὴ μάχη, ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σαρπηδόνα.

Ἄ σ τ ε ρ ο π α ί ο ς

Διαβαθμίζεται: 1) Μὲ τὸ Σ α ρ π η δ ό ν α (σ. 192). 2) Μὲ τὸν Γ λ α ὤ κ ο (σ. 193). Ὁ ἥρωας δὲν παρουσιάζει καμιά συσχέτιση μὲ τοὺς μεγάλους Τρῶες. Εἶναι ὁ τρίτος στὴν κλιμάκωσι ἀρχηγὸς τῶν ἐπικούρων.

Κλείνοντας τὴ διαβάθμισι στὴν παράταξι τῶν Τρώων σημειώνομε ὀρισμένους παρατηρήσεις. Ἡ κλιμάκωσι τῶν μεγάλων ἡρώων στὴν πρώτη ὀμάδα εἶναι λιγότερο εὐδιάκριτη καὶ σταθερὴ ἀπὸ ὅσο στὴν ἀντίστοιχη ὀμάδα τῶν Ἀχαιῶν. Στὴν ὀμάδα πάλι τῶν πολυπληθῶν μικρῶν ἡρώων δὲ φαίνεται νὰ ὑπάρχει καμιά φροντίδα γιὰ μιὰ, ἔστω καὶ ὑποτυπώδη, κλιμάκωσι. Ἐμπόδια ὀπωσδήποτε σοβαρά: τὸ μεγάλο πλῆθος καὶ ἡ σύντομη τῶν ἡρώων παρουσία καὶ δράσι μέσα στὸ ἔργο. Στούς λίγους πάλι ἀρχηγούς τῶν ἐπικούρων ἔχομε σύγκριση προσωπικῆ καὶ σαφῆ τὴν κλιμάκωσίν τους. Ἄν ἡ σύγκριση καὶ διαβάθμισι στὴν παράταξι τῶν Τρώων δίνεται ἀτελέστερη καὶ μὲ λιγότερα στοιχεῖα ἀπὸ ὅ,τι στὴν παράταξι τῶν Ἀχαιῶν, δὲν εἶναι γιὰ τὸ ποιητῆ συμπαθεῖ τοὺς Ἀχαιοὺς πῶ πολὺ. Εἶναι φανερὸ πόσο ὁ Ὅμηρος στέκει ἀμερόληπτος καὶ ἀντικειμενικὸς ἐπάνω ἀπὸ τις δύο παρατάξεις.¹⁴³ Ὁ πῶ σοβαρὸς λόγος γιὰ τὴ διαφορὰ αὐτῆ νομίζομε ὅτι εἶναι ἡ ἴδια ἡ παράδοσι: ὁ Ὅμηρος βρίσκει γιὰ τὸν τρωϊκὸ πόλεμο μιὰ σταθερὰ σχηματισμένη παράδοσι· σ' αὐτὴν οἱ Ἀχαιοὶ νικοῦσαν συνεχῶς, ὥσπου κατὰστρεφαν ἐν-

τελῶς τὴν Τροία. Ἔτσι ἦταν φυσικὸ ἢ παράδοση αὐτὴ νὰ διατηρήσει πρὸ πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς νικητὲς καὶ τὰ κατορθώματά τους παρὰ γιὰ τοὺς νικημένους. Καὶ ὁ Ὅμηρος ὅσο κι ἂν θαυμάσια ἐπινόησε καὶ μιὰ ἤττα τῶν Ἀχαιῶν, πρὸ ἐξυηρητοῦσε τὸ σκοπὸ τοῦ ἔργου του· ὅσο κι ἂν φώτισε ἐσωτερικὰ τὴν πόλη καὶ τὴν παράταξη τῶν Τρῶων περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι βρῆκε στὴν παράδοση, δὲν ἦταν δυνατὸ χωρὶς σοβαρὰ παραδοσιακὰ στοιχεῖα νὰ πλάσει νέες μεγάλες μορφὲς στὴ νικημένη παράταξη καὶ νὰ δημιουργήσει πλούσιες σχέσεις ἀνάμεσα σ' αὐτές. Ὁ ποιητὴς προχώρησε τόσο μόνον στὴ δημιουργία νέων τρωϊκῶν μορφῶν, βασικὰ ἀσήμαντων καὶ δευτερευουσῶν, ὅσο ἀπαιτοῦσε ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ ποιητικοῦ του σχεδίου.

Ἀκόμα ὁ Ὅμηρος στὴν Ἰλιάδα του, ὅσο κι ἂν θέλησε νὰ συναιρέσει ὀλόκληρο τὸ δεκάχρονο τρωϊκὸ πόλεμο, βασικὰ ἔχει κέντρο καὶ πυρήνα στὸ ἔργο του ἓνα μικρὸ χρονικὰ ἐπεισόδιο, τὸ θυμὸ τοῦ Ἀχιλλῆα μὲ τίς συνέπειές του. Ἔτσι οὐσιαστικὸ μέλημα τοῦ ποιητῆ μέσα στὸ ἔργο του εἶναι νὰ φανεῖ ξεκάθαρα ὁ κεντρικὸς τοῦ ἥρωας, ὁ Ἀχιλλῆας, πρὸ ἀνήκει στὴ νικήτρια παράταξη, ὅτι ὑπερέχει ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν τόσων μεγάλων νικητῶν ἡρώων. Καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλῆα μόνο μὲ μιὰ σταθερὴ διαβάθμιση στὴν παράταξη τῶν Ἀχαιῶν θὰ μπορούσε νὰ δειχθεῖ καὶ νὰ τονισθεῖ. Αὐτὸ τὸ εἶδαμε. Ἀντίθετα τὴ φτωχότερη σὲ παραδοσιακὰ στοιχεῖα παράταξη τῶν Τρῶων ὁ ποιητὴς καὶ δὲν μπορούσε καὶ δὲ χρειαζόταν γιὰ τὸ ἔργο του νὰ τὴ μεταβάλλει καὶ νὰ τὴ σχηματοποιήσει διαφορετικὰ. Ἀπὸ τὴ νικημένη παράταξη τῶν Τρῶων τοῦ χρειαζόταν τοῦ ποιητῆ ἓνας ἥρωας γιὰ νὰ τὸν στήσει ἀντίπαλο στὸ μεγάλο του Ἀχιλλῆα. Καὶ αὐτὸν τὸν βρῆκε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἐκτορα. Εἶπαμε ὅτι δὲν ξέρομε πῶς ἡ παράδοση διατηροῦσε τὴ μορφή τοῦ Ἐκτορα· ὁ Ὅμηρος πάντως τὸν λάξευσε συμπαθέστατο καὶ ἀντάξιο ἀντίπαλο τοῦ ἀγαπημένου του Ἀχιλλῆα. Ἔτσι τὸν ἔστησε ὁ ποιητὴς τὸν Ἐκτορα στὴν παλικαριὰ πρῶτο στὴν παράταξη τῶν Τρῶων καὶ ψηλότερα, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ ἀπὸ τοὺς πρὸ πολλοὺς Ἀχαιοὺς.

Ὡστόσο ὅμως καὶ τὸν Ἐκτορα καὶ τοὺς ἄλλους σπουδαίους Τρῶες, πρὸ κλιμάκωσε κάτω ἀπὸ αὐτόν, τοὺς διαβάθμισε ὁ ποιητὴς, ὅχι ὅπως τὸν Ἀχιλλῆα καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, μὲ συγκρίσεις ρητὲς καὶ ἄμεσες, μιὰ καὶ δὲν εἶχε ἀπὸ τὴν παράδοση, ἀλλὰ μὲ τὴν ὅλη τους δραστηριότητα καὶ συμμετοχὴ στὸν πόλεμο.

B.— ΓΕΝΙΚΗ (ΜΙΚΤΗ) ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ: α) ΑΧΑΙΩΝ · ΤΡΩΩΝ

Ἀχιλλεύας

Σε σύγκριση: 1) Μὲ τὸν Ἑκτορα

- 161.— Ἑκτορας
*οἶδα δ' ὅτι σὺ μὲν ἐσθλὸς, ἐγὼ δὲ σέθεν πολὺ χείρων.
 ἀλλ' ἦτοι μὲν ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται,
 αἶ κέ σε χειρότερός περ ἐὼν ἀπὸ θυμὸν ἔλωμαι
 δουρὶ βαλὼν, ἐπεὶ ἦ καὶ ἐμὸν βέλος ὄξυ πάροισεν.»*
Y 434 - 37 Θ2γ
E1a
- 162.— Πρίαμος
*«Ἐκτορ, μή μοι μένε, φίλον τέκος, ἀνέρα τοῦτον
 οἶος ἄνευθ' ἄλλων, ἵνα μὴ τάχα πότιμον ἐπίσημης
 Πηλεῖωνι δαμείς, ἐπεὶ ἦ πολὺν φέρτερός ἐστι,
 X 38 - 40* Θ2γ
E1a
- 163.— Ποιητῆς
*πρόσθε μὲν ἐσθλὸς ἔγενγε, δίωκε δέ μιν μέγ' ἀμείνων
 καρπαλίμως, X 158 - 59* Π3a
E1a
- 164.— Ἀχιλλέας
*τοῖο δ' ἄνευθεν ἄσοσητήρ μεγ' ἀμείνων
 νηυσὶν ἔπι γλαφυρῆσιν ἐγὼ μετόπισθε λελείμην,
 ὅς τοι γούνατ' ἔλυσαι X 333 - 35* Θ1γ/Π1a
E1a/4
- 165.— Ὀδυσσεύς
*ἦ γὰρ κέ σφι μάλα μέγα κῆδος ἄροιο.
 νῦν γὰρ χ' Ἑκτορ' ἔλοις, ἐπεὶ ἂν μάλα τοι σχεδὸν ἔλθοι
 λῶσαν ἔχων ὀλοήν, ἐπεὶ οὐ τινὰ φησὶν ὁμοῖον
 οἷ ἔμεναι Δαναῶν, οὔς ἐνθάδε νῆες ἔνειαυρον.»*
I 303 - 6 Θ2γ/δ
E4/16
- 166.— Ἀχιλλέας
*ἄγερα δ' ἐγὼ μετ' Ἀχαιοῖσιν πολέμιζον
 οὐκ ἐθέλεσκε μάχην ἀπὸ τείχεος ὀρνύμεν Ἑκτορ ,
 ἀλλ' ὅσον ἐς Σκαιάς τε πύλας καὶ φηγδὸν ἵκανεν
 ἔνθα ποτ' οἶον ἔμιμεν, μῆγίς δέ μευ ἔκφυγεν ὀρμήν.
 I 352 - 55* Θ1γ/Π3a
E4
- 167.— Ἑκτορας
*ἄτις δ' οἶδ' εἴ κ' Ἀχιλεὺς, Θέτιδος παῖς ἠϊκάμοιο,
 φθίη ἐμῷ ὑπὸ δουρὶ τυπεῖς ἀπὸ θυμὸν ἀλέσσαι;»*
II 860 - 61 Θ2γ
E4

- 168.— Δίας
 «ἀ δειλ', οὐδὲ τί τοι θάνατος καταθύμιός ἐστιν,
 ὅς δὴ τοι σχεδὸν εἶοι· σὺ δ' ἄμβροτα τεύχεα δύνεις
 ἀνδρὸς ἀριστιῆος, τὸν τε τρομέουσι καὶ ἄλλοι»
 P 201 - 3 Θ3α/6
E4
- 169.— Ἔκτορας
 εἰ δ' ἐτεὸν παρὰ ραῦφιν ἀνέστη δῖος Ἀχιλλεύς,
 ἄλγιον, αἶ κ' ἐθέλῃσι, τῶ ἔσσοιται οὐ μιν ἔγωγε
 φεύξομαι ἐκ πολέμοιο δυσηχέος, ἀλλὰ μάλ' ἄνην
 στήσομαι, ἣ κε φέροισι μέγα κράτος, ἣ κε φεροίμην.
 ξυῶς Ἐνυάλιος, καί τε κτανέοντα κατέκτα.»
 Σ 305 - 9 Θ2γ
E4
- 170.— Ἀπόλλωνας
 «Ἔκτορ, μηκέτι πάμπαν Ἀχιλλῆϊ προμάχιζε,
 ἀλλὰ κατὰ πληθύν τε καὶ ἐκ φλοίσθοιο δέδεξο,
 μή πῶς σ' ἠὲ βάλλῃ ἠὲ σχεδὸν ἄορι τύφῃ.»
 Υ 376 - 78 Θ3α
E4
- 171.— Ποιητῆς
 Αὐτὰρ Ἀχιλλεύς
 ἐμμεμαῶς ἐπόρουσε κατακτάμεναι μενεαίων,
 σμερδαλέα ἰάχων τὸν δ' ἐξήραξεν Ἀπόλλων
 ῥεῖτα μάλ' ὡς τε θεός, ἐκάλυψε δ' ἄρ' ἠέροι πολλῇ.
 Υ 441 - 44 Π5α/6α
E4
- 172.— Ἀχιλλέας
 «ὡς μ' ὄγελ' Ἔκτωρ κτεῖναι, ὅς ἐνθάδε γ' ἔτραφ' ἄριστος·
 τῶ κ' ἀγαθὸς μὲν ἔπεφν', ἀγαθὸν δέ κεν ἐξενάριξε·»
 Φ 279 - 80 Θ1γ
E2α
- 173.— Ποιητῆς
 οὐδ' Ἔκτορι θυμὸν ἔπειθον,
 ἀλλ' ὅ γε μίμν' Ἀχιλλῆα πελώριον ἄσοον ἰόντα.
 ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέσσειρος ἄνδρα μένησι,
 θεβρωκῶς κακὰ φάρμακ', ἔδν δὲ τέ μιν χόλος αἰνός,
 σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἐλισσόμενος περὶ χειρῆ·
 ὡς Ἔκτωρ ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ ὑπεχώρει,
 πύργῳ ἔπι προὔχοντι φαιεινῆν ἀσπίδ' ἐρείσας·
 X 91 - 97 Θ2γ
E4/5α
- 174.— Ποιητῆς
 Ἔκτορα δ', ὡς ἐνόησεν, ἔλε τρόμος· οὐδ' ἄρ' ἔτι ἔτιλη
 αὐθι μένειν, ὀπίσω δὲ πύλας λίπε, θῆ δὲ φοβηθεῖς·
 Πηλεΐδης δ' ἐπόρουσε ποσὶ κραιπνοῖσι πεποιθῶς.

ἤντε κίρκος ὄρεσφι, ἐλαργότατος πετεηνῶν,
 ῥηϊδίως οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν,
 ἢ δέ θ' ὑπαιθα φοβεῖται, ὃ δ' ἐγγύθεν ὀξὺ λεληκῶς
 ταρφέ' ἐπαῖσσει, ἐλέειν τὲ ἐ θυμὸς ἀνώγει
 ὡς ἄρ' ὃ γ' ἐμμεμαῶς ἰθὺς πέτετο, τρέσε δ' Ἔκτωρ
 τεῖχος ὑπο Τρώων, λάιψηρὰ δὲ γούνατ' ἐνώμα.
 X 136 - 44

Π4α/3α
E4/5α

175.— Ποιητῆς

Ἔκτορα δ' ἀσπερχές κλονέων ἔφεπ' ὀκνὸς Ἀχιλλεύς.
 ὣς δ' ὅτε νεβρὸν ὄρεσφι κύνων ἐλάκροιο δίηται,
 ὄρσας ἐξ εὐνῆς, διὰ τ' ἄγκυα καὶ διὰ θήσους·
 X 188 - 90

Π3α
E4/5α

176.— Ἔκτορας

αὐτὸ σ' ἔτι, Πηλέος νιέ, φοβήσομαι, ὡς τὸ πάρος περ
 τρεῖς περι ἄστυ μέγα Πριάμου δῖον, οὐδέ ποτ' ἔτιλην
 μεῖναι ἐπερχόμενον· ἦν αὐτὲ με θυμὸς ἀνῆκε
 στήμεναι ἀντία σεῖο· ἔλοιμί κεν, ἢ κεν ἀλοίην.
 X 250 - 53

Θ2γ/Π3α
E4

177.— Ποιητῆς

φαίνεται δ' ἢ κληῖδες ἀπ' ὤμων ἀνχέν' ἔχουσι,
 λαυκανίην, ἵνα τε ψυχῆς ὤκιστος ὄλεθρος·
 τῆ ῥ' ἐπὶ οἷ μεμαῶτ' ἔλασ' ἔγχεϊ δῖος Ἀχιλλεύς,
 ἀντικρῦ δ' ἀπαλοῖο δι' ἀνχένος ἤλυθ' ἀκωκή·
 οὐδ' ἄρ' ἀπ' ἀοφάραγον μελίη τάμε χαλκοβάρεια,
 ὄρηα τί μιν προτιεῖλοι ἀμειβόμενος ἐπέεσσι.
 ἦριπε δ' ἐν κονίῃς·
 X 324 - 30

Π1α
E4

178.— Ἀνδρομάχη

αδείδω μὴ δὴ μοι θρασὸν Ἔκτορα δῖος Ἀχιλλεύς
 μοῦνον ἀποιμήξας πόλιος πεδίονδε δίηται,
 καὶ δὴ μιν καταπαύοι ἀγηροῖης ἀλεγεινῆς,
 X 455 - 57

Θ2γ
E4

Θαυμασιῆ εἶναι ἢ ποικιλία τῶν τρόπων καὶ τῶν ἐκφράσεων, μὲ τις ὁποῖες ὁ Ἀχιλλέας συγκρίνεται καὶ διαβαθμίζεται μὲ τὸν Ἔκτορα. Ὁ ποιητῆς προσπαθεῖ καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἀχιλλέα νὰ παρουσιάσει μὲ τρόπο ἔντονα σαφῆ καὶ τὸν Ἔκτορα παράλληλα νὰ δείξει ὅτι δὲν ἦταν ἕνας ἀσήμαντος ἥρωας. Καὶ αὐτὸ ὁ Ὅμηρος τὸ κατορθώνει μὲ τις ἀντιδράσεις πρὸς πολὺ πού ἐμφανίζονται οἱ δύο ἥρωες στὶς διάφορες συσχετίσεις μέσα στὸ ἔργο. Ἀκόμα οἱ διακυμαινόμενες αὐτὲς ψυχικὲς ἀντι-